

KOROŠKI KOLEDAR 1976

založniške in tiskarske družbe z o. j.

TISKARNA DRAVA

9170 BOROVLJE
Dollichgasse 4

tel. (0 42.27) 250 in 232

Vam tiska in dobavi:

vse vrste poslovnih in osebnih tiskovin v najkrajšem
dobavnem roku

NAŠA KNJIGA

CELOVEC

Paulitschgasse 5-7, tel. 86 1 06

Ljubitelje slovenske knjige vabimo, da nas obišejo v novih sodobno
urejenih prostorih.

Na izbiro so:

- slovenske leposlovne knjige
- strokovna literatura
- knjige slovenskih pisateljev
in pesnikov
- izbrana dela klasikov
- mladinske slikanice in
pripovedke
- najboljša dela iz svetovne
književnosti

- gramofonske plošče in kasete
klasične, narodne in zabavne
glasbe

Po naročilu priskrbimo:

- vsako drugo knjigo v nemškem
in drugih jezikih
- vse domače in inozemske časo-
pise in revije

Individualna in hitra postrežba — ugodne cene!

00n 059 (436.6 = 863)

Koroški
koledar

1976

Koroški koledar 1976

Koroški koledar

1976

Izdala in založila:
Slovenska prosvetna zveza v Celovcu

Tisk:

Založniška in tiskarska družba z o. j. Drava
Celovec - Borovlje

LETO 1976

je prestopno leto in ima 366 dni oziroma 52 tednov in 2 dneva

Letni vladar je Venera

Začetki letnih časov

Pomlad se začne 20. marca ob 12.50 uri
Poletje se začne 21. junija ob 7.24 uri
Jesen se začne 22. septembra ob 22.48 uri
Zima se začne 21. decembra ob 18.36 uri

Mrki v letu 1976

V letu 1976 bo sonce mrknilo dvakrat, luna enkrat.
Od mrkov bomo pri nas videli le delen sončni mrk 29. aprila in se prične ob 8.22 uri. Drugi popolni sončni mrk bo 23. oktobra in pri nas ni viden.
Luna bo mrknila enkrat in sicer 13. maja ob 18.47 uri. Ta delni lunin mrk bomo pri nas videli.

Spominski dnevi koroških Slovencev

Vseslovenski kulturni praznik 8. februar
Obletnica nasilne izselitve slovenskih koroških družin 14. in 15. aprila
Obletnica obglavljenja 13 selskih žrtev na Dunaju 29. aprila

Cerkveni in državni prazniki

Novo leto	1. januarja
Sveti trije kralji	6. januarja
Velikonočni ponedeljek	19. aprila
Praznik dela	1. maja
Vnebohod	27. maja
Binkoštni ponedeljek	7. junija
Rešnje telo	17. junija
Velika gospojnica	15. avgusta
Dražavni praznik	26. oktobra
Vsi sveti	1. novembra
Brezmadežno spocetje	8. decembra
Božič	25. in 26. decembra

N. 89.932/

1979

Kakšno bo vreme

Še danes niso dokazali, ali luna vpliva na vreme ali ne. Ponovna opazovanja pa le kažejo, da je na tem nekaj resnice. Herschlov vremenski ključ, ki napoveduje

vreme iz luninih sprememb, je torej še precej dober vremenski prerok, posebno, če ga uporabljamo z drugimi vremenskimi napovedmi.

Herschlov ključ pravi: Če se luna spremeni:

ob uri	bo poleti (15. 4. — 15. 10.)	bo pozimi (16. 10. — 14. 4.)
od 24. do 2.	lepo	mrzlo, če je jugozapadnik
od 2. do 4.	mrzlo in dež	sneg in vihar
od 4. do 6.	dež	sneg in vihar
od 6. do 10.	spremenljivo	dež ob severozapadniku sneg ob vzhodniku
od 10. do 12.	veliko dežja	mrzlo in mrzel veter
od 12. do 14.	veliko dežja	sneg in dež
od 14. do 16.	spremenljivo	lepo in prijetno
od 16. do 18.	lepo	lepo
od 18. do 22.	lepo ob severu ali zapadniku, dež ob jugu ali jugozapadniku	dež in снег ob jugu ali jugozapadniku
od 22. do 24.	lepo	lepo

Kratko si zapomnimo lahko ta ključ takole:

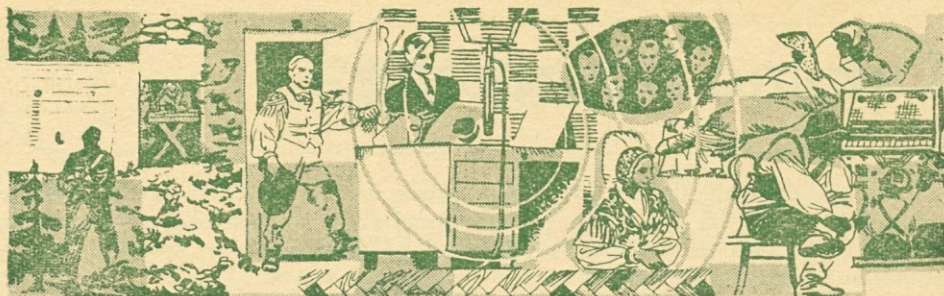
1. Vreme bo tem bolj zanesljivo lepo, čim bliže polnoči se luna spremeni.
2. Vreme bo tem bolj gotovo grdo, čim bliže poldneva se luna spremeni.

Lepo bo torej, če se spremeni luna od 22. zvečer do 2. zjutraj, grdo pa če se spremeni

luna od 10. dopoldne do 14. popoldne. Vmesne ure (med 2. in 10. ter med 14. in 22.) malo pomenijo; takrat vplivajo na vreme drugi vzroki bolj kakor luna.

Če Herschlov ključ napoveduje, recimo, lepo vreme za določen dan, moramo to razumeti tako, da bo okrog tega dneva, približno v teh dneh lepo.

JANUAR

1 ČETRTEK	NOVO LETO
2 PETEK	MAKARIJ
3 SOBOTA	GENOVEVA
4 NEDELJA	ANGELA
5 PONEDELJEK	EMIL
6 TOREK	SVETI TRIJE KRALJI
7 SREDA	VALENTIN
8 ČETRTEK	SEVERIN
9 PETEK	JULIJANA
10 SOBOTA	PAVEL
11 NEDELJA	HIGIN
12 PONEDELJEK	ERNEST
13 TOREK	VERONIKA
14 SREDA	HILARIJ
15 ČETRTEK	PAVEL
16 PETEK	MARCEL
17 SOBOTA	ANTON
18 NEDELJA	PRISKA
19 PONEDELJEK	MARIJ IN TOV.
20 TOREK	FABIJAN IN SEBASTIJAN
21 SREDA	NEŽA
22 ČETRTEK	VINCENCIJ
23 PETEK	ZAROKA MARIJE DEVICE
24 SOBOTA	TIMOTEJ
25 NEDELJA	SPREOBURNENJE PAVLA
26 PONEDELJEK	POLIKARP
27 TOREK	JANEZ
28 SREDA	PETER
29 ČETRTEK	FRANČIŠEK SALEŠKI
30 PETEK	MARTINA
31 SOBOTA	PETER

☉	1. ob 15.40 uri
☽	9. ob 13.40 uri
☼	17. ob 5.47 uri
☾	24. ob 0.04 uri
☿	31. ob 7.20 uri

PREGOVORI

Če na sv. Pavla (10.) sonce sije, trikrat žito dobro dozori, gornik dosti vina v sode vlije in po volji kmetu se godi. — Sv. Makarij jasen ali meglen naznanja enako jesen. — Kakršno je vreme na sv. Petra stola dan, tako bo potem mesec dan.

SPOMINSKI DNEVI

6. 1. 1946 začetek slovenskih oddaj po celovškem radiu

7. 1. 1893 umrl na Dunaju slovenski fizik in znanstvenik Josip Štefan

15. 1. 1914 umrl v Breznici pri Št. Jakobu ljudski pesnik Janez Kajžnik - Mlinarčev Hanžja

16. 1. 1888 umrl v Celovcu Andrej Einspieler

19. 1. 1911 umrl v Celovcu zgodovinar Josip Apih

23. 1. 1878 rojen pesnik Oton Župančič

23. 1. 1909 umrl v Globasnici Franc Leder-Lesičjak, ljudski pesnik in pevec

25. 1. 1890 rojen v Maloščah Ciril Kandut, publicist

25. 1. 1348 velik potres v slovenskih krajih

Oton Župančič

Fr. Leder-Lesičjak

FEBRUAR

1	NEDELJA	IGNACIJ
2	PONEDELJEK	SVEČNICA
3	TOREK	BLAŽ
4	SREDA	ANDREJ
5	ČETRTEK	AGATA
6	PETEK	DOROTEJA
7	SOBOTA	ROMUALD
8	NEDELJA	JANEZ
9	PONEDELJEK	APOLONIJA
10	TOREK	LURŠKA MATI BOŽJA
11	SREDA	SHOLASTIKA
12	ČETRTEK	EVLAJIJA
13	PETEK	GREGORIJ
14	SOBOTA	VALENTIN
15	NEDELJA	JULIJANA
16	PONEDELJEK	JORDAN
17	TOREK	FRANČIŠEK GAL.
18	SREDA	SIMEON
19	ČETRTEK	KONRAD
20	PETEK	SADOT
21	SOBOTA	PETER D.
22	NEDELJA	PETER S.
23	PONEDELJEK	OTON
24	TOREK	PRESTOPNI DAN
25	SREDA	VALBURGA
26	ČETRTEK	ALEKSANDER
27	PETEK	GABRIJEL
28	SOBOTA	ROMAN
29	NEDELJA	OŽBALD

8. ob 11,05 uri
15. ob 17.43 uri
22. ob 9.16 uri

PREGOVORI

Če na Svečnico prej kapne od strehe kakor od sveče, bo dobro leto. — Sv. Matija led razbija, če ga ni, pa ga naredi.

SPOMINSKI DNEVI

1. 2. 1944 padel pri Bistrici v Rožu narodni heroj Matija Verdnik - Tomaž

7. 2. 1809 rojen v Goričah v Ziljski dolini Matija Majar Ziljski

8. 2. 1849 umrl pesnik France Prešeren

8. 2. 1959 umrl v Celovcu Josef Friedrich Perkonig

14. 2. 1867 rojen pri Sv. Neži gospodarski organizator koroških Slovencev Valentin Podgorc

18. 2. 1950 umrl Lovro Kuhar — Prežihov Voranc

27. 2. 1929 umrl v Rožeku akademski slikar Peter Markovič

28. 2. 1921 ustanovitev Zveze slovenskih zadrug v Celovcu

M. Majar Ziljski

M. Verdnik-Tomaž

MAREC

1	PONEDELJEK	☉	ALBIN
2	TOREK		PUST
3	SREDA		PEPELNICNA
4	ČETRTEK		KAZIMIR
5	PETEK		EVZEBIJ
6	SOBOTA		PERPETUA IN FEL.
7	NEDELJA		TOMAŽ AKVINSKI
8	PONEDELJEK		JANEZ OD BOGA
9	TOREK	☾	FRANČIŠEK R.
10	SREDA		40 MUČENCEV
11	ČETRTEK		TEREZIJA
12	PETEK		GREGORIJ
13	SOBOTA		TEODORA
14	NEDELJA		MATILDA
15	PONEDELJEK		KLEMEN M.
16	TOREK	☉	HILARIJ IN TAC.
17	SREDA		JEDERT
18	ČETRTEK		CIRIL JER.
19	PETEK		JOŽEF
20	SOBOTA		FELIKS
21	NEDELJA		BENEDIKT
22	PONEDELJEK	☾	LEA, KATARINA
23	TOREK		OTON, FELIKS
24	SREDA		KATARINA
25	ČETRTEK		MARIJINO OZN.
26	PETEK		EMANUEL
27	SOBOTA		RUPERT
28	NEDELJA		JANEZ K.
29	PONEDELJEK		CIRIL
30	TOREK	☉	JANEZ KL.
31	SREDA		MODEST

☉	1. ob	0,25 uri
☾	9. ob	5,38 uri
☉	16. ob	3,53 uri
☾	22. ob	19,54 uri
☉	30. ob	18,08 uri

PREGOVORI

Če na 40 mučencev dan ni lep, tudi štirideset dni potem ne bo.
— Sv. Gabriela (24. če zmrzuje, pollej slana nič več ne škoduje.
— Če v sv. Rupertu (27.) lepi dni, se seno lepo suši.

SPOMINSKI DNEVI

3. 3. 1855 rojen v Stari vasi pri Št. Lipšu koroški slovenski politik, zdravnik dr. Franc Petek

4. 3. 1844 rojen na Muljavi pisatelj Josip Jurčič

12. 3. 1912 rojen v Lobniku narodni heroj France Pasternak - Lenart

17. 3. 1854 rojen na Cestah pri Rogatcu slovničar Josip Lendovšek

18. 3. 1414 zadnje ustoličenje koroških vojvod na Gosposvet-skem polju v slovenskem jeziku

24. 3. 1835 rojen v Št. Petru pri Celovcu fizik in znanstvenik Josip Štefan

29. 3. 1918 umrl v Celovcu kipar Alojzij Progar

30. 3. 1871 umrl v Celovcu slikar Marko Pernhart (Pernat)

Josip Štefan

Josip Jurčič

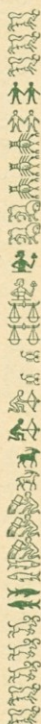

APRIL

1	ČETRTEK	HUGO
2	PETEK	FRANČIŠEK P.
3	SOBOTA	RIHARD
4	NEDELJA	IZIDOR
5	PONEDELJEK	VINCENCIJ
6	TOREK	SIKST P.
7	SREDA	HERMAN
8	ČETRTEK	ALBERT
9	PETEK	HUGO
10	SOBOTA	METILDA
11	NEDELJA	CYETNA NEDELJA
12	PONEDELJEK	JULIJ
13	TOREK	IDA
14	SREDA	JUSTIN
15	ČETRTEK	VELIKI ČETRTEK
16	PETEK	VELIKI PETEK
17	SOBOTA	VELIKA SOBOTA
18	NEDELJA	VELIKA NOČ
19	PONEDELJEK	VELIKI PONEDELJEK
20	TOREK	NEŽA MONTEP.
21	SREDA	ANZELM
22	ČETRTEK	SOTER IN GAJ
23	PETEK	VOJTEH
24	SOBOTA	JURIJ
25	NEDELJA	MARKO
26	PONEDELJEK	KLET IN MARCEL
27	TOREK	CITA
28	SREDA	PAVEL OD KRIŽA
29	ČETRTEK	PETER
30	PETEK	KATARINA

- ☾ 7. ob 20.02 uri
- ☼ 14. ob 12.49 uri
- ☼ 21. ob 8.14 uri
- ☼ 29. ob 11.20 uri

PREGOVORI

Če je april deževen, kmet ne bo reven. — Malega travna če grmi, slane se več bati ni. — Sv. Jurija moča in sv. Petra suša, to da kruha.

SPOMINSKI DNEVI

4. 4. 1943 padel pri Mežici narodni heroj France Pasternk - Lenart

4. 4. 1943 ustanovljen prvi koroški partizanski bataljon

5. 4. 1894 rojen v Dolah (občina Brdo) narodopisec in politik Vinco Möderndorfer

11. 4. 1912 umrl v Celovcu pisec Miklovc Zale, dr. Jakob Sket

14. in 15. 4. 1942 nasilna selitev slovenskih družin s Koroške v rajh

24. 4. 1961 umrl v Prevaljah publicist dr. Josip Šašel

27. 4. 1941 ustanovitev Osvobodilne fronte slovenskega naroda

29. 4. 1943 obglavljenih 13 na smrt obsojenih koroških Slovencev, žrtv fašističnega terorja

F. Pasternk-Lenart

Županc Johan

MAJ

1 SOBOTA	DELAVSKE PRAZNIK
2 NEDELJA	ATANAZIJ
3 PONEDELJEK	NAJDENJE KRIŽA
4 TOREK	FLORIJA
5 SREDA	IRENIJ
6 ČETRTEK	JANEZ
7 PETEK	STANISLAV
8 SOBOTA	IDA
9 NEDELJA	GREGOR
10 PONEDELJEK	ANTON
11 TOREK	FILIP IN JAKOB
12 SREDA	PANKRACIJ
13 ČETRTEK	SERVACIJ
14 PETEK	BONIFACIJ
15 SOBOTA	ZOFIJA
16 NEDELJA	JANEZ NEPOMUK
17 PONEDELJEK	BRUNO
18 TOREK	ERIK
19 SREDA	PETER CEL.
20 ČETRTEK	BERNARDIN
21 PETEK	FELIKS
22 SOBOTA	EMIL
23 NEDELJA	JANEZ ROS.
24 PONEDELJEK	JOHANA
25 TOREK	URBAN
26 SREDA	FILIP NERI
27 ČETRTEK	VNEBOHOD
28 PETEK	AVGUŠTIN
29 SOBOTA	MAKSIM
30 NEDELJA	IVAN
31 PONEDELJEK	ANGELA

☾	7. ob 6.17 uri
☼	13. ob 21.04 uri
☾	20. ob 22.22 uri
☼	29. ob 2.47 uri

PREGOVORI

Če je majnika lepo, je dobro za kruh in meso. — Če sušec suši, aprila deži in majnik hladi, kašče, omare in sode polni. — Velikega travna če pogostoma grmi, kmet se dobre lefine veseli.

SPOMINSKI DNEVI

1. 5. mednarodni praznik dela
1. 5. 1827 umrl v Celovcu pesnik Franc Grundtner
2. 5. 1852 rojen v Mestlinju pisatelj povesti „Miklova Zala“ dr. Jakob Sket
8. 5. 1945 kapitulacija Hitlerjeve Nemčije
10. 5. 1876 rojen na Vrhniki pisatelj Ivan Cankar
11. 5. 1784 rojen na Potoce v Ziljski dolini pesnik in jezikoslovec Urban Jarnik
14. 5. 1953 ustanovljena slovenska kmetijska šola v Podravljah
15. 5. 1955 podpisana na Dunaju avstrijska državna pogodba
27. 5. 1821 umrl na Bistrici pri Št. Jakobu v Rožu ljudski pesnik in tkalec Miha Andreaš

Ivan Cankar

dr. Jakob Sket

JUNIJ

1 TOREK	FELIKS
2 SREDA	PETER
3 ČETRTEK	KLOTILDA
4 PETEK	FRANČIŠEK CER.
5 SOBOTA	BONIFACIJ
6 NEDELJA	BINKOŠTI
7 PONEDELJEK	BINKOŠNI PONED.
8 TOREK	MEDARD
9 SREDA	PRIMUS IN FEL.
10 ČETRTEK	MARGARETA
11 PETEK	BARNABA
12 SOBOTA	JANEZ
13 NEDELJA	SVETA TROJICA
14 PONEDELJEK	BAZILIJ
15 TOREK	VID
16 SREDA	FRANČIŠEK R.
17 ČETRTEK	REŠNJE TELO
18 PETEK	EFREM
19 SOBOTA	JULIJANA
20 NEDELJA	SILVERIJ
21 PONEDELJEK	ALOJZIJ
22 TOREK	AHACIJ
23 SREDA	AGRIPIN
24 ČETRTEK	JANEZ KRSTNIK
25 PETEK	VILJEM
26 SOBOTA	JANEZ IN PAVEL
27 NEDELJA	HEMA
28 PONEDELJEK	IRENIJ
29 TOREK	PETER IN PAVEL
30 SREDA	EMILIJAN

- ☾ 5. ob 13.20 uri
 ☼ 12. ob 5.15 uri
 ☾ 19. ob 14.15 uri
 ☼ 27. ob 15.50 uri

PREGOVORI

Če na sv. Medarda dan (8.) de-
 žuje, štirideset dni dež še nale-
 tuje. — Če sta Peter in Pavel
 jasna, bo letina krasna. — Ur-
 banovo sonce in Vidov dež,
 prav dobrega leta upati smeš.

SPOMINSKI DNEVI

8. 6. 1503 rojen Primož Trubar
 11. 6. 1844 umrl v Blatogradu
 pesnik in jezikoslovec Urban Jar-
 nik
 11. 6. 1926 rojena v Lobniku
 Oraže Amalija - Tatjana
 19. 6. 1949 umrl v Ljubljani pes-
 nik Oton Župančič
 21. 6. 1891 rojen v Ljubljani
 glasbenik in harmonizator ko-
 roških narodnih pesmi France
 Marolt
 23. 6. 1859 rojen v Šmihelu na
 Dolenjskem organizator planin-
 stva na Koroškem Alojzij Knafelc
 28. 6. 1919 sklenjen Versajski mir
 30. 6. 1858 umrl v Celovcu šol-
 ski pedagoški pisatelj Simon
 Rudmaš

Primož Trubar

France Marolt

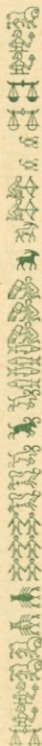

JULIJ

1 ČETRTEK	TEOBALD
2 PETEK	OBISK DEVICE MARIJE
3 SOBOTA	HELIODOR
4 NEDELJA	URH
5 PONEDELJEK	ANTON M.
6 TOREK	IZAIJA
7 SREDA	CIRIL IN METOD
8 ČETRTEK	ELIZABETA
9 PETEK	VERONIKA
10 SOBOTA	AMALIJA
11 NEDELJA	OLGA
12 PONEDELJEK	FELIKS
13 TOREK	ANAKLET
14 SREDA	BONAVENTURA
15 ČETRTEK	VLADIMIR
16 PETEK	DEV. MAR. K.
17 SOBOTA	ALEŠ
18 NEDELJA	MIROSLAV
19 PONEDELJEK	VINCENCIJ
20 TOREK	MARJETA
21 SREDA	PRAKSEDA
22 ČETRTEK	APOLINARIJ
23 PETEK	MARIJA MAGDALENA
24 SOBOTA	KRISTINA, BORIS
25 NEDELJA	JAKOB
26 PONEDELJEK	ANA MATI MAR. DEV.
27 TOREK	RUDOLF
28 SREDA	VIKTOR
29 ČETRTEK	MARTA
30 PETEK	ABDON IN SENEN
31 SOBOTA	IGNACIJ

- ☾ 4. ob 18.28 uri
 ☾ 11. ob 14.09 uri
 ☾ 19. ob 7.29 uri
 ☾ 27. ob 2.29 uri

PREGOVORI

Če sv. Marjete deževalo bo, težko boš pod streho spravil seno. — Kakor se kaže vreme ta dan (20.), tako bosta mali in veliki srpan. — Jakobova ajda in Ožboltova repa je malokdaj lepa.

SPOMINSKI DNEVI

2. 7. 1866 rojen v Rožeku Peter Markovič, akademski slikar

6. 7. 1824 rojen v Zgornjih Medgorjah slikar Marko Pernhart (Pernat)

10. 7. 1942 vojni zločinec Maier Kaibatsch napovedal v Celovcu iztrebljenja koroških Slovencev

22. 7. 1941 nacisti likvidirali slovenske zadruge na Koroškem ter razpustili Zvezo slovenskih združenj v Celovcu

22. 7. 1941 Dan vstaje slovenskega naroda

25. 7. 1886 umrl Primož Trubar

26. 7. 1914 začetek prve svetovne vojne

31. 7. 1891 umrl v Pragi narodni buditelj in jezikoslovec Matija Majar Ziljski

Peter Markovič

Vinko Poljanec

YASUYA

DATE	TIME	PLACE
1941. 1. 1	10.00	YASUYA
1941. 1. 2	10.00	YASUYA
1941. 1. 3	10.00	YASUYA
1941. 1. 4	10.00	YASUYA
1941. 1. 5	10.00	YASUYA
1941. 1. 6	10.00	YASUYA
1941. 1. 7	10.00	YASUYA
1941. 1. 8	10.00	YASUYA
1941. 1. 9	10.00	YASUYA
1941. 1. 10	10.00	YASUYA

AVGUST

1 NEDELJA	VEZI SVETEGA PETRA
2 PONEDELJEK	✶ PORCIJUNKULA
3 TOREK	LIDIJA
4 SREDA	DOMINIK
5 ČETRTEK	MARIJA SNEŽNA
6 PETEK	GOSPODOVO SPR.
7 SOBOTA	DOMINIK
8 NEDELJA	KAJETAN
9 PONEDELJEK	ROMAN
10 TOREK	✶ LAVRENCIJ
11 SREDA	SUZANA
12 ČETRTEK	KLARA
13 PETEK	HIPOLIT IN KAS.
14 SOBOTA	EVZEBIJ
15 NEDELJA	VNEBOVZETJE M. B.
16 PONEDELJEK	ROK
17 TOREK	HIACINT
18 SREDA	✶ HELENA
19 ČETRTEK	LUDOVIK
20 PETEK	BERNARD
21 SOBOTA	IVAN
22 NEDELJA	BREZM. SRCE MAR.
23 PONEDELJEK	FILIP BENECIJ
24 TOREK	JERNEJ
25 SREDA	✶ LUDOVIK
26 ČETRTEK	MARJETA
27 PETEK	JOŽEF KAL.
28 SOBOTA	AVGUŠTIN
29 NEDELJA	OBGL. JANEZA KR.
30 PONEDELJEK	ROZA LIM.
31 TOREK	RAJMUND

☾	2. ob 23.07 uri
☼	10. ob 0,44 uri
☾	18. ob 1,13 uri
☼	25. ob 12.01 uri

PREGOVORI

Če se avgusta po gorah kadi, kupi kožuh za zimske noči. — Po vremenu sv. Jerneja (24.) rada vsa jesen se nareja, — Srpana če veter zvedri, vreme dolgo še trpi.

SPOMINSKI DNEVI

5. 8. 1890 rojen v Borovljah pesnik in pisatelj sporazumevanja Josef Friedrich Perkonig

4. 8. 1727 rojen v Grabštanju filolog Ožbald Gutsman

9. 8. 1965 umrl v Celovcu koroški slovenski politik, zdravnik dr. Franc Petek

9. 8. 1946 ustreljena v Železni Kapli od angleškega vojaka Oraže Amalija - Tatjana

10. 8. 1873 rojen na Zilji pri Beljaku pesnik in prozaist dr. Franc Eller

10. 8. 1893 rojen v Kotljah Lovro Kuhar — Prežihov Voranc

22. 8. 1942 stopi štajerski bataljon na koroška tla

25. 8. 1938 umrl v Škocijanu Vinco Poljanec narodni buditelj in deželni poslanec

Lovro Kuhar

Josef F. Perkonig

SEPTEMBER

1	SREDA	☾	EGIDIJ
2	ČETRTEK		ŠTEFAN
3	PETEK		DOROTEJA
4	SOBOTA		ROZALIJA
5	NEDELJA		LAVRENCIJ
6	PONEDELJEK		CAHARIJA
7	TOREK		MARKO
8	SREDA	☾	ROJ. MARIJE DEVICE
9	ČETRTEK		PETER KLAVER
10	PETEK		NIKOLAJ TOL.
11	SOBOTA		HIACINT
12	NEDELJA		IME MARIJINO
13	PONEDELJEK		NOTBURGA
14	TOREK		POVIŠANJE SV. KRIŽA
15	SREDA		MARIJA 7 ŽALOSTI
16	ČETRTEK	☾	LAMBERT
17	PETEK		LJUDMILA
18	SOBOTA		JOŽEF
19	NEDELJA		JANUARIJ
20	PONEDELJEK		EVSTAHIJ
21	TOREK		MATEJ
22	SREDA		TOMAŽ VIL.
23	ČETRTEK	☾	HELENA
24	PETEK		RUPERT
25	SOBOTA		NIKOLAJ
26	NEDELJA		CIPRIJAN
27	PONEDELJEK		KOZMA IN DAMIJAN
28	TOREK		VENČESLAV
29	SREDA		MIHAEL
30	ČETRTEK	☾	HIERONIM

☾	1. ob	4.35 uri
☾	8. ob	13.52 uri
☾	16. ob	18.20 uri
☾	23. ob	20.55 uri
☾	30. ob	12.12 uri

PREGOVORI

Če je sv. Matevž (21.) vedren, prijetna bo jesen. — Kdor po Mali maši kosi, ta za pečjo suši.

SPOMINSKI DNEVI

5. 9. 1872 ustanovljena „Posojilnica Št. Jakobska v Rožu“

11. 9. 1957 otvoritev Državne realne gimnazije in gimnazije za Slovence v Celovcu

16. 9. 1916 rojen na Bistrici v Rožu narodni heroj Matija Verdnik - Tomaž

16. 9. umorjen kot žrtev napada šovinistov pevec in prosvetni delavec Miha Habih z Ruta pri Hodišah

18. 9. 1869 umrl v Celovcu slovenščar in književni organizator Anton Janežič

18. 9. 1870 veliki tabor v Žoprah pri Vrbi

28. 9. 1762 rojen na Bistrici pri Št. Jakobu v Rožu ljudski pesnik in tkalec Miha Andreas

M. Oraže-Tatjana

Alojzija Grafenauer

OKTOBER

1 PETEK	REMIGIJ
2 SOBOTA	ANGELI VARUHI
3 NEDELJA	TEREZIJA
4 PONEDELJEK	FRANČIŠEK ASIŠKI
5 TOREK	PLACID
6 SREDA	BRUNO
7 ČETRTEK	KRALJ R. V.
8 PETEK	BRIGITA
9 SOBOTA	JANEZ
10 NEDELJA	FRANČIŠEK B.
11 PONEDELJEK	MATER. MAR. DEV.
12 TOREK	MAKSIMILIJAN
13 SREDA	EDVARD
14 ČETRTEK	KALIST
15 PETEK	TEREZIJA
16 SOBOTA	GAL
17 NEDELJA	MARJETA AL.
18 PONEDELJEK	LUKA EV.
19 TOREK	PETER AL.
20 SREDA	JANEZ K.
21 ČETRTEK	URŠULA
22 PETEK	KORDULA
23 SOBOTA	SEVERIN
24 NEDELJA	RAFAEL
25 PONEDELJEK	KRISPIN
26 TOREK	DRŽAVNI PRAZNIK
27 SREDA	FRUMENCIJ
28 ČETRTEK	NARCIS
29 PETEK	SIMON IN JUDA
30 SOBOTA	DOROTEJA
31 NEDELJA	VOLBENK

☉	8. ob	5.55 uri
☾	16. ob	9.59 uri
☽	23. ob	6.10 uri
☼	29. ob	23.05 uri

PREGOVORI

Sv. Gal (16.) deževen ali suh, prihodnjega poletja ovaduh. — Če je na sv. Uršule dan (21.) lepo, vsaka lena baba lahko nastil dobo. — Sv. Luka repo cuka.

SPOMINSKI DNEVI

1. 10. 1943 Prvo zasedanje odposlancev slovenskega naroda v Kočevju

10. 10. 1920 glasovanje v coni A na južnem Koroškem

12. 10. 1944 zverinsko mučenje in usmrčitev koroških partizanov na Komeljsko pri Pliberku

17. 10. 1908 odprtje slovenskega delavski dom v Podjumbelju

20. 10. 1907 ustanovitev Slovenske prosvetne zveze v Celovcu

25. 10. 1896 odprtje Ciril in Metodove šole v Št. Rupertu pri Velikovcu

26. 10. 1955 zasedbene sile zapustile Avstrijo

29. 10. 1851 rojen v Borovljah narodopisec in slovstveni zgodovinar Janez Šajnkar

NOVEMBER

1911		1912	
1	Nov 1	1	Nov 1
2	Nov 2	2	Nov 2
3	Nov 3	3	Nov 3
4	Nov 4	4	Nov 4
5	Nov 5	5	Nov 5
6	Nov 6	6	Nov 6
7	Nov 7	7	Nov 7
8	Nov 8	8	Nov 8
9	Nov 9	9	Nov 9
10	Nov 10	10	Nov 10
11	Nov 11	11	Nov 11
12	Nov 12	12	Nov 12
13	Nov 13	13	Nov 13
14	Nov 14	14	Nov 14
15	Nov 15	15	Nov 15
16	Nov 16	16	Nov 16
17	Nov 17	17	Nov 17
18	Nov 18	18	Nov 18
19	Nov 19	19	Nov 19
20	Nov 20	20	Nov 20
21	Nov 21	21	Nov 21
22	Nov 22	22	Nov 22
23	Nov 23	23	Nov 23
24	Nov 24	24	Nov 24
25	Nov 25	25	Nov 25
26	Nov 26	26	Nov 26
27	Nov 27	27	Nov 27
28	Nov 28	28	Nov 28
29	Nov 29	29	Nov 29
30	Nov 30	30	Nov 30

NOVEMBER

1	PONEDELJEK	VSİ SVETI
2	TOREK	VERNE DUŠE
3	SREDA	HUBERT, IDA
4	ČETRTEK	KAREL, BOR
5	PETEK	CAHARIJA IN E.
6	SOBOTA	LENART
7	NEDELJA	ENGELBERT
8	PONEDELJEK	BOGOMIR
9	TOREK	TEODOR
10	SREDA	ANDREJ AVEL.
11	ČETRTEK	MARTIN
12	PETEK	KUNIBERT
13	SOBOTA	STANISLAV
14	NEDELJA	SERAFIN
15	PONEDELJEK	ALBERT
16	TOREK	OTMAR
17	SREDA	GREGORIJ ČUD.
18	ČETRTEK	ODON
19	PETEK	ELIZABETA
20	SOBOTA	FELIKS VAL.
21	NEDELJA	DAROVANJE D. M.
22	PONEDELJEK	CECILIJA
23	TOREK	KLEMEN
24	SREDA	JANEZ OD KRIŽA
25	ČETRTEK	KATARINA
26	PETEK	KONRAD
27	SOBOTA	VIRGILIJ
28	NEDELJA	GREGORIJ
29	PONEDELJEK	SATURNIN
30	TOREK	ANDREJ

☺ 7. ob 0,15 uri
☾ 14. ob 23.39 uri
☼ 21. ob 16.11 uri
☾ 28. ob 13.59 uri

PREGOVORI

Če Martinova gos po ledu plazi, o božiču navadno po blatu gazi. — Sv. Cecilija (22.) če hudo grmi, dosti pridelka ob letu kmet dobi. — Sneg sv. Andreja sto dni leži in žito mori.

SPOMINSKI DNEVI

2. 11. 1881 rojen na Dobravi pri Borovljah narodni buditelj in popisec Franc Mišic

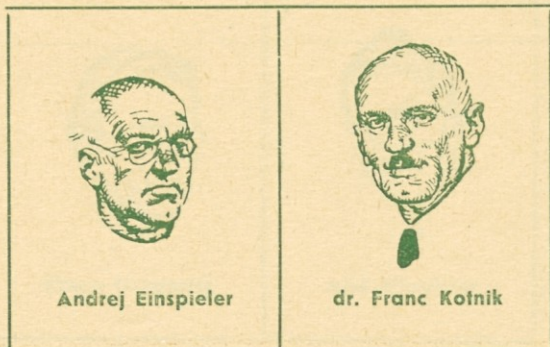
10. 11. 1955 Koroški slovinci vložili pri avstrijski vladi in pred predstavnikih štirih velesil Spomenico glede izvedbe člena 7 državne pogodbe

13. 11. 1813 rojen v Svečah politik in publicist Andrej Einspieler

20. 11. 1882 rojen v Dobrih pri Ravnah narodopisec in književni zgodovinar dr. France Kofnik

29. 11. 1943 zgodovinsko drugo zasedanje AVNOJ-a v bosanskem mestu Jajce

29. 11. 1945 proglasitev FLR Jugoslavije

Andrej Einspieler

dr. Franc Kofnik

138M3530

Data	Lp.	Opis	Wartość
1938	1	Koszt materiałów	1000
1939	2	Koszt robocizny	2000
1940	3	Koszt energii	500
1941	4	Koszt transportu	300
1942	5	Koszt ubezpieczenia	200

Data	Lp.	Opis	Wartość
1943	6	Koszt remontu	1500
1944	7	Koszt konserwacji	800
1945	8	Koszt eksploatacji	1200
1946	9	Koszt szkoleń	400

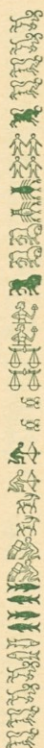
Data	Lp.	Opis	Wartość
1947	10	Koszt badań	600
1948	11	Koszt dokumentacji	300
1949	12	Koszt archiwizacji	200

DECEMBER

1	SREDA	MARJAN
2	ČETRTEK	BIBIJAN
3	PETEK	FRANČIŠEK
4	SOBOTA	BARBARA
5	NEDELJA	SABA
6	PONEDELJEK	MIKLAVŽ
7	TOREK	AMBROZIJ
8	SREDA	BREZM. SP. M. D.
9	ČETRTEK	VALERIJ
10	PETEK	HERBERT
11	SOBOTA	DAMAZ
12	NEDELJA	MAKSCENCIJ
13	PONEDELJEK	LUCIJA
14	TOREK	BERTOLD
15	SREDA	MAKSIMIN
16	ČETRTEK	EVZEBIJ
17	PETEK	LAZAR
18	SOBOTA	GRACIJAN
19	NEDELJA	URBAN
20	PONEDELJEK	EVGENIJ
21	TOREK	TOMAŽ
22	SREDA	JUTA
23	ČETRTEK	VIKTORIJA
24	PETEK	ADAM IN EVA
25	SOBOTA	BOŽIČ
26	NEDELJA	ŠTEFAN
27	PONEDELJEK	JANEZ EV.
28	TOREK	NEDOLŽNI OTROČIČI
29	SREDA	TOMAŽ
30	ČETRTEK	DAVID
31	PETEK	SILVESTER

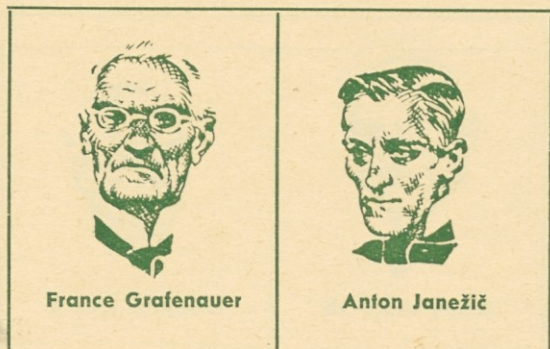
☉	6. ob	19.55 uri
☾	14. ob	11.14 uri
☼	21. ob	3.08 uri
☽	28. ob	8.48 uri

PREGOVORI

Grudna mraz in sneg žita dosti pred in prek. — Kakršni so dnevi od sv. Lucije (13.) do Božiča, taki bodo meseci v prihodnjem letu. — Sveti dan vetrovno, ob letu bo sadja polno.

SPOMINSKI DNEVI

12. 1860 rojen v Mostah politik, poslanec France Grafenauer
12. 1868 rojen na Planini na Notranjskem harmonizator koroških narodnih pesmi, Oskar Dev
12. 1800 rojen na Vrbi pesnik France Prešeren
12. 1833 rojen v Globasnici ljudski pesnik in pevec Franc Leder - Lesičjak
12. 1918 umrl pisatelj Ivan Cankar v Ljubljani
12. 1935 umrl v Mostah politik in poslanec France Grafenauer
12. rojen v Lešah slovničar in knjižni organizator Anton Janežič

France Grafenauer

Anton Janežič

VALENTIN POLANŠEK

Slovenska trojica krvi - ognja - pepela

Moj spomin je pekoča komemoracija
na žrtve
mojih rojakov.

Moja duša
je krik
pobitih, ustreljenih,
doma sežganih,
v kacetih upepeljenih,
padlih za svobodo!

Januarja 1944
so na kraju,
kjer je v Lepeni pod Hojnikovo kmetijo
stala moja pankrška rojstna bajta,
policijski nacistični krvniki
pobili mojega 90 let starega pradedu
Florijana Polanška,
mojega starega strica Johana Polanška,
mojo staro teto Angelo Polanškovo
in jih sežgali!

Peršmanovo domačijo so nacistični zločinci spremenili v pogorišče

Aprila 1945
so tukaj pri Peršmanu
pobili nacistični krvniki
med starci in dojenčki
mojega brata in mojo sestro, nedolžna otroka!

V pretekli vojni
so pokončali v kacetu Dachau
mojega očeta!

V pretekli vojni
so v kacetu Ravensbrück
pokončali Marijo Polanškovo!

V pretekli vojni
je padel kot partizan
Jozi Polanšek!

Strašna je zgodovinska trojica
nas koroških Slovencev:
Kri — Ogenj — Pepel!

Sveta kri naših prednikov,
ki se pretaka v naših srcih,
kri ljubezni, življenja, bodočnosti!

Svet je ogenj naših žrtev,
ki podžiga našo besedo,
našo slovensko materinščino
v ljubezni, v življenju za bodočnost!

Svet je pepel naših sežganih,
izkrvavelih, strohnelih rojakov,
svetlih borcev, ki jasni našo pamet,
ki krepi našo vest — našo zavest:
Da bomo do smrti Slovenci,
kot smo bili rojeni Slovenci!
Slovenska trojica
krvi — ognja — pepela.

Slovenske smrti ni,
ker skozi pepel naše trpke zgodovine,
skozi ogenj tujega nasilja
naša slovenska kri
v slovensko bodočnost
še vedno živi,
živi,
živi!

ANDREJ KOKOT

Pod skalo gorečo

*Pod skalo gorečo
je rasla bil
naše preizkušnje.
Njen čas je bil dolg
in sonce je skopo sijalo
v času njene pomladi,
a volja je bila krepka.
Korenine so prevrtale skalo
in našle pot do življenja.*

*In zdaj smo tu:
stokrat požgani,
tisočkrat spoznani za mrtve,
prešteti kot živali
za odstrel,
steptani v črno zemljo.
Pa smo tu,
kot da nikdar ne bi bili
zapisani smrti.*

*Naš nagelj krvavo
cveti, kot še nikoli poprej!*

Pesem je avtor posvetil padlim partizanom pod Arihovo pečjo

Naš položaj in naše naloge v luči gledanja ZSO v letu 1976

Koroški Slovenci smo bili v letu 1975 konfrontirani s tolikimi dogodki in pojavi, da ob njih lahko jasno ugotovimo naš trenutni položaj in načrtamo naše naloge. Minulo leto je ves svobodoljubni svet praznoval tridesetletnico zmage nad fašizmom in na raznih proslavah ter nacionalnih in mednarodnih simpozijih proučeval in ugotavljal, v koliko še vedno živi ali pa se spet oživlja fašistična miselnost in zavira demokratični razvoj v sodobni človeški družbi.

Da so na Koroškem še močno zakoreninjene usedline fašistične miselnosti, se je najbolj vidno pokazalo na proslavi tridesete obletnice zmage nad fašizmom in dvajsete obletnice podpisa državne pogodbe dne 25. maja 1975 v Pliberku, ko je ves purgarski in uradni Pliberk zapustil mesto in s tem manifestiral svojo privrženost stari miselnosti nestrpnosti in nadutosti. Spričo zagovora tega zadržanja v koroškem nemškem tisku in spričo grozno izpadljive reakcije predstavnikov v koroškem deželnem zboru in v parlamentu zastopanih strank na film „Tujci v domovini“ in še posebej spričo molka uradne Koroške k tridesetletnemu jubileju zmage nad fašizmom preostane le en sam zaključek: na Koroškem smo še daleč, daleč od idealov antifašistične borbe, ki so bili mirno sožitje in bratstvo med narodi ter obnova in utrditev demokracije.

Ob podobno nestrpnem zadržanju velikih avstrijskih strank pri koroških deželno-zborskih volitvah, ki niso prenesle več Slovence na svoji listi, je razumljivo, da se je med koroškimi Slovenci našla struja, ki je mislila, da je nasproti taki nacionalistični politiki mogoče reagirati le na podoben način. Danes je znano, da je bil samostojni nastop koroških Slovencev pri deželnozborskih volitvah zaželen od vseh treh v deželnem zboru zastopanih strank, ki so se zato tudi med seboj sporazumele, da nikakor ne bodo propagandistično ovirale nastopa KEL, da bi lahko izkoristile za to volilno skupino oddane glasove kot ugotavljanje manjšine. To se jim ni posrečilo, ker KEL ni uspela organizatorično zajeti vse politične strukture koroških Slovencev in, kakor je pokazal izid, tudi ne vseh slovenskih volilcev. Ni tukaj mesto, da bi analizirali pozitivne in negativne strani tega poskusa; zadostuje poudariti, da točna analiza daje bolj prav tistim, ki so opozarjali na negativne posledice samostojnega nastopa: kakorkoli namreč kdo ocenjuje izid, dejstvo je, da v deželnem zboru nimamo zastopnika, da smo v hujši izolaciji kakor kdaj koli prej, popolnoma odrinjeni od političnega in družbenega dogajanja in da smo deloma izgubili tudi prijatelje v večinskem narodu, ki so bili sicer voljni nas podpirati v naših narodnostnih težnjah, ki pa niso bili pripravljeni iti z nami vred v izolacijo.

Pa tudi naš človek je že pri državnozborskih volitvah izpričal, da ni sledil paroli abstinence in s tem poti v še hujšo izolacijo, marveč navodilu, da ne kaže, da se zgolj iz narodnostnih vidikov izločimo tudi od soodločanja glede drugih važnih družbeno političnih vprašanj. To je dejstvo, ki ga ni mogoče prezreti!

Po drugi strani pa je prav tako napačno, če vladni krogi z neupoštevanjem odnosno negiranjem zgoraj omenjenega navodila izid državnozborskih volitev interpretirajo, kakor da bi koroški Slovenci ne bili sledili svojim osrednjim organiza-

cijam. To je stara taktika poskusa razdvojitve vodstva in narodnostne skupnosti, ki pa ne bo uspel, ker smo koroški Slovenci politiko načela „deli in vladaj“ že zdavnaj spoznali.

Isto velja za najnovejše načrte poskusa izigravanja izvoljenih in „baje neizvoljenih“ predstavnikov slovenske narodne skupnosti. Koroški Slovenci dobro razlikujemo med nalogami, ki jih ima naš predstavnik v občinskih odborih in drugih javnopravnih telesih in med specialnimi narodno političnimi nalogami, ki jih izvršujejo predstavniki naših lastnih narodnih organizacij. Predstavniki v občinskih odborih in javnopravnih telesih in tudi v koroškem deželnem zboru so po ustavi izvoljeni predstavniki vseh državljanov ne glede na to, na kateri listi so izvoljeni ali katere narodnosti so; predstavniki naših narodnih organizacij pa so predstavniki slovenske narodnostne skupnosti in zato kot subjekt in suveren naših narodnih teženj odločno odklanjamo vsak poskus mešetarjenja z našimi narodnimi interesi potem izigravanja vprašanja, kdo naj bi predstavljal manjšino.

Koroški Slovenci smo po tom svojih osrednjih organizacij že takoj po podpisu državne pogodbe posredovali pristojni zvezni vladi „Spomenico koroških Slovencev“ in smo sedaj v izpolnjevanju želje, ki jo je izrazil zvezni kancler, z izročitvijo nove „Spomenice ob dvajsetletnici podpisa državne pogodbe“ obnovili in precizirali svoje dvajsetletne zahteve in predloge, kako si zamišljamo izpolnitev določil člena 7 državne pogodbe ter ureditev vprašanj v zaščito obstoja in razvoja naše narodne skupnosti.

S tem smo ponovno dokazali svojo dobro voljo za sporazumno reševanje odprtih vprašanj, sedaj pa je na vrsti vlada, da s svoje strani dokaže isto dobro voljo in pripravljenost za reševanje v smislu naših pozitivnih predlogov.

Spričo vztrajanja na formalističnem reševanju v obliki ugotavljanja in zlasti spričo naravnost surove diskriminacije naše narodne skupnosti s protiustavno preprečitvijo nakupa zemljišča za „Kulturni dom“ v središču Celovca pa nikakor ni pričakovati pozitivne rešitve naših vprašanj v smislu naših dvajsetletnih upravičenih zahtev in konstruktivnih predlogov.

Nasprotno: Poskusi razdvajanja vodstva in narodne skupnosti potem izigravanja vprašanja pravice do zastopanja manjšine kažejo, da bi odgovorni radi odrinili osrednje organizacije od reševanja in si izbrali bolj „popustljive“ partnerje. To so sicer jalovi toda nevarni poskusi, brez dvoma pa niso pripravi, da bi utrdili našo vero v iskreno pripravljenost vlade, da po dvajsetih letih končno pristopi k reševanju odprtih vprašanj naše narodne skupnosti.

Naj bo ponovno jasno in nedvoumno poudarjeno: za našo narodnostno skupnost je ugotavljanje manjšine, pa naj bo to v obliki „štetja posebne vrste“ ali v kakršni koli drugi obliki, absolutno nesprejemljivo in bomo njegovo uporabnost preprečili! Nočemo namreč sami sodelovati pri „uradni likvidaciji“ naše narodne skupnosti, kar konec konca bi pomenila izvedba te zahteve nemških nacionalističnih organizacij z dne 27. in 28. septembra 1957!

To mora vzeti vlada na znanje in če nas hoče kljub vsem upravičenim in tehtnim ugovorom prisiliti v tako konfrontacijo, smo odločeni, da jo sprejmemo. Pri tem se zavedamo vseh morebitnih konsekvenc! Toda kadar gre odločitev za življenje ali smrt, je možna samo odločitev za obstoj!

To je situacija, v kateri se nahajamo koroški Slovenci na začetku leta 1976, dobrih trideset let po zlomu vlade nacifašizma, najhujše zgodovinske more, in dvajset let po podpisu državne pogodbe!

Koroški Slovenci smo v teku zgodovine doživeli nebroj hudih udarcev; redko smo našli razumevanje s strani vlade, največkrat smo bili odrinjeni od soodločanja tudi v lastnih zadevah, bili smo tudi že dobesedno obsojeni na smrt. Toda doživeli

smo tudi najbolj junaško dobo slovenskega naroda. Kompleks manjvrednosti, ki nas je skoraj v vsej zgodovini spremljal, je zgubil svoj smisel in ni več upravičen. Slovenski narod si je s svojo antifašistično borbo priboril edinstveno moralno reputacijo, ki daje tudi še danes nove, stvarne možnosti, da se izvirno uveljavimo v svetu.

Zato bomo koroški Slovenci dokazu papirnate identitete, ki je izpostavljena vsem možnostim izsiljevanja, pritiska in vplivanja, pa tudi formalističnim trikom kategorizacije in statistike, postavili nasproti dokaz odločne življenjske identitete, ki je svet ne bo mogel prezreti.

Spričo spoznanja, da je vlada dolga leta upoštevala naše razloge proti preštevanju in je sedaj kapitulirala pred nacističnimi in neonacističnimi silami, ki se v mednarodni povezavi poslužujejo očitno našega vprašanja za obsežnejše cilje, smo perspektivno prisiljeni, voditi dvojno borbo na več frontah: po eni strani v dialogu z vlado za rešitev naših odprtih vprašanj in po drugi strani v odporu proti nacionalističnim in neofašističnim tendencam v notranjosti države in v njihovi mednarodni povezanosti.

To nikakor ni lahko, če pomislimo, kako so te sile z vsemi močmi zavirale rešitev odprtega vprašanja meje in slovenske narodne skupnosti med SFR Jugoslavijo in republiko Italijo. Ko tam ni več manevrirnega prostora, so ga, kakor vse kaže, našle na Koroškem in zato naša borba ne more biti le borba za uresničitev člena 7 državne pogodbe, marveč v enaki meri tudi za uresničitev devetega člena tega mednarodnega dokumenta. Predvsem v tem oziru lahko pričakujemo podporo vseh demokratičnih, naprednih sil tako v državi sami, kakor v širšem svetu.

Naše borbe namreč nikakor ne smemo gledati zgolj ozko z vidika naše narodnosne borbe, marveč kakor borbo vseh narodno osvobodilnih gibanj in narodnih manjšin v sklopu splošne borbe za demokracijo in napredek v mednarodnih ter za uveljavljanje človekovih pravic v medčloveških odnosih.

Tudi po razočaranju nad tako imenovanimi „naprednimi silami“ na Koroškem in v Avstriji velja slej ko prej, da si bomo svoje pravice priborili edinole v tesni povezavi z naprednimi demokratičnimi silami doma in v svetu.

Posnetek z manifestacijo koroških Slovencev v Pliberku

To velja tudi za tako imenovano internacionalizacijo, ki je dana od trenutka, ko so bile naše pravice zajamčene v mednarodnem dokumentu. Če torej poudarjamo potrebo internacionalizacije, ne mislimo toliko na formalne ukrepe v smislu člena 35 državne pogodbe, niti ne na formalno sproženje našega vprašanja pred OZN, kjer le prelahko postanemo objekt igre in protiigre nešteti interesov velesil, marveč mislimo v prvi vrsti na potrebo informiranja mednarodne javnosti in na povezavo z vsemi naprednimi gibanji v svetu, kjer lahko brez nevarnih spletk mednarodne diplomacije kot samostojni nosilci svojih teženj avtentično prikazujemo dejansko stanje in iznašamo svoje življenjske zahteve.

V letu 1976 nas koroške Slovence in zlasti Zvezo slovenskih organizacij na Koroškem čakajo izredno težke naloge:

- v prvi vrsti moramo po razočaranjih glede našega družbeno političnega uveljavljanja tako v obliki naslonitve bolj ali manj zgolj na socialistično stranko Avstrije kakor v obliki poskusa samostojnega nastopa najti spet svoje pravo mesto v fitem svojevrstnem prepletanju socialnega in narodnostnega vprašanja, ki je najbolj viden izraz naše koroške slovenske stvarnosti in eden poglavitnih vzrokov, da čestokrat v zgodovini nismo našli pravilne odločitve in ustrezne usmeritve. Le-ta more biti slej ko prej le v povezavi z naprednimi silami v borbi za splošni družbeni napredek in čim večjo socialno pravico s ciljem enakopravne integracije v družbo, v kateri živimo, in to ob polnem priznanju naše nacionalne svojstvenosti brez sleherne asimilacije in diskriminacije;
- v lastnih vrstah brezkompromisno strnjeni moramo v skupnih nacionalnih zadevah slej ko prej nastopati skupno in enotno z Narodnim svetom koroških Slovencev za doseg in zavarovanje pravic, ki nam gredo po ustavi, po državni pogodbi in po drugih mednarodnih dokumentih;
- v dialogu z vlado moramo odločno, brezkompromisno in enotno postavljati naše zahteve in uveljavljati enakopravno, sporazumno reševanje odprtih vprašanj v smislu naših dvajsetletnih konstruktivnih predlogov ter odbijati vse poskuse pogojitve takega reševanja z ugotavljanjem manjšine ali s „preštevanjem posebnih vrst“;
- z avtentičnim informiranjem svetovne javnosti o našem stanju in v povezavi z naprednimi gibanji in silami v svetu moramo iskati mednarodno pomoč in podporo našim prizadevanjem za doseg nacionalne enakopravnosti in hkrati za utrditev demokracije in mirnega sožitja proti raznim poskusom domače in mednarodne reakcije, da bi ustvarila stalno nove konflikte in ohranila napetosti na tem nevtragičnem stičišču držav z različno družbeno ureditvijo;
- pri vseh teh nujnih lastnih prizadevanjih koroški Slovenci iskreno želimo in pričakujemo nadaljnjo pomoč in podporo SFR Jugoslavije kot države matičnega naroda in sopolisnice avstrijske državne pogodbe.

Ta naša želja izvira iz danes splošno priznanega mednarodnega načela, da ima vsaka manjšina naravno pravico do stikov z matičnim narodom in da sta briga in skrb matičnega naroda za svoje manjšine njegova samoumevna dolžnost in pravica.

Pri vseh teh naporih in prizadevanjih hočemo biti in ostati samostojen subjekt svojih zahtev in teženj in smo trdno prepričani, da naši interesi niso v nasprotju, marveč se ujema tudi z interesi naše države za doseg mirnega in enakopravnega sožitja obeh narodov v deželi, preko tega pa tudi z interesi Avstrije, matičnega naroda in Jugoslavije v težnji zavarovanja miru in izboljšanja odnosov med sosednimi narodi in državami v smislu načel, sprejetih na helsinški konferenci o varnosti in sodelovanju v Evropi.

Teh kratkih (dolgi) štirideset let

Že v partizanih smo se učili, da naj govorimo tisto, kar je potrebno in takrat, ko je koristno; skratka besedo postaviti na pravo mesto. Tudi danes velja to načelo. Kakor takrat, pa je tudi zdaj težko najti pravo besedo, čeprav je mesta dovolj, kamor bi jo naslovil.

Govoriti danes o najslavnejši preteklosti slovenskega naroda, o narodnoosvobodilnem boju, o protifašistični partizanski vojski je za Slovence, ki so to obdobje preživeli, zelo razumljivo in enostavno. Njim je vsa ta doba, od leta 1941 pa do zmagovitega konca druge svetovne vojne 1945, kot neko samorazumljivo zgodovinsko dejanje, ko je bil sleherni Slovenec iz lastnega jaza zadolžen storiti vse, dati vse svoje sposobnosti, svoje umske in telesne moči za uničenje tistega sistema in tistega vojnega stroja, ki je naš narod zaslužnil in ga nameraval fizično uničiti, ki ga je obsodil na smrt.

V okoliščinah, v katerih koroški Slovenci danes živimo, v tem zmešanem labirintu do skrajnosti pokvarjene, nazadnjaške, z vsemi tehničnimi sredstvi oborožene večinske propagande proti vsemu, kar je slovensko in napredno, ko zastruplja mladega človeka z ogabnimi lažmi (da so meje v nevarnosti, čeprav so zajamčene z državno pogodbo, kar vso dobo med staro Jugoslavijo in prvo republiko Avstrijo ni bilo), z obrekovanji zlasti tistih, ki so bili že pred štiridesetimi leti politično razgledani in osveščeni, saj so že takrat vedeli, kaj pomeni fašizem ali nemški nacionalsocializem — v taki duhovni zmedbi je zares težko prodreti z zgodovinsko resnico do širših ljudskih množic in zlasti do mladine.

Zato prodiramo z našo resnico le počasi, vendar vztrajno in stanovitno, kot zmore to le ljudstvo, ki prezira osebne žrtve in napore v boju za svojo pravično stvar, ki je prežeto z ljubeznijo do svojega delovnega človeka, ki mu je zgodovina lastnega naroda stalno napotilo za nadaljnji razvoj progressa in svobode. Takih članov naše slovenske družbe na Koroškem pa je iz dneva v dan več.

Pred štiridesetimi leti (6. 6. 1935) so zaprli skupino naprednih slovenskih mladincev iz velikovškega in celovškega okraja. Samo v Železni Kapli nas je bilo kakih deset. Zapisal sem besedo „nas“, ker sem bil tudi sam med tistimi „Windische von Eisenkappel“ (tako nas je na sodnijski obravnavi 19. avgusta 1935 nadrl sodnik dr. Kapsch; Was macht ihr für eine Wühlarbeit? — je še dodal in nam „naložil“ po pet let težke ječe). Takrat smo se ilegalno, tajno sestajali in se na skritih mestih pri svetlobi sveče učili, kaj je fašizem, kaj nacionalsocializem — da pomeni vojno. Protifašistične literature ni bilo mnogo. Tudi to smo tiskali in razmnoževali v globoki ilegali. Ko so klerikalne oblasti začutile naše delo, so pošiljale za nami policijske agente, konfidente, tako dolgo, da so nas odkrili. Bili smo povezani v celice. Shajali smo se po trije, največ štirje, da ne bi bilo večje škode, če bi odkrili kako celico. Bili smo mladi in neizkušeni, vendar prežeti z vero v revolucijo, ki bo prej ali slej pometla s črnim in rjavim fašizmom.

Takrat je bil v Avstriji na oblasti takoimenovani klerofašizem, ki je leto dni poprej, 12. februarja 1934, v krvi zadušil demokracijo, odpravil parlamentarni ustroj države in prepovedal vse delavske organizacije. Vse, kar je svojčas služilo demokraciji, je

bilo uničeno; prepovedano vse, kar je služilo miroljubnemu, demokratičnemu in socialističnemu razvoju. Zloglasno koncentracijsko taborišče Wöllersdorf je bilo polno demokratov, socialistov, komunistov, voditeljev delavskih organizacij. Zemlja na grobovih usmrčenih revolucionarjev, protifašistov, kot so bili Kolloman Walisch in Münnichreiter, se še ni usedla, ko je Hitler s svojo SA sprožil obračun s črnim avstrijskim fašizmom (julijski puč leta 1934) ter zbral v svojo peto kolono delomrzneže s faliranimi intelektualci na čelu. Takrat še ilegalna SA je terorizirala poštene delavce in kmete ter jih silila v svoje vrste. Večkrat se je zgodilo, da so bili brezposelni delavci ponoči napadeni, pa niti nismo vedeli, ali so jih napadli črni ali rjavi fašisti.

Slovenski fantje, organizirani v ilegalni Komunistični partiji Avstrije, pa smo se sestajali in se učili o bistvu fašizma. Da je fašizem odkrita teroristična diktatura najbolj reakcionarnih (nazadnjaških ali konservativnih), šovinističnih, imperialističnih in napadalnih elementov finančnega kapitala. Učili smo se, da je nemški fašizem najbrutalnejša vrsta fašizma, ki pa se imenuje, da bi zaslepil množice, nacionalni socializem, čeprav nima s socializmom ničesar skupnega.

Veliki bolgarski revolucionar Georgi Dimitrov nam je bil tista leta in tudi pozneje učitelj s svojo razlago, kaj je fašizem; iz njegovih spisov smo črpali znanje in širili politično obzorje. V tedanjem napetem času je bilo to zelo potrebno, žal pa se je to delalo v zelo ozkih krogih. Nemški fašizem je takrat že nastopal kot udarna pest mednarodne protirevolucije in kot glavni netilec imperialistične vojne. To smo se učili in vedeli, da se nam vojna bliža s hitrimi koraki.

Na grajskem polju v bližini Železne Kaple so dnevno vadili fašistični vojaki, Heimwehr in Heimatschutz, s puškami, brzostrelkami in strojno puško. Vodil jih je grof Thurn. To je bila priprava za vojno in tudi za obračun z vsem, kar je napredno, pa naj je bilo slovensko ali nemško. Tista leta je bilo v grajskih gozdovih, ki so bili svojčas last slovenskega kmeta, posekanega ogromno lesa. Poseke z dva, tri in več tisoč kubičnih metrov lesa so se posvetile iz gmajn. Vedeli smo, da se izkupiček za to ogromno množino blodovine in brusnega lesa preliva naravnost v orožje, ki bo prej ali slej sipalo smrt nad naše ljudstvo, nad poštenega delovnega človeka pri nas ali kje drugje. Saj smo se učili, da je fašizem organizacija za teroristično obračunavanje z delavskim razredom in naprednimi kmeti ter izobraženci, da je v svoji zunanji politiki šovinizem v najsurovejši obliki, ki goji živalsko mržnjo do drugih narodov.

V zadnji vojni smo koroški Slovenci to resnico težko občutili na lastni koži.

Še prej pa smo doživeli, da sta avstrijski črni in nemški rjavi fašizem začela medsebojni obračun. Že takrat je šlo za vprašanje, kateri fašizem bo vladal Avstriji. V tem fašističnem rivalstvu je bil ubit avstrijski kancler dr. Engelbert Dollfuss. Čeprav je rjavi nemški fašizem širil gesla o socialni zaščiti, se odeval v plašč dobrotnika delavcev in kmetov, smo že takrat vedeli, da je vse to samo pretvarjanje, pesek v oči nepoučenim množicam. Odel si je plašč zaščitnika kmetov, ki so bili tiste čase močno zadolženi, kar je zakrivil avstrofašizem. Marsikateri mali in srednji kmet je nasedel tej nacistični propagandi, v upanju, da bo „novi red“ rešil kmeta krize in dolgov. Res jih je nekaj rešil, toda „dobroto“ so mu plačali z življenji svojih sinov, ki so kmalu nato izkrevavali na Ruskem, v Franciji, na Finskem in v severni Afriki.

Slutili smo, da se bo to zgodilo, da je katastrofa neizbežna. Zato smo že v letih 1934—1935 širili letake in plakate ter z njimi svarili ljudi, naj ne nasedajo demagoški propagandi ne enih ne drugih, ne črnemu ne rjavemu fašizmu. Pod močnim terorjem smo bili takrat prešibki, kajti ko je marca 1938 Hitler zasedel Avstrijo, so množice po mestih navdušeno in histerično vzklikale gesla: „Wir danken unserem Führer!“, „Ein Volk, ein Reich, ein Führer“, „Heim ins Reich“ in podobno. Nasedle so nacional-socialistični demagogiji, in drago plačale to svojo „zmoto“.

Že prve dni zasedbe Avstrije so se začele hišne preiskave in aretacije naprednih državljanov. Tudi koroški Slovenci smo kmalu občutili nacistični teror: zaprli so celo vrsto naših naprednih in narodno zavednih ljudi, ne glede na poklic ali svetovni nazor. V zapore so odgnali kmete, delavce, duhovnike in izobražence, katolike in komuniste. Ljudje pa so šele ob tej nacistični praksi spoznali, da smo imeli prav protifašisti, ki smo delovali ilegalno. Spoznali so, da stojimo tik pred izbruhom vojne. Za večino našega ljudstva pa je bilo to spoznanje prepozno. Poštari so začeli prinašati v hiše pozivnice v nemško vojsko; „Einberufungsbefehl“ je dosegel slehernega državljana brez razlike narodnosti, poklica in svetovnega nazora. Večina je temu pozivu tudi sledila. Teror je bil močan. Tisti slovenski fantje, ki smo bili „zaznamovani“, smo na vojaških naborih namesto vojaške knjižice (Wehrpaß) prejeli takoiimenovani izključni list (Ausschließungsschein) in s to edino osebno izkaznico smo bili na milost in nemilost izpostavljeni gestapu. To „zaznamovanje“ je bilo tako očitno, da je sleherni varnostni organ, policist ali orožnik, ob legitimiranju takoj vedel, da ima opravka z izobčencem iz nemške nacionalsocialistične družbe.

V zvezi z izključitvenim listom moram povedati še naslednjo zanimivost: Te zloglasne osebne izkaznice niso dobili vsi, ki so bili leta 1935 obsojeni zaradi veleizdaje; prejeli smo jih samo tisti, ki smo se pri ljudskem štetju leta 1939 vpisali kot državljani slovenske narodnosti. Tisti slovenski komunisti, ki so na vprašalno polo zapi-

Partizanski spomenik v št. Rupertu pri Velikovcu, po odkritju — in zločinski razstrelitvi

sali nemško narodnost, so prejeli vojaško knjižico in bili s tem rehabilitirani — postali so polnovredni državljani, smeli so služiti nemško vojsko.

Kaj je pri tem zgodovinsko tako zanimivo? Prav to, da so se nacisti slovenskih komunistov, ki so imeli zdravo in močno narodno zavest, bolj bali kot pa tistih, ki so svojo narodnost zatajili, čeprav so bili nekateri kot marksisti teoretično bolj izobraženi. Iz tega sledi, da je pravilno načelo, ki trdi, da je samo na zdravi narodni podlagi lahko graditi napredno miselnost, teorijo, ki bo odpravila izkoriščanje človeka po človeku in zatiranje naroda po narodu. Tudi fašizem je spoznal nevarnost tistih naprednih ljudi, ki imajo svoj materni jezik in narodno zavest za fundament, na katerem gradijo napredno teorijo, ki bo v praksi zrušila stari kapitalistični, izkoriščevalski svet in na ruševinah le-tega zgradila nov svet, novo človeško družbo, ki bo pravičnejša, humanejša, brez osvajalskih, imperialističnih pohleпов.

Koroški Slovenci v oboroženo narodnoosvobodilno protifašistično vojno, ki so jo vodili jugoslovanski narodi proti nemškemu, italijanskemu in madžarskemu okupatorju, nismo vstopili idejno nepripravljeni. Slovenski fantje na Koroškem so začeli zapuščati nemško vojsko že v letih 1939 do 1941, ali pa se pozivu v njo sploh niso odzvali. Umaknili so se v Jugoslavijo Sorli Jožef iz Lobnika, štirje bratje Malejevi iz Selskega Kota, Wutijevi iz Globasnice, Jelenovi iz Libuč in drugi; nemški vojski so se izmaknili iz političnega prepričanja. Najbolj razgledani in politično razgibani pa so bili slovenski fantje tam, kjer so že od leta 1934 delale ilegalne celice slovenskih komunistov. Tudi pozneje, 1942, 1943, ko so koroški slovenski fantje že množično zapuščali nemško vojsko in se v Peci, Obirju in Košuti priključili slovenskim partizanom, se je vpliv dela in žrtvovanja predvojnih slovenskih komunistov očitno pokazal. Kdo n. pr. je povezal na zapadnem delu Koroške delujočega aktivista Osvobodilne fronte Matija Verdника-Tomaža s selskimi uporniki? Bila sta to slovenska komunista Olipic Urh-Peter iz Trnjam pri Kapli na Dravi in Kelih Pavel iz Bajdiš. Kdo je bil prvi aktivist Osvobodilne fronte, ki je prinesel iskro upora v Železno Kaplo in okolico? Bil je to slovenski komunist, narodno in razredno zaveden drvar Johan Županc iz Obirske, ki je že leta 1939 zapustil nemško vojsko in se leta 1941 priključil slovenskim partizanom na Gorenjskem.

S tem člankom sem hotel predvsem mladi generaciji prikazati pravi obraz fašizma in nemškega nacionalizma. V Avstriji in zlasti na Koroškem ta plevel človeške družbe še danes močno poganja. Razveseljivo pa je, da proti temu strupu danes nastopa bolj organizirana in širša javnost, kot je bilo to pred štiridesetimi leti. To je tudi razumljivo. Koroški Slovenci smo se iz zadnje svetovne vojne mnogo naučili in oborožena narodnoosvobodilna, protifašistična borba nam je močno razširila politično obzorje. Ni nas treba biti strah pred nemškim nacionalizmom. Če bomo proučevali zgodovino slavne dobe, ki jo je slovenski narod v zadnji vojni junaško prehodil na vsem ozemlju, kjer prebiva, dela in ustvarja, kjer se je boril, trpel, krvavel in zmagal; če bomo nenehno in pogumno branili pridobitve narodnoosvobodilne, protifašistične borbe ter hrabro vztrajali v boju za izvedbo člena 7 avstrijske državne pogodbe, potem nam je uspeh zajamčen na vseh področjih — narodnem, socialnem in kulturnem. Nenehno pa bomo morali razkrinkavati nemški fašizem in nacionalizem, v katerikoli obliki se bo pojavil.

Na prvem sestanku Osvobodilne fronte avgusta 1942 pri Tavčmanu v Lobniku, ki sta ga vodila Johan Županc in Stane Mrhar, je Stane ob koncu preroško izjavil: „Zmagali bomo, kedar, ne ve nihče. Vemo pa, da bo boj težak in mnogi bodo v tem boju izgubili življenje ali klonili. A zmagali bomo, ker na naši strani je pravica in resnica“. To velja tudi za današnjo generacijo; to velja tudi za nas, ko se branimo za uresničitev člena 7 avstrijske državne pogodbe!

Karel Prušnik-Gašper

Pregled razvoja in problematike

slovenskega osnovnega oziroma dvojezičnega obveznega šolstva na Koroškem

O razvoju in problematiki slovenskega osnovnega šolstva na Koroškem ne moremo govoriti, ker takega šolstva ni bilo. Dejstvo je, da so bile takoimenovane „slovenske“ osnovne šole na Koroškem, ki so obstajale za časa habsburške monarhije, urejene tako, da šoloobvezni otroci ob koncu svojega šolanja niso temeljito obvladali niti enega izmed obeh deželnih jezikov.

Najbolj znan primer boja za slovensko osnovno šolo je gotovo primer občine Št. Jakob v Rožu.¹ Ob njem moremo spoznati, kako dosledno so deželne oblasti izigravale krajevne dejavnike in krajevno prebivalstvo. Prebivalstvo te občine se je dolgo desetletje bojevalo za slovensko osnovno šolo. Deželni šolski svet je kot pristojna oblast zavračeval zahtevo na ta način, da se je enkrat oziral na občino kot vzdrževalca šole, drugič na krajevni šolski svet in potem na željo skupine prebivalcev občine, ki se je zaperstavljal slovenski osnovni šoli. Navsezadnje sta obstajali v občini dve šoli, in sicer utrakvistična in „slovenska“, ki je imela svoj specifičen učni načrt. Polovico predmetov so poučevali v nemščini.

Svojevstvena je bila ureditev „slovenskih“ osnovnih šol v Šmihelu, v Globasnici ter v Selah. V Šmihelu in v Globasnici so delili šoli v utrakvistično in slovensko in s tem zmanjšali stopnjo organiziranosti, čeprav se moramo vprašati, v čem so se razlikovali šoloobvezni otroci, ki so obiskovali utrakvistični razred od onih, ki so obiskovali slovenskega. Na podlagi rezultatov ljudskih štetij, ki

so problematični,² lahko sklepamo, da razlik ni bilo. Še najbolj slovenska javna osnovna šola je obstajala pred prvo svetovno vojno v Selah, če ne upoštevamo šol v mežiški dolini in na Jezerškem. Ureditev ljudskih šol prav gotovo ni odgovarjala bistveni vsebini zahtev prebivalcev Šmihela in Globasnice. Deželna šolska oblast je podvzela vse, da je preprečila ustanovitev enega samega tipa javne slovenske osnovne šole na Koroškem. Vrhu tega so imenovane šole obstajale začasno.

Ko so posvetne oblasti prevzele kontrolo nad osnovnim šolstvom (po letu 1869), so na Koroškem polagoma ukinili zametke slovenskega osnovnega šolstva, o katerih med drugimi poroča A. Einspieler,³ ter začele uvajati tip takoimenovane „utrakvistične šole“. Utrakvistična šola je prisiljevala otroke slovenskega materinega jezika, da so se naučili nemščine, kajti le v prvih letnikih naj bi na teh šolah uporabljali slovenščino kot poučni jezik. Dejansko pa je bilo tako, da so slovenščino zlorabljali kot sredstvo za hitrejšo germanizacijo slovenskih otrok. Tako utrakvistična šola kot njena nadzorna oblast nista bili veliko vredni, ugotavlja Rudolf Vouk.⁴

Edina slovenska osnovna šola je obstajala na Koroškem v Št. Rupertu pri Velikovcu, ki so jo vodile šolske sestre. Šola je vzdrževalo Ciril-Metodijsko društvo in ni zastoj nosila naziv „narodna šola“.⁵ Imela je pravico javnosti. Kako tesno je šola povezana s političnim in gospodarskim razvojem in silami, je možno nazorno prikazati na primeru

šolstva na Koroškem. Tako je gradnja karavanškega predora med Podrožčico in Jesenicami močno vplivala na šolstvo šentjakobske občine. Priseljeni inženirji in strokovni delavci so bili proti šolanju svojih otrok v slovenskem jeziku in so nastopali proti zahtevam avtohtonega prebivalstva.

Tip utrakvistične šole so koroške oblasti utemeljevale pod pretvezo civilizatoričnih in gospodarskih potreb in nagibov.⁶ Vse interpelacije slovenskih poslancev v dunajskem parlamentu so morale zaradi političnih in gospodarskih ciljev nemškonacionalnega gibanja, ki je imelo izrazito imperialistične težnje (pot v Trst), propasti. Edini namen utrakvistične šole je bil, da čimprej germanizira šoloobvezne otroke slovenskega materinega jezika. Absolvente gimnazij, učiteljska in univerz je prisilila gospodarska in politična situacija, da so se prilagajali in prilagodili.

Utrakvistično šolo so zagovarjali predvsem tisti krogi, za katere Fran Zwitter⁷ ugotavlja, da so v prvi republiki volili stranko takojmenovanega „Landbund-a“. Bili so to premožnejši kmetje, mali vaški trgovci in drugi vaški mogotci. Ti so se protivili tudi temu, da objektivni znaki določajo narodno pripadnost; zastopali so v neki meri „priznavalno načelo“⁸ ter v zvezi s šolo dosledno trdili, da koroški Slovenci ne razumejo „novoslovenskega jezika“, čeprav so se ga pri svojih propagandistično-publicističnih prizadevanjih sami posluževali.

Situacija slovenske manjšine na Koroškem se je po prvi svetovni vojni in izgubljenem plebiscitu zaostрила. Poizkus Slovenskega šolskega društva, da bi obnovil vsaj del slovenskega šolstva na Koroškem, je propadel. Njegova pritožba na Društvo narodov predstavlja poizkus internacionalizacije koroškega manjšinskega problema. Deželna oblast je kljub formalnim prizadevanjem stalno zavirala z drugimi sredstvi obnovo slovenske osnovne šole v Št. Rupertu pri Velikovcu, v Št. Jakobu v Rožu ter v Se-

lah. Državni interesi so imeli prednost pred interesi manjšine. Posameznim članom manjšine so očitali veleizdajstvo, v slovenski inteligenci in slovenskih osnovnih šolah so videli poganjke in osnovo iredentizma.⁹

Pogajanja za kulturno avtonomijo koroških Slovencev so propadla zaradi šolskega vprašanja. Slovenci so bili celo pripravljene na dvotirno šolsko ureditev na področju južne Koroške, to pomeni, da bi obstajale v krajih oz. občinah južne Koroške utrakvistične in posebne manjšinske šole. Pogajanja so propadla zaradi tega, ker so koroški Slovenci zahtevali svojo nadzorno oblast nad manjšinskimi šolami. Deželne oblasti so bile proti.

Vendar je bil učinek vseh ukrepov s strani oblasti in Slovincem nasprotnih društev malenkosten, ker je bilo področje južne Koroške slej ko prej strnjeno slovensko in ker še ni bilo zaznati večje industrializacije. S tem je bila mobilnost prebivalstva majhna. Izvzeti je treba le Ziljsko dolino ter tisti del migrantov, ki se je za stalno izselil iz tega področja ali pa sploh zapustil deželo.

Že pred anšlusom je začela utrakvistična šola propadati. Če pomislimo, da je bilo prav na Koroškem ustanovljeno prvo nacistično učiteljsko društvo celega velikonemškega rajha, potem si lahko predstavljamo, kakšna je bila utrakvistična šola. Že v monarhiji in v prvi republiki je delovalo na Koroškem društvo „Deutscher Schulverein Südmärk“, ki je s pomočjo finančnih sredstev potujčevalo slovenske otroke. Občina, ki je sprejela finančno podporo tega društva za izgradnjo ali obnovo šolskega poslopja, se je morala obvezati, da bo šola organizirana edinole nemško, kar pomeni, da je bil učni jezik od prve stopnje naprej na takih šolah le nemški. Društvo je zgradilo na področju južne Koroške celo vrsto šol v popolnoma slovenskih krajih.

Z vkorakanjem Hitlerja v Avstrijo se je situacija še poslabšala in v šolskem letu

1938/39 že ne moremo več govoriti o utrakvističnem šolstvu na Koroškem.¹⁰

Oborožen antifašistični boj koroških Slovencev je 1945 rodil velik uspeh: Odredbo Provizorične koroške deželne vlade z dne 3. oktobra 1945 o novem oblikovanju dvojezičnih ljudskih šol na južnem ozemlju Koroške.¹¹ Inicijator te oblike osnovne šole so bili koroški Slovenci sami.¹² Njihov predlog so sprejeli vsi tedanji politični faktorji, ker so se dobro zavedali, da takoj po vojni ne morejo obnoviti tipa utrakvistične osnovne šole in da jim bo nova šolska ureditev služila kot močan argument pri boju za ohranitev predvojnih mej pri pogajanjih z velesilami.

V južnem delu dežele Koroške so obstajale po 3. okt. 1945 obvezne dvojezične ljudske šole. Bistvo te šole je bilo, da je bil pouk v teh šolah na prvih treh stopnjah načeloma v otrokovem materinem jeziku, a že od začetka šolanja se je učil tudi drugi deželni jezik najmanj šest ur na teden. Od četrte stopnje naprej je bil poučni jezik nemški in ostal do konca šolske obveznosti. Na četrth stopnji so bile štiri, na nadaljnjih stopnjah pa tri ure pouka na teden v slovenskem jeziku. Na prvih treh šolskih stopnjah se je poučevalo polovico v nemškem in polovico v slovenskem jeziku. Za jezikovni pouk so šteli tudi predmetni pouk branja in pisanja. Dvojezične ljudske šole so bile v naslednjih občinah

- političnega okraja Šmohor: Brdo, Gorice, Št. Štefan na Zilji in Blače;
- političnega okraja Beljak-dežela: Bistrica na Zilji, Straja vas, Smerče, Podklošter, Bekštanj, Marija na Zilji, Ledince, Rožek, Lipa nad Vrbo, Vernberk, Kostanje, Vrba, Loga vas, Št. Jakob v Rožu;
- političnega okraja Celovec-dežela: Šmartin na Dholci, Škofiče, Zgornja Vesca, Bilčovs, Hodiše, Kotmara vas, Žihpolje, Žrelec, Radiše, Medgorje, Grabštanj, Trdnja vas, Pokrče, Št. Tomaž, Otok, Bistrica v Rožu, Slovenji Plajberk, Svetna vas, Medbo-

rovnica, Šmarjeta v Rožu, Sele in Borovlje;

- političnega okraja Velikovec: vse občine razen občine Puštritz.

Ali so v vseh šolskih okoliših navedenih občin ta odlok tudi upoštevali? Znano je, da v nekaterih občinah odloka sploh niso jemali resno.

Obvezno dvojezično šolo so v prvih povojnih letih hvalili vsi zastopniki Avstrije, tako Gruber na pogajanjih za državno pogodbo, kot tudi koroški politiki. Uradna „Kärntner Landeszeitung“¹³ je pisala, da so se na Koroškem odločili, da nikjer nočejo različnih šol druge ob drugi, marveč so se odločili za to, da se vsi otroci na dvojezičnem ozemlju uče obeh deželnih jezikov, brez razlike glede na nacionalnost, h kateri se prištevajo starši. Zastopnik konservativne ljudske stranke je v deželnem zboru poudaril, da „zahtevamo od vsakega učenca, da se nauči obeh jezikov. Prepričani smo, da je to koristno narodoma, ki prebivata v tej deželi.“^{14, 15}

Toda že od vsega začetka je bilo znati tudi odpor proti novi šolski ureditvi. V poročilu Koroškega deželnega šolskega sveta prosvetnemu ministru iz leta 1946 je rečeno: „Majhen del prebivalstva dvojezičnega ozemlja — predstavljajo ga pretežno nekdanji nacionalisti — poskuša na različne načine onemogočiti dvojezičen pouk (šolske stavke, zbiranje podpisov). Ugotovili smo, da so vsakokrat v ozadju nekdanji nacisti na vplivnih gospodarskih mestih. Nasprotniki trdijo, da pomeni odredba o dvojezičnih šolah slovenizacijo dvojezičnega ozemlja. Takšen duh pa ne izvira šele iz dobe nacizma, temveč je starejši; na južno Koroško ga je zaneslo nemško nacionalno gibanje.“¹⁶

Nemškonacionalistične sile na Koroškem še danes odločajo, kaj se da in kaj se vzame manjšini. Njihova politična moč ponovno raste. Gospodarsko so ostale po 1945 sploh neokrnjene.

Splošna dvojezična osnovna šola je s svojim duhom in s svojim načelom za-

Ob 30-letnici nacističnega zločina pri Peršmanu v Podpeci je ZKP priredila spominsko svečanost

gotavljala vsem otrokom slovenskega rodu na določenem ozemlju vsaj minimalno vzgojo v materinem jeziku, četudi je imel nemški učni jezik v tem sistemu dominantno vlogo.

Velika in za poravnavo krivic Slovencem bistvena odlika tega sistema je bila, da je to (poravnavo krivic) hotel doseči brez zahteve po narodnostni opredelitvi in da je tako izključeval narodnostni boj v šoli ter pritisk na starše in učence. V tem je sistem obvezne dvojezične šole pomenil določen prelom z načelom germanizacije. Razni viri pričajo, da je število šoloobveznih otrok s slovenskim materinim jezikom na Koroškem v zadnjih sto letih nenehno upadalo.

V šolskem letu 1937/38 je obiskovalo obvezne šole na Koroškem 67.000 učencev (59.002 ljudske šole, 7727 glavne šole in 271 posebne šole). Izmed teh šoloobveznih otrok pa je imelo 10.292 učencev (9933 ljudske šole, 335 glavne šole in 24 posebne šole) slovenski materin jezik, to je 15,3 %. V šolskem letu 1948/49 je obiskovalo koroške obvezne šole 86.504 učencev, izmed tega 6733 učencev s slovenskim materinim jezikom (ljudske šole 6247, glavne šole 486), to je 9,8 %.

Na območju veljavnosti šolske odredbe je obiskovalo obvezne šole v šolskem letu 1948/49 skupno 15.942 učencev (ljudske šole 14.468, glavne šole 1474). Ti učenci so obiskovali dvojezičen pouk. Po uradni statistiki je imel torej le še pičlo vsak drugi učenec ljudske šole v šolskem letu 1948/49 na območju veljavnosti šolske odredbe iz leta 1945 slovenski materin jezik. Med šolskima letoma 1950/51 in 1960/61 se je zmanjšal delež učencev s slovenskim materinim jezikom za 46,6 %, to je za 3051 učencev.

Obvezne šole je v šolskem letu 1960/61 obiskovalo 66.756 učencev. Delež otrok s slovenskim materinim jezikom je znašal na Koroškem v šolskem letu 1937/38 15,3 %, v šolskem letu 1960/61 je upadel na 5,3 %, torej za dve tretjini.

Če bi verjeli uradnim statističnim podatkom o materinem jeziku učencev na Koroškem, opazimo nerazumljivo močno zmanjševanje deleža učencev s slovenskim materinim jezikom.

Ta razvoj je posledica nenehnega močnega germanizatoričnega pritiska na slovensko narodnostno skupnost na Koroškem in sicer na političnem, gospodarskem in kulturnem področju.

	Doba	Materinščina slovenščina nemščina	
Bericht des k. u k. MCU	1876	9.551 (zajeta vsa Koroška)	26.367
Dr. Veiter: Die slow. Volksgruppe	1920—1936	ca. 11.000 (Južni predel Koroške)	ca. 1.500
Österr. Schulstatistik	1936/37	10.253	
Österr. Schulstatistik	1937/38	10.292	
Statistische Nachweisungen für 1938/39	1938/39	8.136	
R. Vouk v Slovenskem vestniku št. 19/1971	1945/46	9.400 do 9.600	4.300 do 4.500
Schulverordnungsblatt Kärnten 3—4 in 9—10/1949	1948/49	6.733	9.209
Österr. Schulstatistik, Heft 13 aus 1963/64	1950/51	6.608	
Österr. Schulstatistik, Heft 13 aus 1963/64	1960/61	3.362	

Razvoj dvojezičnega pouka stoji v vzročni povezavi s političnim razvojem v deželi. Dvojezični pouk ni nikoli — razen v obdobju veljave šolske odredbe iz leta 1945 — dosegel uradnega števila otrok s slovenskim materinim jezikom.

Po odpravi dvojezične šole leta 1958 je prijavljenih k slovenskemu pouku v ljudskih šolah povprečno samo 14 % učencev z ozemlja s slovenskim ali mešanim prebivalstvom. V šolskem letu 1937/38 je bila slovenščina po uradni statistiki materin jezik 15,3 % (10.292) učencev

vse Koroške. Danes, 35 let pozneje, se torej uči slovenskega jezika na Koroškem okrog 80 % manj učencev, čeprav prištejemo k celotnemu številu učencev učence nižje stopnje Zvezne gimnazije za Slovence v Celovcu.

To ni enakopraven, še manj pa normalen razvoj!

Doba	Učenci ljudske šole skupaj	V dvojezičnem pouku		
		učenci ljudske šole	učenci glavne šole	Učenci obvezne šole skupaj
1920—1936	ca. 12.500 (po Veiterju)			
1934/35	15.331			
1935/36	11.769			
1938/39	9.197			
1945/46	13.902	13.902		
	(na 100 dvojezičnih ljudskih šolah)			
1948/49	15.942	14.468	1.474	15.942
pred 22. 9. 1958	10.030	10.030	2.744	12.774
po 22. 9. 1958	10.030	2.094	305	2.399
1959/60	10.356	1.990	149	2.184
1960/61	10.533	1.820	138	1.957
1961/62	10.570	1.689	107	1.796
1962/63	10.950	1.610	95	1.705
1963/64	11.188	1.673	86	1.759
1964/65	11.064	1.602	106	1.711
1965/66	11.082	1.602	156	1.758
1966/67	11.193	1.569	194	1.763
1967/68	10.791	1.538	229	1.767
1968/69	10.288	1.487	257	1.744
1969/70	10.544	1.485	318	1.803
1970/71	10.290	1.485	351	1.836
1971/72	10.019	1.481	376	1.857
1972/73	9.748	1.441	391	1.832

Štiri dni po podpisu avstrijske državne pogodbe so na Koroškem obnovili društvo „Kärntner Schulverein Südmärk“ in za tem še vrsto drugih podobnih organizacij. Prvi njihov napad je bil naperjen proti obveznemu dvojezičnemu šolstvu.

Koroški Slovenci so leta 1953 zavrnili osnutek reforme obvezne dvojezične šole. Reforma bi bistveno poslabšala položaj manjšine.¹⁷ Leta 1957 so pristojne avstrijske oblasti pripravile osnutek manjšinskega šolskega zakona ter ga posredovale ZSO in NSKS. Osnutek je že zagovarjal „priznavalno načelo“.¹⁸ Konec šolskega leta 1957/58 in v začetku šolskega leta 1958/59 so nemško-nacionalistične organizacije, združene v KHD, organizirale šolske štrajke proti obvezni dvojezični šoli. Tedanji koroški deželni glavar Ferdinand Wedenig je pod pretvezo, da hoče skrbeti za ne-

moten in zakonit pouk na ljudskih in glavnih šolah dežele, s protustavnim odlokom z dne 22. septembra 1958 ukinil splošno obvezno dvojezično osnovno šolo.

Gospodarski in politični pritisk ob odjavah od dvojezičnega pouka so koroški Slovenci opisali v „Memorandumu koroških Slovencev k šolskemu vprašanju“.

Odlok deželnega glavarja z dne 27. oktobra 1958 lahko vrednotimo kot obnovo utrakvistične šole za tiste otroke, ki so jih starši sicer odjavili od dvojezičnega pouka, ki pa niso bili v stanju, da bi sledili pouku v nemškem učnem jeziku, ker so pač doma uporabljali edinole slovensko materino besedo. Odlok vsebuje predpis, „da je treba za tiste učence in učenke, ki ne obvladajo nemškega jezika ali ga obvladajo le pomanjkljivo, uporabljati ustmeno, posredovalno otroku svojstveno govorico.“ Ta izhod je še slabši od nekdanje utrakvistične šolske ureditve, ker ne pomeni nič drugega, kot to, da učitelj za take otroke ne sme napisati na tablo slovenske besede, še manj seveda se sme slovenščina pojaviti v šolskih zvezkih. Slovensko narečje dobi s tem izrazito funkcijo drugorazrednega jezika.

Cerkvene oblasti so se priključile nazorom posvetnih in so v naglici napravile še korak naprej. Tudi tiste šole obvezne otroke, ki so jih starši prijavili k dvojezičnemu pouku, morajo kateheti v verouku poučevati dvojezično, čeprav je splošno načelo, da se poučuje verouk v materinem jeziku. Koroški Slovenci so proti temu načinu pouka verouka zbrali na tisoče protestnih podpisov, vendar škof ob njihovi predaji ni vedel drugega povedati kot to, da niso notarsko potrjeni.¹⁹

Tudi brošura NskS „Für den Religionsunterricht in der Muttersprache“ (Za verouk v materinščini) na škofa ni naredila nobenega vtisa. Znano pa je, da je brošura znotraj katoliškega tabora bila osporavana.²⁰ Nekateri so bili mnenja, da je njena objava neprimerna.

Deželni glavar Wedenig je ob ukinitvi splošne obvezne dvojezične šole 22. septembra 1958 že vedel za stališče zveznih oblasti v tem vprašanju in je bil prav zaradi te vednosti siguren, da bo njegovemu koraku sledil tudi zakonodajalec. Koroški Slovenci so nameram zveznih organov nasprotovali in izdelali svoje predloge za ureditev šolskega vprašanja, ki ga naj bi rešili globalno z drugimi nerešenimi problemi sedmega člena državne pogodbe.²¹

Medtem je odredbo deželnega glavarja Wedeniga z dne 22. septembra 1958 nasledil tako imenovani „manjšinski šolski zakon“,²² ki je potrdil odstranitev slovenščine kot drugega v šoli obveznega deželnega jezika in sprejel vse najpomembnejše zahteve Heimatdiensta:

- sprejel je načelen dvom o tem, ali slovenska manjšina sploh obstaja;
- sprejel je načelo, da ozemlje njenege bivanja in jezika ni znano;
- sprejel je tolmačenje, da je treba zato izvesti „ugotavljanje“ manjšine na njenem lastnem naselitvenem prostoru kot pogoj za izvajanje določil avstrijske državne pogodbe;
- sprejel je pravilo, da se nihče ni dolžan učiti slovenskega jezika, da je slovenščina popolnoma neupoštevana kot pedagoški faktor;
- sprejel je pravilo, da mora biti pouk v načelu za vse učence zgolj nemški, izjema so tisti, ki jih starši prijavijo k dvojezičnemu pouku.

V Spomenici koroških Slovencev z dne 11. 10. 55 — torej v času, ko je veljala še odredba o splošni obvezni dvojezični osnovni šoli — so koroški Slovenci postavili svoje zahteve na področju manjšinskega šolstva. V Spomenici koroških Slovencev k šolskemu vprašanju pa so zahtevali preklic odloka z dne 22. 9. 1958 in odloka z dne 27. 10. 1958 ter zastopali mnenje, da je treba vztrajati na odredbi 1945.

Manjšinski šolski zakon je dopolnil še deželni zakon z dne 10. julija 1959,²³ ki definitivno določa območje dvojezične-

ga šolstva. Prosvetno ministrstvo je zastopalo mnenje, da naj koroški Slovenci zakona ne bi odklanjali od vsega začetka, temveč naj bi počakali na rezultate.

Rezultati so bili taki, da so koroški Slovenci, ki so zakon sicer tudi že prej odločno odklanjali in niso nikoli dali svojega pristanka, v več vlogah zahtevali njegovo novelizacijo. Zastopali so mnenje, da manjšinski šolski zakon nikakor ni v korist manjšini in da je zaradi tega potrebna sprememba, ki bi odgovarjala objektivnim razmeram. Zastopali so tudi mnenje, da so jezikovne razmere na področju južne Koroške brez nadaljnega objektivno ugotovljive in da naj bi se oblasti ravnale po objektivnih kriterijih. Vselej so zastopali načelo skupne vzgoje šoloobveznih otrok enega šolskega okoliša in zahtevali, da se ponovno uvede obvezna dvojezična šola na točno določenem teritoriju južne Koroške. Vendar je treba ugotoviti, da je v stališčih osrednjih organizacij koroških Slovencev že od vsega začetka opazna negotovost. Osrednji organizaciji sta bili pripravljeni na kompromise. Pripravljeni sta bili, da iz območja obvezne dvojezične šole izločijo nekatere šolske okoliše. V posameznih vlogah sta poudarjali, da vsaj dve tretjini šoloobveznih otrok s slovenskim materinim jezikom ne uživa izobrazbe v svojem materinem jeziku in zahtevali, da se vsaj za te šolarje obnovi dvojezični pouk.²⁴

Tukaj vidimo odmikanje od načela obveznega dvojezičnega pouka za vse šoloobvezne otroke, ne glede na njihovo narodnost, kot je to bilo definirano v odloku z dne 3. 10. 1945.

Manjšinski šolski zakon med drugim predpisuje, da morajo imeti direktorji šol, ki spadajo v območje zakona, izpit iz slovenščine, ker so prva nadomestilna rezerva (erste Vertretungsreserve). Dejansko je tako, da se tudi to določilo ne izvaja dosledno. Treba bi bilo tudi določiti obseg znanja kandidatov, ki polagajo izpit iz slovenščine.

Treba je ugotoviti, da v vseh vlogah koroških Slovencev avstrijskim oblastem zavzema ureditev šolskega vprašanja dominantno vlogo. Treba pa je tudi poudariti, da so vse te vloge bile zastojne, ker se merodajna oblast ni bavila z njimi.

Do bistveno različnih pogledov med NskS in ZSO na eni ter skupino koroških Slovencev na drugi strani je prišlo zaradi formulacije šolskega vprašanja v Spomenici koroških Slovencev ob 20-letnici podpisa državne pogodbe. Brez dvoma drži, da Spomenica sloni na vlogah avstrijskim oblastem, ki so bile formulirane takoj po letu 1959. Vendar so te vloge bile, kot se je v sedanjosti situaciji izkazalo, večini koroških Slovencev neznane; moremo celo trditi, da so neznane tudi sedanjemu vodstvu NskS.

„Izrecno poudarjamo, da smo slej ko prej mnenja, da je bila ureditev obveznega šolstva v smislu odredbe Urada koroške deželne vlade o dvojezičnem šolstvu z dne 3. 10. 1945 v objavi z dne 31. 10. 1945 najboljša,“ je rečeno v spomenici. NskS in ZSO potem v dokumentu ne ponovita zahteve po obnovi obvezne dvojezične šole in to utemeljujejo z vplivom nemško-nacionalističnih sil. Novi predlog se glasi: „Za to predlagamo, da bi obvezno uvedli slovenski jezik v ljudske šole vsaj kot učni predmet za vse v predšolski dobi dokazljivo slovensko govoreče šolarje, ki niso prijavljeni k dvojezičnemu pouku.“ Zaradi te formulacije je prišlo do že omenjenih nesoglasij. Posebni pododbori ZSO in NskS trenutno razpravljajo o tej problematiki in pripravljajo novo formulacijo. Skupina, ki je vehementno nastopila proti tej formulaciji, meni, da je javnosti pač treba povedati, da obstajata med koroškimi Slovenci dve mnenji. Zahteva, da se vztraja na ureditvi iz leta 1945 in je pripravljena v trenutni situaciji na razne pristanke. Vendar je to vprašanje stvar diskusije med slovensko manjšino na Koroškem.

Deželne oblasti so v preteklih letih izvedle reformo mreže ljudskih šol, ki je zasnovana na načelu „učenec k organizirani šoli“.²⁵ Organizirana ljudska šola je po teh pojmovanjih štirirazredna in mora imeti najmanj okoli 110 učencev. Reforma ima v načrtu novo omrežje sedežev ljudskih šol oziroma obveznih šol. Ukinjena bo večina tistih šol, kjer je prijavljenih k pouku slovenščine sorazmerno precejšnje število otrok.

Po osnutku reforme bo od 79 šol v južnem predelu Koroške, kjer je možna prijava k slovenščini oziroma k dvojezičnemu pouku (v 17 šolah tega ozemlja ni prijav), ukinjenih več kot polovico šol. Od ljudskih šol na ozemlju Koroške s slovenskim ali mešanim prebivalstvom, na katerih je prijavljenih k pouku slovenščine več kot 50 % učencev, bo ukinjenih 10 šol. Od ljudskih šol, na katerih je prijavljenih k pouku slovenščine več kot 25 % otrok, bo ukinjenih 20 šol.

Med ljudskimi šolami na ozemlju Koroške s slovenskim ali mešanim prebivalstvom, ki jih nameravajo ukiniti, so tri takšne (Sele-Kot, Komelj in Lepena), kjer so k pouku slovenščine prijavljeni vsi otroci. Značilno je, da hočejo ukiniti tudi ljudsko šolo v Št. Primožu v Podjuni, kjer je k pouku slovenščine prijavljenih več kot 40 % otrok. Šola pa ima tisto minimalno število otrok, ki ga reforma zahteva za obstoj organiziranega tipa ljudske šole s štirimi razredi. V nedemokratskih razmerah, ki vladajo v šolstvu, bo reforma spet zmanjšala število prijavljenih k slovenskemu pouku. Slovenski otroci iz hribovitih krajev, ki pripadajo večinoma socialno nižjim slojem delavskega in kmečkega prebivalstva, bodo prišli v šole, kjer jim bodo dajali slabše možnosti za pouk v materinem jeziku.

Niso socialne razmere edine, ki vplivajo na vzgojo šoloobveznih otrok s slovenskim materinim jezikom. So še drugi koraki, ki so jih podvzele v zadnjem času oblasti in ki še resneje posegajo v šolstvo manjšine. V avstrijski družbi je prevladalo mnenje, da je treba refor-

mirati celotno šolstvo. O tem, komu ta reforma v prvi vrsti služi in koga v prvi vrsti krepi, tu ni treba razpravljati.

Tako na Koroškem ni urejeno vprašanje vzgoje slovensko govorečih otrok v javnih otroških vrtcih v območju veljavnosti manjšinskega šolskega zakona. Nikakor ni rešeno, da bi bila v otroških vrtcih, ki delujejo na tem območju, povsod prisotna tudi otroška vrtnarica, ki bi znala slovensko. Zvezni zavod za otroške vrtnarice ima sprejemne pogoje, ki niso v prid manjšini. Kandidatke morajo dokazati znanje angleščine, kar pri slovenskih šolarjih ni običajno; na zavodu slovenščina ni alternativen predmet k angleščini.

Odprto je tudi vprašanje „male šole“, kot že sam oспорavani manjšinski šolski zakon nikakor ne zadostuje in ne odgovarja več sodobnim zahtevam na področju šolstva. Učni načrt dvojezične šole sicer veliko govori o spoznavanju

sosednega naroda, o prijateljstvu med obema deželnicama narodoma in sličnem; splošni učni načrti, ki so obvezni za vse ostale šole na Koroškem, takih lepih načel ne poznajo. Očitno veljajo ta načela le za slovenske šolarje.

Na posebnih šolah, ki jih je država urenila za slabo nadarjene otroke, sploh ni pouka v materinem jeziku za slovenske otroke. Prav tako je ta pouk pomanjkljiv na politehničnih letnikih, v kolikor sploh obstaja. Na poklicnih šolah slovenski gojenci ne spoznajo slovenskega strokovnega izrazoslovja, kar bi bilo le možno, če bi bila baza dvojezična šola.

Edina šola, ki služi neposredno manjšini, je Zvezna gimnazija za Slovence v Celovcu. Znano je, da sta ZSO in NskS svojčas predlagala, da bi bila to dvojezična gimnazija — nekatere predmete bi poučevali v nemščini, nekatere v slovenščini (humanistične) — vendar je ministrstvo dekretiralo, da je slovenščina edini poučni jezik. Brez pretiravanja lahko rečemo, da se je to zgodilo iz namena, da bi bil pritok na gimnazijo čim manjši. Danes gimnazija šteje 464 dijakov in dijakinj ter se je močno zasedrila med slovensko manjšino na Koroškem. Nekdanji predlog ZSO in NskS o dvojezični gimnaziji ni več aktualen. V Spomenici ob 20-letnici podpisa državne pogodbe so koroški Slovenci postavili zahtevo po ustanovitvi slovenske trgovske akademije ali šole, ker se dobro zavedajo, da je njihov nadaljnji gospodarski razvoj odvisen pač od strokovnega kadra. Nezadovoljivo je urejeno tudi vprašanje izobrazbe učiteljev na pedagoški akademiji, ki pridejo na šole v območju veljavnosti manjšinskega šolskega zakona. Koroški Slovenci nimajo nobene večerne šole. Tipi teh šol so se pojavili šele v zadnjih letih.

Na novo ustanovljeni celovski univerzi se sicer vrsta profesorjev zanima in proučuje problematiko koroških Slovencev (tudi šolsko), vendar ni nobenega posebnega seminarja za dvojezični pouk, čeprav so bila prizadevanja v tej smeri.

MILKA HARTMAN

Klic v zimski noči

Jesen blede ...

*Naravo kmetov znoj rosi.
Zdaj se zemlje bogata moč
po bujni rasti v zimsko noč
od nas težko odpravlja.*

*A nam se zdi,
da naše zimske dni
bo zagrnila temna noč,
ko tja gor v sive megle zroč
se kmet od sončnih dni poslavlja.*

Počiva rast ...

*Da nam ne bo v porast
srca nemir, duha nemoč
v brezdolju zimske noči:
v prosveti lepo delo — nas pozdravlja!*

Obstajal je tudi že konkreten delovni načrt.

Brez dvoma sodi med naša vprašanja tudi vprašanje izobrazbe odraslih. Slovenske kulturne organizacije na Koroškem že vsa leta vršijo to funkcijo, ne da bi bile pri svojih prizadevanjih s strani občin, dežele in države primerno honorirane, kot določa senžermenska pogodba.

Zaključek:

O slovenskem šolstvu na Koroškem ne moremo govoriti ne za časa monarhije in tudi ne za časa prve avstrijske republike. Njihov vzgojni sistem je imel cilj, da koroškimi Slovencem odvzame materinščino. Proti utrakvistični šolski ureditvi so se koroški Slovenci brez uspeha borili. Služila je edino interesom nemško-nacionalnega gibanja, ki je imelo v rokah domala vse gospodarske pozicije.

Odlok z dne 3. 10. 1945 je s sistemom germanizacije prekinil. Od tega trenutka naprej govorimo o splošni obvezni dvojezični šoli na točno določenem teritoriju južne Koroške. Nemškonacionalistične sile so to obliko šolstva izpodkopale in državni aparat ter avstrijski parlament sta njihovo dejavnost legalizirala. Danes moremo kljub Zvezni gimnaziji za Slovence v Celovcu govoriti le o okrnjenem manjšinskem šolstvu, ki je predmet splošnih napadov s strani nasprotnikov koroških Slovencev. Ti zahtevajo ločene šole.

Obstoj in razvoj manjšine je odvisen od njenega manjšinskega šolstva. Brez dvoma je na Koroškem nujno potrebna obširna in temeljita reforma manjšinskega šolstva in to v sodelovanju s prizadeto manjšino.

dr. Avgustin Malle

- 1 Die Gemeinde St. Jakob im Rosentale im Kampf um die slowenische Volksschule, Maribor 1892.
- 2 Grafenauer, Bogo: Narodnostni razvoj na Koroškem od srede 19. stoletja do danes. V: Koroški zbornik, Ljubljana 1946, 117-248.
- 3 V listih Slovenija in Slovenec.
- 4 Vouk, Rudolf: Einige Bemerkungen zum Minderheitsschulwesen in Kärnten. V: Slovenski vestnik 16. 4. 1971, št. 15, str. 5.
- 5 Narodna šola družbe sv. Cirila in Metoda v št. Rupertu pri Velikovcu. V Celovcu 1896.
- 6 KLA Präs. Fasz. 76/1425 de 1867
KLA Präs. Fasz. 162/612 de 1889
KLA Präs. Fasz. 166/366 de 1890
Poročilo deželnega predsednika ministru za bogočastje in pouk z dne 16. februarja 1892.
- 7 Zwitter, Fran: Koroško vprašanje. Ljubljana 1937.
- 8 Ude, Lojze: Zgodovina slovenskega pouka na koroških osnovnih šolah od leta 1869 do danes. V: Osnovna šola na Slovenskem 1869-1969. Ljubljana 1970.
- 9 Tozadevni akti dunajskega arhiva Allgemeines Verwaltungsarchiv obsegajo 158 strani in zajemajo dobo dveh in pol let.
- 10 Vouk, Rudolf: Einige Bemerkungen zum Minderheitsschulwesen in Kärnten. V: Slovenski vestnik 7. 5. 1971, št. 18, str. 5.
- 11 Verordnung der Provisorischen Kärntner Landesregierung vom 3. Oktober 1945 zur Neugestaltung der zweisprachigen Volksschulen im südlichen Gebiete Kärntens.
- 12 Arhiv ZSO — šolstvo (3. avgust 1945).
- 13 Kärntner Landeszeitung 18. 12. 1953, št. 49, str. 3.
- 14 Hans Ferlitsch (ÖVP) ob priliki zasedanja koroškega deželnega zbora 28. januarja 1947.
- 15 Nazadnje je Avstrija prikazala pozitivno ureditev šolstva na južnem Koroškem pred Združenimi narodi 9. 2. 1955, torej nekaj mesecev pred podpisom državne pogodbe. Dokumentations UNO E/CN. &/Sub. 2/L. 92/ Add. 32, p. 14).
- 16 Brunnik-Domej-Malle-Velik: Die Slovenen in Kärnten. Slovenci na Koroškem. Celovec 1974, str. 40.
- 17 Arhiv ZSO — šolstvo (6. 10. 1953).
- 18 Arhiv ZSO — šolstvo (Bemerkungen zur Regierungsvorlage vom 11. 9. 1957).
- 19 Informacija avtorju.
- 20 Arhiv ZSO — šolstvo.
- 21 Arhiv ZSO — šolstvo (Stellungnahme zur Regierungsvorlage betreffend das Minderheitenschulgesetz für Kärnten 20. 1. 1958; Motivenbericht 20. 1. 1958).
- 22 BGBl. Nr. 101/1959.
- 23 LGBl. Nr. 22/1959
- 24 Arhiv ZSO — šolstvo (Vorschläge der Kärntner Slowenen zur Regelung der Minderheitenfrage 8. 11. 1959; Vorschläge der Kärntner Slowenen zur Regelung der Minderheitenfrage 8. 3. 1960; Stellungnahme der Kärntner Slowenen zum Schulgesetz-Programm auf Grund der Schulgesetzverhandlungen zwischen den beiden Regierungsparteien 15. Juni 1962; Regelung der offenen Fragen der slowenischen Minderheit in Kärnten 13. 1. 1967; Regelung der Minderheitenschulfrage in Kärnten 15. Dezember 1969; Fragen der slowenischen Volksgruppe in Kärnten 20. April 1971; Anlage zur Eingabe vom 20. April 1971: Vorschläge zur Novellierung der Schulgesetze die slowenische Volksgruppe in Kärnten betreffend).
- 25 Vouk, Rudolf: Preureditev razmestitve ljudskih in glavnih šol. Ciklostil.

Prasvetaši SPD „Bilka“ v Bilčovsu redno prirejajo pevske nastope, igre ter gostovanja skupin sosednih društev ter iz Slovenije

Nekateri vidiki gospodarskih, socialnih in narodnostnih procesov na južnem Koroškem

Ena temeljnih značilnosti današnjega sveta je vsestranski proces internacionalizacije, ali vsesplošno mednarodno povezovanje. V tem procesu gospodarstvu pripada zelo pomembno, če ne najbolj važno mesto. Kajti vsa politična dogovarjanja med posameznimi državami ali med političnimi bloki spremlja senca, ki jo lahko imenujemo permanentna prisotnost ekonomike.

Po drugi svetovni vojni se je proces vsesplošnega mednarodnega povezovanja najbolj hitro začel razvijati prav v Evropi. Predvsem pa je v Evropi potekal izredno hiter razvoj in razmah vseh vrst tehnologij, ki je imel za posledico velik ekonomski napredek. Razvila in uveljavila sta se mednarodno blagovno gospodarstvo in še večja mednarodna delitev dela.

Zelo hitro sta naraščala blagovna menjava in tranzit med posameznimi predeli Evrope. Sem moramo prištevati tudi velik razmah turizma, ki za nekatere evropske države pomeni skoraj odločilen ekonomski moment v njihovem gospodarstvu.

Pri vsem tem pa je povojni ekonomski razvoj potekal v Evropi zelo diferencirano. To pomeni, da je stopnja gospodarskega razvoja v posameznih predelih Evrope neenaka. Celo znotraj nekaterih evropskih držav je ta gospodarski razvoj zelo različen in neenak.

Znano je, da so obmejna področja zaradi različnih vzrokov ostala gospodarsko manj razvita ali sploh nerazvita. Pospešeni tokovi blagovnega in osebnega prometa po drugi svetovni vojni pa so gospodarsko aktivirali predvsem obmejna področja. Le-ta dobivajo z odpiranjem meja, z vse večjo mednarodno delitvijo dela, zaradi vsestranske internacionalizacije gospodarstva, novo gospodarsko funkcijo.

Že prej smo rekli, da so obmejna področja zaradi različnih vzrokov ostala gospodarsko manj ali nerazvita. Brez dvoma je eden od vzrokov ta, da meje med evropskimi državami ne potekajo po etničnih mejah posameznih narodov.

Gospodarskemu prebujanju evropskih obmejnih regij pa je sledilo tudi nacionalno prebujanje posameznih evropskih manjšin, ki živijo izven meja matičnih dežel.

Ker tudi koroški Slovenci živimo v prostoru, kjer se stikajo kar tri evropske meje in kulture, in smo vrhu tega narodnostna skupnost ali „manjšina“, ki je bila odcepljena od matičnega naroda prav v trenutku, ko se je v evropskem prostoru začela razvijati bolj poudarjeno industrija in so stekli prvi procesi deagrarizacije, smo vse te socialne procese še bolj globoko in škodljivo doživljali.

Koroški Slovenci smo avtohtono naseljeni od Smohorja na zapadu tja do Labota na vzhodu. Na tem področju so v zadnjih petdesetih letih potekali socialni procesi, ki so spreminjali in spremenili socialni sestav koroških Slovencev. Prav tako so vsi ti procesi vplivali tudi na nemško govoreči del prebivalstva. Vsekakor mora priznati, da smo koroški Slovenci v zadnjih petdesetih letih izgubili na narodnostni substanci. Prav tako je jasno, da se je nemško govoreče prebivalstvo nacionalno in socialno v teh letih bolj uveljavilo in zakoreninilo.

Politiki navajajo take in druge vzroke, ki so krivi za socialno in nacionalno nemoč koroških Slovencev. Ker je področje, na katerem živimo, zelo razpotečeno in ker so naravne danosti zelo diferencirane, bom skušal v tem članku razčleniti socialne in nacionalne probleme koroških Slovencev na pobočjih Karavank.

Karavanke so eno izmed področij, naseljenih pretežno s slovenskim prebivalstvom. To prebivalstvo je prav gotovo še vedno precej odvisno od kmetijstva in gozdarstva.

Procesi, ki potekajo na severnem pobočju Karavank, so brez dvoma odraz avstrijske

kmetijske in gospodarske politike (subvencije, gospodarski koncepti in drugo). Na tem področju še vedno poteka močna deagrarizacija. V ospredje pa stopa proces pomembnevanja in gospodarskega izpodrivanja slovenskega prebivalstva. To področje karakterizirajo predvsem naslednji momenti:

1. dominanca veleposesti,
2. slabi prirodni pogoji za kmetijstvo,
3. odmaknjenost in majhne možnosti za zaposlitev,
4. močan proces deagrarizacije,
5. industrijska nerazvitost,
6. primerni prirodni pogoji za turizem, predvsem zimski, in za bližinsko rekreacijo (Naherholung).

V gorskih predelih med Ljubeljem in Peco se intenzivna produkcija mleka med drugim tudi zaradi odmaknjenosti teh predelov od industrijskih centrov ni preveč obnesla. Stevilo čistih kmetijskih obratov se je neprestano zmanjševalo. Za tista kmetijska gospodarstva pa, ki so se lahko ohranila v veliki meri tudi zaradi svoje velikosti (odraz avstrijske kmetijske in gospodarske politike), je planinska paša še vedno sestavni del kmetijskega gospodarstva. Kmetje se v teh visoko ali višje ležečih predelih pretežno ukvarjajo s proizvodnjo mesa in z gozdarstvom.

Gozdna paša se danes pojavlja le še izjemoma. Pogosto se dogaja, da kmetje zaradi odvisnosti od veleposestnikov prostovoljno odstopajo od servitutne paše. Včasih kmetje leta in leta bijejo pravdo za servitutne pravice.

V Karavankah je največ površine pokrite z gozdom. Precejšen predel pa zavzema tudi neproduktiven svet. V zadnjih tridesetih letih je vloga poljedelstva v teh gorskih predelih, tu mislim predvsem kraje, kot so: Slovenji Plajberk, Sele, Železna Kapla, skoraj popolnoma izgubila na pomenu.

Zaradi prirodnih pogojev sta živinoreja in gozdarstvo glavni panogi kmetijstva. Vedno bolj se uveljavlja tudi turistična dejavnost. V teh predelih je v zadnjih letih izredno močan proces pogozdovanja. Tudi vse bivše njive so že spremenjene v travnike, slabe pašnike pa na veliko zarašča gozd. Deloma gre za načrtno pogozdovanje, deloma pa za ekstenzivno izkoriščanje površin.

Analiza ekoloških in družbeno ekonomskih razmer v teh predelih je pokazala, da sta perspektivni le dve kmetijski panogi: zaradi razmeroma ugodnih ekoloških pogojev bo gozdarstvo ostalo in postalo osnovni gospodarski element; za bližnjo prihodnost pa dobro kaže tudi specializacija v živinoreji. Tu mislim predvsem specializacijo v smeri produkcije mesa. Le nekaj obratov v teh predelih je takih, ki bi se lahko specializirali v proizvodnjo mleka. Vsekakor bo za zgoraj imenovani razvoj odločilen faktor velikost kmetijskega obrata. Večina malih kmetij pa bo obsojenih na gospodarski propad. Struktura kmetijskih posestev 1965

Politični okraj	izrecno kmetijski zaslužek		postranski zaslužek			
	kmetij	ha	podrejen kmetij	ha	nadrejen kmetij	ha
Šmohor	900	42.548	297	7.122	1.308	20.114
Beljak	1.499	46.071	577	11.977	2.986	25.313
Celovec	1.609	44.979	375	6.179	2.986	25.313
Velikovec	1.840	57.951	434	7.405	1.752	12.211
Koroška	12.576	542.748	3.212	73.895	14.706	176.378

Od tega v skupinah po velikosti

pod 5 ha	726	2.058	649	1.879	9.023	19.370
5—7 ha	399	2.361	257	1.537	1.343	77.985
7—10 ha	703	5.967	350	2.935	1.212	10.096
10—20 ha	3.121	47.221	880	12.586	1.662	23.226
30—50 ha	2.428	93.552	304	11.624	342	13.000
50—100 ha	1.803	123.978	222	15.066	207	15.622
nad 100 ha	940	654.793	3.131	81.112	14.788	236.396

Tipe planin lahko določamo po najrazličnejših kriterijih, v glavnem po gospodarskih, geografsko-etnografskih ter po posestno-pravnih. Od teh so zadnji najvažnejši, ker vplivajo na ostale.

Razpravljanje o posestnem stanju je v ozki zvezi s pojmom skupne posesti, ki se je najbolje ohranila v planinah.

Skupna posest (=gmajna, soseska, sosečka, srenja, nem. Allmende, Gemein).

S formalnim prenehanjem starih agrarnih občin in z uvedbo novih političnih občin leta 1848—1849 je postal pravni položaj skupne posesti nejasen in neenoten, prilagajajoč se v praksi lokalnim prilikam. Na staro agrarno stanje se nanašajo tudi tako imenovani servituti. Zemljiški gospodje so si s pomočjo lovske pravice pridobili višje, neposeljene, a gospodarsko vseeno pomembne predele, kjer so kmetom ostale le še gozdne in pašne servitutne pravice, ki jim dovoljujejo izkoriščati na tujem svetu določene množine lesa, steljo in pašo. Pri reševanju servitutnih vprašanj so prihajali navzkriž gozdarski in pa splošno gospodarski interesi.

Na Koroškem so v Karavankah ogromni gozdovi in planine v njih večinoma dominikalna last, a obremenjeni s servitutnimi pravicami kmetov. Več kot polovica planin med Ljubeljem in Peco je v grofovskih rokah. Kmečke planine tvorijo le majhne otočke v dominikalnem svetu. Že od nekdaj so v predelih med Ljubeljem in Peco imeli grofi velik vpliv na tamkajšnje prebivalstvo. Gozdni delavci, ki so bili zaposleni pri grofu, in tudi kmetje so bili odvisni od njih. V nekaterih predelih so znaki te socialne odvisnosti od grofov še danes lepo vidni. Mali kmetje, katerim kmetija ni več nudila potrebne eksistenčne baze, so se morali poleg dela na kmetiji še zaposliti. Večina teh ljudi je nekvalificiranih. To njihovo stisko je znal in zna izkoristiti grof-veleposestnik, ki ima v vsakem večjem kraju nastavljenega svojega gozdarja, kateremu je poleg drugih dolžnosti naložena tudi naloga, da veže te ljudi politično in seveda tudi nacionalno in da jih vključi na tak ali drugačen način v grofov obrat. Nekaterim teh polkmetov je zaposlitev pri grofu glavni poklic. Kmetovanje je za njih le še obstranska dejavnost. Zopet drugi se le občasno — sezonsko zaposlujejo pri grofu. Tretji — to so predvsem kmetje z malo večjo kmetijo, ki so si lahko kupili traktor — so veseli, če pri grofu lahko opravljajo kakšno prevozno delo ali kaj podobnega. V vseh teh predelih je vpliv grofov na prebivalstvo še danes izredno močan. Zato so prav grofi, ki imajo svoje gozdarje in pomočnike nameščene v vseh krajih od Ljubelja do Pece, pobudniki in gonilna sila germanizacije. Zanimivo je tudi to, da so skoraj vsi gozdarji priseljenci, ki ne obvladajo slovenskega jezika in se ga tudi po dolgoletni delovni dobi v slovenskih krajih ne naučijo. To se pravi, da morajo domačini, ki so eni bolj drugi manj odvisni od njih, govoriti z njimi nemško.

MILKA HARTMAN

Gvet usiha

*Na gredici potonika
je tiho se sklonila
k spominčici — in žalostna
je v jutro se solzila.*

*Spominčica je gledala
potoniko in djala:
Kaj jokaš, saj potonika
si rdeča še in zala!*

*Le kratek čas krasil me je
rdeči cvet na gredi,
glej, cvet mi zdaj usiha že —
kraj moje bo vigradi ...*

*Spominčici — tud' mi je hudo,
bledi moja modrina ...
odreže stebila mi nekdò —
in konec bo spomina.*

*Dekle poslušalo je to,
kaj rože so tarnale,
in njene misli daleč so
s spomini potovale:*

*Nekje — usiha rdeči cvet,
ki ga je darovala ...
Spomin bledi in da vigrad
odcvita — je spoznala.*

Posestno-pravne razmere na planinah so v zvezi z zgodovino poselitve in z obliko poseljenosti določenega področja. Splošno se kaže, da je starost planin v časovni zvezi s starostjo stalnih naselij, da so torej najstarejše planine tudi last najstarejših vasi in pa, da odgovarjajo sklenjeni dolinski naseljenosti tudi skupne planine, samotni naseljenosti pa privatne.

Starost planin je gotovo povezana z zgodovino poselitve. Medtem ko si je človek prostor za dolinsko gospodarstvo pripravljajl s krčenjem v ogromnih gozdnih kompleksih, je za planine izbral po prirodi brezgozdna ali redko porasla mesta, kar je narekovalo množenje prebivalstva in večanje gospodarstva v dolini — torej gotovo neko daljšo ali krajšo dobo po naselitvi.

Karavanke imajo planšarski pomen ne samo za neposredno v podnožju ležeče kraje, ampak tudi za širšo pokrajino. Mnogo vasi v podnožju gorovja nima planin, zato dajejo živino na druge planine. Včasih je bilo to alpsko nomadstvo zelo razširjeno. Tudi danes ga še zasledimo, vendar v veliko manjši meri.

Že Bogdan Jordan je v svoji študiji leta 1938, potem ko je podrobno in strokovno opisal planine v Karavankah, med drugim zapisal: „Če primerjamo današnji pomen planšarstva z onim v preteklosti, moramo ugotoviti, da je gospodarska izraba planinskega pasu močno nazadovala in to ne samo toliko, kolikor je nazadovalo kmetijstvo sploh, ampak relativno mnogo bolj. Ekstenzivni kmetijski obrat je v dobi poljedelske racionalizacije nadomeščen z intenzivnim. Medtem ko je izkoriščanje dolinskih zemljiških kategorij, njive in travnika napredovalo v takem obsegu, da govorimo o pravi „gospodarski revoluciji“ v kmetijstvu, je izkoriščanje planinskih tal zanemarjeno. Prodajanje in delitev skupnih srenjskih pašnikov je v skladu s pravnim in gospodarskim duhom individualizma, a prav v planšarstvu se kaže praktična gospodarska potreba ohranitve kolektivne posesti, katere ustroj naj bi se le prilagodil izpremenjenim razmeram, moderniziral na moderni družbeni podlagi, to je z regulacijo agrarnih skupnosti“.

To, kar je leta 1938 zapisal danes že pokojni Bogdan Jordan, grobo gledano tudi še danes velja. Izraba planinskega pasu za pašnjo je izgubila na pomenu. V teh planinskih predelih pa postaja vedno bolj zanimivo gozdarstvo. Skoraj za vse kmetijske obrate v Karavankah med Ljubeljem in Peco velja pravilo, da bi brez gozda, ki jim prav zadnjih deset let daje včasih tako zelo potrebna finančna sredstva, marsikatero kmetijsko posestvo že zdavnaj prišlo na boben. To se pravi, da je od leta 1938 pa do danes šel razvoj v to smer, da so opuščene pašnike pogozdovali. V to smer so šla tudi prizadevanja grofov-veleposestnikov, ki jim je bila servitutna kmečka paša vedno trn v oči in so jo skušali na vse načine zavirati.

ANDREJ KOKOT

Smrt pesnika

*Človek
je v zemljo
zasadil nož svoje
večne ostrine.*

*Zakravela
je duša otroka
in pesnik je božal
kaplje krvi.*

*Nenadoma
se je razklalo nebo,
ugasnila beseda,
sonce brez sija zašlo.*

*Po krvavih brazdah črna
roža hodi in metulje
pisane sadi.*

Mislim, da moram ob tej priložnosti opozoriti še posebno na naslednji pojav: V severnem predelu Koroške, predvsem severno od Celovca, je šel razvoj v drugo smer. V teh predelih se je razvila predvsem reja plemenske živine. Tamkajšnji kmetje so planske pašnike izkoristili prav pri reji plemenske živine, ki so jo za sorazmerno visoko ceno prodajali.

Ko sem razmišljal, zakaj tudi v južnem delu Koroške, se pravi na pobočjih Karavank, razvoj kmetovanja ni šel v tej smeri, sem prišel do naslednjega zaključka:

Dominikalna posest je v južnem predelu dežele veliko bolj razširjena kot v severnem. To se pravi, da je struktura kmetijskih obratov na severnem pobočju Karavank zelo raztrgana, razkosana, predvsem pa zelo majhna. Pretežni predeli karavanških gozdov so dominikalna posest. Iz tega izhaja, da je vpliv grofov-veleposestnikov v južnem delu dežele znatno večji kot v severnih predelih Koroške. In prav zaradi te razdrobljenosti kmetijskih obratov in zaradi dolgoletnega germanizacijskega prizadevanja oblasti in vplivnih posameznikov se v teh predelih ni mogel razviti tak način kmetovanja, ki bi kmečkemu prebivalstvu nudil boljše eksistenčne pogoje.

To potrjuje tudi univerzitetni profesor dr. Janko Pleterski v svoji knjigi „Narodna in politična zavest na Koroškem“ (Ljubljana 1965). V poglavju „Gospodarski in socialni dejavniki usmerjanja samostojnega kmečkega prebivalstva po zemljiški odvezi“ med drugim pravi: „V južnem, v glavnem slovenskem delu dežele je dominikalna posest močnejše zastopana kot v severnem delu. V južnem delu nastopa ta posest v velikih štrnjenih blokkih, kakršnih na severnem delu ne najdemo. Največji blok dominikalne posesti nahajamo prav v Rožu. Ta blok se nadaljuje proti vzhodu tudi v Podjuni, na zahodu pa mu ustrezajo podobni bloki ob Ziljski dolini“. V nadaljevanju Pleterski pravi: „Severno od tega področja velikih dominikalnih posestnih blokov nastopa področje manjših, raztresenih gruč dominikalne posesti, ki se v tej obliki širijo in redčijo proti severni meji dežele“.

Geograf J. Schmid, citiran v zgoraj imenovani knjigi, pravi o položaju na področju Karavank naslednje: „Kot povsod (v Rožu) je tudi na tem področju gozd pretežno v dominikalni posesti, ki teži za tem, da bi površino pod gozdom razširila na račun malih, s težavo ustvarjenih poljskih in pašniških zemljišč. Tako v prikazu poljske razdelitve v karavanški coni dominikalna posest gospoduje in prav skromno pogledujejo iz nje kmečki celki, ki ustrezajo naselitvi v samotnih kmetijah.“

Iz priložene karte je jasno razvidno, kako in kje so porazdeljene velike kmetije. Dominikalna posest v tej karti ni označena. Jasno pa je, da je tam, kjer prevladujejo male kmetije, dominikalna posest bolj razširjena.

Južna Koroška ima v tokovih evropskega gospodarskega razvoja vsekakor svojo specifično vlogo.

Južna alpska lega, pomembna prometna prehodnost, atraktivna turistična pokrajina in obmejna lega, kjer se zlivajo meje treh evropskih držav, označujejo ta prostor.

Da to področje v preteklosti ni bilo deležno enakopravnega gospodarskega razvoja, nam pove že dejstvo, da je na dvojezičnem ozemlju Južne Koroške kar 22 občin, v katerih se je v zadnjih sto letih število prebivalstva zmanjšalo. V povprečju je v teh občinah nazadovalo število prebivalstva za 16,3 odstotka.

Kaj nam povedo ti podatki? Slovence na tem področju niso izpodrivali le z naseljevanjem Nemcev, ampak tudi z zanemarjanjem industrializacije.

Gospodarsko izpodrivanje in zapostavljanje koroških Slovencev pa niti z letom 1945, torej z zmago nad fašizmom, ni bilo končano.

Po drugi svetovni vojni so na Koroškem delili sredstva iz Marshallovega plana za nakup kmetijskih strojev. Kmetje v nemških predelih Koroške so bili deležni do petkrat višjih subvencij kot kmetje z dvojezičnega ozemlja.

Podjetje „Gorenje“ iz Velenja ni dobilo dovoljenja avstrijskih oblasti, da bi postavilo tovarno v bližini Pliberka, čeprav iz tega področja dnevno migrira precejšnje število delavcev in čeprav druge inozemske firme takšna dovoljenja dobijo.

V prvih mesecih leta 1974 je koroška deželna vlada objavila osnutek razvojnega programa za „koroški centralni prostor“. Ta je v osnutku omejen na trikot Celovec—Beljak—St. Vid ob Glini in na občine znotraj tega trikota. Gospodarskih in socialnih potreb prebivalstva Ziljske doline in velikovškega okraja omenjeni osnutek sploh ne upošteva. Sploh pa je zastrašujoče dejstvo, da v celotnem osnutku koroške deželne vlade za „centralni gospodarski prostor“ niti z eno besedo ni omenjeno, da v prostoru, ki ga osnutek prikazuje, živijo tudi koroški Slovenci.

Zato se upravičeno sprašujemo, kako bo šel ta razvoj naprej?

Rekli smo že, da ima Južna Koroška pomembno geografsko lego v srednjeevropskem prostoru. Prav zaradi tega pa nemiri na Južnem Koroškem lahko škodujejo splošnemu gospodarskemu razvoju v tem delu Evrope. Jasno je, da to ni v interesu ljudi, ki živijo v tem prostoru.

Gospodarski razvoj v Jugoslaviji in Sloveniji je že zdavnaj prerasel nacionalne okvire. Zato Jugoslavija in Slovenija gospodarsko sodelujeta skoraj z vsemi evropskimi državami. V zadnjem času pa prav nerešeno vprašanje slovenske narodne skupnosti ovira nadaljnji razmah političnega, kulturnega in gospodarskega sodelovanja med Jugoslavijo in Slovenijo na eni ter Avstrijo in Koroško na drugi strani.

Torej brez enakopravnega, aktivnega in vsestranskega vključevanja slovenske narodne skupnosti na Koroškem v politično, gospodarsko in kulturno sodelovanje med Avstrijo in Jugoslavijo, predvsem pa med Koroško in Slovenijo, ne more biti pospešenega in perspektivnega političnega, gospodarskega in kulturnega sodelovanja v obmejnem prostoru.

Mednarodna konferenca o manjšinah

(Trst od 10. do 14. julija 1974)

Se nikoli po drugi svetovni vojni se ni na enem kraju zbralo toliko različno profiliranih ljudi, da bi govorili o enem najbolj bolečih evropskih problemov, o problemu manjšin, ki jim v Evropi po nekaterih podatkih prištevajo kar med 30 in 40 milijoni ljudi. Tematsko sorodni sta bili v zadnjih desetih letih, morda pa tudi v obdobju prej, le dve večji srečanja. Obe sta bili pod pokroviteljstvom OZN in obe so organizirali v Jugoslaviji. Prva je bila leta 1965 v Ljubljani, kjer so govorili o človekovih pravicah v večnarodni skupnosti, druga pa enako kot tržaška leta 1974 na Ohridu. Ena izmed temeljnih razlik med obema imenovanima srečanjima in konferenco v Trstu je dejstvo, da so manjšine v Ljubljani in Ohridu predstavljale objekt razpravljanja, v Trstu pa so bile subjekti, ali z drugimi besedami: to je bila konferenca „o manjšinah z manjšinami“, kot je napovedal moto konference.

Priprave za manjšinsko konferenco v Trstu so bile dolgotrajne. Že 1. aprila 1971 je tržaški pokrajinski svet sprejel osnovni dokument, ki je omogočil sklicanje konference. V njem je tržaški pokrajinski svet jasno zapisal, da „je slovenska jezikovna skupnost organsko vključena v politično, družbeno in gospodarsko življenje pokrajine“ in jo kakovostno opredeljuje kot „element bogatitve omike in demokracije vse pokrajinske skupnosti“. Zato je svet kot nujnost postavil izvajanje določil italijanske ustave in deželnega statuta Furlanije-Juljske krajine, odločno pa se je tudi zavzel za čimprejšnjo pripravo zakonodajalnih ukrepov, ki jih morata pripraviti italijanska vlada in parlament z namenom popolne zaščite in valoriza-

cije slovenske manjšine v Italiji. V nadaljevanju so v dokumentu navedli področja, na katerih bi bilo nujno izvesti take ukrepe, in sicer področja šolstva, dvojezičnih napisov, kulture in uporabe slovenskega jezika pri občevarstvu z oblastmi in v vsakdanjem življenju. Dokument so sklenili z naslednjo izjavo: „Pokrajinski svet sklene, da bo organiziral konferenco o vprašanih slovenske narodne manjšine z namenom, da se političnim silam, ustanovam in organizmom v pokrajinski skupnosti nudi možnost sproščene in konstruktivne primerjave, ki lahko kakovostno doprinese k reševanju vse problematike“ (glej Janko Jeri: Manjšinska konferenca v Trstu, Razprave in gradivo št. 6, str. 120, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1974).

Osnovna ideja je torej bila sklicati konferenco o problematiki slovenske narodne skupnosti v Italiji. V pripravljalnem obdobju pa se je ta zamisel nekoliko spremenila, čeprav sta položaj in zaščita Slovencev v Furlaniji-Juljski krajini še vedno ostala med osrednjimi temami konference. Politična situacija v naslednjih mesecih in letih, delno pa tudi strokovni razlogi, so povzročili, da se je ozko geografsko in tematsko zasnovana konferenca razširila in zajela tudi problematiko manjšin v zahodni Evropi in Jugoslaviji.

Le to pred konferenco v Trstu je bilo v pripravljalnem smislu najbolj plodno. Najprej je bilo treba natančno določiti, kakšne vrste manjšin naj bi konferenca obravnavala, kajti poleg narodnih manjšin pozna manjšinska doktrina še vrsto drugih manjšin, kot na primer jezikovne, verske, rasne in druge. Na dveh sestan-

kih italijanskega in jugoslovanskega pripravljalnega odbora, 20. oktobra 1973 v Ljubljani in 9. novembra 1973 v Trstu, so pojasnili tudi to vprašanje. Jugoslovanska delegacija, zadolžena za pripravo konference, je italijanskim sogovornikom sporočila, da bodo z njihove strani strokovno obravnavali predvsem vprašanja narodnih (etničnih) manjšin s posebnim poudarkom na problematiki Slovencev v Italiji. Orisano področje raziskovanja pa bodo obdelali interdisciplinarno, kar pomeni, da se bodo lotili dela z vidika zgodovine, prava, sociologije, jezikoslovja in vseh drugih ved, ki lahko na kakršenkoli način pripomorejo k popolnejši predstavi o življenju in delu narodnih manjšin. To mnenje je prevladalo in konferenca je imela pred seboj jasno izoblikovan cilj.

Dokončno odločitev o dogovorjeni vsebini dela konference pa je prineslo pripravljalo posvetovanje v Sesslanu pri Trstu od 15. do 17. novembra 1973. Tam se je zbralo okoli štirideset strokovnjakov iz Jugoslavije, Italije, zahodne Evrope ter dva predstavnik ZDA. Razpravljali so sicer o vrsti problemov, vendar je bila domnena usmeritev konference samo še potrjena, pa tudi problematika Slovencev v Italiji je ostala med najpomembnejšimi. Že prvi dan zasedanja so naši rojaki za zahodno mejo napovedali svoj kvantitativni in kvalitativni nastop na bodoči „pravi“ konferenci. Nastopili so s štirimi referati in v njih orisali svoj položaj. Aleš Lokar je govoril o gospodarskih elementih položaja v razvoju slovenske narodnostne skupnosti, Karel Šiškovič o nekaterih osrednjih zgodovinskih in drugih prvinah narodnostnega položaja Slovencev

v Italiji, Drago Štoka o kulturni fiziognomiji slovenske narodnostne skupnosti v Italiji, Lucijan Volk pa o vplivu sprememb, ki jih povzročata gospodarski in socialni razvoj na narodnostno homogenost Slovencev.

Na predkonferenci so se dogovorili tudi o nekaterih „vsebinsko-tehničnih“ podrobnostih. Sklenili so, da se bo delo na konferenci odvijalo v treh komisijah. V prvi naj bi obravnavali manjšinska vprašanja, ki so povezana z jezikom, šolstvom, kulturo in sredstvi množičnega obveščanja; v drugi naj bi bile osrednje teme s področja družbenih, socialnih in gospodarskih vprašanj; vsebinska naravnost tretje komisije pa naj bi bilo razpravljanje in prikazovanje položaja manjšin s pravnega, institucionalnega in politično-politološkega vidika. Odločili so se tudi, da konferenca ne bi zašla na pota teoretiziranja, temveč naj ostane na trdnih tleh, torej naj govori o stvarnih problemih iz življenja manjšin. Tudi po udeležencih naj bi bila konferenca široko zasnovana. Na njej naj sodelujejo tako strokovnjaki s tega področja, kot tudi politiki, javni delavci in seveda predstavniki posameznih manjšin.

Sklepe in dogovore novembrskega predposvetovanja je italijanski pripravljalni odbor začel pojasnjevati tudi evropski javnosti. Predsednik pripravljalnega odbora Michela Zanetti je skupaj z nekaterimi sodelavci pripravil vrsto tiskovnih konferenc v Londonu, Parizu, Zürichu, Bruslju, Bonnu, na Dunaju in v Beogradu. Obenem so se namenu tržaške pokrajine po organizaciji manjšinske konference pridružile še goriška pokrajina in dežela Furlanija-Juljska krajina, v Jugoslaviji pa je bil v okviru Zvezne konference socialistične zveze osnovan pripravljalni odbor pod vodstvom Dimčeta Belovskega, ki je koordiniral priprave in skrbel za prispevke jugoslovanskih av-

torjev. Zelo aktivno vlogo pri pripravljanju konference je imela tudi slovenska socialistična zveza na čelu z Mitjo Ribičičem in strokovna javnost, ki jo je vodil dr. Janko Jeri.

Na konferenci se je zbralo po uradnih podatkih okoli 800 udeležencev. Največ je bilo zastopnikov posameznih manjšin, močno pa so bili zastopani poleg političnih in javnih delavcev (predvsem iz Italije, Jugoslavije in Avstrije) strokovnjaki s področja zgodovine, lingvistike, geografije, prava in drugih ved. Že na začetku naj poudarimo, da so pripadniki manjšin sodelovali na konferenci tako s prikazi svojega položaja kot tudi s strokovnimi referati. Žal je bilo drugih manj, pa še ti niso bili pogojeni z namenom izboljšati že zagotovljen dober položaj manjšine, marveč so pomenili poskus poiskati izhod iz nerešenega pravnega in splošnega položaja tudi s tovrstnimi prizadevanji ter pridobiti priznanje in podporo mednarodne strokovne javnosti (glej Andrej Tratnik: Bera tržaške konference, Delo, Ljubljana, 3. 8. 1974, sobotna priloga str. 23).

Najbolj plodna, pa tudi teoretično-znanstveno najbolj izdelana je bila razprava v komisiji, ki je obravnavala pravno-institucionalna oziroma ustavna vprašanja varstva manjšin. Na tem mestu naj opozorimo predvsem na dvoje polemik, ki sta se izkristalizirali na tej komisiji. Eden osrednjih dialogov je bil prav gotovo dialog med predstavniki slovenske manjšine v Italiji in zastopniki takojmenovane italijanske „večine“. Slovenci v Italiji so kvalificirano in argumentirano opozorili na pomanjkanje pravnih in političnih ukrepov za zaščito slovenske manjšine ter posebej pokazali na pomanjkanje kolektivnih pravic. Zavzemali so se za „globalno zaščito“ in kot nezvzdružno prikazali stanje, v katerem slovensko manjšino v

deželi Furlaniji-Juljski krajini obravnavajo različno, tako da tudi najboljša varianta manjšinske zaščite v tržaški pokrajini bistveno zaostaja za pravno-varstveno manjšinsko zaščito nemške manjšine na Južnem Tirolskem in francoske v dolini Aosta. Predstavniki Italije o globalni zaščiti slovenske manjšine niso hoteli ničesar slišati. Vztrajali so na načelih „postopnosti in fleksibilnosti“ in odločno zavrnili idejo po celovitem varovanju slovenske manjšine po vzoru „južnotirolskega paketa“. V tej smeri so bili naravnani referati Leopolda Elia, profesorja na rimski univerzi, njegovega kolega profesorja Sergia Bartola, ki predava ustavno pravo na tržaški univerzi, in poslanca krščansko-demokratske stranke Corrada Balcia.

Drugi dialog se je razvil med uradnimi predstavniki Avstrije in koroškimi Slovenci. Čeprav je koroški referent dr. Franci Zwitter jasno pokazal na pomanjkljivosti pravnega varstva manjšin v Avstriji, sta predstavnik urada zveznega kanclerja na Dunaju dr. Laurer in drugi predsednik koroškega deželnega zbora dr. Mayrhofer ponovno skušala prepričati evropsko mednarodno javnost, da so določila državne pogodbe, še zlasti njen člen 7, z manjšimi izjemami izpolnjena. Med vrsticami pa se je iz njunih izjav dalo razbrati, da je nujnost „ugotavljanja manjšine“ neizbežna.

Udeležba v komisiji za jezik, šolstvo, kulturo in sredstva javnega obveščanja je bila največja. Prav zaradi prevelikega števila govornikov (po naši oceni okoli 100) ni moglo priti do konstruktivnega in plodnega razpravljanja, temveč se je delo odvijalo predvsem v obliki prikazovanja problematike evropskih manjšin; pa tudi čas, ki so ga imeli posamezni govorniki za svoje referate, je bil z vsakim dnevom krajši. Zato ta komisija v glavnem ni nakazala novih poti za reševanje manjšinske

problematike, temveč se je njen prispevek omejil na potrditev dejstva, da so jezikovne in kulturne pravice in svobojine ter šolanje v materinem jeziku in pa dostop do sredstev javnega obveščanja v materinem jeziku tisti dejavniki, ki pomenijo izhodišče za enakopravno udeležbo etnične skupnosti v družbenogospodarskem in političnem življenju dežele.

Udeležba jugoslovanskih predstavnikov (pripravili so skupaj okoli šestdeset referatov) in njih odmevnost je bila v tej komisiji največja. Udeležencem konference so skupaj s predstavniki iz Belgije in deloma iz Švice prikazali redke pozitivne manjšinsko-varstvene ukrepe v Evropi. Ferenc Hajoš, Nikola Moskal, Spiro Spirovski, Dančo Zografski, Ištvan Rajčan, Leo Fussilli, Slobodan Berberski, Vanek Šiftar in še vrsta drugih jugoslovanskih strokovnjakov in javnih delavcev so pokazali jugoslovanske rešitve na področju enakopravnosti jezika manjšin, soudeležbo pripadnikov manjšine v upravnem in političnem življenju, organizacijo šolstva ter razvoj in razcvet kulture manjšinskih skupnosti, ki je v veliki meri povezana s sodelovanjem med manjšinsko skupnostjo in njenim matičnim narodom. Moramo pa pripomniti, da so nekateri izrazili strokovni referati, kot na primer prikaz projekta o problematiki dvojezičnosti v Vojvodini, v danih okoliščinah prišli premalo do izraza in bi bili na izrazito strokovnem posvetovanju gotovo deležni večje pozornosti.

Koroški Slovenci so na tržaško konferenco prišli s štiriimi referati, ki naj bi jih mednarodni javnosti posredovali dr. Franci Zwitter, dr. Pavle Apovnik, dr. Avguštin Malle in dr. Reginald Vospernik. Zadnji bi naj imel referat v komisiji za jezik, šolstvo, kulturo in sredstva javnega obveščanja, vendar se konference brez predhodnega obvestila ni udeležil, tako da je

kazalo, da tovrstna koroška problematika na konferenci ne bo pojasnjena. Vrzeli manjkajočega referenta pa so zapolnili govorniki iz mlajših vrst koroških Slovencev. Zlasti naj tu omenimo intervencijo dr. Erika Prunča, ki je s tehnim prispevkom z jezikoslovnega področja znova, tokrat na povsem nov način, izničil takoimenovano „vindišarsko“ teorijo. Primerjal je italijanske Furlane in njihov jezik z umetnim „vindišarskim narodom“ in njegovim jezikom ter na podlagi renesanse furlanskega naroda dokazal nesmisel „vindišarskega“. Med drugim je ugotovil, da si zastopniki furlanske etnične skupnosti prizadevajo za ohranitev lastne kulturne dediščine, za „vindišarje“ pa je značilna identifikacija s tujim, takoimenovanim „nemškim kulturnim krogom“. Nadalje je za furlansko gibanje značilen odpor proti asimilaciji, medtem ko je za „vindišarje“ značilna volja do asimilacije.

Ob referatu dr. Francija Zwitterja v „pravni komisiji“, kjer je med drugim jasno pokazal na potrebo posebne manjšinske zaščite, ki ni nek privilegij, „kajti privilegij pomeni vedno nekaj pozitivnega, kar vzdigne nosilca privilegija nad splošnost, narodnostna ali manjšinska zaščita pa nosilca take zaščite le brani in varuje pred večino“, in referatu dr. Pavla Apovnika v „družbeno-gospodarski komisiji“, ki je obrazložil razne ukrepe za spremembo prostorske in šolske strukture na Koroškem ter dokazal, da so ti uradni ukrepi na škodo slovenske narodnostne skupnosti, naj omenimo še intervencijo Zdravka Velika v „jezikovno-kulturni komisiji“. Njegov prispevek je lepo nadaljeval izvajanja Erika Prunča in je ob orisu položaja slovenskega šolstva na Koroškem pokazal na marsikatero diskriminacijo s strani avstrijskih oblasti in nemških nacionalistov. Še posebej pa se je ustavil ob uporabi „vin-

dišarske teorije“ kot sredstva diskriminacije v šolstvu.

Zanimivo je ob tem dejstvo, da je med poslušalci „jezikovno-kulturne“ komisije sedel tudi predsednik koroške „Zveze vindišarjev“ in podpredsednik koroškega Heimatdiensta dr. Valentin Einspieler, ki na izvajanja Prunča in Velika ni odgovarjal. Morda tudi zato ne, ker ga v uradnih objavah prijavljenih udeležencev konference v Trstu ni najti.

Če strokovno ocenjujemo delo „jezikovno-kulturne“ komisije, lahko rečemo, da bodo podatki o življenju in delu manjšin, ki so jih zbrali strokovnjaki slišali v glavnem iz ust predstavnikov manjšin samih, lahko koristno služili pri nadaljnjem raziskovanju manjšinske problematike.

Delo komisije, ki je obravnavala gospodarsko-socialno problematiko, je potekalo v znamenju Slovencev v Italiji. Od skupaj 35 prispevkov, ki so jih pripravili za konferenco, so jih največ prebrali ravno v tej komisiji. Podali so celovito sliko gospodarsko-socialne problematike njihovih etničnih skupine ter najbolj poudarjali vprašanja urbanizacije in asimilacije ter možnosti zaviranja asimilacije. Na drugi strani pa se je razvila široka razprava o opredeljevanju teritorija manjšinske skupnosti. Slovenski predstavniki, med njimi Lokar, Turina, Cupin, Spetič, Bole, Vremec, Kodrič, Volk, Vesel, Mljač, Predan, Berce, Hočevnar in drugi, so dokazali, da je ena najnevarnejših oblik diskriminacije zloraba instrumentov regionalnega planiranja in odujevanja zemlje manjšine s strani večine. Dokazana je bila nesprejemljivost vsakršnega presteževanja prebivalstva po narodni pripadnosti za ugotavljanje ozemlja manjšine, še zlasti pri tistih manjšinskih skupnostih, v katerih so močne starostne skupine, ki so bile v zgodovini izpostavljene preganjanju in poskusom iztrebitve.

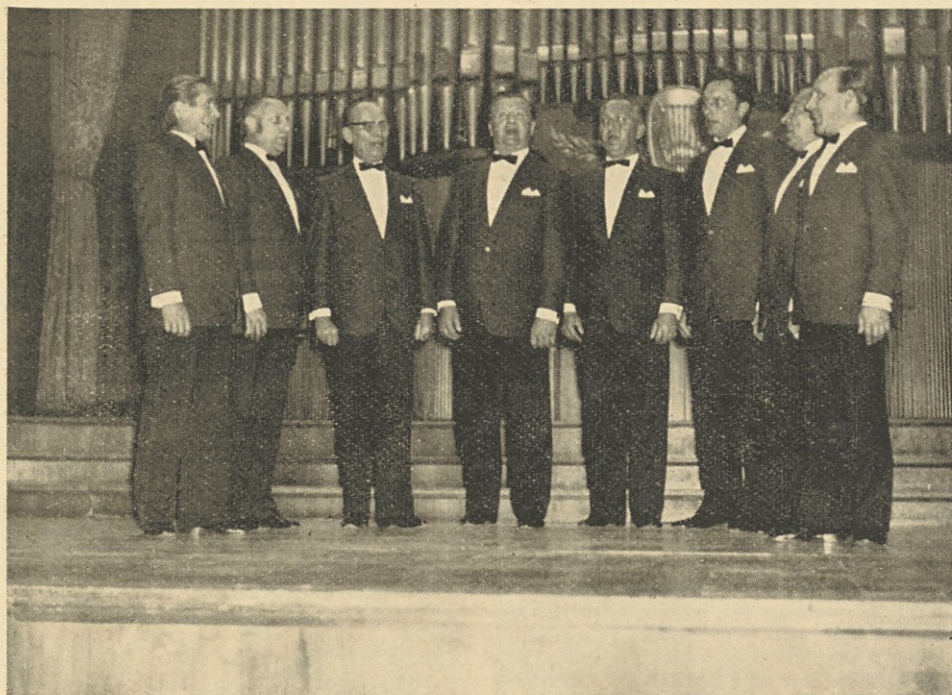

Poleg že prej omenjenega referata dr. Pavla Apovnika so imeli koroški Slovenci na tej komisiji še prispevek, ki ga je pripravil dr. Avguštin Mal-le. V njem je ovrgel verodostojnost rezultatov ljudskih štetij na Koroškem glede na jezikovno strukturo koroškega prebivalstva. Njegove trditve so temeljile na detajlnih kritikah posameznih štetij. Mimo referatov in diskusij ter iz njih izhajajočih zaključkov konference, ki pomenijo solidno osnovo za morebitne naslednje konference s to tematiko in ki ustvarjalno dopolnjujejo podobne konference na ravni svetovne organizacije, pa moramo ob ocenjevanju konference opozoriti še na neko posebnost. Prav za to konferenco je bilo namreč pripravljenih in natisnjenih (oziroma ponatisnjenih) nekaj pomembnejših publikacij in razprav izpod peresa

strokovnjakov iz matične domovine in zamejstva. Tik pred konferenco ustanovljeni Slovenski raziskovalni inštitut v Trstu (SLORI), ki ga vodi eden od organizatorjev manjšinske konference in član pripravljalnega odbora dr. Karel Šiško-vič, je v italijanščini izdal več knjig, med njimi Lava Cermelja „Slovenci in Hrva-ti v Italiji med obe-ma vojnama“, nadalje delo skupine avtorjev „Slovenci v Italiji včeraj in danes“ (tudi v slovenščini in angleščini) ter „Pravne poti do rešitve problemov Slovencev v Italiji“ (uvodna študija Karla Šiško-viča; zbirka dokumentov; tudi v italijanščini). Prav tako v italijanščini in slovenščini je tudi študijski center Nedi-ža iz Beneške Slovenije izdal ob tej priliki knjigo „Sloven-ska skupnost v Beneški Slove-niji“ (Paolo Petricig-Valenti-no Z. Simonitti).

Na konferenci sami so koroški Slovenci razdeljevali še njihovo najnovejšo knjigo „Die Slovenen in Kärnten — Slovenci na Koroškem“, ki v „sliki in besedi“ govori o njihovih problemih (velik del knjige sestavljajo karte). Udeležencem konference so bile na voljo tudi publikacije slovenskih znanstvenih avtor-jev, in sicer: Drago Druško-vič, Carinthian Slovenes, Ljubljana 1973; Jeri-Kušej-Polič, The special statute and some elements of the legal situation of the ethnic group in Italy and the Italian in Yugoslavia, Ljubljana 1974; v Le Livre Slovène (št. 3—4, 1973) pa objavljena uvodna študija Janka Jerija „Sloven-ci v Italiji in Avstriji“ (Slovene in Italy and Austria) ter Jožeta Koruze „The contribu-tion of the border regions to the slovene literature in its earlier periods“.

Dušan Nečak

Slovenska prosvetna zveza je Slovenski oktet ob njegovi 25-letnici obstoja povabila na koncertno turnejo po Koroški; njegovi pesmi je na treh koncertih prisluhnilo blizu 2000 ljubiteljev slovenske pesmi

Vsestranska podpora boju koroških Slovencev v jugoslovanskem tisku

Ze bežen pregled pisanja najpomembnejših jugoslovanskih časopisov v zadnjem obdobju, recimo za leto dni nazaj, pokaže, kako neosnovane in iz trte izvite so trditve, ki jih vedno znova skušajo lansirati določeni krogi na Koroškem, češ da Jugoslavija ni pripravljena podpirati preveč „trmoglavne“ politike vodstva koroških Slovencev in da obstajajo bistvene razlike v pogledih na položaj slovenske narodne skupnosti na Koroškem ter na vprašanje realizacije avstrijske državne pogodbe med Ljubljano in Beogradom, med Slovenijo in Jugoslavijo.

Nasprotno. Jugoslovanski tisk, radio in televizija posvečajo vprašanju slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji nenavadno veliko pozornost. Ta je brez dvoma odraz dejstva, da se vsi jugoslovanski narodi in narodnosti povsem solidarizirajo z bojem slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji za njune narodnostne pravice. Zavzetost, s katero je v jugoslovanskih časopisih obravnavano vprašanje izpolnitve avstrijske državne pogodbe, zlasti njenega sedmega člena in v zvezi s tem tudi odnosov med Avstrijo in Jugoslavijo, pa kaže, da vidijo delovni ljudje Jugoslavije v boju slovenskega življa na Koroškem in hrvaškega na Gradiščanskem svoj lastni boj, v nacionalističnih izpadih proti manjšini pa nevarnost porajajočega se neonacizma in neofašizma.

Razumljivo je, da tisk, radio in televizija matičnega naroda posvečata vprašanju slovenske narodne skupnosti na Koroškem še posebno pozornost. Radiotelevizija Ljubljana ima že leta sem v Avstriji stalnega dopisnika s sedežem v Celovcu, katerega osnovna naloga je poročati predvsem o manjšini; slovenski tisk, tako dnevni kot periodični, pa prav tako nenehno in skrbno spremlja celotno dogajanje v zvezi s slovensko manjšino na Koroškem. V večini slovenskih časopisov so se številni novinarji in komentatorji še posebej specializirali za vprašanja zamejskih Slovencev, poleg red-

nega poročanja o aktualnem dogajanju v zvezi s slovensko narodno skupnostjo na Koroškem pa so nekateri slovenski časopisi uvedli tudi posebne rubrike ali celo strani, posvečene problematiki zamejskih Slovencev. Pri tem je posebno vzpodbudno, da je nekaterim slovenskim časopisom, zlasti periodičnim, uspelo pritegniti k bolj ali manj rednemu sodelovanju tudi sodelavce iz vrst zamejskih Slovencev. Naj v tej zvezi omenim še, da dogajanje na Koroškem in sploh v zvezi s slovensko in hrvaško manjšino v Avstriji zelo pozorno spremlja tudi tisk Slovencev v Italiji, zlasti Primorski dnevnik.

Tudi slovenski radio in televizija sta poleg rednih aktualnih prispevkov v informativnih oddajah, bodisi v obliki poročil, komentarjev ali intervjujev in razgovorov z vodilnimi predstavniki obeh osrednjih organizacij koroških Slovencev ter kulturnimi in prosvetnimi delavci iz njihovih vrst, objavila celo vrsto reportaž in daljših oddaj iz življenja in problematike koroških Slovencev. Med njimi naj omenim zlasti zelo uspešno dramatizirano televizijsko reportažo „Bog nas varuj rdeče nevarnosti“ ter serijo televizijskih oddaj o dvojezičnem šolstvu na Koroškem, o gospodarski problematiki koroških Slovencev, o narodnoosvobodilnem boju na Koroškem in oddajo ob dvajsetletnici podpisa avstrijske državne pogodbe. Vse te oddaje, ki jih je pripravila ljubljanska televizija, je prenašala tudi celotna jugoslovanska televizijska mreža. Poleg tega pa so ostale jugoslovanske televizijske in radijske postaje posredovale svojim gledalcem in poslušalcem tudi številne svoje komentarje o dogajanju na Koroškem. Skóraj vsi večji jugoslovanski časopisi, med njimi Borba, Politika, Nin, zagrebški Vjesnik in Vjesnik u srijedu, sarajevsko Oslobođenje in drugi, prav tako pa tudi radiotelevizije Beograd, Zagreb, Sarajevo in Skopje, so v minulem letu večkrat poslali na Koroško in v Avstrijo svoje posebne poročevalce, med

njimi zelo znane zunanjepolitične komentatorje in urednike, kot so Željko Brihta od Vjesnika, B. Dikič iz Politike, Bogdan Dečermič iz Borbe, Nikola Vitorović iz Radiotelevizije Beograd in številni drugi. V minullem obdobju se je okrepilo tudi dopisništvo Tanjuga na Dunaju; Tanjugov dopisnik redno spremlja tudi dogajanje v zvezi s slovensko in hrvaško manjšino v Avstriji. Vse to je omogočilo jugoslovanskemu tisku, radiu in televiziji, da so svoje bralce, poslušalce in gledalce res izčrpno informirali o boju slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji in sploh o celotnem dogajanju v zvezi z manjšinami, predvsem kar zadeva vprašanje izpolnitve avstrijske državne pogodbe, na drugi strani pa sta lahko slovenska in hrvaška manjšina dobili v svojem boju za uveljavitev nacionalnih pravic vso potrebno podporo, podporo, ki se je čutila tudi izven meja Jugoslavije in Avstrije.

Ko so se konec leta 1974 zaradi avstrijske namere, da prešteje slovensko manjšino na Koroškem, zaradi oživiljanja in neoviranega delovanja neofašističnih elementov v Avstriji in zaradi neizpolnjevanja avstrijske državne pogodbe odnosi med Avstrijo in Jugoslavijo zelo zaostriili ter je prišlo med obema državama do znane izmenjave not, je celotni jugoslovanski tisk najodločnejše obsodil poskuse avstrijske vlade po reviziji državne pogodbe. Tako je na primer beograjska Borba v komentarju pod naslovom „Politika revizije“ zapisala, da si je Jugoslavija ves čas prizadevala, da s spoštovanjem pogodbenih določil prispeva k razširitvi prijateljskega sodelovanja obeh držav. V komentarju je zatem poudarjeno, da je politika tihe revizije državne pogodbe, ogrnjena v plašč zavlačevanja in neizpolnjevanja obveznosti, postala zaveštna orientacija tudi uradnega Dunaja. Nakopičeni problemi in dejstva, ki govore o tem, da Avstrija ne izpolnjuje pogodbenih obveznosti o pravicah slovenske in hrvaške manjšine, pa imajo težo, ki je ni mogoče ignorirati. Novosadski dnevnik v madžarskem jeziku Magyar Szó je v svojem komentarju opozoril na poskuse, s katerimi bi želela Avstrija dokazati, da so jugoslovanske manjšine v Avstriji tako majhne in nepomembne, da ji ni treba izpolnjevati določil državne pogodbe. Zagrebški Vjesnik je še posebej poudaril, da je jugoslovansko noto Avstriji podprla celotna jugoslovanska javnost. To je tudi razumljivo, saj se ve, da je jugoslovanska javnost že dalje časa zahtevala, da jugoslovanska vlada podvzame prav takšen korak proti Dunaju. Sedaj bi morali tudi na Dunaju dojeti, pravi komentar, kako nenatančne in neosnovane so bile njihove ocene, po katerih se jugoslovansko-avstrijski odnosi omejujejo le na tiste jugoslovanske republike, ki mejijo z Avstrijo

oziroma njihove manjšine živijo v sosednji državi. Že od nekdaj pa je jasno, da tisto, kar zadeva SR Slovenijo, SR Hrvaško in SR Makedonijo ali katerokoli drugo jugoslovansko republiko, prav tako zadeva tudi celotno Jugoslavijo.

Sarajevsko Oslobođenje je ob tej priložnosti objavilo serijo prispevkov o statusu manjšin v Avstriji, v enem od njih pa še posebej poudarja, da je delovanje profašističnih in neonacističnih organizacij v Avstriji po drugi svetovni vojni povezano tudi z negativnim stališčem proti manjšinam in še zlasti proti slovenski.

V komentarjih jugoslovanskega tiska, radia in televizije v zvezi z manjšino ter z odnosi z Avstrijo prevladujejo predvsem vprašanja dosledne izpolnitve avstrijske državne pogodbe, pogojevanja izpolnitve državne pogodbe z nameravanim preštevanjem manjšine, zavlačevalne taktike avstrijske vlade, nacionalističnega pritiska na manjšino ter pojavljanja neonacizma in neoviranega delovanja nacističnih organizacij v Avstriji.

Niso sporna določila avstrijske državne pogodbe, temveč njihovo uresničevanje, piše Jože Smole v časopisu „Komunist“ in poudarja, da sta mesto Avstrije v današnjem svetu in njen mednarodni ugled odvisna od spoštovanja državne pogodbe in doslednega izpolnjevanja njenih določil. Sleherni poskus revizije državne pogodbe spodkopuje temelje današnje Avstrije. Mislim, da izkušnje iz časov med svetovnima vojnama o tem veliko povedo. Predvsem pa Jože Smole v svojem komentarju poudarja, da ne gre za formalen odnos do določil državne pogodbe, ampak za vsebinski pristop. Zagrebški Vjesnik pod naslovom „Velika ničla dunajske vlade“ v zvezi z vprašanjem izpolnitve avstrijske državne pogodbe med drugim ugotavlja, da je državna pogodba za zdaj „samo otožni dokument avstrijske netolerance“. Avstrija naj spoštuje člen 7 državne pogodbe, pa med drugim zahteva Primorski dnevnik v obširnem poročilu svojega posebnega poročevalca s Koroške.

Tudi sklep o štetju posebne vrste, kar je samo oblika preštevavanja in ugotavljanja manjšine, je naletel na odločno odklonitev v jugoslovanskem tisku. Tone Zorn piše v Delu, da pomeni štetje posebne vrste izrazito žalitev slovenskega prebivalstva na južnem Koroškem. Poudarja tudi, da je poznavalcem koroškega vprašanja več kot očitna avstrijska težnja po statističnem decimiranju koroških Slovencev. Nastope take vrste najdemo celo na mednarodnem nivoju. Mednje lahko prištejemo tudi dokument, ki ga je Avstrija predložila na manjšinskem seminarju OZN v Ohridu. Z njim je avstrijski predstavnik skušal prepričati navzoče,

Pevski zbor „Podjuna“ je sodeloval na Taboru pevskega zborov v šentvidu pri Stični.

da živi na Koroškem vsega 17.014 Slovencev. Številne podobne komentarje v zvezi z nameranim preštevanjem so objavili tudi drugi jugoslovanski časopisi, medtem ko je zagrebški Vjesnik objavil o tem vprašanju obširen razgovor s predsednikom Zveze slovenskih organizacij dr. Francijem Zwitterom, v katerem je ta še posebej poudaril, da mora manjšina dobiti svoje pravice neglede na število njenih pripadnikov. V vseh teh komentarjih in člankih je tudi izrecno poudarjeno, da bi pomenilo kakršnokoli preštevanje nedopustno kršitev duha in črke avstrijske državne pogodbe ter da ima manjšina pri svojem stališču, da se ne pusti preštevati, vso podporo Jugoslavije. Lahko bi naštevati in citirali še in še, vendar naj omenimo predvsem, da je jugoslovanski tisk zelo ostro in odločno reagiral tudi na nacionalistične izpade proti manjšini, predvsem pa na pojave očitnega oživiljanja neonacizma, posebno še, kot je zapisal Komunist, ker do pojavov nacističnega in neonacističnega delovanja na avstrijskem ozemlju nikakor ne morejo biti indiferentni vsi tisti narodi in tiste države, ki so bile žrve nacizma in fašizma. Z ogorčenjem je jugoslovanski tisk obsodil tudi raz-

ne mahinacije avstrijskih oblasti, kadar je šlo za koristi manjšine, med njimi še posebej mahinacije v zvezi s parcelo na Kardinalskem nasipu v Celovcu, ki so jo koroški Slovenci kupili za gradnjo slovenskega kulturnega doma, vendar je celovška občina z naknadno spremembo namembnosti zemljišča preprečila odobritev kupno-prodajne pogodbe in s tem gradnjo kulturnega doma onemogočila.

Če bi hoteli na koncu na kratko rekapitulirati odmevnost manjšinskega vprašanja na Koroškem v jugoslovanskem tisku, radiu in televiziji, potem lahko mirno ugotovimo, da je bila odmevnost zelo velika, da je jugoslovanski tisk vsestransko podprl pravični boj slovenske in hrvaške manjšine za njune narodnostne pravice, pri čemer pa je dosledno vztrajal na stališču, da je manjšina subjekt in da je mogoče reševati manjšinsko vprašanje samo ob sodelovanju in s pristankom manjšine. Predvsem pa, da si Jugoslavija sicer želi dobre odnose z Avstrijo, vendar je osnovni pogoj za takšne odnose, da Avstrija dosledno izpolni določila državne pogodbe ter zagotovi manjšini vse njene pravice, ki ji gredo na podlagi člena sedem.

Avstrijci in slovenska manjšina

Na vprašanje, kako povprečni Avstrijec in še posebej Korošec sprejema manjšinsko vprašanje in kakšen je njegov odnos do koroškega slovenstva, v marsičem odgovarja anketa, katere rezultati so postali dostopni v začetku leta 1973. Gre za vzorčno anketo, opravljeno med 20. oktobrom in 3. novembrom 1972, ki je zajela 1927 volivcev (49 odst. moških in 51 odst. žensk). Od tega je bilo 11 odst. anketirancev iz Gradiščanskega, 12 odst. iz Koroške in 77 odst. iz drugih avstrijskih dežel. Predvsem pa je zanimiva njihova strankarska pripadnost: med njimi je bilo 8 odst. članov svobodnjaške stranke (FPÖ), 2 odst. komunistične (KPÖ), 28 odst. ljudske (ÖVP), 29 odst. socialistične stranke (SPÖ), 23 odst. pa je bilo strankarsko neopredeljenih.

Ceprav so od ankete potekla tri leta, so ugotovitve ankete še danes poučne. In najbrž nismo daleč od resnice, če zapišemo, da bi bili danes posamezni odgovori še bolj neugodni za manjšino, saj vse, kar se je odvijalo pred lanskimi deželnozborskimi volitvami (2. marca 1975) na Koroškem, kaže na to. Nadrobnejša anketa bi gotovo danes potrdila ugotovitev televizijske oddaje Clausa Gattererja aprila lani, saj je pokazala, da je negativne naglase večinskega naroda do koroških Slovencev iskati predvsem v vplivnosti množičnih občil (in dodajmo) njihove strankarske naravnosti. Mogli bi celo ugotoviti, da je koroški „prastrah“ (Uranst) v dokajšnji meri pripisovati nacionalističnemu nastopanju večinskega koroškega tiska. Podatki ankete, opravljene jeseni leta 1972, pomenijo tako živ odsev nastopanja avstrijskega in še posebej koroškega tiska do prizadete slovenske in hrvaške manjšine na Koroškem in Gradiščanskem. Anketa je pokazala, da je komaj kaj več kot 10 odst. avstrijskih volivcev za „velikopotezni“ odnos do manjšin, skoro četrtina naj bi bila mnenja, da se mora manjšina

„prilagoditi“, drugače rečeno: pristajati na obstoječe stanje, ali še bolje, podrežati se nemškemu nacionalizmu.

Za odnos do manjšine, vsaj takega kot ga ustvarjajo občila vseh vrst, nedvomno izstopa mnenje anketirancev, da ravna jo v Avstriji z manjšinami vsaj tako ali celo boljše kot v ostalih zahodnih državah; značilno je, da niti desetina povprašanih ni imela nasprotnega mnenja. In še ena ugotovitev: predvsem je podčrtati odmevnost znanih koroških pogromov proti dvojezičnim krajevnim napisom leta 1972, saj je kar 29 odst. povprašanih menilo, da je treba na podlagi takratnih dogodkov revidirati ravnanje z manjšinami — in to v negativnem smislu! V nasprotju s sedanjo politično prakso (v mislih imamo znani sklep treh v avstrijskem parlamentu zastopanih strank z dne 16. septembra 1974 o izvedbi „štetja posebne vrste“) pa izstopa ugotovitev ankete, po kateri je bila le petina povprašanih za „ugotavljanje“ koroških Slovencev in skoro 60 odst. za ponovno postavitve dvojezičnih „topografskih“ napisov v takšni ali drugačni obliki. Anketa kaže, da je bilo leta 1972 na celotnem avstrijskem ozemlju vsega 15 odst. zagovornikov „napada (pogroma) na dvojezične table“, medtem ko naj bi imel ta protislovenski akt na Koroškem med povprašanimi tretjino zagovornikov. Gre za podatek, ki v marsičem potrjuje število (80.000) nemškonacionalnih podpisov, zbranih na Koroškem med takratno podpisno akcijo, znano pod imenom Kärntner Volksbegehren in namenjeno izsilitvi zakona o „ugotavljanju“ slovenske manjšine.

Posebej zanimiva je primerjava podatkov ankete za obe najbolj prizadeti deželi Koroško in Gradiščansko, z ostalo državo, saj kaže dokaj močan nemško nacionalni in protislovenski poudarek povprašanih (kar velja še posebej za Koroško):

	Koroška %	Gradiščanska %	ostala Avstrija %
Odločno nasprotujem napadom na dvojezične napise	19	30	28
Nasprotujem napadom na dvojezične napise	29	34	34
Mi je vseeno	12	17	20
Sem za napad na dvojezične napise	26	10	10
Sem še posebej za napad na dvojezične napise	9	1	2
Ne vem	4	7	7

Anketa kaže, da je bilo leta 1972 na Gradiščanskem skupaj 64 odst. povprašanih proti diskriminaciji na področju dvojezičnih krajevnih napisov, medtem ko je znašal ta odstotek na Koroškem 48 odst. in v ostali Avstriji 62 odst.! Tako kot druga opažanja, tudi nakazani podatki opozarjajo na močno vplivnost nemškega nacionalizma med večinskimi koroškimi prebivalstvom. Dogajanje in temu odgovarjajoče izjave odgovornih koroških politikov pred lanskimi deželnozborskimi volitvami dobivajo v tej luči še poseben pomen... In to toliko bolj, ker je bilo po anketi vsega 19 odst. Korošcev odločno proti „napadom na dvojezične napise“, medtem ko je znašal odstotek na Gradiščanskem kar 30 odst. in v ostali Avstriji 28 odst.

Med objavljenimi dognanji ankete najdemo tudi podatke o poklicni in politični strukturi

povprašancev. Žal sumarni podatki zajemajo celotno avstrijsko ozemlje in niso diferencirani po posameznih avstrijskih deželah. Tako moremo le na splošno reči, da z rastočo izobrazbo tudi hitreje rase odpor proti razbijanju in odstranjevanju dvojezičnih krajevnih napisov, dejstvo, ki očitno kaže, iz katerih slojev še posebej izhajajo večina nasprotnikov koroških Slovencev: to je koroško malomeščanstvo. Medtem ko je bilo med zagovorniki odstranjevanja dvojezičnih napisov 54 odst. takih z ljudsko šolo, jih je bilo med absolutni glavni 38 odst., srednjih 32 odst. in visokih 38 odst. Značilno je dalje dejstvo, da število neopredeljenih z rastjo šolske izobrazbe hitro pada ter pade med absolutni srednjih 38 odst. celo na 2 odst.

Odgovori anketirancev po politični pripadnosti pa dajejo naslednjo sliko:

	FPÖ %	KPÖ %	ÖVP %	SPÖ %	Neangajžirani %
Odločno nasprotujem napadom na dvojezične napise	18	49	18	38	21
Nasprotujem napadom na dvojezične napise	23	15	33	36	33
Mi je vseeno	18	15	22	14	21
Sem za napad na dvojezične napise	28	12	15	7	12
Sem še posebej za napad na dvojezične napise	11	3	2	2	3
Ne vem	3	6	10	3	10

Tabela kaže, da so bili v času „Ortsaufsturma“ (kar velja seveda tudi za danes) slovenski manjšini najbolj nasprotni pristaši obeh avstrijskih meščanskih strank, svobodnjaške z 39 odst. in ljudske s 17 odst., medtem ko je imela postavitev dvojezičnih napisov še največ zagovornikov med pristaši socialistične (74 odst.) in komunistične stranke (64 odst.). Izstopa tudi dejstvo, da najdemo največje število neodločenih glasov prav pri obeh meščanskih strankah.

Anketa dalje opozarja na odnos anketirancev do urejevanja položaja manjšinskega varstva. Na vprašanje „Kakšno je Vaše načelno stališče do ravnanja z manjšinami“

Ali naj bo velikopotezno, ali le pravično, ali pa menite, da naj se manjšina enostavno prilagodi in ne potrebuje nobenih posebnih pravic“ so bili možni štirje odgovori: odnos naj bo „velikopotezen“, naj bo „pravičen“, „manjšina naj se prilagodi in ne potrebuje posebnih pravic“ ter odgovor „ne vem“. Čeprav je večina anketirancev odgovorila, da bodi odnos do manjšine „pravičen“ (61 odst.), vendar anketa ne odgovarja, kaj so si njeni sestavljalci, niti vprašanci predstavljali pod tem vprašanjem. Odgovori tudi kažejo, da je bilo razmerje med odgovori na celotnem območju Avstrije in Koroške v bistvu brez večjih razlik:

	Koroška %	Gradiščanska %	ostala Avstrija %
Odnos do manjšine naj bo posebno velikopotezen	10	10	11
Naj bo pravičen	62	63	61
Manjšina naj se prilagodi	24	25	23
in ne potrebuje nobenih posebnih pravic	5	3	6
Ne vem			

Zanimiv je tudi pogled pristašev posameznih političnih strank na tako zastavljeno vprašanje, saj dokazuje močno negativen odnos obeh avstrijskih meščanskih strank do

manjšine, kaže pa tudi, da imajo prav avstrijski komunisti najpozitivnejši odnos do slovenske manjšine na Koroškem:

	FPÖ %	KPÖ %	ÖVP %	SPÖ %	Neangajžirani %
Odnos do manjšine naj bo posebno velikopotezen	6	27	9	12	11
Naj bo pravičen	47	49	57	69	59
Manjšina naj se prilagodi	44	18	30	16	21
in ne potrebuje nobenih posebnih pravic	4	6	5	3	9
Ne vem					

Naslednje vprašanje, postavljeno v anketi, se je nanašalo na položaj pripadnikov manjšine v primerjavi s položajem manjšin drugod po Evropi. Možni odgovori so bili: boljše ravnanje z manjšinami v Avstriji, slabše ravnanje, enako ravnanje ter „ne vem“. Anketa je pokazala, da so v državnem merilu zlasti Korošci prepričani, da je položaj manjšin v Avstriji boljši kot drugod

v Evropi, vidno pa je tudi dejstvo, da so bili povprašanci na Gradiščanskem v primerjavi z ostalimi anketiranci še najbolj prepričani, da se z manjšinami v Avstriji slabše ravna, dejstvo, ki nedvomno postavlja na laž trditve gradiščanskih deželnih krogov o enakopravnosti hrvaške manjšine ter podobne trditve znanega gradiščanskega „vindišarja“ Fritza Robaka:

	Koroška %	Gradiščanska %	ostala Avstrija %
Se bolje ravna	42	30	39
Slabše	6	15	7
Enako	41	49	38
Ne vem	11	6	16

Tako kot na vprašanje o odnosu do manjšine, tudi odgovor na vprašanje o ravnanju z njo kaže na to, da imajo najpozitivnejši odnos do prizadetih manjšin pripadniki komunistične stranke, medtem ko se je pri zadnjih odgovorih znova pokazal od-

klonilni odnos meščanskega tabora do slovenske in ostalih manjšin. Pokazalo se je tudi, da vlada med pristaši socialistične stranke prepričanje o „boljšem“ ali „enakem“ ravnanju z manjšinami:

	FPÖ %	KPÖ %	ÖVP %	SPÖ %	Neangažirani %
Se bolje ravna	61	36	33	40	34
Slabše	4	27	7	9	6
Enako	26	24	44	39	42
Ne vem	8	12	16	12	19

Poročevalec o anketi pripominja, da se je „ta osupljiva samozavest — po vsem, kar se je pripetilo (mišljeno je razbijanje dvojezičnih krajevnih napisov na Koroškem, op.) — pokazala posebno grobo v primerjavi z ravnanjem z južnimi Tirolci na eni ter koroškimi Slovenci na drugi strani.“ Značilno je, da je velika večina anketirancev menila, da se ravna s koroškimi Slovenci bolje (46 odst.) in le 7 odst. jih je bilo prepričanih, da se ravna z njimi slabše kot z južnimi Tirolci in z ostalimi manjšinami drugod po Evropi. 26 odst. anketirancev pa je odgovorilo z „enakim“ ravnanjem.

Poučno je tudi, da so anketiranci do 25. leta starosti povprečno pogosteje izbrali odgovor o „slabšem“ ravnanju z manjšinami, dejstvo torej, ki utegne kazati, da vsaj del mlajše generacije vendarle bolje pozna dejansko stanje ter da je ta del zavzetejši za reševanje odprtih vprašanj manjšinskega varstva. Pokazalo se je tudi, da so izobraženci s fakultetno izobrazbo v povprečju pogosteje izbrali odgovor o „boljšem“ ravnanju v primerjavi z ostalimi možnimi odgovori (53 odst.).

Pregled po politični pripadnosti anketirancev pa daje naslednjo sliko:

	FPÖ %	KPÖ %	ÖVP %	SPÖ %	Neangažirani %
Se bolje ravna	62	39	41	51	40
Slabše	6	15	6	7	5
Enako	20	30	32	25	25
Ne vem	13	15	22	17	30

Pregled kaže, da so se zlasti pristaši svobodnjaške stranke večinsko odločali za odgovor, po katerem se s slovensko manjšino ravna bolje kot z južnimi Tirolci v Italiji; njim pa so sledili pristaši socialistične stranke. Poročevalec o anketi ob tem pripominja, da je pristaše FPÖ vodila k takemu odgovoru predvsem njihova nacionalistična usmerjenost, medtem ko naj bi bila v ozadju socialističnih odgovorov „lojalnost do (socialistične) vlade, ki je konec koncev vendarle odgovorna za ravnanje z manjšino“.

Nadalje so v objavljenih podatkih ankete

zanimivi odgovori, ki se nanašajo na koroško „vročo jesen 1972“ in ki kažejo, da je prav koroško dogajanje „v znatni manjšini predvsem mlajših Avstrijcev sprožilo nova spoznanja o značaju njihovih sodeželanov“. Po podatkih ankete je 29 odst. anketirancev menilo, da so koroški dogodki pokazali, da Avstrijci niso tako tolerantni kot bi morali biti, 12 odst. da so bolj tolerantni, 47 odst. da je njihovo mnenje nespremenjeno in 12 odst. anketirancev na to vprašanje ni odgovorilo. Izstopa dalje dejstvo, da je bil odgovor Korošcev na vprašanje „Avstrijci niso tako tolerantni kot sem menil“ pod

državnim povprečjem, medtem ko je odgovor „Avstriji so tolerantnejši kot sem menil“ na Koroškem nad tem povprečjem. Med poklicnimi skupinami je omeniti še posebej študente, ki so kar s 35 odst. odgovorili, da Avstriji „niso tako tolerantni kot sem menil“. Značilno je tudi, da so bili predvsem pristaši obeh meščanskih strank prepričani o večji tolerančnosti Avstrijev v primerjavi

s pristaši ostalih dveh političnih taborov. Med pristaši svobodnjaške stranke je tako vsega 16 odst. vprašanih menilo, da Avstriji niso toliko tolerantni kot so do koroških dogodkov menili, 22 odst. pristašev te stranke pa je odgovorilo o večji tolerančnosti Avstrijev. Primerjava podatkov za obe prizadeti deželi (Koroško in Gradiščansko) daje naslednja preglednica:

	Koroška %	Gradiščanska %	ostala Avstrija %
Avstriji niso tako tolerantni kot sem menil	24	28	30
Avstriji so bolj tolerantni kot sem menil	16	13	11
Imam nespremenjeno mnenje	50	47	47
Ne vem	10	13	13

Kot zadnjega vprašanja se je anketa dotaknila manjšinske politike na Koroškem in še posebej „ugotavljanja manjšine“. Goto-vo je marsikatero koroškega nemškega nacionalista presenetilo, da se je vendarle 32 odst. povprašancev izreklo za postavitev dvojezičnih krajevnih napisov, tako kot jih predvideva državna pogodba iz leta 1955, 26 odst. pa je bilo mnenja, da je najprej treba „pridobiti“ prebivalstvo in šele nato postaviti sporne napise. 20 odst. anketirancev je ob tem zagovarjalo posebno „ugo-

avljanje“ manjšine kot izhodiščni pogoj za postavitev dvojezičnih krajevnih napisov, 13 odst. anketirancev je bilo za to, da bi zadeva zaspala, 9 odst. pa jih je odgovorilo z „ne vem“. Zanimivo je tudi dejstvo, da je bilo med zagovorniki „ugotavljanja“ 23 odst. moških in 17 odst. žensk. Za koroškega Slovenca pa je še posebej zanimiva primerjava podatkov anket za Koroško, Gradiščansko in ostalo Avstrijo, saj nudi odgovor na marsikatero še vedno odprto vprašanje manjšinskega varstva:

	Koroška %	Gradiščanska %	ostala Avstrija %
Zadeva naj zaspí	8	13	14
Znova naj se postavijo krajevne table, tako kot je predvideno z državno pogodbo	21	39	33
Prebivalstvo bi se moralo najprej pridobiti in nato znova postaviti krajevne table	32	27	25
Najprej naj se izvede tajno ugotavljanje manjšine, pri katerem se lahko vsakdo prizna k manjšini	36	14	18
in potem šele rešiti vprašanje krajevnih napisov	4	8	10
Ne vem			

Dobljeni odgovori kažejo, da so zlasti Korošci zagovorniki „ugotavljanja“ Slovencev, ki ga stavijo kot pogoj za uveljavitev z državno pogodbo zagotovljenih pravic manjšini. Vidno je tudi, da je v primerjavi z ostalo državo prav na Koroškem najmanj ti-

stih, ki zagovarjajo ureditev z državno pogodbo zagotovljenih pravic slovenske skupnosti [komaj petina povprašanih Korošcev, v državnem merilu tretjina povprašanih]. Politična pripadnost anketirancev pa daje naslednjo sliko:

	FPÖ %	KPÖ %	ÖVP %	SPÖ %	Neangažirani %
Zadeva naj zaspí	17	9	16	9	15
Znova naj se postavijo krajevne table, tako kot je predvideno z državno pogodbo	20	55	26	42	28
Prebivalstvo bi se moralo najprej pridobiti in nato znova postaviti krajevne table	19	6	25	29	27
Najprej naj se izvede tajno ugotavljanje manjšine, pri katerem se lahko vsakdo prizna k manjšini	38	21	24	14	18
in potem šele rešiti vprašanje krajevnih napisov	6	9	9	6	12
Ne vem					

Anketa znova potrjuje znano dejstvo, da je glavne zagovornike „ugotavljanja“ Slovencev iskati v meščanskem taboru. Videti je dalje, da so bili leta 1972 poleg komunistov tudi pristaši socialistične stranke Avstrije kolikor toliko naklonjeni uveljavitvi zakona o dvojezičnih napisih, sprejetem v dunajskem parlamentu 6. julija 1972.

Anketa je v celoti zajela 112 Korošcev. Za vprašanje „ugotavljanja“ Slovencev je vse-kakor zanimivo, da je 40 odst. povprašanih izreklo strah, da bo „ugotavljanje“ manjšine vodilo do težkih in dolgotrajnih nasprotij na Koroškem. Še bolj značilno pa je dejstvo, da je 53 odst. povprašanih Korošcev menilo, da „ugotavljanje“ ne bo imelo za

posledico nobenih nasprotstev v deželi. Poročevalec ankete je ob tem pripominjal, da „tako čezmerno optimistična naravnava dokazuje, kako malo je bilo koroško prebivalstvo obveščeno (pač o problematiki koroških Slovencev, op.) v trenutku anketiranja“. Ob tem še pribija: „Tudi to je merilo za osnovno usmeritev (do manjšine, op.) na Koroškem“.

Ob koncu poročilo o anketi opozarja, da so bili tisti anketiranci, ki so odgovorili, da bo „ugotavljanje“ manjšine vodilo do nasprotij, še dodatno povprašani po tem, ali

bodo nasprotstva, povzročena z „ugotavljanjem“, kratkotrajne ali dolgotrajne narave in ali bodo spravile Avstrijo v težave. Po objavljenih podatkih se je nekaj manj kot petina anketiranih odločila za odgovor, po katerem bo prišlo do dolgotrajnih nasprotij, nekaj več od petine pa, da bo prišla Avstrija v težave, medtem ko se je polovica povprašanih odločila za odgovor, po katerem bo prišlo do medsebojnega pomirjenja. (Opomba: pregled je povzet po objavljeni anketi, ki jo je pripravil dunajski inštitut za empirične raziskave).

Tone Zorn

Slovenska prosvetna zveza je za 25. Slovenski ples povabila k sodelovanju priljubljeni ansambel bratov Avsenik

Slovenci v Furlaniji-Juljski krajini po upravnih volitvah 1975

Prav gotovo deželne, pokrajinske in občinske volitve, ki so bile v Italiji 15. 6. 1975, ne bi povzročile takega pretresa v državi in imele takega odmeva v svetovni javnosti, če ne bi na njih postalo jasno nekaj, kar se je že pokazalo pri referendumu o razvezi zakona. Oba dogodka sta namreč jasno pokazala premik glasov italijanskih volilcev na levo. Čeprav je Krščanska demokracija, ki vlada že od konca druge svetovne vojne, svojo relativno večino obdržala, je zelo naraslo število glasov predvsem Komunistične partije Italije, pa tudi italijanske socialistične stranke. Komunistična partija Italije (KPI) se je tako okrepila, da zaostaja v državnem merilu za Krščansko demokracijo (KD) le za nekaj procentov glasov, v več primerih, posebno na industrijskem Severu, pa je celo dosegla relativno večino. Italijanska socialistična stranka (PSI), ki je bila dolgoletni zaveznik KD v tako imenovanem levem centru, je začela s politiko povezovanja s komunisti in tako so komunistično-socialistični odbori prevzeli oblast v vrsti dežel, pokrajin in občin. Krščanska demokracija, ki se je po porazu na referendumu o ločitvi zakona pod Fanfanijevim vodstvom zatekla k protikomunistični politiki, je po volitvah zašla še v globljo krizo, katere žrtev je bil tudi sam strankin tajnik Fanfani, ki je zgubil svoj položaj. Zamajal se je tudi položaj italijanske vlade, ki jo pod predsedstvom Alda Mora sestavljajo krščanski demokratje in republikanci (PRI) z zunanjo podporo socialdemokratov (PSDI) in socialistov.

Za nas Slovence so še posebej zanimivi volilni rezultati v deželi Furlaniji-Juljski krajini, v kateri živi slovenska manjšina. Tokrat niso volili v deželni svet, ker v deželah

s posebnim statutom, kamor sodi tudi Furlanija-Juljska krajina, ni bilo deželnih volitev. Bile so le pokrajinske in občinske volitve, pri čemer pa je treba naglasiti, da prav tako ni bilo volitev v tržaški občinski svet.

Rezultati pokrajinskih volitev v okviru Furlanije-Juljske krajine, kot tudi občinskih volitev, so kot drugod v Italiji pokazali premik v levo, čeprav KD ni zabeležila takega padca glasov, kot ga je v državnem merilu. V okviru dežele je bil njen padec le procentualen, obdržala pa je skoraj enako število glasov. Zelo se je okrepila KPI, nekaj tudi na račun socialistične stranke proletarske enotnosti (PSIUP), ki je nastopala na prejšnjih volitvah leta 1970, leta 1972 pa se je razpustila in večina njenih volilcev je prešla k KPI. Tudi PSI je precej povečala število svojih glasov, okrepila se je tudi PRI, medtem ko je PSDI v primerjavi s pokrajinskimi volitvami 1970 izgubila četrtno glasov. Prav tako kot v državnem merilu je zabeležila zelo hud padec glasov italijanska liberalna stranka (PLI). Stranka Slovenska skupnost (SS) je od zadnjih deželnih volitev 1973 izgubila 1000 glasov, kar predstavlja kar 10 % in je za to stranko precejšen padec. Italijanski neofašisti (MSI-DN) so glede na zadnje pokrajinske volitve zabeležili porast glasov, glede na deželne 1973 in politične 1972 pa padec. Zanimivo je omeniti, da sta dobili Furlansko gibanje (Movimento Friuli) in Gibanje za neodvisnost Trsta (MIT) vsako svojega svetovalca, prvega v videmskem, drugega pa v tržaškem pokrajinskem svetu.

Primerjava volilnih izidov v Furlaniji-Juljski krajini je taka:

Stranke	pokrajinske 1970		politične 1972		deželne 1973		pokrajinske 1975	
	glasovi	%	glasovi	%	glasovi	%	glasovi	%
KD	323.882	41,1	360.031	43,2	315.198	39,7	322.246	37,77
KPI	148.610	18,9	168.147	20,2	166.018	20,9	211.929	24,84
PSI	83.824	10,6	91.306	10,9	97.259	12,2	113.671	13,32
PSDI	83.896	10,6	70.439	8,4	64.959	8,2	66.738	7,82
PRI	20.267	2,6	22.581	2,7	21.306	2,7	25.767	3,02
PLI	39.099	5,0	35.232	4,2	28.883	3,6	23.024	2,70
MSI-DN	49.036	6,2	63.814	7,7	59.585	7,5	56.282	6,60
SS	9.931	1,3	—	—	10.185	1,3	9.270	1,08
Mov. Friuli	—	—	—	—	23.648	3,0	12.048	1,52
MIT	4.642	0,6	—	—	4.864	0,6	4.984	0,53
Skupaj	787.432	100,0	834.493	100,0	793.793	100,0	853.197	100,00

Tudi za volilne izide v tržaški pokrajini je značilna krepitev leveice, saj je KPI v primerjavi s prejšnjimi pokrajinskimi volitvami dobila 6 % več glasov, pri čemer je treba upoštevati 2,1 % glasov, ki so jih volilci leta 1970 oddali PSIUP, razpuščeni leta 1972. Ti glasovi so v glavnem prešli h komunistom. Socialisti so napredovali za 2,9 %. Od drugih strank so od zadnjih pokrajinskih volitev napredovali še republikanci za 1,1 %, misovci-neofašisti za 0,9 %. KD je nazado-

vala za 1,4 %, socialdemokrati za 3,2 % in liberalci za 3,9 %. Slovenska skupnost je izgubila 0,4 % glasov.

V primerjavi z zadnjimi deželnimi volitvami je KPI pridobila preko 11.000 glasov, PSI dober tisoč, KD skoraj 3000. PSDI in PRI sta obdržala približno enako število glasov, PLI jih je izgubila preko 3.500, MSI-DN okrog 2.000, SS pa okrog 900.

Volilni rezultati v tržaški pokrajini:

Stranke	pokrajinske 1970		politične 1972		deželne 1973		pokrajinske 1975	
	glasovi	%	glasovi	%	glasovi	%	glasovi	%
KD	69.943	33,1	78.270	35,9	66.402	31,9	69.244	31,7
KPI	47.436	22,5	54.345	24,9	51.007	24,5	62.282	28,3
PSI	11.976	5,7	14.251	6,5	17.247	8,3	18.803	8,6
PSDI	17.485	8,3	13.642	6,3	11.394	5,5	11.157	5,1
PRI	7.899	3,7	9.443	4,3	10.660	5,1	10.637	4,8
PLI	18.239	8,6	16.959	7,8	13.838	6,7	10.225	4,7
MSI-DN	22.056	10,5	27.350	12,6	26.773	12,9	24.871	11,4
SS	6.994	3,3	—	—	7.196	3,5	6.300	2,9
MIT	4.642	2,2	—	—	3.405	1,6	4.984	2,3
Skupaj	211.004	100,0	217.885	100,0	207.922	100,0	218.503	100,0

Število svetovalcev v tržaškem pokrajinskem svetu se je povečalo od 24 na 30. Posamezne stranke imajo število svetovalcev, kot sledi, pri čemer so v oklepaju podatki za prejšnji pokrajinski svet:

KD 10 (8), KPI 9 (6), PSI 3 (1), PSDI 1 (2), PRI 1 (1), PLI 1 (2), MSI-DN 3 (3), SS 1 (1), MIT 1 (—).

V pokrajinski svet so bili izvoljeni štirje svetovalci slovenske narodnosti. Na listi KPI je bil v Dolini izvoljen Boris Iskra in v devinsko-nabrežinski občini Alojz Markovič; na listi PSI je bil v Nabrežini izvoljen Lucijan Volk, na listi SS pa prav tako v Nabrežini Bojan Brezigar. Tako Boris Iskra kot Lucijan Volk sta na listah svojih strank prejela največ preferenčnih glasov, enako tudi Brezigar kot edini izvoljeni svoje stranke.

Pri volitvah v goriški pokrajinski svet je KPI zabeležila od prejšnjih pokrajinskih volitev porast kar za 7,2 %, PSI za 2 %, PRI za 1,1 odstotka in MSI-DN za 0,5 %. Ostale stranke so utrpeli padec odstotka svojih glasov in to KD kar za 3,6 %, PSDI ja 1,4 % PLI za 1,9 % in SS za 0,2 %.

Glede na zadnje deželne volitve je KPI pridobila skoraj 6.000 glasov, PSI preko 1.200, PSDI preko 600 in PRI preko 1100 glasov. KD je izgubila okrog 500 glasov, PLI 300 in MSI-DN 800. Minimalen padec glasov — niti 20 — je zabeležila SS, vendar je zaradi zvišanja števila vseh volilcev izgubila svojega edinega svetovalca v pokrajinskem svetu.

Podrobnejši rezultati so takšni:

Stranke	pokrajinske 1970		politične 1972		deželne 1973		pokrajinske 1975	
	glasovi	%	glasovi	%	glasovi	%	glasovi	%
KD	37.387	39,4	42.368	42,6	37.309	38,6	36.821	35,8
KPI	23.202	24,5	25.381	25,5	26.617	27,5	32.556	31,7
PSI	8.581	9,0	9.052	9,1	10.021	10,4	11.307	11,0
PSDI	8.159	8,6	7.337	7,4	6.715	7,0	7.353	7,2
PRI	2.050	2,2	2.537	2,6	2.253	2,3	3.387	3,3
PLI	4.300	4,5	3.164	3,2	2.993	3,1	2.647	2,6
MSI-DN	4.769	5,0	6.424	6,5	6.519	6,7	5.700	5,5
SS	2.937	3,1	—	—	2.989	3,1	2.970	2,9

Razdelitev svetovalskih sedežev v primerjavi s prejšnjim pokrajinskim svetom:

KD 9 (10), KPI 8 (6+1, ki je pripadal PSIUP), PSI 3 (2), PSDI 2 (2), PRI 1 (—), PLI — (1), MSI-DN 1 (1), SS — (1).

V pokrajinski svet sta bila izvoljena dva Slovence in sicer na listi KPI Ivan Bratina in na listi PSI Štefan Bukovec. Oba sta kandi-

dirala v okrožju Zagraj. Ponovno je kandidirala svetovalka SS v prejšnjem pokrajinskem svetu Marija Ferletič, vendar ni bila izvoljena.

V videmski pokrajini je tradicionalno zelo močna KD zabeležila v primerjavi z zadnjimi pokrajinskimi in deželnimi volitvami celo porast glasov, vendar pa procentualni

padec. Vseeno ima skoraj 20 % glasov prednosti pred KPI. Kljub temu sta se obe veliki stranki zelo okrepili. KPI je od zadnjih pokrajinskih volitev pridobila kar 21.000 glasov, od zadnjih deželnih pa 18.000, medtem ko je PSI od zadnjih pokrajinskih volitev pridobila 12.000 glasov. PRI je glede na zadnje pokrajinske volitve ohranila svoje

glasove, glede na zadnje deželne pa se je celo nekoliko okrepila. MSI-DN je ohranila svoje pozicije, zelo pa sta nazadovali PLI in tudi PSDI, slednja kar za okrog 9.000 glasov. Movimento Friuliano si je pridobilo zastopnika v pokrajinskem svetu. Tabela volilnih rezultatov v videmski pokrajini je naslednja:

Stranke	pokrajinske 1970		politične 1972		deželne 1973		pokrajinske 1975	
	glasovi	%	glasovi	%	glasovi	%	glasovi	%
KD	146.385	44,8	161.249	46,2	143.013	43,3	146.961	39,5
KPI	52.913	16,2	58.491	16,8	56.313	17,0	74.300	20,0
PSI	42.692	13,1	46.719	13,4	46.161	14,0	54.844	14,7
PSDI	39.926	12,2	34.161	9,8	31.206	9,4	31.119	8,3
PRI	7.197	2,2	7.193	2,1	5.020	1,5	7.324	2,0
PLI	11.596	3,5	10.231	3,0	8.103	2,5	6.555	1,8
MSI-DN	17.085	5,2	21.794	6,3	18.817	5,7	18.696	5,0
Mov. Friuli	—	—	—	—	19.000	5,8	10.660	2,9

Sedeži v videmskem pokrajinskem svetu so razdeljeni tako: KD 13 (14), KPI 6 (5+1, ki je pripadal PSIUP), PSI 5 (4), PSDI 3 (4), PRI — (—), PLI — (1), MSI-DN 2 (1), MF 1 (—). Kandidirala sta tudi dva Slovence: Pavel Petričič na listi KPI in Josip Marinčič na listi PSI. Petričič je kot prvi neizvoljeni dobil 704 glasove, Marinčič pa 835. Ker je izvoljeni svetovalec KPI postal župan in se odrekel svojega svetovalskega mesta, je postal Pavel Petričič kot prvi Slovenec svetovalec v videmski pokrajini.

Občinske volitve v pretežno slovenskih občinah tržaške pokrajine

Za nas je še zlasti zanimivo, kako so potekale volitve v tistih občinah na Tržaškem in Goriškem, kjer tvorijo Slovenci večino in kjer tudi sami v večji ali manjši meri vodijo krajevne uprave. To so občine Devin-Nabrežina, Dolina, Repentabor in Zgonik na Tržaškem ter Doberdob, Sovodnje in Števerjan na Goriškem. Seveda pa so prav tako pomembni rezultati in sestava občinskih

Pevski zbor „Mojcej“ sodi med najmlajše zборе na Koroškem, a je nastopil že na številnih koncertih doma in v Sloveniji

svetov tržaške in goriške občine, kot tudi v občinah s slovenskim prebivalstvom v videmski pokrajini, vendar tu Slovenci nimajo tako odločilnega vpliva na krajevne uprave kot v zgoraj omenjenih občinah.

Za slovenske občine tržaške pokrajine je bila na zadnjih volitvah poleg že značilnega premika na levo opazna tudi visoka volilna udeležba. V Devinu-Nabrežini je bilo 5891 (96,3 %), v Dolini 4458 (96,4 %), v Zgoniku 1224 (92,9 %) in v Repentabru 553 (94 %) volilnih upravičencev.

V Dolini je znova zabeležila zmago levičarska občinska uprava. KPI in PSI sta povečali število glasov, komunisti so si pridobili celo absolutno večino, saj imajo namesto prejšnjih 10 kar 12 svetovalcev. PSI ima namesto enega zdaj dva svetovalca, KD in SS sta izgubili vsaka po enega svetovalca in jih imata po tri. Socialdemokrati so svojega svetovalca izgubili.

V devinsko-nabrežinski občini so postali komunisti po številu glasov najmočnejša stranka. Sicer imajo enako kot demokristjani 7 svetovalcev, vendar je KPI enega pridobila, medtem ko je KD enega izgubila. Socialisti in Slovenska skupnost imajo po dva svetovalca, pri čemer je SS enega izgubila. Po enega svetovalca imata PSDI in kot negativno presenečenje prvič tudi MSI-DN.

V obeh manjših občinah Zgoniku in Repentabru so potekale volitve po večinskem sistemu. Pri tem prejme najmočnejša lista 12, druga najmočnejša 3 svetovalska mesta, morebitna tretja lista ne dobi nobenega. V obeh občinah so komunisti in socialisti nastopili s skupno Napredno listo, ki je tako v Zgoniku kot v Repentabru zmagala in si pridobila v obeh občinah po 12 svetovalcev. Medtem ko so v Zgoniku potrdili prejšnje stanje, je prišlo v Repentabru do preokreta, saj je občino prej vodila Slovenska skupnost.

V tržaški pokrajini so bile občinske volitve še v Miljah, kjer je spet zmagala KPI in osvojila 17 svetovalskih mest, PSI ima 2, KD 8, PSDI 1 in PLI 1. Na listi KPI sta bila izvoljena dva slovenska svetovalca: Kiljan Ferluga in Peter Viola.

Občina Devin-Nabrežina

Stranke	občinske glasovi 1964	%	občinske glasovi 1970	%	občinske glasovi 1975	%
KD	1.392	33,7	1.651	34,7	1.623	29,0
KPI	1.168	28,3	1.223	25,7	1.734	31,0
PSI	382	9,3	439	9,2	582	10,0
PSDI	187	4,5	281	5,9	316	5,7
PRI	—	—	124	2,6	186	3,3
PLI	261	6,3	106	2,2	188	3,4
MSI-DN	—	—	187	3,9	306	5,5
SS	738	17,9	753	15,8	660	11,8
Skupaj	4.128	100,0	4.764	100,0	5.594	100,0

Občina Dolina

KD	469	13,9	731	19,5	648	15,3
KPI	1.542	45,8	1.811	48,4	2.248	52,7
PSI	446	13,2	267	7,2	458	10,7
PSDI	138	4,1	168	4,5	149	3,6
PRI	—	—	—	—	74	1,7
PLI	—	—	—	—	68	1,6
SS	773	23,0	764	20,4	616	14,4
Skupaj	3.368	100,0	3.741	100,0	4.261	100,0

Občina Zgonik

NL*	367	54,4	378	53,2	542	57,2
SS	243	36,0	333	46,8	274	29,0
KD	65	9,6	—	—	131	13,8
Skupaj	675	100,0	711	100,0	947	100,0

Občina Repentabor

NL*	161	48,6	149	45,5	255	63,2
SS	170	51,4	179	54,4	148	36,8
Skupaj	331	100,0	328	100,0	403	100,0

Občinske volitve v treh slovenskih občinah na Goriškem niso prinesle nikakršnih sprememb, saj so zmagale liste, ki so vodile občine že v prejšnji poslovni dobi in ki so jim načelovali dosedanja župani Jože Češčut v Sovodnjah, Andrej Jarc v Doberdobu in Stanislav Klanjšček v Števerjanu. Ker v vseh treh občinah velja večinski sistem, je lista, ki je zmagala, dobila 12 svetovalskih mest, opozicijska lista pa 3 svetovalska mesta. V vseh treh občinah sta si stali nasproti listi Občinska enotnost — koalicija komunistov in socialistov ter Slovenska skupnost. Rezultati volitev v primerjavi z občinskimi volitvami 1970 so naslednji:

Občina Sovodnje

	občinske 1970	občinske 1975
Slovenska skupnost	347	314
Lista občinske enotnosti	587	552

Občina Doberdob

Lista občinske enotnosti	170	200
Slovenska skupnost	309	232

Občina Števerjan

Slovenska skupnost	278	263
Lista občinske enotnosti	170	200

Na volitvah v goriški občinski svet so dosegli pomemben uspeh Slovenci kot celota, saj jih je bilo kar šest izvoljenih in sicer trije na listi PSI: Marko Waltritsch, Peter Sancin in Vladimir Nanut, dva na listi SS: Damjan Pavlin in Andrej Šturm, ter na listi KPI Vilma Brajnik-Corva. Komaj 20 glasov je manjkalo, da na isti listi ni bil izvoljen še Ace Mermolja. Šest predstavnikov v goriškem občinskem svetu so imeli Slovenci samo še leta 1948 na prvih upravnih volitvah, ko so bili izvoljeni 4 svetovalci na listi Demokratske fronte Slovencev, dva pa na listi SDZ.

* NL — Napredna lista — koalicija komunistov, socialistov in neodvisnih levičarjev.

Krščanski demokratje so sicer ohranili svoje število glasov, vendar so izgubili dve svetovalski mesti, napredovali so komunisti in socialisti, kot tudi republikanci, glasove in svetovalska mesta pa sta izgubili PSDI in PLI.

Primerjava rezultatov volitev v goriški občini:

	občinske 1970	deželne 1973	občinske 1975
KD	12.607	12.642	12.880
KPI	2.598	3.465	4.863
PSI	2.508	2.837	3.109
PSDI	3.947	2.446	3.160
PRI	690	875	1.529
PLI	1.973	1.368	1.246
MSI-DN	2.314	3.055	2.625
SS	1.765	1.892	1.623

V novem občinskem svetu ima KD 18 svetovalcev, KPI 6, PSI 4, PSDI 4, PRI 2, PLI 1, MSI-DN 3 in SS 2.

V občini Krmin je kandidirala enotna slovenska lista, sestavljena zlasti iz vrst Slovenske skupnosti. Zbrala je 141 glasov, kar pa je bilo premalo za izvolitev njenega zastopnika. V krminski občinski svet pa je bil na listi KPI izvoljen Slovenec Karel Mavrič iz Plešivega.

Rezultati občinskih volitev v Beneški Sloveniji

Tudi v tem že tradicionalnem oporišču krščanske demokracije so volitve prinesle obrat v levo, ki je še toliko pomembnejši, ker je v nekih občinah volila le polovica volilnih upravičencev. Mnogi izseljenci, ki delajo v tujini, niso mogli priti na volitve, ker jim dežela ni hotela povrniti potnih stroškov; bali pa so se tudi za delovna mesta. Kljub temu je KD izgubila štiri občine vzhodne Beneške Slovenije: Grmek, Srednje, Sovodnje in Praprotno. Malo je manjkalo, da ni izgubila še Špetra Slovenov, kjer je proti njej nastopila združena levica.

V Grmeku in Sovodnjah je KD izgubila občini po 29 letih upravljanja. V Grmeku je napredna lista Obnova, ki so jo podprla kulturna društva beneških dolin, dobila 251 glasov, KD skupaj s PSDI pa 114. V Praprotnem je zmagala lista združene levice, katere nosilec je bil socialdemokrat Ivo Napoli. V Srednjem so zmagali socialdemokrati.

Volilni uspeh italijanske levice, zlasti KPI, v vsedravnem kot tudi v deželnem merilu ima več vzrokov. Gotovo je eden od njih dejstvo, da preživlja Krščanska demokracija po 30 letih neprekinjenega vladanja določeno krizo, ker ni mogla rešiti nekaterih perečih vprašanj in so se zato mnogi volilci odločili za drugo možnost — KPI. Ta

stranka si je uspela pridobiti zaupanje ne samo volilcev iz delavskega razreda, ampak tudi pripadnikov srednjega stanu, ki upajo, da jim bo KPI omogočila večjo varnost in gospodarsko urejenost. Zelo pomemben element pri obratu na levo pa je bilo tudi znižanje starostne meje za volilne upravičence na 18 let. Pretežen del teh novih mladih volilcev je oddal svoje glasove levim strankam.

Premik na volitvah se je zelo odrazil pri sestavljanju lokalnih uprav na ravni dežel, pokrajin in občin. Socialistična stranka, ki je bila prej povezana s KD, PSDI in PRI v tako imenovanem "levem centru", je začela ustanavljati vodstvene odbore na vseh omejenih ravneh v sodelovanju s komunisti povsod tam, kjer ji je tako zavezništvo prineslo večino v svetih. Kjer to zaradi razporeditve svetovalskih mest ni bilo mogoče, pa je zagovarjala sestavo uprav s programi, ki so bili deležni podpore KPI. Po vsej Italiji se je povečalo število levičarskih uprav od dežel preko pokrajin do občin.

Ta premik je viden tudi v Furlaniji-Juljski krajini, manj na pokrajinskem, bolj pa na občinskem nivoju. Na podlagi sporazuma med komunisti in socialisti so hitro osnovali krajevne uprave v tistih krajih, kjer sta omejeni stranki dosegli večino. Kjer te večine ni bilo, je praviloma prišlo do zapletov in težav pri sestavi uprav, še zlasti zaradi notranjih težav, s katerimi se po volitvah ubada krščanska demokracija. Ta še vedno ponuja zavezništvo socialistom in zavrača sodelovanje v upravi s komunisti. S svoje strani pa socialisti ugotavljajo, "da je levi center mrtev".

Kljub temu so se socialisti odločili, da bodo od zunaj podpirali enobavno demokrščansko upravo v tržaški pokrajini. Skupaj s PSDI in PRI so sklenili s KD ustrezní sporazum. Tako so 25. julija izvolili novo pokrajinsko upravo, kot predsednika pokrajine pa so znova izvolili Michele-ja Zanettija. Ta je dobil 16 glasov od 30; odločilni 16. je bil glas Slovenske skupnosti, katere predstavniki niso kot PSI, PSDI in PRI podpisali sporazuma s KD, ampak so izjavili, da bo njihov glas v bodoče odvisen od izpolnitve vrste zahtev, ki so jih postavili.

Pomembno je opozoriti, da je eden pogojev podpore enobarni demokrščanski upravi, da se do konca 1975 zagotovi pravica do uporabe slovenščine v pokrajinskem svetu. Do sedaj so se posebno demokristjani tako v deželnem kot tudi v pokrajinskih in občinskih okvirih izgovarjali, da ni ustreznega državnega zakona, kot tudi, da pravilniki o poslovanju svetov tega ne dovoljujejo. Rešitev tega vprašanja skušajo prevaliti na rimsko vlado, saj so že leta 1974 vprašali za mnenje predsednika ministrskega sveta,

vendar do časa, ko to pišemo, odgovor še ni prišel.

V goriškem pokrajinskem svetu PSI ni podprla KD, ampak je sklenila zaveznitvo s KPI. Razpolagata z 11 glasovi, kar je samo za en glas manj od koalicije KD-PSDI-PRI. Na prvi seji sveta 31. julija niso uspeli izvoliti predsednika pokrajinske uprave. Na drugi seji 8. avgusta pa ni bil na to mesto izvoljen kot doslej demokristjan, ampak edini svetovalec PRI v pokrajinskem svetu Francesco Marin. Ta je svojo izvolitev sprejel s pridržkom, zavrnil pa je levičarsko podporo, ki so mu jo ponudili socialisti in komunisti. KD je pripravljena sprejeti podporo le od socialistov.

Zaradi večine, ki jo imajo v videmskem pokrajinskem svetu, so krščanski demokrati že na prvi seji dosegli izvolitev svojega svetovalca Vinicia Turella za predsednika pokrajinske uprave.

Po dolgotrajnih zapletih so uspeli izvoliti župana in odbornike v goriškem občinskem svetu. Za župana je bil ponovno izvoljen demokristjan Pasquale De Simone, ki je prejel 22 glasov (18 KD, 2 PRI, 2 PSDI), socialist Mario Del Ben je prejel 10 glasov (6 KPI, 4 PSI) in misovec Eno Pascoli 3 glasove svetovalcev MSI, 5 glasovnic pa je bilo belih (2 SS, 2 PSDI, 1 PLI). Za stalne odbornike so bili izvoljeni: Gianni Ciuffarin, Francesco Moise in Marjan Čefarin (vsi KD),

Ferruccio Fantini in Lanfranco Zucalli (PSDI) in Gustavo Portelli (PRI).

Krščanska demokracija je v odbor do zadnjega vabila tudi Slovensko skupnost in ji ponujala odborniško mesto. Vodstvo SS pa je odbilo sodelovanje, ker je prevladovalo mnenje, da bi prisotnost te stranke v občinskem odboru samo potrjevala raznarodovalne ukrepe sredinske večine, ki se kažejo v zavračanju priznanja slovenskih pravic in razlaščenju slovenske zemlje.

Važno je poudariti, da so vsi svetovalci slovenske narodnosti na zasedanjih zgoraj omenjenih svetov govorili v slovenščini kljub že omenjenim pomislekom nekaterih večinskih strank. Ostali svetovalci in občinstvo so z izjemo nekaj svetovalcev v tržaškem pokrajinskem svetu za razliko od reakcij na slovenske govore v prejšnjih letih tokrat te govore strpno poslušali. Slovenski svetovalci so se sklicevali na svojo pravico, da govorijo v materinem jeziku, prav tako pa tudi na določila italijanske ustave, ki govorijo o varstvu manjšin in enakopravnosti državljanov, kot tudi na dejstvo, da ni nobenega zakona, ki bi v svetih predpisoval izključno uporabo italijanščine. Poudarjali so, da hočejo s svojimi govori v slovenščini doseči spremembo pravilnikov, kot tudi uvedbo prevajalske službe, ki je nujna, da bi svetovalci italijanske narodnosti mogli slediti njihovim izvajanjem. V tržaški pokra-

jini so se sklicevali tudi na Londonski sporazum, ki določa jezikovne pravice Slovencev v tržaški pokrajini.

Premik na levo je bil posebno opazen v občinskih upravah tržaške in goriške pokrajine. Na Tržaškem je ostal demokristjanski župan v tržaški občini, kjer pa ni bilo volitev. Komunisti so obdržali svoje župane v Miljah, v Dolini ter v Zgoniku, pridobili pa so ga v devinsko-nabrežinski občini. Socialisti so dobili župana v Repentabru. Hud udarec je doživela SS, ki je izgubila upravo repentaborske občine in župana v devinsko-nabrežinski občini.

Občinski svet so prvič izvolili v Miljah 10. julija. Čeprav so imeli komunisti v občini absolutno večino, so pritegnili v upravo tudi socialiste. Za župana so ponovno izvolili komunisto Gastona Milloja z 19 glasovi, 11 glasovnic pa je bilo belih.

Dolinski občinski svet se je sestel 15. julija. Za župana in naslednika Dušanu Lovrihi je bil s 14 glasovi KPI in PSI izvoljen komunist Edvin Švab, Mahnič (KD) je prejel 2 glasova, Petaros (SS) 1 glas, 3 glasovnice pa so bile bele. Za odbornike so bili izvoljeni: Marino Bandi (PSI), ki je tudi podžupan, Drago Slavec, Drago Ofa in Milan Kuret (vsi KPI), za namestnika pa Stojan Sancin in Marjan Žerjul (oba KPI).

V Zgoniku so 17. julija za župana ponovno izvolili komunisto Josipa Guština, ki je pre-

jel 12 glasov, tri glasovnice pa so bile bele. Za podžupana je bil izvoljen socialist Boris Simoneta, za odbornika Miloš Budin, namestnika pa sta Janko Gruden in Anton Furlan.

Občinski svet v Repentabru se je zbral na prvo sejo 23. julija in izvolil za župana socialista dr. Pavla Coljo, ki je tudi predsednik Kraške gorske skupnosti. V obeh primerih so ga izvolili z glasovi komunistov in socialistov. Za župana je prejel 12 glasov, tri glasovnice pa so bile bele. Podžupan je postala komunistka Sonja Baiss-Marucelli, odbornik Zoran Kutin, namestnika pa Dominik Bizjak in Karl Križman.

Zelo zapleten in dolgotrajen je bil proces izvolitve župana in občinskega odbora v devinsko-nabrežinski občini. To občino je zadnji dve poslovni dobi vodila koalicija leve sredine, v kateri so bili demokristjani, socialisti, socialdemokrati in Slovenska skupnost. Zadnji dve leti so bili socialisti v opoziciji. Po zadnjih volitvah je prišlo do dogovora komunistov in socialistov, ki pa razpolagajo le z 9 od 20 glasov v svetu. Oboji so skušali pritegniti v odbor SS in svetlovalca PSDI. Predstavniki SS so se izrekli za politično neangažiranost, zavzeti pa so bili za izvolitev slovenskega župana. Na prvi seji občinskega sveta 29. julija kandidat koalicije KPI in PSI Albin Škerk, ki je sicer poslanec KPI v rimskem parlamentu, ni dobil potrebne večine za izvolitev. Že na tej seji so predstavniki SS predlagali za župana socialista Srečka Coljo, kar naj bi po njihovem mnenju osredotočilo demokratične sile v občinskem svetu. Ker so se socialisti izrekli za podporo Škerku, je Colja kandidaturo zavrnil.

Na drugi seji občinskega sveta 31. julija so z glasovi KD, SS in PSDI izvolili za župana Srečka Coljo. Dobil je 10 glasov, Škerk 9, ena glasovnica je bila bela. Sam Colja je glasoval za Škerka. Colja je izvolitev sprejel z rezervno, pri čemer je poudaril, da levega centra ni več, zato se postavlja vprašanje nove koalicije.

Na seji 4. avgusta je Srečko Colja odstopil, ker pogajanja o sestavi nove uprave niso rodila sadov. Socialisti so zavrnili sodelovanje v upravi brez sodelovanja KPI, kršćanski demokrati pa so bili pripravljeni sodelovati s socialisti, toda ne tudi s komunisti.

Seja 13. avgusta je bila prav tako neuspešna. Šele na seji 20. avgusta so izvolili novega župana in občinsko upravo, ki pa je manjšinska in bo imela resne težave pri poslovanju, če ne bodo k upravi pristopile še druge politične sile. Na tretjem glasovanju, ko zadostuje že relativna večina glasov, je bil z 9 glasovi izvoljen za župana Albin Škerk, 11 glasovnic pa je bilo belih (KD,

STANKO WRULICH

Ne bom molčal

Ne bom molčal,
saj nisem nem;
gledal bom,
saj nisem slep;
udaril bom,
saj nisem hrom.
Vpijem — govorim,
gledam, se jezim.
A vse nič ne pomaga.
Kljub temu ne bom odnehal
braniti naš narod —
svet mi je!

SS, PSDI, MSI). Za podžupana je bil izvoljen socialist Vittorino Caldi. Zanj je poleg svetovalcev KPI in PSI glasoval tudi svetovalec PSDI. Ostali odborniki so postali Giorgio Depangher, Zora Legiša-Mervič in Livio Lesizza, namestnika pa Mario Fragiaco in Stanka Mokole (vsi KPI).

V goriški pokrajini se je povečalo število občin s socialističnimi in komunističnimi župani. Vendar so vse tri slovenske občine ostale v rokah prejšnjih uprav in pod vodstvom istih županov. Nove občinske uprave so mogli zato sestaviti hitro in brez težav.

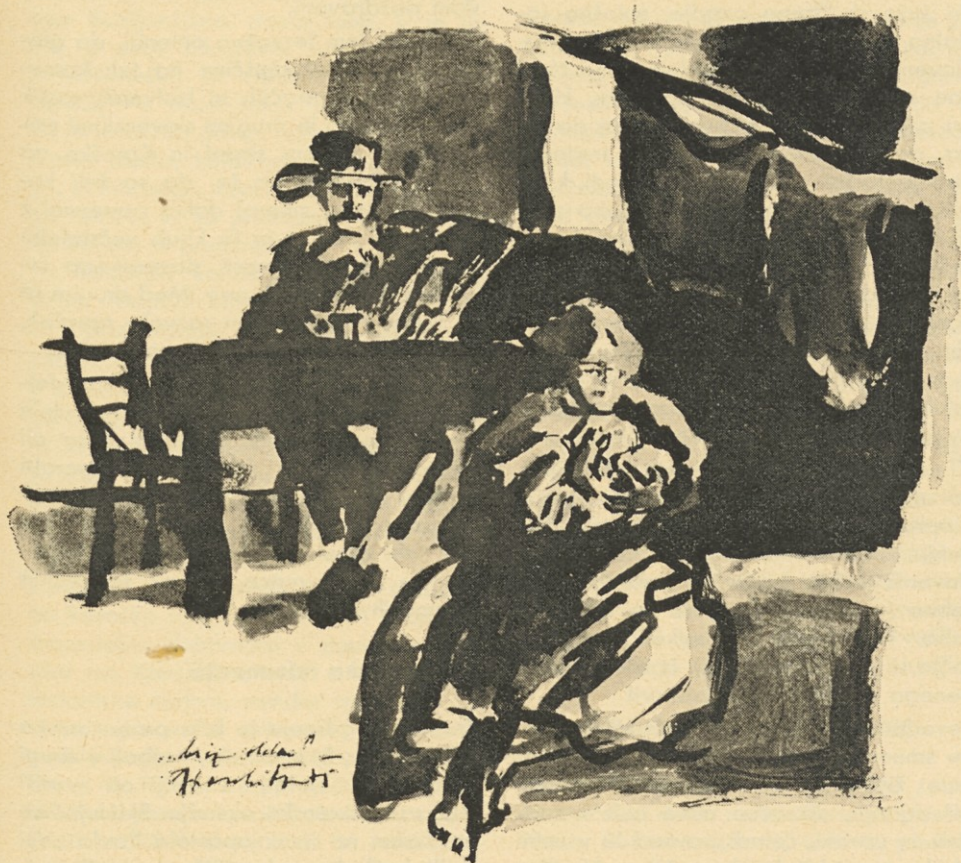
Tako so bile Sovodnje prva občina v goriški pokrajini, ki je izvolila nov občinski odbor in to že 26. junija. Za župana so že šestič izvolili socialista Jožeta Češčuta z 12 glasovi svetovalcev liste Občinske enotnosti, trije predstavniki SS pa so oddali bele

glasovnice. Za odbornika so izvolili Janka Cotiča in Venceslava Devetaka, za namestnika pa Salamona Tomšiča in Emila Vižintina.

Na seji občinskega sveta, ki je bila 1. julija, so v Števerjanu ponovno izvolili za župana predstavnika Slovenske skupnosti Stanislava Klanjščka. Prejel je 11 glasov, 1 glas je dobil Simon Komjanc, svetovalci liste Občinske enotnosti pa so oddali 3 bele glasovnice. Za stalna odbornika sta bila izvoljena Ciril Terpin in Alojz Mužič, za namestnika pa Armand Skok in Simon Komjanc.

V Doberdolu so se na prvo sejo občinskega sveta sestali 8. julija. Za župana so že petič z glasovi 12 svetovalcev liste Občinske enotnosti izvolili komunisti Andreja Jarca. Za odbornika so izvolili Jožeta Jarca in dr. Marija Lavrenčiča, za namestnika pa Jordana Vižintina in Severina Devetaka.

(Opomba: Tabele z rezultati volitev 15. 6. 1975 so po Primorskem dnevniku in Messaggero Veneto)

Jože Boschitz: Brez dela

Nekaj o rabi slovenščine na Koroškem

od 16. stoletja do konca razsvetljenstva

Dolgo dobo so bili pogojni za razvoj knjižnega jezika, ki je najvišja jezikovna zvrst živega jezika, nadpokrajinsko, nadnarečno sporazumevalno sredstvo, pri Slovencih neugodni.

Nujno je, da imenujemo med vzroki, ki so do tega privedli, na prvem mestu širše družbeno ozadje, splošno socialno stanje prebivalstva in pokrajine. Slovenci so bili dolga stoletja med člani one skupine evropskih narodov, ki je pri njih privedel družbeni razvoj do tega, da na njihovem etničnem teritoriju niso pripadali vsi družbeni razredi, ki so bili za dotično zgodovinsko dobo značilni, istemu narodu. Višji socialni razredi, fevdalna gospoda in meščanstvo, so pripadali deloma ali povsem drugi narodni skupnosti (na Slovenskem povečini nemški) kakor nižji sloji. To je imelo usodne posledice za kulturni razvoj takih narodov nasploh, med drugim je oviralo tudi razvoj knjižnih jezikov.

V nekaterih komunikacijskih situacijah, kot na primer v besednem ustvarjanju, v upravi, v političnem in cerkvenem življenju, znanosti itd. se je na Slovenskem slovenščina le malo uporabljala. Posebno je bilo to značilno še za pisno rabo. Tudi nova komunikacijska področja si je slovenski jezik iz istega družbenega razloga težko priboril.

Seveda ob vseh teh dejstvih kljub temu ne smemo pozabiti, da se je v cerkvenem življenju, v ljudskem besednem ustvarjanju, do neke mere tudi v sodstvu in upravi, četudi povsod le v ustni obliki, uporabljala slovenščina. Na Ko-

roškem je bila slovenščina mimo tega delno celo reprezentančni jezik. Ustoličevanje koroških vojvod se je izvajalo do zadnjega (leta 1414) v slovenščini; koroški vojvoda Bernhard Sponheimski je leta 1227 v Vratih svečano sprejel nemškega viteškega pesnika s slovenskim pozdravom.

Ob vsem tem je važno omeniti, da glede uporabe slovenščine na teh komunikacijskih področjih ni bistvenih razlik med Kranjsko in drugimi slovenskimi pokrajinami na eni strani in Koroško na drugi, posebno pa še, da so bili koroški Slovenci zmeraj dokaj povezani z ostalimi Slovenci in to kljub večstoletni fevdalni razcepljenosti slovenskega teritorija ter prirodnih ovir. Med drugim se to kaže v jezikovnem razvoju nasploh, tako tudi v razvoju knjižnega jezika.

Le močna gibanja so mogla izzvati delno popolno spremembo vloge narodnih jezikov in sprevreči za nekaj časa ali trajno navade pri izbiranju in uporabi jezikov ali njegovih zvrsti. V novem веку poznamo do 19. stoletja predvsem dve taki gibanji, ki nista imeli velik pomen le za Slovence, temveč za večino evropskih narodov.

Protestantska reformacija

Prvo tako gibanje je bila protestantska reformacija, ki je zajela, najbolj v drugi polovici 16. stoletja v večji ali manjši meri vse slovensko ozemlje. Sklicujoč se predvsem na izrek apostola Pavla „Vsi jeziki bodo boga hvalili“, so uvedli pro-

testanti narodne jezike v bogoslužje in s tem izrinili večini vernikov nerazumljivo latinščino. Tudi zato, ker je hotelo biti reformacijsko gibanje množično, so se morali posluževati razumljivega jezika.

S protestantsko reformacijo se začenja prekinjena tradicija slovenskega knjižnega jezika in povezuje prvi višek ustvarjanja v njem. Primož Trubar, doma na Dolenjskem, ideolog slovenskega protestantizma, je izdal leta 1550 prvi dve slovenski tiskani knjigi, katekizem in abecednik. V naslednjih petih desetletjih je izšlo še okoli petdeset slovenskih ali deloma slovenskih knjig, po vsebini skoraj brez izjeme verske vsebine, po značaju večinoma prevedenih.

Novejši izsledki so pokazali, da je Trubar izbral za jezik svojih knjig v glavnem ljubljansčino, govor torej, ki je tedaj v sebi združeval elemente dveh najobširnejših in centralnih slovenskih narečij — dolenjščine in gorenjščine. Bil je to hkrati govor največjega slovenskega mesta, kulturnega, gospodarskega, političnega, cerkvenega in upravnega centra, ki je pridobival vedno bolj na veljavi in pomenu.

Ta Trubarjev koncept knjižnega jezika se je uveljavil kljub temu, da je našel že v protestantski dobi svoje kritike.

Tudi na slovenskem Koroškem, predvsem v mestnih naselbinah ter na Zilji in v gornjem Rožu, je prišlo do močnega razmaha protestantizma. Med drugim so imeli svojo župnijo tudi slovenski prebivalci Celovca. Slovenščina je postala tudi na Koroškem cerkveni, bogoslužni jezik.

Slovenski protestantski tiski so prihajali na Koroško vsaj od leta 1564 dalje. Do samostojne dejavnosti v slovenskem jeziku na Koroškem, vsaj v okviru protestantske cerkve, vendar ni prišlo, poznamo pa vrsto primerov in načinov sodelovanja, ki dokazujejo, da so Slovenci na Koroškem sprejeli jezik knjig. Med drugim so koroški slovenski predikanti prosili Trubarja, da bi izdal protestantski obrednik, agendo. Dva koro-

ška predikanta sta sodelovala v revizijski komisiji, ki je pripravljala izdajo Dalmatinove Biblije. Ta veliki projekt, izdajo celega svetega pisma, so z visoko denarno vsoto podprli tudi koroški deželni stanovi. Tako finančno kot tudi organizacijsko je pomagal slovenskim protestantskim piscem in prevajalcem ženeški baron Johan Ungnad. Najboljši dokaz za akceptiranje slovenskega knjižnega jezika, ki so bile v njem pisane protestantske knjige, pa je vsekakor dejstvo, da so jih protestanti v okolici Podkloštra na Zilji v dobi skoraj dvestoletnega verskega zasledovanja (do leta 1781, ko je tudi njim napočil čas verske svobode) uporabljali v skrivnem bogoslužju, jih besedo za besedo prepisovali in leta 1784 eno izmed njih na lastne stroške celo na novo izdali.

Četudi je bilo reformacijsko gibanje začetkom 17. stoletja na Slovenskem večinoma zatrto, je bila tradicija knjižnega jezika vendar že tako močna, da niti najhujši ideološki nasprotnik protestantizma, katoliška cerkev, ni mogel mimo knjižnega jezika, kakršen se je formiral med protestantsko reformacijo. Ker pa katoliška cerkev zdaleč ni bila tako naklonjena narodnim jezikom kot protestantska, je ustvarjanje v njem skoraj zamrlo. Razen za najnujnejše cerkvene potrebe ni izšlo dolgo časa nobenih slovenskih knjig. Prvo slovensko knjigo katoliške cerkve je izdal Korošec Pachenecker leta 1574 v Gradcu. Knjiga, katekizem, pa velja za izgubljeno. Tako za čas protestantske reformacije kot tudi za dobo naslednjih dveh stoletij sta bili za tradicijo slovenskega knjižnega jezika najvažnejši knjigi Dalmatinova Biblija, slovenski prevod svetega pisma (izšel je leta 1584) ter večkrat izdana knjiga „Evangelija inu listuvi“.

Razsvetljenska doba (1740—1792)

Do opaznega preloma je prišlo znova ob začetku dobe razsvetljenega absolutizma. Reforme uprave, šolstva, podložništva in gospodarstva so imele za cilj,

doseči s preureditvijo razmer in odnosov med socialnimi razredi okrepitev države. Državni vrh se je trudil, da dobi neposreden stik s podložniki. V tem sklopu so se začeli na raznih področjih v veliki meri uveljavljati narodni jeziki. Sprva so pridobivali jeziki onih narodov, ki so bili v njih zastopani vsi socialni razredi, torej tudi tisti, ki so v tem času še imeli oblast — fevdalci in tisti, ki so si jo začeli pridobivati — meščanstvo. Centralizem, ki je zavladal, je še posebej dajal prednost nemščini.

Brez sledov pa ta splošni razvoj tudi ni mogel mimo drugih narodov in njihovih jezikov, le da je bil položaj teh narodov, ki se jim je meščanstvo ali kulturno odtujilo in jezikovno asimiliralo ali je šele nastajalo, dosti težji. Vendar so tudi jeziki teh narodov, med njimi slovenščina, začeli znova dobivati večji pomen, ker se je odnos odločilnih državnih ustanov in države same do njih spremenil. Do razmeroma hitre in več področij zajemajoče funkcionalizacije je moglo priti tudi zato, ker sta se za kratko dobo v dokajšnji meri uglasila narodni preporek in državna jezikovna politika.

V primeri s prejšnjo dobo moremo označiti izdajateljsko in jezikovno ustvarjalno delo časovnega obdobja od 1740 do 1792 vsekakor kot razmah. To ne velja le za vse slovensko ozemlje, temveč še prav posebej za Koroško.

Jezikoslovna smer. Na Koroškem stoji na začetku znanstveno zanimanje za slovenski jezik. Na tem področju je prišlo tudi do kvalitetno najvišjih rezultatov. Leta 1744 so celovski jezuiti na novo izdali Megiserjev slovar, ki so ga zelo pomnožili s slovenskim besednim gradivom. Sledila je nemška izdaja prvotno latinsko pisane slovenske slovnice, ki so jo prav tako priredili jezuiti v Celovcu (1758). Brez dvoma svoj višek je doživela ta panoga z znanstvenim delom Ožbalda Gutsmanna, jezuita rodom iz Grabštanja. Njegovo najpomembnejše delo je „Windische Sprachlehre“ (1777), ki ima velik pomen za

razvoj slovenskega knjižnega jezika. Hkrati je važen mejnik v razvoju jezikoslovja pri Slovencih.

Ljudska smer. Časovno le malo pozneje se je v tisku pojavila že ljudska struja — bukovništvo. Okoli leta 1750 sta prvič izšli dve praznoverski knjigi: „Kolomonov žegen“ ter „Duhovna bramba“.

Knjige za cerkvene potrebe. Ves čas od konca protestantske reforme so prihajale na Koroško iz Ljubljane knjige za cerkveno rabo, pomanjkanje teh priročnikov je bilo pa kljub temu občutno. Proti koncu prve polovice 17. stoletja se začelja zato tudi samostojna dejavnost na Koroškem. Kapucinskemu pridigarju iz Ljubljane, Rogeriju, je celovski tiskar Kleinmayr že leta 1731 natisnil zbirko pridig, prvo slovensko knjigo, ki je izšla na Koroškem. Na pobudo bratovščine sv. Ignacija, združenja podjunske duhovščine, je izdal Basar leta 1734 pridigarski pripomoček „Pridige iz bukvic, imenovanih Exercitia s. očeta Ignacija, zložene za vsako nedelo čez lejtu“, vendar tudi on ni bil Korošec. Leta 1752 so še izšle v Celovcu cerkvene pesmi jezuita Lavrenčiča, prav tako Nekorošca. Šele leta 1761 je bil v Celovcu natisnjen katekizem, ki so ga priredili koroški Slovenci. Pomalemu je dobila Koroška svojo izdajo evangelijev in beril, katekizme, molitvenike in podobno, višek pa vsekakor predstavljajo Gutschmannove „Kristianske resnice“ (1770).

Slovenščina in država

Za slovensko zgodovino nekaj novega je jezikovno udejstvovanje države. Razločevati moremo področji šolstva in uprave.

Šolstvo: Važen prelom v razvoju našega šolstva je „Splošna šolska naredba“ iz leta 1774. Skromne poskuse, da bi se organiziralo osnovno šolstvo na južnokoroškem podežlju, poznamo že iz časa pred to odredbo, vendar niso imeli večjega uspeha. Tudi v dobi od leta 1764 do revolucije v letu 1848 je šolstvo le počasi napredovalo. Slovenščina,

materni jezik otrok, je dobila svoje mesto tudi v šoli. Stopnje upoštevanja so bile sicer od pokrajine do pokrajine, od kraja do kraja, od predmeta do predmeta različne, kljub vsem pomankljivostim pa je šola postala posrednik slovenskega knjižnega jezika že s tem, ker je širila znanje pisanja in branja.

Uprava: V stiku s povečini enojezičnim prebivalstvom so se morali fevdalni uradniki v upravi in sodstvu na južnem Koroškem posluževati slovenskega jezika. Ohranjenih je več beležk in zapisov, ki govorijo o ustni uporabi slovenskega jezika pred uradi in sodiščem, do načrtne gojitve slovenskega jezika v pisani obliki pa ni prišlo. O skromni tradiciji je mogoče govoriti edinole pri pri-sežnih obrazcih. Za Koroško jih je za dobo od začetka 17. stoletja dalje ohranjenih nekaj.

Prav gotovo je bila slovenščina važen jezik v zunanji upravi, v notranji pa ni imela bistvene vloge. Za Koroško so do sedaj izpričana le slovenska vaška imena v urbarju gospoščine Kamen iz leta 1727 ter prevod pooblastila iz Vogerč (1787).

Novo obdobje pa se začne za vladanja Marije Terezije in Jožefa II. V zvezi z zunanjo upravo so nastali teksti, ki med tiskanimi viri za slovenščino druge polovice 18. stoletja zavzemajo vidno in važno mesto. Prvo mesto tega novega uporabnega področja zavzemajo cesarski patenti ali naredbe ter okrožnice deželnega glavarstva. Za Koroško so izpričani še nadaljnji tiskani teksti, ki so prav tako nastali v zvezi z delom uradov in upravnih organov, na primer cerkveni razglas iz leta 1754, tržni predpis za Celovec iz leta 1793 (glej sliko 4) in navodila za kmete, ki jih je izdajalo poljedelsko društvo za Koroško.

Najvažnejši povod za prevajanje zakonov in naredb je vsekakor bil ta, da je hotela imeti država zagotovljeno dovoljno informacijo vseh podložnikov. Zato se je morala posluževati seveda narodnega jezika, na Koroškem tudi slovenskega. V dodatku k enemu izmed ohranjenih patentov tudi jasno pride do izraza, zakaj je država bila za prevajanje:

„De pak h'slednimo se usaki potem deržati, inu pred škodo varuati bo vedal. Tok smo Mi nikar samu leto Jagsko-Ordningo v'obih Deželskih Sprahih stiskati inu s'tem znano storiti ofteli, temuč zašaffamo tudi Gnadlivu, de taki Glih Drugim Patentim več krat inu sposobnu v'Igred, inu v'Jesen temo Gmein Možu, inu vsakimu več krat imajo oznajnjeni bi'ti. Za kaj na tem se Naša ner Gnadliviši vola inu Mayninga izgodi.“ (1754)

V znanstveni literaturi omenjajo, da je izšel prvi slovenski patent leta 1757 na Kranjskem. Po najdbah na Koroškem pa to ne more več veljati. Do sedaj najstarejši ohranjeni tiskani slovenski patent je iz leta 1749 (glej sliko 1).

Šiman Ogris: V Trušenski dolini

Maria Theresia

od Božie Milosti Rimfka Cefsa-
niza u Nemfcki deſcheli, Kraliza
nus Vogariſku, inu Bemſku Kraleſtvu &c. &c.

[illegible]

Pervizh tedi fano 4 leinili, de kader en ol voiske pogrean fchounu bo uet, inu k' fonn Regimentu nafu pelan, enza tacia fchounira nu bomo mi k' inerti oboladi, deb onnanrezh obetehni bu, koker te blu doflomaru leto navadu, ampe enza tacia fchounira bomo faniit oboladi, deb on odinereviche dela persidinu nashih meit preitu, inu preptu.

Drugizh smo sklenili, da vsaki guri, človek se in da fa
pobegnena od vojske derščati, kateri so bo jemu od so-
sa

The original is of paper

MARIA TERESA

gorka, Beemka knjižica &c. &c. Vaidrodica
v' Korofhem &c. &c.

Napovemo vsem, inu vñšim našljazj korofikčej, disulfinčej Vavodčej, godbim inu timvavazim, kakoli acene vñšnostj, službja, vñš ali bičja je smatčej, nñšno Zekulko-Kralovo mlott, inu duno žbja tu inu stajnje da inu molottu napremilji, da te taku dobri ali čine vñšezikave, kakor od naš po-
nastaji na, den mñševna Penikadi Mja vñšlet 1758, vñšndene po-
velje naprepičtanil pñšni kenz avolo pñševčim hantje čim Pranku-
ni ali te popusnu dočehen bič; vñš po povestčej čim vñšnik vñš-
čim. Tñm ludi vñščimñšnih dnih, li kakor popri, so na besedločt čim
vñšnikločt je podati, inu to njno k lalimne dočihzja inu li povod-
čim pñšni vñščimñšnih ročim inu vñš li ali čim smenar-

Kir tat stali na deželi to tako velika potreba polnu želeži-
nabrat je ne more tauna osposliti, lader u od takle zanke de-
terb odlozemu polku ladi oči vseh ur potu k bošojni službi mu-
stojnosti, inu tako želi dependni žali pr pica, inu sadu-
jenju doprinese; žus tu pak od dalnega pota otrudenim polvom na-
stajajo k teškimu delu poušeni in vsejti na sedetnega
žala ne imajo.

Takšno misel lahko rečemo premišljevanje. Če človek bil nagnat, pa bi k dopolnjevanju te svetla skazane namene od Birmškega Papi, prista ena drugozimu pomenuhanje teh Pravitou, muzeju odvejanje eno te dopolnjevanje na takih disipulantih Pravitou Meho zbirati osodi.

Svoja Svetost Rimski Papež so tudi različni profiniji popezno vedlo predali, inu takešnu pomenšanje teh Pamenov na tobo v-
zho dodeli, kakor je običniti na spoznal iz Papežovega Papis-
karnu je navidega, Shkoda, inu v tisknih svnuh in fidegus in shide-
che-

Večina slovenskih patentov, ki so jih uporabljali na Koroškem, je bila natisnjena v Celovcu, posamezni so prišli sem tudi iz Ljubljane, mogoče tudi z Dunaja ali od drugod. Ker še manjka podrobna raziskava tega za slovenščino vsekakor zelo pomembnega uporabnega področja, ostaja še nekaj nejasnosti.

Tisti patenti, ki so nastali na Koroškem, so eno- ali dvojjezični, navadno nemško-slovenski; ohranil pa se je tudi patent, kjer je na prvem mestu slovenščina. (glej sliko 3)

Jezik patentov ni enoten. Glavni vzrok za to je tedanje stanje na področju slovenskega knjižnega jezika. Neenotnost jezika kaže tudi na to, da ni prevedla vse patente ista oseba. V najčistejši obliki se je koroška varianta slovenskega jezika uporabljala v tej vrsti tiskov med leti 1768 in 1774. V patentih te dobe je opazen poseben trud za lepo slovenščino (glej sliko 2).

Vzroki za vdor narečnih posebnosti v knjižni jezik

Vsak živ jezik ima več jezikovnih zvrsti. K njim spadajo tudi regionalne, pokrajinske zvrsti, kot so to narečja in govori. Že protestanti so se zavedali narečne razčlenjenosti slovenskega jezika in se trudili, da bi premostili težave, ki so nastale zaradi pokrajinskih posebnosti.

Od 16. stoletja dalje pa se je slovenski jezik še naprej razvijal in razlike med narečji so se še večale. Predvsem zato, ker šola ni bila posrednica knjižnega jezika in ker tudi ni bilo drugih ustanov, ki bi dosledno in trajno gojile kulturo pismenega in govorjenega izražanja, so regionalne jezikovne posebnosti vedno bolj vdirale v knjižni jezik. Nastalo je več pisnih variant slovenskega jezika. Ena teh je bila tudi koroška različica, ki se je razvila do svoje najvišje stopnje in največje enotnosti v drugi polovici 18. stoletja. Za jezik domala vseh slovenskih tekstov, ki so nastali na Ko-

roškem v dobi od 1740 do 1792, je značilno, da vsebujejo mnogo koroških narečnih posebnosti.

Že štirijezničnemu slovarju iz leta 1744 so prireditelji in sestavljalci dali koroški značaj s tem, da so vanj sprejeli koroške narečne besede, izmed katerih jih je mnogo prešlo v besedni zaklad slovenskega knjižnega jezika.

Povsem nekontrolirano so začele vdirati v knjigo tudi koroške narečne glasovne značilnosti. Tako v slovarju iz leta 1744 kot v drugem jezikovnem delu s Koroškega, v trojezičnem slovarju, ki je dodan slovenski slovnici, izšli v Celovcu 1758. leta, jih moremo najti na pretek. Slovníčar Gutschmann je zavrnil to početje. Sicer je tudi njegov jezik obdržal nekaj koroških značilnosti, vendar se je omejil na tiste, ki niso preko mere ovirale sporazumevanja med Slovenci posameznih pokrajin. Gutschmannu je bil cilj enoten in skupen knjižni jezik za vse Slovence.

Tudi v drugih tekstih so se uveljavile koroško-slovenske posebnosti. V bukovniških tekstih, ki so izšli v tisku okoli leta 1750, jih je največ; na to je pač vplivalo nizko izobrazno stanje prirejevalcev.

Zaključek

Že na podlagi dejstev, navedenih v tem članku, se izkaže, da ne drži teza, ki jo je na Koroškem zastopal germanist E. Kranzmayer v številnih delih, češ, da je bila slovenščina le „hišni jezik“ (Haussprache), kar bi pomenilo, da nikoli ni imela funkcije ali veljave v javnosti, ker se je na teh področjih zmeraj uporabljala le nemščina.

Z ozirom na sedanost pa moremo ugotoviti, in to nas uči zgodovinska izkušnja, da more priti do normalizacije pri izbiri in uporabi jezika na vseh ravneh družbenega življenja le tedaj, če uživa jezikovna skupnost vsestransko enakopravnost.

Sigmund Herberstein (1486-1566) za naše kraje in naše ljudi

„Da zw Wippach hab ich Teutsch vnnd Windisch, baid Sprachen gelernnet. Die Windisch hat mir vill muee in meiner Jugenndt gemacht. Vill zuenamen muessen hören: ‚Sclaf‘, ‚Khadrotz‘ vnnd dergleichen, Dannocht hat mich niembt von der Sprach abtreiben mugen, des mir hernach in vill sachen genutzt hat.“ Ali po naše: „Tu v Vipavi sem se naučil nemščine in slovenščine, obeh jezikov. Slovenščina mi je delala veliko nevšečnosti v moji mladosti. Moral sem poslušati mnoge vzdeveke: ‚Sclaf‘, ‚Khadrotz‘ in podobno, Vendar me nihče ni mogel odvrniti od jezika, kar mi je pozneje v mnogih stvareh koristilo.“

To znamenito priznanje je zapisal na stara leta v svojem življenjepisu Sigmund pl. Herberstein, avstrijski diplomat in „drugi odkritelj Rusije“, ena najpomembnejših osebnosti prelomnega 16. stoletja, stoletja, ki je položilo trdne temelje tudi slovenskemu knjižnemu jeziku in ljudstvo uvrstilo med omikane evropske narode. Tem Herbersteinovim besedam smemo postaviti ob stran še Trubarjevo tehtno pričevanje za obdobje neposredno pred razmahom reformacijskega gibanja na Slovenskem. V posvetilu Prvega dela Novega testamenta (1557) Trubar pripoveduje, da je evangelijsko usmerjeni katoliški škof tržaški Peter Bonomo svojim klerikom razlagal klasika Vergila in bogoslovne spise Erazma Rotterdamskega „v laškem, nemškem in slovenskem jeziku“. Ta pedagoška praksa Trubarjevega vzgojitelja in dobrotnika je že v neposredni zvezi z novo miselnostjo o veljavi ljudskega jezika v reformirani Cerkvi in zahtevu, naj bo Biblija dostopna slehernemu kristjanu v njegovem jeziku. Herbersteinova in njegovih staršev odločitve za slovenščino v 90-ih letih 15. stoletja pa se nam zdi kot zgoden odsvit nekega splošnejšega humanistično-renesančnega čuta in zainteresiranega odnosa do različnosti jezikov in narodov, zrasla pa je predvsem iz svojiskih osebnih in pokrajinskih korenin.

Sigmund Herberstein, rojen 1486 v Vipavi, je svojo osnovno šolsko izobrazbo prejel v rojstnem kraju, pozneje v stolni šoli za plemiče v Krki na Koroškem, pri proštu W. Weltzerju iz rodu Herbersteinov, vendar se je deček kmalu moral umakniti pred razsajajočo kugo spet v rojstni kraj oz. na očetovo posest Lupoglava v Istri. Leta 1497 ga je oče v spremstvu njegovega brata Jurija poslal na Dunaj, kjer je sprva obiskoval mestno šolo pri Svetem Štefanu. Že dve leti pozneje, kot trinajstletnik, se je vpisal na univerzo in 1502 dosegel akademsko stopnjo bakalavreata na fakulteti svobodnih umetnosti. Nato se je še dve leti posvetil študiju pravih ved. V letih 1509 do 1514 se je Herberstein udeležil vojnih spopadov v Benečiji, npr. obrambe istrskih krajev Lupoglava in Pazin in kmalu zbudil pozornost s svojo hrabrostjo, odločnostjo, premetenostjo in opazovalnim darom. Cesar Maksimilijan I. ga je jeseni 1514 v Innsbrucku slovesno sprejel med viteze in ga poklical v cesarsko dvorno službo. To službo je Herberstein potem opravljal do visoke starosti. Dobro četrtino svojega službenega časa je bil na diplomatskih potovanjih med Španijo in Moskvo, kar je — pri tedanjih prometnih razmerah — veliko zahtevalo tudi od telesne konstitucije. Vsega skupaj je Herberstein v teku 38 let opravil okoli 70 misij. Največ slave in časti si je pridobil s svojima misijama v „Rusijo“; med pomembne, a manj hvaležne pa tudi ne-

varne diplomatske naloge so sodile take kakor obisk danskega kralja ali mirovna pogajanja s sultanom Solejmanom in njegovimi vezirji na Ogrskem.

Leta 1516 je cesar poveril tedaj tridesetletnemu Herbersteinu izredno kočljivo nalogo, da spravi danskega kralja Kristijana „k pameti“. Kristijan je bil namreč poročen s Habsburžanko, cesarjevo vnukinjo Izabelo, vendar se zanj ni dosti brigal, temveč živel skupaj z neko prijateljico iz mladostnih let, kar je utegnilo škoditi političnemu ugledu in ciljem Habsburžanov. Nevarno vzkipljivi kralj je sicer nepričakovano mirno poslušal očitke cesarskega poslanika, vendar je bil Herbersteinov trud zaman, da bi utrdil razrvano zakonsko zvezo; Herberstein kralja ni mogel pripraviti do tega, da bi odslovil prijateljico in jo poslal nazaj na Nizozemsko. Leta 1517 in 1518 je Herberstein na dolgem potovanju v posredovalni vlogi na Poljskem in v Moskvi, vendar, čeprav prijazno sprejet, ne more doseči sporazuma med poljskim kraljem Sigismundom in velikim knezom Vasilijem III. Sporazum ni mogel uspeti, ker ena stran ni imela zanj interesa in je med pogajanja začela nove vojne akcije. Na tem potovanju je bil Herberstein skoraj 17 mesecev. Leta 1526 je ponovno potoval na Poljsko in v Moskvo, da pomiri trajno sprte Poljake in Ruse ter strne sile za obrambo pred napredujočimi Turki. Ta diplomatska misija, ki je trajala 22 mesecev, je bila uspešna. Herbersteinova poročila vladarju o političnih, pravnih in verskih razmerah in ljudskem življenju v moskovski državi pa so prvi zarodki njegovih „Moskovskih zapiskov“. V poznem poletju 1541, ko so Turki ob Donavi potolkli cesarsko vojsko in je bila že ogrožena Buda, zadnja trdnjava pred osrčjem Evrope, sta dobila Salm in Herberstein ukaz, da gresta v vojaški tabor prosit sultana Solejmana za mir. To je bil eden najbolj tveganih posla-niških poslov, vendar sta dosegla premirje. Pač zavoljo tega, ker turški cesar v tistem trenutku iz drugih razlogov ni nameraval prodirati dalje v srednjo Evropo.

Herberstein ponovno poudarja, da mu je slovenščina v mnogih stvareh koristila. Zato ne bo odveč, če si поблиže ogledamo vprašanje jezika v diplomatski službi. Medtem ko je v notranji upravi in pri sodiščih avstrijskih dežel v 15. in zlasti v 16. stoletju ljudski jezik, predvsem nemščina, že vidno izpodirjal latinščino, je bil jezik avstrijskih diplomatov v nenemških deželah zahodne (rimske) kulturne tradicije še vedno izključno latinščina. Poskus iz leta 1519, ko so nižjeavstrijski deželni stanovi svojemu poslanstvu naročili, naj govorijo pred Karlom V. v Španiji nemško, je spodletel. Kraljev tajnik je poslanstvu sporočil, da se sme govoriti samo latinsko, pa tudi obmejni grof Hans Brandenburški je tako svetoval, ker je na dvoru navada, da nemški, italijanski, francoski in angleški poslaniki govorijo latinsko. Druge razmere so vladale v deželah z drugačno kulturno tradicijo, kjer latinščine niso gojili. Tu so mogle nastopiti težave s sporazumevanjem, ker tudi pravih tolmačev ni bilo vedno lahko dobiti. To velja v tem obdobju za avstrijske zveze npr. glede Moskve, Turčije in Perzije. Od moskovskih tolmačev Herbersteinovega obdobja so nekateri znali latinsko, drugi nemško. Tu je imel Herberstein med drugimi avstrijskimi diplomati to prednost, da mu je rojstna Vipava z znanjem slovenščine dala ključ do slovanskega vzhoda in jugovzhoda v roke. Na začetku svojih „Moskovskih zapiskov“ (latinska izdaja, 1549) Herberstein naglaša razširjenost in sorodnost slovanskih jezikov: „Slovanski jezik, ki ga zdaj popačeno imenujejo sklavonski, je izredno razširjen. Govorijo ga Dalmatinci, Bošnjaki, Hrvati, Istrani vzdolž jadranske obale do Furlanije, Karni, ki jim pravijo Benečani, Kraševci, nadalje Kranjci, Korošci ob reki Dravi, Štajerci in ob Muri navzdol vse do Donave. Nato Mizijci, Srbi, Bolgari in drugi, ki prebivajo tja do Carigrada. Poleg teh tudi Čehi, Lužičani, Šlezijci, Moravci in prebivalci ob bregovih reke Vaga (op.: Slovaki) in druga ljudstva v ogrskem kraljestvu. Nadalje Poljaki in Rusi, ki vladajo na obširnem področju, (...). Končno ga rabijo v severni Nemčiji ob Labi ostanki Vandalov. Vsi ti se imajo za Slovane. Nemci pa vse, ki govorijo slovanski jezik, kličejo z imenom, izpeljanim iz besede Vandali, in sicer za Vende, Vinde ali Vindiše.“

Z znanjem slovenščine in s tem osnovnim znanjem slovansčine je Herberstein lahko pre-magoval jezikovne bariere. Z večkratnimi potovanji in daljšimi bivanji se je tako uživel v razmere v poljski kraljevini, da so ga imeli za napol Poljaka. Na vprašanje velikega knega Vasilija III., ali razume rusko, je Herberstein odgovoril, da razume, vendar ne vse. Vsekakor se je mogel pogovarjati po rusko in ne samo o vsakdanjih

EIVSMODI VESTE ET VARIIS NOBILIBVS PELLIBVS
REMVNERATVS, ETEA INDVTVS VT CONSVETVM
EST PRINCIPI GRACIAS LEGI DIMISSVS SVM.

XIII. Sigismund Herberstein v ruskem kozuhu. (Iz knjige Gratae posteritati....
Dunaj 1560)

stvareh, tako da v svojih poizvedovanjih ni bil odvisen od posrednikov in od oficijalnih informatorjev. Samo tako je bil kos vsem obsežnim nalogam, ki mu jih je cesar naročil. In samo tako je mogel pozneje napisati „Moskovske zapiske“, da jim še po sto letih ni bilo para in so že za njegovega življenja doživeli številne izdaje in prevode. V prvi izdaji (1549), v uvodnem posvetilu kralju Ferdinandu, izrecno naglašaja: „Tega pisanja sem se mogel lotiti zlasti zaradi stvari: prvič, ker sem vse pazljivo preiskal, in drugič, zaradi znanja slovenskega jezika, ki mi je bil pri tem delu v veliko pomoč.“

Če je Herberstein zapisal, da mu je slovenščina koristila v mnogih stvareh, je gotovo mislil tudi na leto 1541, ko ga je cesar poslal na mirovna pogajanja v turški vojni tabor. Tam je bil sprva za tolmača za turščino pri razgovorih z vezirji neki Mahmut, „zw Wienn geborn, aines Khramer Sun, Jacoben von Pibrach, Sein Tauffnamen was Sebold“ („rojen na Dunaju, nekega kramarja sin, Jakoba iz Pibracha, njegovo krstno ime je bilo Sebold“), torej poturčenec. Na avdienci pri turškem cesarju samem pa je tolmačil vezir Rustam paša, rojen nekje na Slovenskem, in prav verjetno je, da je Herberstein pred turškim cesarjem govoril slovensko. Herberstein opisuje prizor tega drugega, poslovilnega sprejema takole: „Desetega (t. j. septembra) so nama prinesli v najin šotor vsakemu dva turška suknjiča in pet majhnih kosov navadne svile in vsakemu pet tisoč asper (?), k temu nekaj kosov slabše svile za najino spremstvo. Istega dne so naju v podarjenih turških suknjičih spet pripeljali pred cesarja, tako kakor prejšnjikrat, samo da nisva jedla z vezirji in da sva morala v šotoru, kamor so naju pripeljali kakor prvokrat, dolgo čakati, ker je cesar ravno obedoval. Videla sva, kako so v zlatih ali pozlačenih skledah nosili jedi v šotor. Ko smo potem prišli k cesarjevemu šotoru in so grofa spremili k njemu poljubit roko in ko sem jaz prišel do cesarja, se nisem mogel skloniti tako globoko, da bi mogel poljubiti roko, ker mi je poprej prišla huda bolečina v ledja. Zato sem dejal paši Rustamu po slovensko (in Windischer sprach), (kajti rodil se je v tem istem jeziku) (dann er in derselben Zungen geborn was): „Za božjo voljo, pomagaj mi, ne morem!“ A ni mi pomagal, cesar pa je dojel to in je dvignil roko kako ped nad koleno, da sem jo jaz mogel z usti doseči. To mu moram šteti in tolmačiti za dobrotljivost in dobrosrčnost. — Ko sva zdaj stala, je cesar spregovoril: „Kaj imata povedati? kaj želita?“ Nato sem odgovoril, da upava na dober odgovor na našega gospoda kralja željo. Nato je cesar dejal: „Velim, da gresta“. S tem sva šla od cesarja in v svoj šotor. — Istega dne naju je dal paša peljati skozi vojsko in naprej ob Donavi, da bi videla ladje, ki so jih bili pripeljali in so jih bili nam odvzeli, obenem z našimi topovi (...). Potem ko naju je to in ono vprašal in naju skoraj spet hotel pustiti sama, mi je dejal po slovensko: „Kaj si videl?“ Odgovoril sem: „Moč mogočnega gospodarja“. To mu je zelo ugajalo.“ Medtem ko se je Herberstein v dnevniško zasnovanem življenjepisu o teh dogodkih natančno razpisal, je glede pogajanj s pašo Rustamom — dan poprej — sumljivo redkobeseden, ko samo beleži dejstvo: „Devetega dne sva se dolgo pogajala s pašo Rustamom.“ Očitno je šlo za stvari, ki jih Herberstein niti družinskemu arhivu ni mogel zaupati. In očitno so ti zaupni pogovori potekali v slovenščini. Za kaj je dejansko šlo, pa deloma le izvemo iz drugotnih virov: Herberstein je ponujal vezirju Rustamu 8.000 do 10.000 goldinarjev letne penzije, če uveljavi pri sultanu avstrijske želje.

Herberstein je govoril sedem ali osem jezikov: poleg domačih jezikov, nemščine, ki mu je bila po vsej verjetnosti rodni jezik, slovenščine in italijanščine je parliral seveda tudi francosko in angleško, dokaj dobro pa je znal tudi poljsko in rusko. Literarno najbolje pa je obvladal — za tisto obdobje in tudi še pozneje normalen pojav — latinščino. Njegovi znameniti „Moskovski zapiski“ (Dunaj, 1549) imajo izvirni naslov „*Rerum Moscoviticarum Comentarium*“. Da se je najlažje izražal v latinščini, Herberstein priznava v uvodu v svojo nemško priredbo „*Moscouia der Hauptstat in Reissen*“, kjer pravi, da mu je prevajanje v nemščino delalo veliko težav. Brez znanja slovenščine pa te do današnjih dni dragocene knjige, ki je Herberstein z njo zaslovel po vsej Evropi, gotovo ne bi bilo. Zato ni prav nič pretirana misel, ki jo je zapisala dr. Elfriede Rensing v kratki biografiji, namreč da bi se Sigmund Herberstein niti tedaj, če bi bil v preroški jasnovidnosti uzrl svojo življenjsko pot, ne bil mogel bolje pripraviti na svoj bodoči poklic diplomata in raziskovalca Rusije, kakor z osvojitvijo slovenščine, ki mu je po-

tem služila nekako kot ključni jezik za ruščino. Ali v izvirniku: „... er hätte sich selbst dann nicht besser für seine künftige Berufung als Diplomat und Erforscher Rußlands rüsten können, als gerade durch die Aneignung des Slowenischen, das ihm gewissermaßen als Schlüsselssprache für das Russische dienen sollte.“

Tega izrazito pozitivnega odnosa do slovenskega jezika, pravzaprav do domačega slovenskega narečja, si pri mladem Herbersteinu in njegovih starših ni mogoče zadovoljivo pojasniti s splošnimi idejnimi vplivi ali družbenimi normami oziroma vzori plemiških družin na Slovenskem ob koncu srednjega veka in na začetku nove dobe, to je v času renesanse-humanizma, a vendarle desetletja pred Lutrovimi tezami in pol stoletja pred razmahom reformacije na Slovenskem, ki je sploh šele dvignila slovenščino na raven knjižnega jezika. Nasprotno, mladi Herberstein je moral premagovati zunanje ovire in nekakšno družabno diskriminacijo in osamljenost med vrstniki, ki je še na stara leta ni mogel pozabiti. Zaradi učenja slovenščine so mu sošolci delali težave, obkladali so ga z raznimi zbadljivkami in žaljivkami kakor „khadrotz“ (žlobodrač) ali „sclaj“ (kar ustreza današnji psovki „Windischer“ ali huje „Windischer Hund“ itd.). Podobni izrazi so gotovo leteli tudi na njegove starše. Torej si je mladi plemič Sigmund znanje slovenščine moral pridobiti v trdem odporu zoper nerazumno in bedasto napihnjeno okolico, zoper svoje plemiške tovarše in sošolce. In mladi Herberstein prav gotovo ni bil neobčutljiv, sicer si ne bi za vse življenje zapomnil žaljivih izrazov. Herberstein je veliko dajal na osebno čast; že kot deček je moral biti dokaj samostojen, samozavesten, trden in vztrajen: „Dannocht hat mich niembt von der Sprach abtreiben mugen“. Nihče ga ni mogel odvrniti od slovenščine, in po slovensko je govoril povsod, kjer je nanese in ni se sramoval, kakor piše na nekem drugem mestu.

Baletna skupina Osnovne šole Ljubljana-Vič je v organizaciji SPZ gostovala v Celovcu in skupno z dijaki Slovenske gimnazije priredila lepo kulturno srečanje dijaške mladine tu in onstran meje

Ce za ta, skoraj bi rekli, izjemen odnos do slovenščine in za takšen primer neomajne vztrajnosti iščemo globlja, duševna in nazorska gibalna v Herbersteinovi osebnosti, naletno na neki pozornost zbujajoč naraven kmečko-demokratski čut. Herberstein pripoveduje, da izbaja njegov rod iz kmečkega stanu in poudarja, da je na to ponosen. Tedaj običajnemu sklicevanju na pomembne in slavne prednike (dostikrat namišljene) se je Herberstein posmešnil s šaljivo anekdoto o premoženjskem stanju svojih prednikov: „Od svojih staršev sem zvedel, da je bilo nekoč sedem viteзов Herbersteinov, ki so imeli vsi skupaj ene same hlače, in deset Herbersteinovih hčera se je poročilo druga za drugo v istem krilu.“ Herberstein je bil pristaž žlahtnosti dela in dejanj. Spominja na primere iz rimske in judovske zgodovine in povzdiguje češkega Premisla, ki so ga poklicali izza pluga na knežji prestol. Da, Herberstein si niti ne pomišlja navesti skoraj puntarski klic: „Wo was da der Edelman, da Adam hauet und Eva span“ ali z besedami našega Drabosnjaka, z besedami s kostanjskih hribov: „Okueli sabe je kopou Odam, pa obeden grof bel edelman“.

Druga značajska poteza mladega plemiča Herbersteina je njegova vnema za izobrazbo in znanosti. Tudi s to lastnostjo je zadeval ob stanovske tovariše, ki so se pretežno držali „modrosti“, da zanje zadostuje, če imaš slavne prednike, pa še, da znaš sukati bridko sablo in dobro meriti s puško risano. Zato so Herbersteina v študijskih letih zbadali z doktorjem, bakalavrom, pisarjem in drugimi izrazi. To je zanimiva vzporednica njihovega odpora do učenja slovenščine v Vipavi, tako da smemo videti med Herbersteinovim prizadevanjem za slovenščino in njegovo vnemo za temeljitejšo visokošolsko izobrazbo neko globljo zvezo, kakor tudi med zasmehljivim zadržanjem Herbersteinovih vrstnikov do slovenščine in njihovim splošnim omalovaževanjem izobrazbe nasploh. Kakor marsikaj pri Herbersteinu, nas tudi ta vidik spominja na današnje razmere na Koroškem.

Sodobne krilatice „Alpe-Jadran“ Herberstein prav gotovo ni poznal. Pač pa je že v rani mladosti bistroumno dojel vse prednosti, ki mu jih nudi geografsko-kulturni prostor, v katerega se je rodil. In te prednosti je — proti vsem oviram — neomajno in samozavestno in preko vseh predsodkov v polni meri izčrpal, sebi v slavo in uspeh, v blagor širši domovini in ne nazadnje mednarodni znanosti v korist. Velik človek, ki je spoštoval in cenil naš slovenski jezik. Kulturen človek. Koroški mogotci na visokih in najvišjih položajih še v njegovo senco ne bi smeli stopiti, pa tudi ne tisti starši slovenskega jezika ob Dravi in Zilji, ki svojim otrokom zapravljajo dragoceno jezikovno-kulturno dediščino.

Pavel Zdovc

Literatura:

- (1) Joža Glonar, Sigmund Herberstein (Slovenski biografski leksikon).
- (2) Fontes rerum Austriacarum. Österreichische Geschichtsquellen. Erste Abteilung / Scriptores. Bd. 1: Johannes Tichtels Tagebuch. Sigmunds von Herberstein Selbstbiographie. Johannes Cuspinians Tagebuch. Georg Kirchmairs Denkwürdigkeiten. Unveränderter Nachdruck der Ausgabe 1855. Graz 1969.
- (3) Sigmund Herberstein, Moskovski zapiski. — Izdano ob štiristoletnici slovenske knjige. Prevodel in z opombami opremil Ludovik Modest Golia. DZS, Ljubljana 1951.
- (4) Sigmund Herberstein, Gratae posteritati. Viennae, Austriae 1560.
- (5) Friedrich Adelung, Sigmund Freiherr von Herberstein. Sankt Peterburg 1818.
- (6) Bertold Picard, Das Gesandtschaftswesen Ostmitteleuropas in der frühen Neuzeit. Beiträge zur Geschichte der Diplomatie in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts nach den Aufzeichnungen des Freiherrn Sigmund von Herberstein. — Wiener Archiv für Geschichte des Slawentums und Osteuropas. Bd. VI. Graz/Wien/Köln 1967.
- (7) Elfriede Rensing, Sigmund von Herberstein — der Grenzlanddeutsche. Mitteilungen der Akademie zur wissenschaftlichen Erforschung und zur Pflege des Deutschtums — 4. Heft / Jg. 1935.
- (8) (Mirko Rupel), Slovenski protestantski pisci. Druga, dopolnjena izdaja. Ljubljana 1966.
- (9) Mirko Rupel, Primož Trubar. Življenje in delo. Ljubljana 1952.
- (10) Adam Bohorič, Arcticae horule. (Zimske urice, Uvod) Wittenbergae 1584.

Naša Tinca

Pogreb v Železni Kapli, ko je odcvetal divji kostanj

vseskozi srečen par. Zato bodi tudi naše srečanje, ki sta ga nameravali s Tinco prirediti za Ravensbrüchanke, ko bo v Kapli cvetel divji kostanj, preloženo za boljši čas.

Pa se je zgodilo, da nas je nekaj vseeno prišlo čez Jezersko v Kaplo, ko je odcvetal divji kostanj, na Tincin pogreb.

Rože na jezeru

Še zdaj jo vidim v majniku, med svojimi Korošicami, blizu naše zastave je stala v prednji vrsti. Kadar sem se s fotografsko kamero približala tribuni, sem ji pokimala čez, njej in Mimici, in onidve sta navzlic dostojanstvenosti bližnje tribune kimali nazaj. Na tribuni so govorniki brali velike besede, za teh naših trideset let. Na prsih smo imele tisti dan pripete rdeče trikotnike iz plastike in nad trikotnikom v belem polju zapisani letnici 1945—1975, namesto nekdanje jetniške številke. Še zdaj pa jo lahko zdrdram kot rafal: „fünf-und-zwanzig-zwei-dreizehn“, zakaj izgovoriti jo znam samo po nemško, nikoli in nikdar je nisem prevedla, v mojem jeziku nima kaj iskati. Ta nesrečna številka, na koncu je imela 13 in seštevek je dal tudi 13. Vedela sem, da sem z dvojno 13 zapечатena, živa ne pridem od tod. Šele Lola me je naučila verjeti, da je 13 najbolj srečna številka pod soncem. To je Lola odlično znala, prepričevati in verjeti, da optimizem naposled vedno zmaga.

Železna Kapla, junija. — Bilo je na petek, ko je prišla brzojavka s Koroškega: Tinca umrla, pogreb v nedeljo 10.30, Jožica Sadolšek. Nekaj časa sem prepadena obročala list, smrtnemu naznanilu nisem dala naprej, bliže k svoji zavesti. Tinca? Saj to je nemogoče, je pomota. Smrt bi bila le preveč okrutna. Malo pred tem je Tinca pokopala moža, v Ravensbrück sta s hčerjo prišli v črnini. Hčerka je Jožica, sem se spomnila, in oddano je bilo v Eisenkappel... kaj se je vendar zgodilo?

Tinca je imela v Ravensbrücku izjokane, ugasle oči. Ko sem jo zagledala med Jožico in Mimico Woschank iz Bele, sem ji šla stisnit roko. Brada ji je vzdrgetala in samo odkimala je, kakor da zanikuje smrt, in ni mogla priti do besede. Mimica mi je že v Ljubljano pisala pismo, da je Tinco zadela huda nesreča in da je neutolažljivo pobita, zakaj z možem sta bila

Lola. Mrtva. Kaj se ji je pred leti takega zgodilo, da je obupala? Med slavnostnimi govori sem šla naokoli po ploščadi tik ob jezeru in sedla na ograjo. Vse polno majhnih šopkov je plavalo po gladini motno zelene vode, jih nezadržno gnalo proč od stopnic, kjer so jih bile ženske položile na mokri grob. Lola je bila po materi Slovenka, po očetu pa Čehinja, tako trmoglava je bila, da me je v lagerski ječi učila čeških receptov in pesmi, jaz pa sem jo morala — seveda, morala! — učiti slovenskih, navzlic nevarnosti, da skozi

linico v vratih celice pogleduje prežeče oko smrti. Še čez leta mi je pisala, kaj vse si je od takrat slovenskega zapomnila.

Lola, Lolinka. Spominjam se, da je bila nekoč okenska lina v celici prislonska, ne vem, ali zaradi zračenja ali kaj. Stali sva pod liso svetlobe, ki je migljala po stropu. Celica je bila pod zemljo in lina tik nad lagersko cesto. Od daleč se je slišal šum kolon, ki so se vračale z dela, mogoče iz Siemens, mogoče so bile lopatarice peska. „Strafblok“ je moral vedno veselo peti, ko se je vračal ali odhajal. Močan pritisk je zagnal plahoto dima v tesni prostor, smrdelo je po zažganem mesu. V neposredni sosesčini je bil krematorij. Vidim Lolo, kakor sebe v zrcalu: naenkrat se spogledava, širiva oči, si z enakim gibom obe hkrati položiva dlani na lica, obe pomisliva isto, da je ta sivi, mastni prah še nemara včeraj dihal, hodil po lagerski cesti, zdaj pa se nama lepi na kožo. V en glas rečeva isto, rečeva: „Sestre, sestre...“ in kakor nalomljeni veji zdrsneva na pod in molčiva ves večer, ko je lina že spet zapahnjena in ko se železni križi rdečkasto sukljajo po sivo pobarvanih steklih.

Vse smo si sestre, vseh 92.000 zdavnaj pokončanih in kolikor nas je živih. Kadar hočejo komiteji novim rodovom pomagati do njim dojemljive sodobne predstave o številki fotografijo nabito polnega, velikega modernega stadiona. Pogled iz zraka: toliko je bilo približno 92.000 žrtev Ravensbrücka in njegovih podružnic, mogoče pa vse niti ne bi šle noter. In jaz imam nelagodni občutek, da tiste, ki smo ostale, stojimo sredi stadiona, pod visokimi mrtvimi tribunami, stojimo še tesno druga ob drugi, na zelenem igrišču. Vsake toliko pa nas je stoječih manj, a obod s sedeži se še bolj polni. Ko pogledam naokrog, je neznosna gneča od tal do vrha, ampak malo bi se še dalo kje stisniti.

Ne prenesem gneče, ne pretiranega patosa. Ko smo korakale po cesti proti lagru, po cesti „hand made“ iz okroglih rečnih kamnov, zavile dol po ravensbrüškem klancu do slavnostne tribune, ki je nova, zidana in zunaj lagerskega obzidja, se mi je pripetilo nekaj nepozabnega. Trdno sem namreč sklenila, da me tudi po tridesetih letih noben Nemec ne bo videl v solzah, zakaj v avtobusu sem že bila nepričakovano začela jokati, kar sama zase, toda

komaj, da sem se potem lahko zadržala. Korakamo po cesti v četrveroredih, en, dva — leva, desna, nepregledna kolona nas je, nemški vojaki pa strnjeno stojijo častno stražo na pločniku in zakrivajo domačo množico, iz ozadja pa prihaja in se ne ustavi zloslutni tam-tam-tam-tam vojaških bobnov. Zaman, na lepem se začnem tresti ko šiba na vodi. Odvrnem glavo in pogled, motno gledam zveržene akacije in blesk vode na drugi strani, grizem si ustnico. Pa saj o tem sem že drugje pisala. Ob kratkem, ko me je najbolj dajala tesnoba, je neka roka prišla moj komolec in ga stisnila k sebi, momljaje, no, je že dobro, no. Ni bila Milena, bila je stroga Trude Marx iz avtobusa, ki ima za seboj trdo poveljniško preteklost — po vojni je županovala v Neu Rupinu — in poprej v avtobusu nikakor ni hotela popustiti, ko sem ji skušala s pomočjo vrle uradne tolmačke Rosemarie dokazati trditev, da „red ni treba biti nad vsem“, zakaj nekaterim umnim ljudem se zdi, da kanec krotke anarhije naredi življenje navsezadnje malo znosnejše.

Ravensbrück ni nikoli poznal nacionalnih ali generacijskih pregrad, kar nas je bilo rdečih, smo bile vse kameradinje. Z Mimico in Tinco smo se spoznale šele lani jeseni, na srečanju pod Semmeringom, pa smo bile takoj stare prijateljice, kakor da se poznamo od vekomaj. Mimica si je tedaj položila prste pod ličnico, kakor da še čuti bolečino, in preprosto rekla, da so ji na gestapu izbili vse zobe na tej strani vrhnje čeljusti. Tako razbolela je prišla v lager, osemnajstletna, in zato, ker je dajala hrano koroškimi partizanom. Mimica je skromna, mila babica, z gubami dobrote okrog oči. Človek jo mora imeti silno rad, manj ne pride v poštev. Dečle, po koncu se dobimo, če ne tukaj, pa v Berlinu, velja?

In vsi so rekli „naša Tinca“

Nikdar več nisem videla Tince Sadolško-ve. Njena krsta je tuje neboljena stala na malem trgu sredi Kaple, pred hišo z napisom Posojilnica Darlehenskasse. V tej prenovljeni posojilnici je bila Tinca poslovoalkinja, v tej hiši je šele nedavno uredila novo stanovanje za svojo družino. Dolgo sta bila varčna s Pepijem, zdaj, ko sta prišla tudi otroka k svojemu kruhu, pa sta si začela oddihovati. Pepi je bil

velik lovec, Tinca pa včlanjena v vseh društvih, kar jih je v Kapli. Močna in rdečelična je bila od nekdaj, zmeraj ponosno vzravnana, zdrava ko dren, so rekli, dokler ni za volanom omahnila in se je v celovški bolnišnici prebudila samo še za toliko, da je globoko vzdihnila. Vsa fara, vsa dolina Bele, vsa zelena pogorja so prišla na njen pogreb, vse si je otiralo oči, zakaj Tinca je bila vseh „naša Tinca“. To so glasno potrdili vsi govorniki zapovrstjo, da je odmevalo od Lobnika vrh terasastega kápelskega pokopališča. Naša Tinca, in samo tako so govorili. Na rdečem vencu je bilo pa še drugačno posvetilo: Naši Zali — mariborski partizani.

Pesnik Polanšek je govoril naši Tinci pri odprtem grobu, za slovo v imenu kapelske posojilnice. Peter Kuhar se je poslovil v imenu prosvetnega društva Zarja, kápel-ski župan Lubas je govoril za socialistično stranko, potem predstavnica koroških žensk, potem se je poslovila od naše Tince predstavnica nekdanjih koroških Ravensbrüčanke, Anni Borst — vdova Knez,

iz Beljaka, in predstavnica jugoslovanskih borcev in Ravensbrüčanke Sonja Lapajne iz Ljubljane, Mirt Zwitter je izkazal lepo čast naši Tinci v imenu združne zveze na Koroškem. Poslovilne besede so zvene-le v polni topli žlahtnosti slovenske govorice, pa samo v nemščini ali prevedene v obeh. Kako so vrele navzgor k brezam in spet dol k divjim kostanjem pred pokopališkim zidom: naša Tinca se je bila v dušo ranjena vrnila domov, od daleč, daleč, kjer so zavijali ledeni severni vetrovi, in je odpustila, toda ni pozabila! Živela in delala je za pravični mir med ljudmi, sama živ spomenik, priklanjajo se ji danes kmet in delavec in tovarnar. In njena otroka, ki sta v desetih tednih izgubila oba starša, bosta poslej naša otroka, je obljubil govornik.

Siroti Jožica in Franci sta objokana gledala v mamino jamo, zraven komaj sveže zasute atejeve. Cerkevni obred je bil vmes arhaično slovesen. Na cesti je bila nepreglednemu sprevodu igrala kapelska godba, ob grobu in poprej pred hišo žalosti so peli koroški pevci slovenske žalostinke, da se je ljudem paralo srce. Pod Lobnikom zdaj počivata v miru, naša Tinca in njen mož Pepi, na drugo stran pa se jima odpira prelepa obirska dolina. Smreke so tod vitke in visoke, macesni so oviti v nežne mlade pajčolane, in po travnikih raste dobra zdrava arnika, ki pozdravi vse rane, stare in nove, iz roda v rod. Daleč v teh hribih, nad hudournimi dolinami, se je bila v vasi z lepim imenom Lepena rodila naša Tinca.

Ernst Arbeitstein: Kmetica na polju, olje

Rojstni kraj: Ravensbrück

Tincina starejša sestra se piše Mici Dovjak. „Pet otrok nas je bilo, tri dečle in dva poba. Pisali smo se pa Oraže“. Mici govori tako kakor tukaj vsi, pogrčava in začetni „k“ požira, ne reče Kapla, marveč ‘Apla. Zato jo na pogrebščini v trški gostilni še posebej vprašam, ali so se pisali Oraže ali ‘Oraže. Prav je prav. „V Lepeni smo bili doma. In smo pasli revščino.“

Mici je bila s Tinco vred v lagru, kakor toliko drugih iz teh tesnih dolin, v lager pa je Mici prišla noseča. Zdaj se ne spomni več svoje lagerske številke, keje neki, že to počasi pozablja, kaj se je zgodilo pred tedni. „Saj imam že 68 let. Tinca pa je bila komaj v 53. letu. Kar vse pozabljam.“ Za moža je imela Mici Franca Dovjaka,

fural je, dokler v partizanih ni padel, na Lepenski gori leta 1944.

Grozljiv zven ima ta lepa Lepena. Vsaka gruda je bila nekoč okrvavljena, hiše požgane. Vsi Peršmanovi postreljeni, to dobro vemo, spet drugi izseljeni. Iz Lepene je bila doma tudi mlada, 18-letna Mojca Polanškova, ki jo je esesovska krogla zadela v tilnik, samo dan ali dva pred svobodo. Ni mogla več, hudo bolna, hoditi z drugimi po mecklenburški kalvariji, v zadnji sivi koloni, ki ji ni bilo videti začetka ne konca.

Mici Dovjak je rodila deklico, ki ima v rojstnem listu zapisano tako grozljiv rojstni kraj, da bolj ne more biti: Ravensbrück. Deklica je Bernarda Dovjak. „A so,“ ima navado reči najprej in potem potrdi datum: „Vernichtungslager, dne 1. 9. 1944, a so, uničevalno taborišče.“ Ko jo poslušáš, te obliva mrzla zona, čeprav ima Bernarda že sama sina, malega Francija, in ni več deklica. Mici, Bernarda in Franci stanujejo skupaj na Reberci, zadaj za tovarno celuloze. Ženski imata vsaka svojo invalidsko pokojnino, iz fonda za žrtve koncentracijskih taborišč.

V Ravensbrücku, ko je bila Mici v sedmem blagoslovljenem mesecu, toliko, da ni nastradala. Je morala z neko starko raztovarjati premog s tovarne ladje na jezeru. Starka je padla v blato, esesovka pa je nanjo nagnala črnega psa. Pes je ugriznil Mici, odtrgal ji je za veliko dlan mesa pod križem. Če ne bi bilo Tince, ki jo je peljala v revir, da so jo še začasa obvezali, kdo ve, kaj bi bilo z Mici. „Zaflajštrali so me, kaj pa, rana se je sama zacelila, luknja pa je ostala.“ Bližal se je njen čas. V revirju je ponoči čakala na popadke, pa je zatulila sirena, polovico noči je trajal letalski alarm, povsod je moralo biti temno. Da bi zavrla popadke, ji je sestra dala neke tablete. Zjutraj pa spet druge, mogoče za popadke. Z lahkoto je Mici rodila, bolničarka ji je pomagala. Potem so jo dali v narkozo, Mici pa ne ve, kaj je bilo narobe z njo, nekaj je že moralo biti. Z dojenčkom so jo dali v štubo na drugem koncu revirja, kjer je bilo že dvajset otročičkov. Mici so potem, ne ve več kdo in kdaj, povedali, da so od vseh teh otročičkov ostali živi le trije, njena Bernarda, neki Francoz in neki Štarc.

Kako pa je bilo potem? Poslali so jo z dojenčkom domov, kar nekaj jih je prišlo, pa so jo dali na vlake. Pa ni prišla daleč, proga je bila pred Berlinom vsa zasuta. Spet nazaj v lager, čakanje, spet na pot. Lipa je cvetela, ko se je Mici z otrokom znašla v Lepeni, na domačem pragu, ki ji ni bil več domač. Noter ni mogla, pa je šla v Kaplo. Bila je že vdova, po partizanu, postrani so jo gledali nekateri. Pa ne vsi. „Čudno drobcena je bila moja dečla,“ se spominja Mici, Bernarda pa pristavi, da je v deklških letih dosti bolehal, kakšna leta kar naprej jokala. Glava jo je bolela.

Bernarda, to je sicer že njeno tretje ime, v lagru, ob rojstvu, so ji dali kar oni ime Judita, v Celovcu je bila kasneje krščena za Marijo, v Železni Kapli pa nazadnje za Bernardo. In Bernarda je najrajši. A so, težave so bile še, ko dolgo ni mogla dobiti svojega rojstnega lista. Pisarjenje sem, letanje tja, priče. Pred petnajstimi leti, ko je šla prvič pogledat svoj rojstni kraj Ravensbrück, bila je ravno neka proslava, se je oglasila na matičnem uradu v Fürstenbergu in nazadnje je dobila svoj papir v roko. Brez rojstnega lista nisi nič, nikamor ne moreš.

Letos se je Bernarda spet odpravila v svoj rojstni kraj. S Tinco in Jožico. „Tak sem bila žalostna naenkrat, da ni za poslušat. Me je v Berlinu prišlo in dol vrglo. Naše so me peljale v bolnišnico. Samo rana od padca je bila, nič drugega ni pokazal rentgen. Kadar sem na soncu ali jezna, kar padem, omedlim. In strah imam pred ljudmi, če jih je polno. To so živci.“ Posloviti se moram od naših otrok, pogrebcev in od Železne Kaple. Cesta me pelje navkreber proti jezerskemu sedlu, v hoste, ki jih je namočil dež. Na koncu vsake mehke macesnove veje se lesketa težka kaplja in srebrno odzvonklja po štrlinah navzdol, vse do bohotno kipeče podrasti. Diši po zdravju, po čistoči. Zgoraj se megla zapreda v greben in v hosto, cesta vzdihuje. Ozrem se po dolini, ki je ostala še v bledem soncu. Reka, ki jo reže, je bistra in bela.

Kako zelena je bila tvoja dolina, ko smo te dali v zemljo; spi, Tinca naša, spi.

Olga Ratej
(Delo, Ljubljana, 28. 6. 75)

Pojav domobranstva in njegove prve postojanke na Gorenjskem

(Odlomek iz kronike kokrškega odreda)

V 1942. letu gorenjske razmere za ustanavljanje belogardističnih oddelkov (domobranskih predhodnikov) — tako kot na Dolenjskem in Notranjskem pod Italijani — še niso dozorele. Nemci so bili tedaj še premočni, da bi domačim protikomunističnim in protipartizanskim voditeljem dovoljevali kaj podobnega, kot so italijanski fašisti v „Ljubljanski pokrajini“.

Na spomlad in na poletje 1944. leta, ko se je narodnoosvobodilni boj uspešno razvil po vsej Jugoslaviji, ko je nemška vojska tudi na vseh drugih svetovnih bojiščih doživljala poraz za porazom in so se fronte bližale rajhu, pa je bilo seveda drugače. Slovenski in posebej gorenjski protikomunistični voditelji so spet oživel misel, da je prišel čas, ko bi z nemško pomočjo lahko protipartizanske oddelke osnovali tudi na Gorenjskem. Pri tem je protiljudska duhovščina, ki je računala zlasti na verne kmečke množice na podeželju, kjer so skupno z ostalimi reakcionarnimi politiki zvaljali ljudi k domobrancem, jih hujskali proti narodnoosvobodilnemu gibanju ter z gestapovsko pomočjo med ljudmi vnašali bratomorno vojno, imela vplivno vlogo. Velik del sicer dobrih, a vernih ljudi je bil resnično pod vplivom protipartizanske duhovščine. In če vemo, da je bilo na Gorenjskem pred vojno 141 župnij ter okoli 50 celic Katoliške akcije — katerih večji del je bil prav na kmečkem domobranstvu —, ni čudno, da so domobranske enote najprej začele nastajati prav na tem ozemlju.

Kako zastrupljevalno in zločinsko vlogo pri snovanju in delovanju „slovenskega domobranstva“ je odigrala predvsem najvišja cerkvena oblast in kako je izkoriščala verska čustva v boju proti narodnoosvobodilnemu gibanju, nam razkriva tu-

di „Domobrančev molitvenik“. Napisal ga je salezijanec dr. France Knific, nato ga je 24. aprila 1944 pregledal škofijski cenzor in glavni domobranski kurat dr. Ignacij Lenček, generalni vikar Ignacij Nadrah pa je ta „molitvenik“ odobril in mu napisal celo goreč uvod. V njem je napisal tudi naslednje strupene in zapeljevalne vzklike, kjer je izdaja in zločin zamanjal z dolžnostjo: „Odločno nalogo sta tebi, domobranec, poverila Bog in narod v teh izredno težkih časih. Boriš se, da se ohrani narodna vera . . . Boj, ki si ga začel proti komunizmu, je torej največja časovna in narodna potreba. Ker gre za najvišje božje in človečanske vrednote, je ta boj tudi sveta stvar . . .“

Kjer ta „molitvenik“ govori o „Izpraševanju vesti“ (str 31), pa med drugim grozljivo piše:

„5. zapoved: Ali si brez potrebe požigal, ropal, pretepal, mučil, moril?“

Tako je „molitvenik“ verne fante-domobrance dejansko vzpodbujal k zločinom.

Škof dr. Gregorij Rožman je bil glede tega še jasnejši. V pastirskem pismu 30. novembra 1943 je zatrjeval, da uničevanje komunizma „ni politika, ampak verska zadeva“. Zelo jasno je povedal, da vsak, ki podpira narodnoosvobodilno gibanje, „smrtno greši, hujske, kakor bi grešil s krivoverstvom“. Ali je bilo potem čudno, da so domobranci počenjali nasilja in zločine nad svojimi brati in s takimi „napotki“ snovali tudi skrivne, morilske in strah vzbujajoče skupine „črne roke“. Zasledovanje in uničevanje borcev za svobodo je bila naloga domobrancev, ki so jo sprejeli z najvišjega cerkvenega mesta.

S tem so škof in njegovi „branilci vere“ katoliški cerkvi in religioznim čustvovanjem vernikov v resnici storili veliko silo,

saj so bili verni ljudje tako izpostavljeni zastraševanju. A tudi med partizani in aktivisti OF je bil velik del katoliško ču-tečih ljudi. Le zakaj potem tako izkoriš-čanje vere? Saj vendar nihče ni preganjal ne cerkve, ne vernih ljudi, temveč le oku-patorja in njegove pomočnike. To je bil pglavitni in edini kriterij pri opredelje-vanju borcev za svobodo. Če bi res šlo za vero, bi škofija morala biti z ljudstvom, duhovniki pa naj bi šli proti okupatorju tako, kot npr. Franc Finžgar, Metod Mi-kuž, Jože Lampret in podobni.

In tako so zapeljevali ljudi ob dejstvu, da je general SS Erwin Rösener že od 1. januarja 1944 prevzel plačevanje do-mobrancev, da so jim Nemci dajali uni-forme in oborožitev ter jim delili odliko-vanja. Strah pred „strašnim“ komuniz-mom, kar ni bilo nič drugega kakor tež-nja po svobodi, težnja po odpravi raz-redne družbene ureditve, po odpravi izko-riščanja delovne večine od bogate manjši-ne ter težnja po odpravljanju vzrokov za nova nasilja in nova prelivanja krvi, je bil v vrhovih cerkvene hierarhije res ve-lik. Tak, da so proti osvobodilnemu giba-nju z roko v roki šli skupaj z okupator-jem ter z domačimi bogatimi sloji. Sicer pa je bila sama cerkev tudi zelo bogata. Le 15 največjih cerkvenih fevdalnih pose-stev — beremo v „Belogardizmu“ Franč-ka Sajeta — je imelo kar 37.000 ha goz-dov in obdelovalne zemlje. Poleg raznih drugih vrednosti in ogromnih dohodkov, je Cerkev tudi od države dobivala izdat-no pomoč. Letno dosti več kot slovensko kmetijstvo, zdravstvo in sociala skupaj. Cerkvi je namreč padlo kar 14.900.000, ostali pa so dobivali 2.100.000 din manj. (Ljudska pravica 8. novembra 1945). Tak kapitalistični red je torej Cerkvi ustrezal tako, da ga je za vsako ceno hotela za-držati. Del klerikalno prepojene duhov-ščine je zato dostikrat pozabljal na svojo versko službo. Da je bilo res tako, je ugo-tovil tudi dr. Metod Mikuž, ki je že 1946. leta o razgovorih 1941. leta z Gorenjske pregnanimi župniki in kaplani zapisal: „... Nihče se v pogovoru ni dotaknil ne kaj bo z verniki, ki so ostali brez duhov-nika, ne kaj bo z vero ... Pač pa so vsi ti duhovniki glasno tožili, kaj bo s farov-škim posestvom, kaj bo z denarjem, nalo-ženim v hranilnice ali še neizterjanim od ljudi ...“

K boju proti narodnoosvobodilnemu giba-

nju torej okupatorju domobranskih orga-nizacij ni bilo treba siliti. O tem priča tu-di spomenica-prošnja „protikomunistične-ga odbora“ z dne 6. marca 1944, ki so jo podpisali župnik Škulj, dr. Ludvik Lesko-var, inž. Sodja, kaplan Mavec in še drugi ter jo poslali „Gauleiterju“ dr. Friedrichu Rainerju. Ta spomenica vdanostno govori o nujnosti protikomunističnega boja, gle-de Gorenjske pa v njej prosijo, da bi nji-hovo časopisje, ki izhaja v Ljubljani, smeli razširjati tudi na Gorenjskem, s časopis-jem pa tudi razne protikomunistične bro-šure. Seveda ta „Odbor“ ni pozabil pro-siti za dovoljenje, da bi tudi na Gorenj-skem lahko organizirali domobranstvo. Da pa bi se le to odvijalo hitreje, bi „po-slali tja neke enote iz Ljubljane, in to v kraje, kjer je razpoloženje za protikomu-nistični boj že zrelo, kasneje pa bi te enote zopet odpoklicali“.

Eden izmed pglavitnih organizatorjev domobranstva na Gorenjskem, ki je začel prihajati tja iz Ljubljane, je bil Alojz (Slavko) Krek. Ta Slavko Krek je bil član „Akademije stolne kongregacije“, taj-nik generala Rupnika, sodelavec belogar-dističnih duhovnikov in organizatorjev v Ljubljani kaplana Franca Glavača, Tone-ta Duhovnika, Andreja Križmana, mons. Matije Škrbca, poslušno orodje kolabora-cionističnega škofa dr. Gregorja Rožma-na, sodelavec gestapa in angleške obvešče-valne službe, nečak kraljevega reakcionar-nega ministra dr. Mihe Kreka. Ta domo-branski organizator sam je na procesu proti njemu in soobtožencem aprila 1948 v Ljubljani opredelil vlogo in naloge du-hovščine pri organiziranju domobranstva na Gorenjskem takole:

„Oni so (duhovniki) izrabljajoč versko na-ziranje Gorenjcev dokazali, da je na pod-lagi katoliške dogmatike nemogoče sode-lovanje s Komunistično partijo. Torej so že s tem pripovedovanjem nujno odvr-ačali ljudi od osvobodilnega gibanja ...

... eden izmed odločilnih faktorjev (pri pošiljanju takih duhovnikov na Gorenj-sko) pa je bil ljubljanski škof dr. Grego-rij Rožman.“

Janez Ovsenik* iz Predoselj, eden izmed

* Janez Ovsenik je bil načelnik obveščevalne službe v centru gorenjskega domobranstva, ki je bilo formirano 4. 12. 1944 s poveljem SS Oberführerja Ericha Dichtla, ki je tudi postal poveljnik „gorenjskega domobranstva“.

organizatorjev gorenjskega domobranstva, pa je povedal takole:

„Gorenjsko domobranstvo ni predstavljalo nobene niti vojaške niti politične organizacije. To so bile posamezne postojanke „gorenjskega domobranstva“ in so bile v bistvu samo sestavni del, oziroma pomožna policija gestapa, oziroma, točneje povedano, posameznih gestapovskih izpostav“.

Dejansko z „gorenjskim domobranstvom“ ni bilo nič drugače kot z domobranstvom na Notranjskem, Dolenjskem ali v Ljubljani. Tudi v teh pokrajinah so bili domobranskim posadkam dodeljeni nemški in-

struktorji. Razlika je bila le v tem, da so „Slovenski domobranci“ v Ljubljani in v Novem mestu — kot Rösenerjevo darilo „Führerju“ — že 20. aprila 1944 — natančno na Hitlerjev rojstni dan — ob sodelovanju škofa dr. Gregorja Rožmana, generala SS Erwina Rösenerja in kolaboracionističnega generala Leona Rupnika prisegli, da se bodo pod Hitlerjevim vodstvom borili proti komunistom in partizanom ter njihovim zaveznikom „do končne zmage“, na Gorenjskem pa je do takih priseg prišlo kasneje. Gorenjski domobranci so bili dejansko pod poveljstvom gestapa na čelu s Pörstererjem. Bistveno pri

General Leon Rupnik, škof dr. Gregor Rožman in general SS Erwin Rösener v družbi SS-ovskih oficirjev

tem je bilo, da je domobransko prisego na nemški meč in za zvestobo Hitlerju odredil SS general E. Rösener, da jo je dopolnil general L. Rupnik, odobril četniški vodja Draža Mihajlović, blagoslovil pa ljubljanski škof dr. Rožman, ki se je večkrat slikal ne le z voditelji italijanskih okupatorjev, temveč tudi z nacističnim krvnikom generalom SS Rösenerjem, izdajalskim generalom Rupnikom ter z drugimi sovražniki narodnoosvobodilnega boja.

V zapisniku o procesu proti vojnim zločincem Rupniku, Rösenerju, Rožmanu in ostalim, ki je bil avgusta 1946. leta v Ljubljani, o nastajanju „Slovenskega domobranstva“ beremo Rösenerjevo izjavo, da je „temeljno misel o ustanovitvi domobranstva pravzaprav iznesel kaplan Andrej Križman (pred vojno služboval na Jesenicah), ki je prišel k meni. V tej zadevi je bil pri meni tudi dr. Albin Šmajd“ (pred vojno advokat v Radovljici, op. I. J.).

Na vprašanje, komu je bilo „slovensko domobranstvo“ podrejeno, je Rösener tedaj odgovoril:

„V taktično-operativnem pogledu mojemu štabu, odnosno meni, kot komandantu korpusa.“

Kljub naporom reakcionarnih politikov, da bi domobranci prikazali kot „Slovensko narodno vojsko“, ki „ne dela za zmago okupatorja, temveč se ga le poslužuje za svojo zmago“, je bilo torej povsem jasno, da so bili domobranci tudi na Gorenjskem le pomožni policijski oddelki okupatorja.

Široka partizanska mobilizacija pozimi in tja do maja 1944. leta je okupatorje zelo prizadela, kajti Nemci niso hoteli priznati, da Gorenjska ni nemška pokrajina. Čeravno so Nemci tudi v tem času na Gorenjskem razpolagali s precejšnjimi policijskimi in vojaškimi silami, njihovo angažiranje ni dosti zaleгло. Spričo neprestane partizanske mobilizacije je bila okupatorjeva oblast zelo zmedena. O tem priča tudi razmišljanje Hansa Oberdorferja, vodje radovljiške podružnice Državnega propagandnega urada, ki ga je v strogo zaupnem pismu dne 19. februarja 1944 naslovil na dr. Lapperja, vodjo propagandnega urada v Celovcu:

„... okrepljeno je delovanje band na Gorenjskem... Grobovi Nemcev na kranjskem pokopališču naraščajo strahotno...

Že dolgo ne govorimo o tem, da je Gorenjec pod zaščito Rajha, ker ne moremo ščititi prebivalstva pred napadi banditov... Gorenjec ne moremo smatrati za Nemce, ker to niso in tudi danes nočejo biti. Ponemčenje tudi ni zadeva nekaj let, temveč generacij... položaj je slabši kot kdajkoli.“

Potem Oberdorfer jasno pove, da je vzrok in jedro vseh njihovih težav na Gorenjskem prav partizanstvo. Če le tega ne bodo uničili, pravi, je obravnavanje vseh drugih vprašanj brezplodno. Po ugotovitvi, da je v slabih treh letih odšlo k partizanom kakih 4.000 Gorenjcev, se je zgrozil še bolj in zapisal: „... na Gorenjskem nismo hodili po poti najmanjšega odpora, po kateri bi morali zaradi varčevanja nemške krvi... Mnogo tega, kar smo izvedli na Gorenjskem, bi morali premakniti na čas po zmagi. S tem ne bi izzvali toliko odpora, kolikor smo ga... Če pa pomislim na vrste grobov padlih Nemcev na kranjskem pokopališču in jih povežem s sedanjim položajem na Gorenjskem, ne vidim nobenega opravičila za krvne žrtve. Lepo bi bilo misliti, da bi namesto Nemcev ležali tam domačini, ki bi v boju proti banditom padli za svojo lastno domovino.“

S sejanjem bratomorne vojne so torej Hitlerjevi okupatorji tudi tu hoteli ubiti dve muhi hkrati.

Tudi komandant za Koroško in Kranjsko s sedežem na Bledu 29. aprila 1944 ob aktivnosti partizanskih enot na Gorenjskem med drugim mora ugotavljati, da „je bila pglavitna dejavnost banditskih skupin, ki operirajo po Gorenjski, v tem mesecu usmerjena predvsem na mobiliziranje strokovnjakov in paraliziranje gospodarstva.“

Razen tega je bilo izvršenih tudi veliko diverzantskih akcij in tatvin, ki so imele za cilj preskrbo. ... kaže, da so banditi spremenili taktiko in da ne poklanjajo več toliko pozornosti likvidaciji ljudi, ki so naklonjeni Nemcem, kakor poprej...“

Potem pa spet nadaljuje:

„Izpovedi ujetnikov potrjujejo, da banditom zelo primanjkuje orožja... V severnem delu Gorenjske je karakteristično področje Storžiča in Stola, pa tudi področje Jelovice, kjer Gorenjski odred neprestano vznemirja pokrajino. Na Gorenjskem je zdaj verjetno od 3500 do 4000 banditov. Natančno število pa zaradi ne-

prestanega prehajanja na Dolenjsko in Koroško ni mogoče ugotoviti...

Prek organizacij OF se še naprej odvija živa propaganda. Poleg ilegalnih časopisov in brošur razširjajo letake, v oddaljenih vaseh pa prirejajo zborovanja, kamor prihaja prebivalstvo...

Borci za svobodo svojega ljudstva so pri okupatorjih še vedno in samo „banditi“. To, o čemer piše nemški poveljnik, pa so bile tudi naloge, ki jih je Gorenjskemu odredu dajal štab IX. korpusa. Število borcev Gorenjskega odreda je naglo naraščalo, oziroma veliko novincev je odhajalo v brigade, in ugotovitve tega poveljnika niso bile daleč od resnice.

Predvsem glede mobilizacije. Do junija 1944 so Nemci kar štirikrat pobirali Gorenjce v svojo vojsko, čemur je sledilo pospešeno mobiliziranje Gorenjcev v partizane. Tak razvoj mobilizacije in za tem dezertacije gorenjskih fantov iz nemške vojske, je na Gorenjskem zaustavil nemško mobilizacijo. Zato so posamezni nacistični voditelji nadaljevanju mobilizacije začeli nasprotovati. Po enem letu pobiranja Gorenjcev v nemško vojsko in negativnih posledic le-tega, je sam šef civilne uprave dr. Friedrich Rainer Berlinu predlagal, naj Gorenjcev ne bi več klicali v „Wehrmacht“. Ta predlog je Hitlerjevo vrhovno poveljstvo sredi leta 1944 tudi sprejelo in gorenjski fantje in možje poslej niso več odhajali v nemško vojsko. Zgodilo pa se je nekaj drugega: poslej so jih preusmerjali k domobrancem, da bi tako krepili bratormorno vojno.

Taka okupatorjeva „preusmeritev“ je bila kaj ugodna voda na mlin gorenjskih reakcionarnih voditeljev, ki so jih vse pogosteje obiskovali domobranski emisarji iz Ljubljane. Protiljudski veljaki so računali, da bodo ob koncu vojne s pomočjo zahodnih zaveznikov v Sloveniji in seveda Jugoslaviji spet vzpostavili nekdanji režim in nekdanje družbene ter predvsem ekonomske odnose, seveda s kraljem Petrom II. na čelu.

Taki cilji so jih v sovraštvu do partizanov in še posebej do komunistov neprestano potiskali v naročje nemških okupatorjev, čeravno so svojo „slovensko vojsko“ na Gorenjskem hoteli ustanavljati v nekakšni tajnosti. Vendar pa se domobranski in četniški organizatorji na Gorenjskem za ilegalo, tako pred Nemci kot

pred partizani, niso mogli ne upali odločiti.

A domobransko — četniško oz. belovogardistično propagando je bilo na Gorenjskem čutiti že v zgodnji pomladi 1944 in potem proti koncu vojne vse bolj. Poročilo oblastnega komiteja KPS za Gorenjsko z dne 26. marca 1944 med drugim pravi, da se „pojavlja tudi ciklostirana belo in plavogardistična propaganda preko civilnih kanalov in posebnih kurirjev. Tako je pseudo-ilegalno izšla „Resnica o Draži“ in „Četniški vestnik“, ki apelirata na nacionalno zavest in pozivata na čakanje in čuvanje“.

Ljudje, ki so prihajali iz Ljubljane na Gorenjsko, niso bili navadni kurirji, temveč zagrizeni organizatorji, pa tudi sodelavci gestapa. Tak je bil tudi gestapovski plačanec, četnik, črnorokec Janko Soklič, ki je po naročilu gestapovskih oficirjev in četniško-domobranskih organizatorjev opravljal najnevarnejša in najbolj umazana dela. Kratak opis delovanja Janka Sokliča, povzetega iz sodnega procesa proti njemu in soobtožencem leta 1948, veliko pripomore k razumevanju snovanja in delovanja domobranstva na Gorenjskem.

Janko Soklič je bil že od 1942. leta v zvezi z gestapom na Jesenicah, osebno s Clementom Druschkejem, potem pa z raznimi voditelji gestapa v Kranju in na Bledu vse do Helmuta Rosumecka in Pöstererja. Od gestapa je dobil tudi dovolilnico, s katero je potoval ne le v Ljubljano, temveč tudi v Srbijo, v Trst, na Dunaj in drugam. V Ljubljani je na drugi strani dobival naloge od dr. Antona Krošlja-Benka, lastnika trgovske dopisne šole in četniško-domobranskega organizatorja. Denar je dobival od obeh strani in vzdrževal zveze med protipartizanskimi organizatorji. V funkciji četniškega kurirja je bil od Krošlja v marcu 1944 poslan v Srbijo k Draži Mihajloviću, takoj za tem pa na Dunaj — kamor je šel še večkrat — k senatorju Janezu Brodarju, ki se je pred justifikacijo s strani partizanov umaknil v Avstrijo že leta 1942.*

* Janez Brodar, poglavitni organizator bele garde na Gorenjskem že v 1942. letu, je tak ostal tudi pozneje. Taka sta bila tudi dva njegova sinova. Ivan je jeseni 1944 postal poveljnik domobranske postojanke v Voklem, Marjan je bil med ubijalci poslanca Mojškerca 1948 na Bizoviku pri Ljubljani, kar smo nedavno brali v „Ljubljanskem dnevniku“.

Janko Soklič je od dr. Krošlja dobil nalogo, da Janeza Brodarja poveže z okupatorjem, kar mu je tudi uspelo. To so bile medsebojne igre in intrige protiljudskih politikov, ki so izražale boj za oblast, gestapo pa jih je znal izkoriščati. Brodar, ki je na Gorenjskem še vedno mislil postati nekak „prezident“, kot Rupnik v Ljubljani, je Sokliču napisal izjavo, da se Gorenjska priključuje velikemu rajhu kot avtohtona pokrajina. Tako je, po Sokličevih besedah, Brodar prišel v zvezo z Nemci, pred nekaterimi drugimi reakcionarnimi voditelji pa naj bi se s tem kompromitiral in izgubil prvo besedo.

Vendar temu ni bilo tako. Še vedno je vzdrževal zveze z voditelji SLS v Ljubljani in bil njihov predstavnik za Gorenjsko. Hkrati je vedno bolj krepil stike z organizatorji domobranstva, s starimi sodelavci iz kraljeve Jugoslavije: dr. Albionom Šmajdom, monsinjorjem Matijom Škrbcem, Janezom Ovsenikom iz Predoselj, Francom Šenk-Kukovco* iz Suhe, Alojzom Pernetom s Povelj,** Jankom Marinskem s Kokrice in z drugimi.

S pomočjo domobransko-četniških organizatorjev iz Ljubljane in seveda pod vodstvom prav istih gestapovskih oficirjev kot poprej „raztrganci“, so začele na Gorenjskem rasti domobranske postojanke. Slavko Krek, o katerem smo že govorili, je prvič prišel na Gorenjsko, in to po nalogu vodstva SLS, aprila 1944, ko so bile osnove domobranstva že postavljene. V Kranju je navezal stike z Janezom Ovsenikom in s kranjsko postojanko ter med drugimi tudi z gestapovskim sodelavcem „Oberscharführerjem“ Rudolfom Humrom iz Škofje Loke.

Uvajanje domobranstva na Gorenjskem je bil le nov način uporabljanja tistih sil, ki so jih gestapovci že imeli na voljo ali pa so nanje še računali. Dotlej je namreč gestapo na Gorenjskem kot pomožno policijo v boju proti partizanom uporabljal „raztrgance“ — „Gegenbande“, ki pa se niso dobro obnesle. Z njimi na Gorenjskem nemški okupatorji niso uspeli zanečiti medsebojnega klanja, zato so zdaj dopustili domobranstvo, ki si je domišlja-

lo, da so samostojna „slovenska vojska“. Dejansko pa so bili „raztrganci“ začetno jedro nastajajočih domobranskih postojank. Tako npr. v Kranju ali v Lescah. Domobranstvo, ki ga je ljudstvo poznalo pod imenom belogardizem, je bilo torej samo novo ime za protipartizanske oddelke, ki so postopoma pritegnili v svoje vrste ne le „raztrgance“, temveč tudi razne druge gestapovske agente in četnike-plavogardiste. Naloge dotedanjih „Gegenband“ so v celoti prevzemali domobranski oddelki, ki so nadaljevali s službo pri nemški policiji in pri ekspoziturah gestapa.

Pri pronicanju domobranstva na Gorenjsko je treba razlikovati dve smeri. Ena je potekala iz Dolomitov in Ljubljane predvsem na desni breg Save, v drugi skupini pa so bili organizatorji, ki so delovali predvsem na levem bregu Save: v predelu med Kranjem, Kamnikom in vse do Jesenic. Dejansko pa je bila prva domobranska postojanka ustanovljena v Škofji Loki, čeravno so vse niti iz Ljubljane in od gestapa vodile prek Kranja. V Škofji Loki, kjer so protipartizansko gibanje podpirali finančno močni posamezniki, je bil pglavitni organizator domobranstva bivši oficir in nemškutar Rudolf Humer. Le-ta je takoj imel čin SS-Oberscharführerja.

Za povod vzpostavitve postojanke so organizatorji domobranstva izkoristili, ko so partizani 15. marca 1944 v Škofji Loki in njeni okolici justificirali več izdajalcev. Že naslednji dan je v Škofji Loki sredi trga v bivšem prosvetnem domu začela delovati domobranska posadka, ki je v začetku štela le sedem članov. Vendar je to število naglo naraščalo in v nekaj mesecih doseglo čez 100 mož. Ta postojanka, ki je dajala osnovne kadre tudi drugam, je bila zaradi izkušenj zelo važna. O pomenu ustanovitve te postojanke je pozneje v „Zlatorogu“, glasilu gorenjskih domobrancev, pisalo tole:

„... Tudi pri nas, po naši lepi gorenjski zemlji so ljudje, ki jih je premamil denar iz Moskve in ki skušajo danes tudi pri nas uvesti tisti nemogoči red kot v SSSR... Ko so Gorenjci videli, kakšno „svobodo“ jim prinašajo gošarji in kakšen „raj na zemlji“ so požgane šole, cerkve, župnišča, domovi... in tisoči umori nedolžnih Slovencev..., so spoznali, da jih gošarji vo-

* Franc Šenk je postal surov zasliševalec pripadnikov NOB v centru gorenjskega domobranstva.

** Alojz Perne je bil načelnik oddelka za propagando v istem centru.

dijo v pogubo. Zgrabili so za orožje, da branijo sebe, svoje domačije, svoje imetje in ves slovenski narod. Ustanovili so se Gorenjski domobranci! Prva domobranska postojanka v okolici Kranja se je ustanovila v Škofji Loki. Največ zaslug za to ima... poveljnik Rudolf Humer..." Tudi tu ne gre brez laži, izmišljotin, obrekovanj in nepopisnih sprenevedanj.

Druga domobranska postojanka je bila ustanovljena v Kranju, in sicer 12. aprila 1944. V Kranju, prihodnjem središču gorenjskega domobranstva, so zbirali najbolj zagrizene sovražnike partizanstva, ki so se „izkazali“ tudi že med „raztrganci“. Taki so bili predvsem znani sadisti Milan Amon,* Franc Erpič, Miha Perko, Anton Žakelj iz Žirov, za Perkoma najokrutnejši član posadke, Jože Dobnikar-Kobovs, prav tak, in vrsta drugih. V tej postojanki so kmalu sestavili tudi „Udarno četo“, ki so jo usposobili za delovanje in posredovanje tam, kjer je bilo po njihovem trenutno najpotrebnejše.

Brž za prvima dvema postojankama, kjer so bili zbrani najhujši organizatorji domobrancev, so take postojanke ustanovili tudi v Domžalah, v Cerkljah, Lahovčah, Voklem, Predosljah in pozneje še drugod v ravninskem predelu Gorenjske, kjer so bile večje vasi in trgi s trdnimi kmetijami in drobno buržoazijo. V Cerkljah je bila osnovana že 17. maja 1944 in je že v začetku štela 40 mož, do jeseni pa je narasla na okoli 100 domobrancev.

Pri ustanavljanju domobranske postojanke v Cerkljah in tudi v okolici je bil zelo vnet tudi kaplan Jože Cvelbar, v okolici Tržiča pa je organizatorjem domobranstva vztrajno pomagal tržiški kaplan Vinko Zaletel, ki se je po vojni umaknil na avstrijsko Koroško. Sodeloval je tudi z zloglasnim „raztrgancem“ in gestapovskim plačancem Mihom Perkom-Samcem, ki je bil eden najnevarnejših preganjalcev aktivistov Osvobodilne fronte in partizanov na Gorenjskem.

Da se je vodstvo NOB na Gorenjskem že v začetku snovanj teh postojank v glavnem zavedalo njihove nevarnosti, govori

* Milan Amon je bil v centru gorenjskega domobranstva načelnik policijsko-kriminalnega oddelka, zadolžen posebej še za vprašanja OF in NOV. Slovel je kot velik sadist in nevaren človek.

tudi povelje štaba gorenjskega odreda z dne 18. maja 1944, s katerim komandantu II. bataljona Svobodi naroča naslednje: „Po poročilih, ki smo jih dobili iz kamniškega okrožja, se nahaja belogardistična postojanka v Cerkljah, v jačini 40 mož. Postojanka še ni utrjena. Moštvo sestoji večinoma iz novomobilizirancev, katerih morala je zelo slaba (to ni bilo točno — op. I. J.). Nujno je, da se postojanka takoj napade in uniči. V svrhu tega izvrši sledeče: takoj pošlji specialnega kurirja v 2. četo in del 3. čete, odn. del bataljona, ki se nahaja nekje pod Storžičem ali Poljanah, da nemudoma, in sicer po preteku dveh ur od sprejema pisma, krenejo v pravcu, odn. v del bataljona, ki se nahaja tu pod Krvavcem, odn. kjer se boste nahajali. Ti pa takoj pošlji stik z OK-Kamnik, kjer boš dobil potrebna obvestila ter vodiče, ki vas bodo vodili pri napadu. Na OK-Kamnik te bo vodil tov. Žarko, ki je prinesel to pismo. Po končani akciji mobilizirajte Komendski in Mengeški rajon ter izvršite sabotažo na transformator v Črnučah... Nemudoma na postopek.

Smrt fašizmu — svobodo narodu!

Za Gor. odred: (podpisani)

Nam. politkomisarja	Komandant:
(Pavle Kavčič-Miha)	(Leopold Škraber-Vanja)

Načelnik štaba:
(Boris Globočnik-Damjan)

Do tega napada ni prišlo, vsekakor pa se nanj kljub nujnosti v štabu II. bataljona niso pripravili zadosti udarno in tehtno. Tako se je ta in druge podobne postojanke ob izostanku partizanskih napadov nanje še v razvojnem razdobju, v glavnem nemoteno in s podporo gestapa in policije razvijala naprej. Seveda je treba tudi ugotoviti, da so bile tedaj odredne enote dejansko prešibke za uspešne napade na utrjene postojanke.

Večina domobranskih postojank je nastajala predvsem na območju bodočega kokrškega odreda. Zato so se razmere — zlasti pod Krvavcem — na poletje 1944 začele naglo slabšati. Med domobranskim moštvom je bilo največ domačinov, ki so poznali ljudi in razmere. Med njimi je

bilo tudi vse več partizanskih dezertarjev, takih, ki niso vzdržali med borci za svobodo in so zapadli vplivu domobranske agitacije.

Toda brez centralne pomoči, ki je neprestano prihajala iz Ljubljane, se tudi domobranstvo na Gorenjskem ne bi razvijalo tako naglo kot se je. Že omenjeni Slavko Krek je, poleg drugih, vse pogostejše prihajal na Gorenjsko in utrjeval zveze z organizatorji domobranstva ne le v Kranju, temveč tudi v Škofji Loki, v Cerkljah, v Predosljah in drugih krajih. O njegovem posebnem delovanju je izvedel tudi gestapo na Bledu, ki ni dovoljeval, da bi mu kaj takega ostajalo prikrito. Zato so ga poklicali na gestapo, kajti organizatorjem domobranstva, ki so računali tudi na pomoč zahodnih zaveznikov, niso hoteli puščati prostih rok. Vendar pa se je Krek izgovarjal s tajništvom pri generalu Rupniku in tudi dejansko postal dober sodelavec gestapa.

Čeravno je Nemce, četnike in domobrance tesno družilo skupno sovraštvo do narodnoosvobodilnega gibanja, so gestapovci že v juniju 1944 in pozneje še nekajkrat aretirali nekaj takih domobransko-četniških organizatorjev tako v Kranju kot v Ljubljani, ki so bili preočitni agenti angleške obveščevalne službe. Toda, to so bila le medsebojna obračunavanja sovražnikov narodnoosvobodilnega gibanja. Zato sovražnosti do NOB niso bile ustavljene. Priprave za snovanje gorenjskega domobranstva so tako v Ljubljani kot na Gorenjskem tekale naprej, vendar pa v večji ali manjši tajnosti.

V te priprave je sredi julija 1944 sodil tudi sprejem Slavka Kreka pri škofu dr. Gregoriju Rožmanu, ki mu uničevanje komunizma oz. narodnoosvobodilnega gibanja že zdavnaj „ni bila politika, ampak verska zadeva“. Temu in takemu škofu je Slavko Krek poročal o razmerah na Gorenjskem, kar je proučil med svojimi potovanji tja. Ob tej priložnosti je tekla odločnejša beseda o nadaljnjem snovanju gorenjskega domobranstva in predvsem o ljudeh, ki bi k temu lahko pripomogli največ. Škof je tedaj tudi obljubil, da bo na Gorenjsko poslal tudi več duhovnikov-domobranskih organizatorjev in agitatorjev — in to tajno.

Očitno je bilo, da so pri škofu takrat govorili predvsem o takih protiljudskih vo-

diteljih, kakor sta bila dr. Albin Šmajd in senator Janez Brodar, ki ju je po nalogu voditeljev SLS Slavko Krek obiskal avgusta 1944 v Avstriji. Šmajd je bil od gestapa, ki je z njim zvito taktiziral, „interniran“ v hotelu v Salzburgu, Brodar pa se je zadrževal na Dunaju. Z obema je govoril o snovanju domobranstva na Gorenjskem ter jima prenesel napotila centrale SLS iz Ljubljane.

Ob tej priložnosti je Slavko Krek navezal stike tudi z avstrijskim kardinalom Innitzerjem, da bi prek njega in prek švicarskega konzulata v Salzburgu (za vsak primer) pripravil tudi umik v Švico, od koder je dr. Miha Krek večkrat pošiljal denar za krepitev domobranstva.

Tako je bilo sredi poletja 1944 torej dogovorjeno, da bodo voditelji SLS s škofovo pomočjo tudi na Gorenjskem začeli s širšim in javnim organiziranjem domobranstva, poleg tega pa so čez čas poslali tja tudi četniški odred. Z bližanjem konca vojne se je — po njihovem — naglo bližal tudi njihov čas: zopetna vzpostavitev svoje, protiljudske oblasti. Ob vsem tem je vprašanje, kdo je zakrivil vnašanje bratomorne vojne, kdo je začel snovati domobranske postojanke in posadke, odveč. To navajam zaradi različnih podtikanj, češ da so različne napake partizanov in narodnoosvobodilnega gibanja v posameznih krajih povzročile odvrčanje od NOB in vključevanje ljudi v domobranstvo. Nesmiselno bi bilo trditi, da napak in slabosti ni bilo — saj jih ob raznih dogodkih poleg vsega ostalega navajamo skozi vso kroniko — toda pristati na taka gledanja, pa naj bi bila dobro ali slabo namerna, bi bilo nezgodovinsko, neznanstveno, nemarksistično, nerealno, nepošteno. Več kot očitna je tu namreč zgodovinsko-ekonomska (razredna) nujnost, ki je nekdane izkoriščevalce pripeljala v strah, da jim bo zmagoviti narodnoosvobodilni boj odvzel vse privilegije, ki so jih imeli v izkoriščevalsko urejeni kraljevi Jugoslaviji, med vojno pa tudi pod Nemci. Ekonomsko-kapitalistična zakonitost jih je torej pripeljala do tega, da so tudi na Gorenjskem snovali oborožene oddelke, ki naj bi jim, podpirane od okupatorjev, povrnilo nekdanjo veljavo, moč in oblast. Prav zaradi tega je bilo domobranstvo, na začudenje marsikoga, proti koncu vojne vse bolj zagrizeno in vse ne-

varnejše. In prav zaradi tega je bil boj proti njemu tako nujen in neizogiben.

Torej, do snovanja in delovanja domobranstva bi zaradi teženj nekdanjih oblastnikov, ki jim je bil cerkveni vrh najmočnejša opora, prišlo tudi, če v narodnoosvobodilnem gibanju ne bi bilo niti ene same slabosti, niti ene same napake. Raz-

voj družbene zakonitosti se temu kljub največjim željam ni mogel ogniti.

Kdor tega tedaj ni razumel, je hote ali nehoti začel padati pod vpliv domobranske propagande in dejavnosti domobranskih postojank. Prav zaradi tega je bil boj proti domobranstvu na Gorenjskem h koncu vojne tako težak.

LITERATURA:

- Zapisnik s procesa proti vojnim zločincem in izdajalcem Slavku Kreku, Mirku Bitencu, Janu Sokliču in soobtožencem v aprilu 1948 v Ljubljani;
- Proces proti vojnim zločincem in izdajalcem Rupniku, Rösenerju, škofu Rožmanu in soobtožencem v Ljubljani v avgustu 1946, brošura SKZ 1956, posebno str. 41 in 94;
- Franček Saje: V vrhovih belogardističnega narodnega izdajstva, „Delo“ 11. oktobra 1969;
- Dr. Metod Mikuž: Slovenska duhovščina in Osvobodilna fronta. Novi svet 1946, str. 402;
- Franček Saje: Belogardizem, SKZ 1951, str. 92—93;
- Dr. Metod Mikuž: Pregled NOB IV, str. 239;
- Poročilo komandanta za zasedeni pokrajini Koroško in Kranjsko z dne 29. aprila 1944 o aktivnosti enot NOV in PO Slovenije, Zbornik dokumentov in podatkov o NOV VI/13, dok. št. 173;

- Dr. Tone Ferenc: Osvobodilni boj in okupatorjevi neuspehi pri mobilizaciji žive sile in gmočnih sredstev, „Naša obramba“ 11-12, 1969;
- Poročila oblastnega komiteja KPS za Gorenjsko 14. in 26. III. 1944 CK-ju, arhiv IZDG F 662/1;
- Hans Oberdorfer, vodja radovljiške podružnice propagandnega urada, zaupni spis „Mislil k položaju na Gorenjskem“ z dne 19. III. 1944, Razmišljanja, poslana vodji državnega propagandnega urada dr. Lapperju v Celovec, je zelo odkrito pisanje zagrizenega nacista, ki pa ne zmanjšuje izrednih priznanj narodnoosvobodilnega gibanja na Gorenjskem, nemški arhiv IZDG F 1002;
- Dopis štaba gorenjskega odreda štabu II. bataljona z dne 18. 5. 1944 o napadu na Cerklje, arhiv IZDG F 293 b/l. 2 d;
- „Zlatorog“, glasilo gorenjskih domobrancev z dne 19. II. 1945, arhiv IZDG;
- Podatki o domobranstvu iz arhiva RSNZ.

Ženski oktet SPD „Obir“ na Obirskem navdušuje s svojim ubranim potjem

Klicali so me „Gustl“

Sovjetski ljudje v osvobodilni borbi jugoslovan-
skih narodov v letih 1941—1945; Spomini, doku-
menti in materiali, Založba Nauka Moskva, 1973,
str. 126—136.

Ivan Grigorjevič Pampuška je bil mitraljezec pr-
vega bataljona Zapadno-koroškega odreda čet-
rte operativne cone NOV in POS. Sedaj je I. G.
Pampuška gradbeni inženir v Kijevu.

Avgusta 1966 sem dobil iz Jugoslavije pismo Mileta Pavlina, nekdanj aktivnega partizana, zdaj pa znanega jugoslovan-
skega pisatelja in novinarja. Pismu je bil priložen članek, ki je bil objavljen 12. ju-
lija 1966 v slovenskem časopisu „TV 15“. V članku je pisalo:

Leta 1944 je poveljstvo Narodnoosvobo-
dilne vojske Jugoslavije ustanovilo za re-
ko Dravo, v Avstriji, majhen partizanski
odred z nalogo, naj prične s partizansko
borbo in pripravi teren za oborožen upor
na Koroškem.

Med 15 borci — slovenskimi hrvaškimi in
srbskimi komunisti in skojevci — je bil
državljan Sovjetske zveze, fant iz Kijeva
s partizanskim imenom „Gustl“.

Kdo je bil? Kakšna je njegova usoda?
Ko sem si nato prizadeval to ugotoviti, je
iz Ljubljane prišlo pismo: Pravo ime „Gu-
stlna“ je Ivan Grigorjevič Pampuška. O
tem je sporočil vojni tovariš „Gustlna“ —
Pampuške Johan Vutte, ki sedaj živi v
Avstriji. V kratkem sem dobil še naslov:
mesto Kijev, Bastonnaja 12, stanovanje 7.
Leta 1944 je v bataljon, v katerem se je
boril „Gustl“, prišel general Stane, ko-
mandant partizanske vojske Slovenije.
Pred postrojenim bataljonom je prebral
povelje Glavnega štaba, po katerem je bi-
lo nujno potrebno formirati oddelek do-
bro oboroženih borcev, sestavljen iz ne-
kaj mož z znanjem nemškega jezika. Od-
red je moral prekoračiti obmejno reko
Dravo, se utrditi na ozemlju Koroške, se
tam povezati s tamkajšnjim prebival-
stvom in pripraviti teren za oboroženo
vstajo...

Kdo od komandirjev gre prostovoljno
čez Dravo?

Vsi kot eden so stopili naprej. Izbor je pa-
del na Boja, hrabrega in izkušenega ko-
mandirja, patriota in internacionalista.
Že prej je delal v teh krajih, kjer naj bi
deloval odred, dobro je poznal ljudi, po-
krajino, nemški jezik. Za komisarja so
določili Poldo — odločnega in pogumnega
tovariša, ki je bil borcem kot oče.*

Ivan Pampuška se je boril v tem oddelku.
18-letni ukrajinski komsomolec je bil že
znan po svoji hrabrosti in smelosti. V
kraju Grafenbach-Kneža so partizani raz-
bili esesovce, na postaji St. Paul-Sent Pa-
vel vrgli v zrak sovražni transport z go-
rivom in strelivom.

Nekoč je bataljon napadel gostilno, kjer
so počivali hitlerjevski oficirji. Niti en
nacist ni ostal živ. Mali odred je prera-
sel v posebni Severno-koroški bataljon,
katerega komandant je postal 19-letni
Jože Ulčar.

Fašisti so pošiljali proti partizanom no-
ve in nove kazenske odrede. Padla sta Boj,
hrabri kamandant in tovariš Ivan. V tem
boju je mnogo fantov izgubilo življenje.
Ostali so bili ranjeni. Molčeči Pampuška je
tedaj dejal:

— Pojdite, tovariši, kril vas bom, za-
drževal bom švabe...

— Kaj je s tabo, „Gustl“? Saj si ra-
njen. Skupaj se bomo umikali, skupaj tu-
di umirali.

Ivan je pogledoval na prijatelje, izčrpane,
izmučene partizane.

— Nihče se ne pripravlja na smrt. No,
čas je, pojdite.

Pod gosto jelko je čakal, kdaj se bodo
prikazali fašisti. Potem je streljal in metal

* Miha Roš iz Bele pri Železni Kapli — op. ured.

granate, umikal se je med mrtvimi, nepokopanimi tovariši. Nabrbtnik so prerešale svinčenke. Ivan je skrival glavo, vseh krogel se ni obvaroval, ena ga je zadela. Nenadoma je zagledal nekaj partizanov in z njimi komandirja 3. čete Branka, ki je slekel plašč in se ovil v bataljonsko zastavo.

— Splezajte na smreke — je rekel — in pripravite granate. Živi se ne damo. Partizanu z imenom Januar je odtrgalo prste. Ivan mu je nataknil na roko vojaško kapo in ga posadil na drevo. Tudi

sam je zlezel za njim. Prihajajoči preganjanci so iskali ranjence in se norčevali na njihov račun, tako niso opazili partizanov, skritih na gostih smrekah. Bataljonska zastava je bila rešena. A v prihodnosti je bilo mnogo bojov in nelahka pot k zmagi.

Pismo Mileta Pavlina in ta članek sta mi vzburla in vznemirila srce. Spomnil sem se veliko dogodkov iz tistega časa, ko sem se daleč od domovine boril s fašizmom v deželi bratske Jugoslavije.

Kako sem postal partizan

Velika domovinska vojna me je kot 15-letnega fantiča zatekla v vasi Kilov v Kijevski oblasti. V teh resnih dneh smo dečki zamenjali svoje očete in starejše brate, ki so odšli na fronto. Po nalogu Borispoljskega okrajnega odbora smo vstopili v vojaške čete za obrambo vasi — dovažali smo strelivo in opremo našim očetom v gozdovih in k bunkerjem, pomagali smo evakuirati kolhozno živino.

Kmalu so naš rajon okupirali fašisti. Nad sovjetske ljudi, ki so ostali v sovražniškem zaledju, so se zgrnile težave. „Novi red“ jim je prinesel trpljenje. Na tisoče fantov in deklet je bilo odpeljanih v fašistično suženjstvo.

V začetku 1943 je vrsta prišla tudi name. Skupino mladih ljudi iz okoliških vasi so naložili na kamione in pod zaščito brzostrelk pripeljali v Borispolj, kjer so organizirali transport „vzhodnih delavcev“ za odhod v Nemčijo. Skozi majhno okence v tovornem vagonu smo gledali v tujino, neznana mesta in postaje, poljske, nemške, avstrijske. In na koncu zapor v avstrijskem mestu Gradcu, na meji Avstrije z Jugoslavijo.

Razporedili so nas v taborišča, obdana z dvema vrstama bodeče žice. Barake s trojnimi pogradi so bile dobesedno zatrpane z ljudmi. Čez nekaj dni so skupino ujetnikov, v kateri sem bil tudi jaz, zaprli v vagone in prepeljali v mesto Velikovec. Tam je bila prava borza sužnjev, kjer so bogati nemški kmetje za nekaj mark lahko kupili ujetnike. Jaz sem bil v tem času slaboten, majhen, strašno izčrpan in zato me nihče ni hotel vzeti. Končno se je našel kmet tudi zame.

Delal sem na kmetiji velikega zemljiškega posestnika ob meji Slovenije in ko sem začel razumevati krajevni jezik (na tem področju so živeli Slovenci), sem zvedel, da tu delujejo partizani. Čez tri mesece sem se s pomočjo krajevnega gozdarja srečal s partizanskim kurirjem. Seznanil me je z Vladom (Slovcem) iz 1. čete Zapadno-koroškega partizanskega odreda. Kmalu sem začel izpolnjevati prve naloge za partizane po zvezi s kurirjem, a od decembra leta 1943 sem po nalogu Vlada tajno opravljal izvidniško službo in razširjal letake.

Nekoč so mi naročili, naj zberem informacije o mestni žandarmeriji. Čez dva dni so izkoristili moje podatke, partizani so zažgali žandarmerijsko poslopje in uničili 16 žandarjev. Po tej akciji so me začeli zasledovati. O tem sem obvestil partizane. 4. maja 1944 so me sprejeli med borce čete, ki ji je poveljeval Vlado. Kako se je zgodilo, da so me v četi začeli imenovati za „Gustlna“? To ime je zelo razširjeno po Sloveniji. „Podobno kot vaš Ivan,“ mi je rekel eden od borcev. „Tebe tudi kličejo Ivan, toda Gustl ti zelo pristaja.“

Kmalu sem se začel udeleževati bojnih operacij. V maju 1944 je naša četa dobila nalogo pripraviti zasedo na gori, kjer so bili razporejeni sovražni topničarji, ki so varovali Celovec. Zgodaj zjutraj se je četa povzpela do kraja zasede. Borci domačini — Slovenci, ki jih je bilo veliko v naši četi, so nas peljali po znani najkrajši gorski stezi.

Na koncu smo prišli do poti, po kateri smo morali iti do protiletalskih topov z

razstrelivom in živili, dobljenih iz mesta. Četa je zavzela položaje v bližini grape in se zamaskirala ter čakala, da se prikažejo hitlerjevci. Vsak partizan je dobro vedel za svojo nalogo. Meni je bilo naročeno pobijati fašiste, ki bi se jim posrečilo uiti iz navzkrižnega ognja.

Približno opoldne so do mesta zasede prišli topničarji. Na ukaz so usekali naši mitraljezi. Ležal sem za velikim kamnom, ko je prijatelj opazil, da naravnost k meni beži krepak fašist. Do takrat še nikoli v življenju nisem streljal na ljudi. Trenutek je bil strašen, toda pritisknil sem na petelina in fašist je padel štiri metre od mene. Nenadoma se je razlegel ukaz: „Na juriš!“ Partizani smo navalili po hribu navzdol na preostale hitlerjevce. Zmaga je bila popolna. Obloženi s plenom smo se vrnili v taborišče.

Ko smo naslednji dan ocenjevali opravljeno akcijo, sem dobil pohvalo od komandanta čete Vlada in bil imenovan za pomočnika mitraljezca. Mitraljezec je bil Avstrijec Toni, ki je bil nenavadno točen v streljanju in je sploh mojstrsko opravljal svoj posel. V vseh bojih, ki smo jih imeli, sva vselej s tistim mitraljezom bila fašiste jugoslovanska partizana — Rus in Avstrijec.

Iz taborišča pri Solčavi so Tonija, mene in še enega borca bataljona poslali v patruljo. V tem času so fašisti obkolili ba-

taljon, ki se je bil prisiljen brez odlašanja umakniti v gore. Mi trije smo se umaknili sovražniku v zaledje. Rešila nas je Tonijeva prisebnost in to, da je predobro poznal vsako potko v teh gorah.

— Zdaj jim mi pokažemo, — se je smejal, da bi naju vzpodbudil. — Žal je patronov nekam malo, „Gustl“, koliko pasov municije imaš?

— Deset, — sem odgovoril.

— Pomeni dovolj za dvesto fašistov, — je veselo rekel Toni.

Tako je tudi bilo. Ko smo prišli na manjši gorski vrh, je Toni ukazal, da se ustavimo in zavzamemo položaj.

Čez nekaj minut so se zaslišali rafali mitraljezcev, puškini strelji in poki granat.

— Naši nudijo odpor, — je veselo rekel Toni. — No, sedaj se pripravita, švabi se bodo začeli umikati naravnost proti nam. Tukaj jih bomo zgrabili.

In res so se kmalu pokazali umikajoči se hitlerjevci. Sedaj je Toni pokazal svoje mojstrstvo: mitraljez je dobesedno zasipal fašiste z ognjem. Nisem mu mogel sproti podajati mitraljeških pasov iz torbe. Pod večer smo odšli na srečanje z odredom, v podnožju hriba pa smo pustili nekaj desetih trupel fašistov. Po teh operacijah sem bil sprejet v vrste jugoslovanske komunistične mladine, kar je bila zame velika čast. V zvezo so sprejeli tiste, ki so si to zaslužili z uspehi v boju.

Za reko Dravo

In nastopil je dan, o katerem govori članek Mileta Pavlina, postavljen na začetek teh spominov.

24. junija 1944 je bataljon prejel povelje štaba divizije: oddeliti odred 15 komunistov in skojevcev in jih poslati čez reko Dravo na sever s posebno nalogo — porušiti komunikacije in zveze fašistov v obmejnem delu Jugoslavije in Avstrije, kjer je živel slovensko prebivalstvo. Med izbranimi sva bila tudi Toni in jaz.

Naš odred je bil dobro oborožen in je imel radijsko postajo za zvezo s poveljstvom. Za radiotelegrafista je bil postavljen angleški major, ki je prišel k jugoslovanskim partizanom iz ujetništva.

Ponoči smo neopaženo prišli do Drave. Našli smo ugoden kraj za prehod čez to divjo reko. Kot vsi borci odreda, sem se

tudi jaz prepeljal s čolnom na nasprotni breg. Brez kakšnih posebnih dogodkov smo prišli do hribov, kjer nas je čakala zveza — krajevni ilegalec pastir Gutmannschwag, od katerega smo dobili najpomembnejše vesti o fašistih.

Že naslednji dan smo uničili visoko v gorah opazovališče močnejšega sovražnika. Kmalu so zvesti ljudje sporočili našemu komandantu, da fašisti pripravljajo čiščenje področja, na katerem smo se nahajali. V noči smo opravili dolgo pot proti Celovcu in se tam ustavili za nekaj dni. V tem času smo nepretrgoma manevrirali, vestno prikrivali sledi na prehodih.

Od Gutmannschwaga smo dobili podatke o razporeditvi žandarmerije v manjšem kraju Grafenbach-Kneža. Komandant je razmestil enoto v okolici naselja in posta-

„Oder 73“ je s satiričnim kabaretom „Šel je popotnik skozi koroški vek“ z uspehom nastopal doma in na številnih drugih odrih, tudi v Sloveniji

vil zasedo za poslopjem, kjer so bili žandarji. Izbrali smo ugoden položaj, midva s Tonijem sva namerila mitraljez na poslopje. V tem času je troje naših puško-mitraljezcev vdralo v stavbo, ujeli so dva žandarja. Midva sva odprla ogenj po fašistih, ki so zasedali dom. Ko smo jih uničili, smo borci čete zbrali orožje in municijo, zažgali stavbo žandarmerije in se umaknili v gore.

Vrstili so se pohodi, eden težji od drugega, stalno manevriranje. V času pohoda v okolico mesta Wolfsberg-Volšperk smo osvobodili iz taborišča skupino francoskih vojnih ujetnikov.

V avgustu smo dobili sporočilo, da prihaja k nam okrepitev. Vendar je bila usoda odreda tragična. Fašisti so ga odkrili ob Dravi. En sam borec se je uspel rešiti. Povedal je o uničenju odreda, v katerem je bilo veliko sovjetskih fantov in deklet, osvobojenih iz ujetništva.

Koncem avgusta se je naš bataljon premaknil v okolico Šent Pavla. Na pohodu po hribih smo odkrili lovski dom in leseno gostilno, kjer so letovali hitlerjevski oficirji in uslužbenci, ki so prihajali sem na lov. Naši izvidniki so nas obvestili,

da je v gostilni na počitnicah 30 fašističnih letalcev.

Komandant je sklenil, da je treba fašiste uničiti. In že so se s krikom vsuli partizani, zaregljala je Tonijeva strojnica. Fašisti so se skrili za dom. Po petminutnem streljanju smo šli v napad. Fašisti so pričeli v neredu bežati, izstrelki partizanskih pušk pa so jih vseeno dosegli.

Z vsakim dnem se je našemu odredu bolj poznala utrujenost. Zato smo bili zelo veseli, ko smo prejeli vest, da nam na srečo prihaja v okrepitev bataljon, s katerim se bomo v kratkem srečali. To je bil Severno-koroški bataljon. Njegov komandir je bil stotnik Mirko Ulčar, komisar pa Major Mitja.

Izkazalo se je, da je v bataljonu cel vod sovjetskih borcev, katerim je poveljeval Mihail Kozlov. Na žalost ne vem, kakšna je bila njegova nadaljnja usoda, ker so se naše poti hitro ločile. Od borcev ruskega voda sem si zapomnil mladega ukrajinskega fanta Andreja Sadovaja. Tudi on je bil odgnan od fašistov na prisilno delo v Avstrijo, a se je potem priključil jugoslovanskim partizanom.

Naš odred je izvedel vrsto borbenih akcij.

Tako smo v oktobru 1944 izvedli napad na šentpavelsko postajo. Uspeh te operacije je izhajal iz tega, da fašisti niso računali s tem, da bi se partizani lahko pojavili na tem področju.

Po pripravljenem komandantovem načrtu so naši borci najprej porušili telefonske zveze postaje z drugimi kraji, postavili zasede na cestah, ki so peljale k postaji, nato pa nenadoma napadli postajo. Tresoč se od strahu je postajenačelnik povedal razpored prihodov vlakov. Izkazalo se je, da bosta v kratkem prišla dva nasproti si prihajajoča transporta. Komandir je ukazal, naj predstavimo kretnice, vlaka sta trčila in eden od njih je bil popolnoma uničen.

V decembru 1944 je dobil odred po radiu obvestilo, da nam bodo letala ponoči odvrгла orožje. Naročeno nam je bilo, naj na gori na dogovorjeni planoti zakurimo kres, ki bo služil letalu za orientacijo.

In že smo poslušali brnenje motorjev bližajočega se aviona. Naredil je krog in pričel metati „pošiljke z neba“.

— Zaboje na hrbet in v gozd! Ko razbijemo opaže, pridemo do orožja, — je ukazal Ulčar.

In že je na desetine rok vleklo naslednje odvržene zaboje, napolnjene z orožjem. Nenadoma so nebo presekale niti signalnih raket in nedaleč od ognja se je

s treskom in zaslepljujočim plamenom razlegla eksplozija.

— Fašisti nas obstreljujejo! Odkrili so nas!

— je kriknil nekdo od borcev. Naenkrat se je s treh strani na nas sprožil orkanski ogenj. Morali smo zdržati, dokler avion ni odvrigel vse prtljage. A fašisti so v tem času vse tesneje stiskali obroč okoli nas.

— Pogasite ogenj! — se je razlegel glas komandanta.

V ogenj so priletele kepe snega in ledu. Ogenj je zacvrčal, vse okrog se je zavilo v paro in gost črn dim.

— Ničesar ne pustite sovražniku! Ranjenec na hrbet! Umik v gozd! — se je glasil Ulčarjev ukaz.

Glede na surove izkušnje smo vse upe porlagali v svoje noge. Treba je bilo kar najhitreje priti na varno mesto. Stezic v gorah je na tisoče, komandant pa jih je vse poznal. Povedel nas je visoko v gore, kamor fašisti ne vtaknejo nosu. Vso noč se je odred izmikal po zledenelih alpskih stezah. Skozi iglast gozd so se svetlikali žarki jutranjega sonca, a Ulčar nas je priganjal, trudil se je privedi odred čim dalje je bilo možno.

Končno je le dejal: „Odmor!“ Vsi borci so odvrgli na zemljo težke zaboje in potem zaspali, nič manj od borcev izmučeni komandirji pa so ostali budni.

Opomba uredništva: „Gusti“ opisuje tukaj prihod Mirkovega bataljona 15. oktobra 1944 čez Dravo ter boje na Svinški planini in angleško pošiljko orožja na Svinško planino.

Po alpskih poteh

Pozimi 1944 smo delovali na avstrijskem ozemlju. Od tam nam je bilo naročeno izvršiti diverzijo na telefonsko linijo Gradec—Berlin. V mraku se je grupa minerjev, v kateri sem bil tudi jaz, premaknila k cilju. Naši nahrbtniki so bili nabiti z granatami.

Ostali borci so plegli, čakajoč na naše znamenje. Uspešno smo zaminirali področje ceste, na kateri so bili telegrafski stebri. In čez nekaj minut je dolino osvetlil močan ogenj, razlegla se je oglušujoča eksplozija. Eksplozija se je pomešala s streljanjem — borci našega odreda so začeli boj s fašisti.

In zopet pohod po gorskih stezah, in zno-

va diverzije, boj, odhod. Konec decembra smo uničili hotel na Svinški planini, v katerem so bili nastanjeni preganjalci, ki so zasledovali partizane.

Kljub uspešnim operacijam je bil naš položaj zelo težak. Nepretržani boj je spodjedal moči odreda, nenehno so nas zasledovali preganjalci, dobesedno na vsakem koraku so stale sovražne zasede in tudi zima 1945 se je izkazala kot zelo ostra. Poveljstvo pa ni sklenilo zmanjšati, ampak še okrepiti borbena dejavnost. Naš odred je bil razdeljen na tri čete: 1. četa je bila dolžna delovati na sektorju Volšperk, 2. četa na sektorju Celovec, 3. četa pa na sektorju Šent Pavel. Zvezo med

četami so vzdrževali kurirji, ki so se morali srečati vsak teden na določenem kraju. In zopet vsakodnevni boji s preganjalci, stiska, stalna življenjska nevarnost.

Ko so se borci naše čete po boju razmestili k počitku, je pritekel stražar in sporočil, da prihajajo sovražniki. Naš položaj je bil zelo slab — umakniti se je bilo moč samo više na Svinško planino, poraslo z nizkim grmovjem, pri snegu, ki je segal do pasu. Težko je povedati, kakšno naprežanje sil nas je stalo to umikanje.

Do grebena smo imeli še sto metrov, ko so nas Nemci opazili in odprli mitralješki ogenj. Obstreljevali so nas med hojo, mi pa smo se še naprej umikali navkreber; čim prej smo se hoteli prebiti do odrešilnega vrha.

Tedaj pa presenečenje: zagledali smo, kako z vrha naravnost proti nam brze sovražni smučarji. Položaj je bil obupen, znašli smo se v resnični pasti.

— Prenesite ogenj na smučarje! — se je oglasil trd komandantov glas.

Fašiste smo močno razredčili. Z vrha so vzeli prevelik zalet in so drveli proti partizanom, ki so jih z dobrih položajev zasuli s smrtonosnim ognjem mitraljezev. Napadalcu se niso mogli obrniti: z obeh strani je bil prepad; sami so se ujeli v past, ki je bila pripravljena za partizane. Ko smo uničili sovražne smučarje, smo pospešeno odšli v gore. Tokrat se fašisti niso odločili, da bi nas zasledovali. Pre-nočevali smo v gozdu, niti ognja nismo zakurili, tako se je rodil nov dan.

V začetku januarja 1945 smo se znova znašli v obroču zasledovalcev. Zgodaj zjutraj so nas vznemirili izvidniki z obvestilom, da se fašisti premikajo proti našemu taboru. Ker sem takrat spal, nisem slišal obvestila izvidnikov. Ko sem se zdramil, me je kar streslo, nenadoma sem prestrašen zagledal, da poleg leži komisar Poldi z razbito glavo. Prijel sem puško in torbo z naboji ter zbežal za odhajajočimi tovariši. Povsod po gorskih stezah so ležala trupla soborcev. Navalili smo na vrh gore, toda pot so nam presekali sovražni mitraljezci.

Komandir Boj je izdal ukaz: prebiti se navzdol čez položaje sovražne zasede — drugega izhoda ni. Edina naša prednost je bila v dobrem poznavanju krajev. Ko smo se spustili k cesti, smo opazili sovražno patroljo. Točen rafal mitraljeza Fortula

nam je dal možnost, da smo preskočili cesto in se skrili v gozdu.

Sprejet je bil sklep, da se pet borcev, med njimi tudi jaz, odpravi na javko za zvezo z ostalimi četami bataljona. Treba je bilo sporočiti o našem položaju in predati povelje, naj tovariši takoj prevzamejo naše ranjence.

Za poveljnika skupine je bil določen mitraljezec Fortula. Hodili smo vso noč in šele zjutraj prišli do cilja, toda javka je bila izdana fašistom. Sovražniki so postavili zasedo in čim smo se srečali s tovariši iz tretje čete, so fašisti usuli ogenj na nas. Troje borcev je padlo pod sovražnimi strelji. Vrgel sem granato proti zasledovalcem in pod zaščito ognja puško-mitraljezca Fortule so se ostali tovariši živi skrili v gozd.

Nekaj dni smo iskali partizane in na koncu smo se le srečali z manjšo skupino, nato pa smo se v začetku marca 1945 združili z ostalimi borci bataljona.

Naš bataljon je deloval do samega konca vojne. Njegove enote so postavljale zasede na magistrali Volšperk—Velikovec, uničevale hitlerjevce in obračunavale z izdajalci.

In napočil je dolgo pričakovani dan zmage. Spominjam se ga zelo dobro. Prejšnji večer so me s tovariši poslali k nekemu ilegalcu, živečemu v obmejnem Velikovcu; pri njem smo poslušali vesti iz Sovjetske zveze in izvedeli, da je fašistična vojska kapitulirala. Nemudoma smo odhiteli k tovarišem v bataljon.

Ne morem povedati, kako so se razveselili, kako so vriskali borci, ko so izvedeli to veselo novico. Jokali so, se objemali in poljubljali drug drugega. Tedaj nam je spregovoril naš komandant. Govoril nam je o uspehih, o hudih časih v teh letih, o mrtvih tovariših, ki niso doživeli veselega trenutka.

Ko smo se postrojili v kolono z zastavo na čelu, je naš odred krenil v mesto Velikovec; a čez nekaj dni so vlak s sovjetskimi ljudmi, ki so se borili v vrstah jugoslovanskih partizanov, poslali v odpravni center v mesto Gradec.

Ganljivo je bilo slovo z bojnimi tovariši; zakleli smo se na naše vojno bratstvo, da bomo na vse načine okrepili prijateljstvo naših narodov.

(prevedla Nataša Stergar)

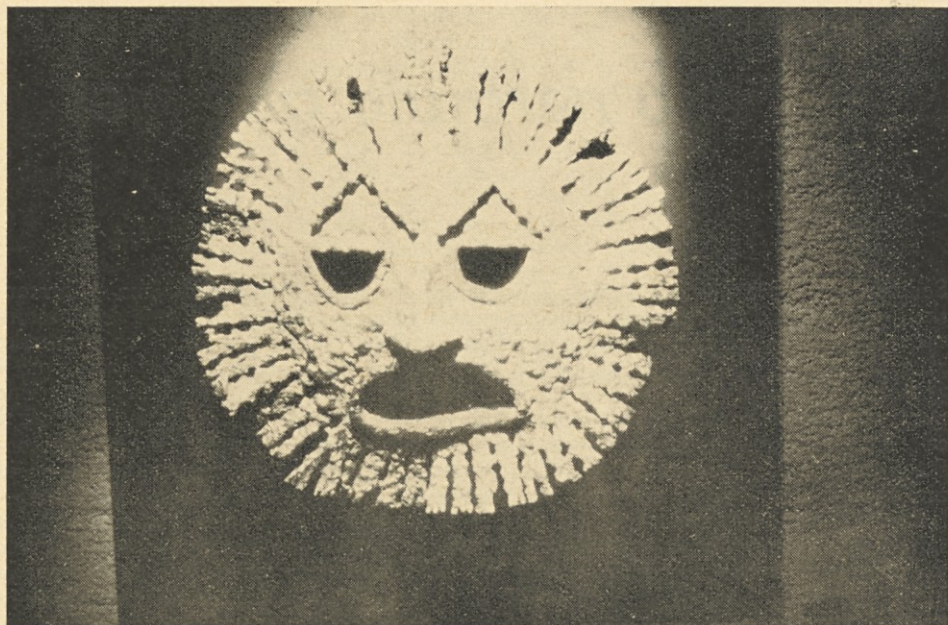
aula slovenica

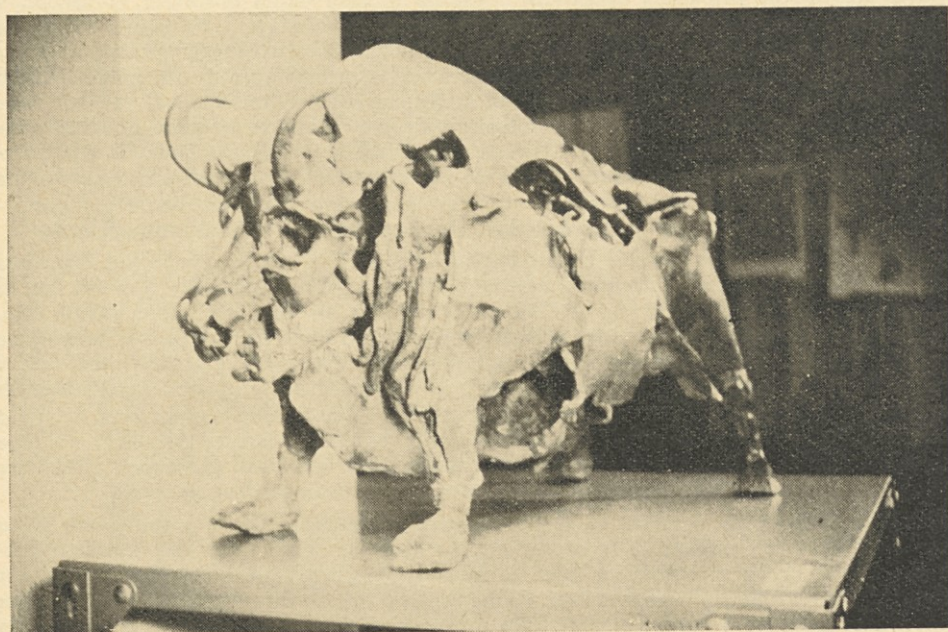
V novem posloppju slovenskega zadružnega centra v Celovcu (Pavličeva 5—7) je bila lani odprta prireditvena dvorana „aula slovenica“, ki služi umetniškim razstavam in drugim kulturnim prireditvam

V prvem letu obstoja galerije „aula slovenica“ so razstavljali Aleksander Kovač, Janez Boljka in Božidar Jakac. — Zgoraj delo A. Kovača „Sonce“, spodaj delo J. Boljke „Bik“

Bretonsko narodno gibanje

Sodelovanje, čeprav — kot naglašajo bretonski avtorji — številčno majhne — bretonske skupine z okupatorjem med drugo svetovno vojno in obenem zbližanje dela bretonskega narodnega gibanja z vichijsko vlado maršala Petaina sta imeli za bretonsko gibanje tragične posledice in sta ta čas Bretoncem v celoti vtisnili pečat izdajstva. V prvem desetletju po vojni je bilo tako bretonsko narodno-politično gibanje praktično mrtvo. V zmedi in stiski, na pomolu sveta, ki se je obnašal ne le odklonilno, temveč celo odkrito sovražno, se je del Bretanje, ki se je najmočneje zavedal svojega bretonskega porekla, obrnil k sebi, k izročilu svoje preteklosti, predvsem pa k običajem in življenju tistega sloja, ki vse do danes predstavlja večino bretonskega prebivalstva — h kmetu. Čustvo bretonskega človeka, ki se ni mogel svobodno in neovirano izraziti v svojem jeziku, je našlo izraz v folklori. Zanimanje za narodno glasbo in ples je oživelo v do tedaj nedoseženem obsegu. Zopet so se začeli praznovati stari prazniki, stari in mladi so peli stare pesmi in plesali stare pleske. Ko je čas za silo zacelil vojne rane in prinesel večjo sprostitev, je oživelo tudi zanimanje za bretonsko besedo in izročilo. Pred nedavnim je Yann Ber Piriou zapisal, „da je besedna umetnost našega ljudstva“ v tej drugi polovici XX. stoletja, ko se zdi, da je že obsojena na smrt, presenetljivo živa. Tisti, ki trdijo, da v vsem tem ni več kot ugašajoči ogenj, naj bi doživeli še velika presenečenja.

Očitek, da se Bretonci z oživljanjem ljudske umetnosti, tradicij in običajev vračajo k preteklosti, je Pierre Jakez Helias zavrnil z Renanovo mislijo, da „ljudska praznovanja pogosto ne pripadajo zgodovini“. Vseeno se nam danes postavlja vprašanje, v kolikšni meri so ljudski prazniki s pesmijo in plesom, z baladami o preteklih, morda že pozabljenih dogodkih v svetu hitrega gospodarskega in družbenega spreminjanja, ki prazni tudi bretonske vasi in zahteva obenem naglo prilagajanje novim gospodarskim zahtevam in možnostim, skratka odprtost in širino tudi za Bretonca kaj več kot zgodovina. V stiski, v kateri pomeni prihodnost vztrajno in niti ne posebno počasno umiranje, je sicer preteklost dobrodošla, kohezivno delujoča potrditev. Toda iskanje potrditve v preteklosti lahko postane usodno, če ne uspemo izkušnji tradicije in zgodovine uporabiti kot sredstvo za odpiranje sodobnim procesom; če ostanemo le pri nostalgичnem prisluškovanju iztekajočemu se času in zaverovanosti v svoje lastno izkustvo.

V uvodu k svojim spominom je Ernest Renan, ki je svetu znan predvsem kot francoski mislec, sicer pa je po rodu Bretonec, zapisal staro bretonsko pripovedko o mestu Isu, ki je neznano kdaj potonilo v morje. Na raznih mestih ob obali so ljudje kazali kraj, kjer se je nekoč nahajalo bajeslovno mesto, a ribiči so o njem pripovedovali nenavadne zgodbe. Kadar se razbesni neurje, so zagotavljali, se v morskih globinah med valovi vidijo šiljasti vrhovi njegovih cerkva; v dnevih tišine prihaja iz globine zvok njegovih zvonov, ki bijejo himno dneva. „Pogosto čutim, kot bi se na dnu mojega srca nahajalo mesto Is in bi njegovi zvonovi pozivali k službi božji vernike, ki ne slišijo več“, je sklenil Renan. „Včasih zastanem, da bi prisluhnil tem drhtečim glasovom, za katere se zdi, da prihajajo iz brezkončnih globin, kot glasovi nekega drugega sveta...“

Morda je pripovedka o mestu Is, o prisluškovanju glasovom, ki so v sodobnem svetu vse šibkejši odmev iztekajoče se zgodovine, po svoje že značilna za del današnje Bretanje. Neustavljivo spreminjanje sicer že močno transformirane bretonske družbe kot tudi tragična izkušnja druge svetovne vojne pa sta pospešili diferenciacijo v bretonskem narodnem gibanju. V zadnjem desetletju postajajo glasnejše skupine, ki se zavzemajo

za radikalnejše rešitve, rešitve, ki bi ne le rešile bretonski narod in jezik pred hitro smrtjo, temveč zagotovile tudi temeljito družbeno in gospodarsko preobrazbo celotne Bretanje. Iz sestavkov, ki so mi bili na razpolago za to informacijo, se zdi, da postaja med Bretonci, ki določajo tok političnega življenja v Bretanji, že pomemben dejavnik usmeritev k socializmu.

Pri pisanju informacije sem se oprl na naslednje sestavke: Ronan Roudaut: *Histoire du mouvement breton*, Yann Ber Piriou: *Usage spontane et litteraire du breton*, F. Elegoet: *Bilinguisme ou domination linguistique*, Pierre Doridam: *La Bretagne et socialisme*, vsi v *Les Temps Modernes* 324-26, avgust-september 1973, Francis Gourvil: *Langues et litterature bretons*, zbirka „Que sais-je 527“, sestavek „Die Bretagne“ v *Handbuch der europäischen Volksgruppen Ethnos*, Wien-Stuttgart, 1970. V slovenskem tisku so bili Bretonci deležni več pozornosti kot ostali francoski manjšinski narodi. O svojih obiskih v Bretanji je najprej pisal B. Pogačnik leta 1968-69 in nato še v knjižici: „Kolikšna moč je v sladkorju“, Pričevanja, Mladinska knjiga 1970, spomladi 1974 (aprila, maja) pa je o srečanjih z Bretonci zelo zanimivo poročal tudi sedanji dopisnik Dela v Parizu Andrej Novak.

I.

Kot povedo priročniki, je Bretanja 35 000 km² velik polotok, ki se le s svojim vzhodnim delom dotika kopnega. Na tem polotoku živi danes nekoliko več kot tri milijone 200 tisoč prebivalcev, bretonščino pa uporablja kot pogovorni jezik le pol milijona in to število še upada. Številke o razvoju bretonskega prebivalstva v zadnjem stoletju so le približne, saj se francoskim oblastem nikoli ni zdelo potrebno, da bi Bretonce posebej prešteli. Zaradi agrarnega in zaostalega značaja njenega gospodarstva je za Bretanjo kot celoto vse od srede preteklega stoletja značilno intenzivno izseljevanje, padanje odstotka bretonskega elementa pa je pospeševala še — čeprav počasna — rast meščanstva na polotoku. Kako hiter je ta proces tudi v zadnjem času, kaže podatek privatnega štetja časopisa „Gwalran“ iz leta 1928, po katerem naj bi bilo v dvajsetih letih v Bretanji še milijon štiristo tisoč bretonsko govorečih prebivalcev. V 45 letih je torej njihovo število padlo kar na tretjino. Danes so Bretonci naseljeni predvsem v zahodni, tim. nižji Bretanji, medtem ko ima zahod proti celini francoski značaj.

Bretanja je dežela prepiha, prostor, preko katerega so potovali različni narodi. Prvotno prebivalstvo je bilo verjetno sorodno Baskom, kasneje so se na polotoku naselili Kelti, ki so se sčasoma latinizirali in so jih nato ponovno rekeltizirali Britanci z britanskega otoka ter tako sklenili etnično izoblikovanje bretonskega naroda. Bretonski jezik spada v keltsko jezikovno skupino, vendar se v nasprotju s prevladujočim mnenjem, da gre za isti jezik, kot ga govorijo na Irskem, v Walesu ali na otoku Man, od teh jezikov močno razlikuje.

Pred prihodom Rimljanov se je polotok imenoval *Aremorica*, kar pomeni po keltsko „deželo ob morju“. V V. stoletju našega štetja, ko so Sasi in Angli vdrli na britanski otok, pa se je nekaj krdel Britancev umaknilo na celino in se naselilo ob bregovih tedaj že deloma latinizirane *Aremorice*. Na polotok so s seboj prinesli ime svoje dežele, živ keltski jezik, krščansko vero, strogo notranjo organizacijo in verjetno že visoko razvit družbeni red. Od tedaj sta Britaniji dve: otoška, pretežno germanska Velika Britanija in mala Britanija, Bretanja na polotoku. Vez med obema deželama se je delno ohranila vse do danes. A. Novak je tako aprila 1974 poročal, da je za bretonskega kmeta pogosto „London bliže kot Pariz in Plymouth bliže kot bretonsko središče Rennes“. Mnogi bretonski izdelki torej še tradicionalno potujejo na otok namesto na celino. (Delo, 26. aprila 1974).

Skoraj 700 let, od srede 9. do srede 16. stoletja, so bretonski vojvode le formalno priznavali francosko suverenost in uspeli — neredko v spretni igri med močnimi sosedi, francoskim, angleškim in kastiljskim kraljem — obdržati samostojnost. R. Roudaut v svojem članku v *Les Temps Modernes* imenuje to obdobje „razdobje bretonske nacionalne neodvisnosti“. Naklonjen geografski položaj je omogočil Bretanji gospodarski

razcvet, ki so ga po združitvi s Francijo zavrli šele liberalni ukrepi ministrov francoskega kralja.

Leta 1532 so morali avtonomni stanovi bretonskega vojvodstva pristati na združitve bretonske in francoske krone. Sporazum o združitvi pa je Bretanji tudi nadalje puščal notranjo avtonomijo. Deželni stanovi so obdržali v svojih rokah upravo, pravico odmerjanja davkov, obenem pa Bretoncem kot Baskom ni bilo treba služiti vojske izven deželnih meja. Sporazum sam, ki predstavlja za del Bretanje še danes zgodovinsko potrditev avtonomije in nacionalnih svoboščin, pa je postal že v obdobju pred francosko revolucijo sekundarnega značaja. Za razvoj je bilo odločilno, da se je bretonsko plemstvo in nastajajoče meščanstvo sčasoma pofrancozilo in sodelovalo s francoskim meščanstvom v procesu pravnega in gospodarskega združevanja Francije. Posebno slednje je v svojem prizadevanju po poenotenju tržišča in odpravi vseh ovir, ki bi omejevale svobodno cirkulacijo ljudi in dobrin, močno prizadelo bretonsko gospodarstvo.

Francoska revolucija 1789. leta je iz sporazuma iz leta 1532 dokončno napravila mrtev papir, zbrisala Bretanjo z zemljevida ter jo upravno reorganizirala v pet umetno izoblikovanih departmajev. Nekdaj avtonomne francoske province so centralizem revolucije in kasneje cesarstva občutile mnogo težje kot centralizem kraljev. Tako tudi Bretanija. Še četrto stoletja so na polotoku nemiri in odpori in trajajo še, ko se na vaterlooskem polju odloča usoda Napoleonove Francije. V 19. stoletje stopa Bretanija povsem izčrpana in začena se dolgo obdobje stagnacije. Krizo klasičnega bretonskega kmečkega sveta stopnjujejo odmevi intenzivnih gospodarskih sprememb, ki jih v 19. stoletju preživlja Francija, ko se spreminja v moderno meščansko kapitalistično državo.

Življenje bretonskega človeka pa je še nadalje odvisno predvsem od radodarnosti zemlje in ob obali od uspešnega ribolova. Njegov svet je zožen na skrb za vsakdanji kruh in na molitev, saj je keltski jezik povsem izrinjen tudi iz nižjih šol. Tako gospodarsko in kulturno osamljen in odtujen ostaja in postaja Bretonec „primitivni in zaostali bretonski kmet“, kot ga vidi francosko meščanstvo ob začetku našega stoletja, ko se začne oživljati bretonska nacionalna zavest in kot ga marsikje vidi še danes.

II.

Bretonska besedna umetnost ima skoraj tisočletno tradicijo, toda za obdobja do konca srednjega veka ni izvirnih besedil in je mogoče poročila o pevcih in pesmi slediti le iz „druge roke“. Po 15. stoletju postajajo zapisani besedni spomeniki pogostejši. Večinoma gre za spise s cerkveno tematiko, deloma tudi slovarje ali jezikovne priročnike, mistične igre in pesmi. Sistematično zanimanje za bretonsko besedo je oživelo ob koncu 18. in začetku 19. stoletja, torej v obdobju centralizacije, ko je začela pariška vlada na vsem ozemlju Bretanje uvajati francoščino kot edini javni in uradni jezik. V tem obdobju je nastalo verjetno najbolj znano bretonsko književno delo 19. stoletja, zbirka ljudskih pesmi „Barzaz Breiz“ Hersarta de la Vilamarqué. V 19. in začetku 20. stoletja se pod vplivom jezikoslovcev in vse številnejših književnih ustvarjalcev tudi dokončno izoblikuje bretonski knjižni jezik, v katerem razmeroma veliko število bretonskih književnikov in kulturnih delavcev piše še danes.

19. stoletje pa je obenem čas, ko ni zaslediti „resničnega, ljudskega izraza bretonskega nacionalnega čustva“ (Roudaut). Prvi, plahi znaki nastajajoče nacionalne zavesti se kažejo v književnem in kulturnem delu ozkega kroga bretonskih izobražencev, ki ob koncu stoletja že razkriva odkrite „regionalne in nacionalne tendence“. Kot izraz teh aspiracij, čeprav aspiracij elite, ki še ni širše analizirala in opredelila bretonskega nacionalnega problema, je leta 1898 nastala Bretonska pokrajinska zveza, ki je pozivala h konstituiranju Bretanje v posebno pokrajino. Leta 1911 je nato ustanovljena Bretonska narodna stranka, ki že zahteva „politično neodvisnost in priznanje bretonskega nacionalnega jezika kot edinega nacionalnega jezika v deželi“. Tudi te zahteve še nimajo širšega zaledja. Bretonci stopajo v prvo svetovno vojno, ko doživlja narodno-politično gibanje pri približno enakem številu Slovencev že svoj višek, praktično brez programa in le z ozko skupino narodno zavednih izobražencev.

III.

Kot smo pokazali že v članku o Baskih (glej Koroški koledar za leto 1975), prevladuje od francoske revolucije do danes v Franciji prepričanje, da obsega „francoski narod“ vse v francoskem državnem okviru združene prebivalce, torej tudi manjšinske narodne skupine. Čeprav francoska demokracija ne postopa sovražno proti tujim (nefrancoskim) jezikom in v skladu s svobodo izražanja lahko izhajajo časopisi v kateremkoli med njimi, je „francoščina edini uradni jezik na vsem teritoriju Francije, jezik, ki ga je nujno potrebno poznati in edini, ki se ga poučuje v ljudski šoli“. Podobno, pogosto celo povsem odklonilno, stališče je imela uradna Francija tudi do bretonskega jezika. Tako je leta 1925 prosvetni minister odkrito izjavil, da mora „bretonski jezik v korist francoske enotnosti povsem izginiti“, za francoskega ministrskega predsednika Poincaréja pa je bil nastop enega njegovih ministrov, ki je v predvolilnem boju 1928 leta uporabil nekaj bretonskih besed, nezaslišan škandal. Zadnji uradni napisi v bretonščini v našem stoletju so bili pozivi k mobilizaciji med prvo svetovno vojno. Bretonci so se tem pozivom tudi odzvali in plačali razmeroma velik krvni davek.

Odklonilno stališče do nacionalnih in jezikovnih posebnosti bretonskega prebivalstva pa je imelo prav nasproten učinek, kot si ga je želel Pariz. Med Bretonci je delovalo prebujajoče, povezujoče in je vzpodbudilo k agresivnim akcijam. Nezadovoljstvo je še potencirala kriza bretanskega gospodarstva po prvi svetovni vojni. V dvajsetih in tridesetih letih si sledijo teroristične akcije, napadi na prefektуре, v Rennesu pa je 1932. leta zletel v zrak spomenik — simbol povezanosti s Francijo (ki ga še do danes niso obnovili). Jedro legalnega narodno-političnega gibanja je do leta 1927 še ožja skupina okoli revije „Breiz Atao“, ki se nato konstituira v Avtonomno bretonsko stranko, po razcepu 1930. leta pa v Bretonsko narodno stranko. Iz literature je razvidno, da tudi pri skupinah, ki med obema vojnama določajo smer bretonskega gibanja, manjka širše ideološke osnove in prevladujejo predvsem konservativni koncepti, ki so usmerjeni k ohranitvi tradicionalne bretonske družbe in je njihova glavna zahteva avtonomen bretonski statut. Posameznikov, ki vidijo bretonski problem ne le v njegovem ozko nacionalnem, pač pa tudi širšem družbeno-gospodarskem okviru, je malo. Ti levo usmerjeni Bretonci najdejo podporo pri francoski levici, ki je vključno s komunistično partijo pokazala za bretonske težnje kot težnje regij sploh mnogo več posluha (P. Deridam trdi, da le do leta 1936, ko nastopi vlado Ljudska fronta). Kljub še razmeroma ekskluzivnem značaju pa je bretonsko gibanje v letih 1919—1939 uspelo opozoriti na prisotnost bretonskega nacionalnega problema v francoskem notranjem političnem življenju.

Ob izbruhu svetovne vojne se je Bretonska narodna stranka najprej opredelila za nevtralnost. Posamezniki so celo menili, da Bretonci do Francije nimajo obveznosti. Kasneje se je del bretonskih nacionalistov zbližal z vlado maršala Petaina v Vichi-ju, ki je pristala na ustanovitev „Posvetovalnega odbora za Bretanjo“ in popustila določenim bretonskim zahtevam (npr. uvedbo nekaj ur bretonščine tedensko v nekaterih šolah). Skrajna bretonska desnica je aktivno sodelovala z okupatorjem. Njen voditelj opat Y. V. Perrot je organiziral posebno milico (Roudaut navaja, da ta ni imela več kot 150 prostovoljcev). Leta 1943 so ga likvidirali francoski partizani.

Del Bretoncev se je sicer opredelil zoper dogovarjanje z Vichi-jem, prav tako so se Bretonci borili tudi v vrstah francoskih partizanov. Kolaboracionizem desnice pa je povzročil nepopravljivo škodo bretonskemu gibanju v celoti. Medvojni dogodki so ostali očitek, rana in predmet spora vse do danes. Tudi spomin na Y. V. Perrota še ni mrtev. B. Pogačnik piše v uvodu navedeni knjigi, da se je leta 1969 udeležil zbora bretonskih nacionalistov na njegovem grobu.

IV.

Omenili smo že, da francoski šolski sistem od revolucije dalje ne dopušča pouka v regionalnih jezikih v ljudskih šolah in je učni jezik na vseh stopnjah le francoščina. V Bretanji — kot omenja literatura — naj bi bila zapora za bretonščino še posebno stroga:

otroci niso smeli bretonsko govoriti niti med odmorom in učitelji so prestopnike, ki so jih ugotovili z navajanjem k medsebojnemu vohunjenju, posebej kaznovali. (Zadnji primer takega preganjanja bretonščine naj bi bil javno razkrit še 1960. leta). Razumljivo je tako radikalen izgon bretonščine iz javnega življenja ustvaril med Bretonci povsem poseben odnos do svojega jezika, psihološko zavoro, ki se je marsikdo še danes ne more osvoboditi. Zato večinoma ostaja bretonščina jezik za domačo rabo, za pogovor v najožjem krogu in med najbližjimi prijatelji.

Tim. „loi deixonne“ iz leta 1951, ki smo ga omenili že v članku o Baskih, je sicer omogočil dodatni pouk bretonščine v rednih ljudskih šolah, toda ker ni bilo nič storjenega za pouk učiteljev samih, je tudi to določilo marsikje ostalo brez uspeha. Podooben primer je uporaba bretonščine v cerkvi: uradno je danes bretonščina liturgični jezik treh škofij v spodnji Bretanji. Mnogo duhovnikov pa ne obvlada bretonščine v zadostni meri, da bi se je lahko poslužili vsaj pri pridigi, saj pouk bretonskega jezika v seminarjih ni predviden. (Vendar igrajo duhovniki v Bretanji tudi drugače redko kje tako pomembno narodno-osveščevalno vlogo kot med Baski).

Bretonci tudi po drugi svetovni vojni niso dobili svojega gledališča, narodne knjižnice ali regionalnega muzeja. Prav tako v Bretanji ni dnevnika ali tednika, ki bi izhajal v bretonščini in se kulturno življenje odvija okoli eno ali dvomesečnikov. Peticije in pozivi so izsilili od francoske radiotelevizije smešno koncesijo: regionalna radijska postaja oddaja v bretonščini štirideset minut tedensko, televizijska pa le devetdeset sekund (reci in piši: minuto in pol). Prizadevanje za nacionalno enakopravnost Bretoncev je torej tudi po drugi svetovni vojni rodilo pičle sadove.

Tragika bretonskega človeka pa ni le in predvsem v njegovi nacionalni podrejenosti. Nekdanji predsednik francoskega sveta, R. Pleven, je pred časom izjavil, da razmere, v katerih se nahaja bretonsko gospodarstvo, spominjajo na kolonialno stanje in mora Francija Bretanji pomagati in omogočiti, da se notranje razvije, če se hoče izogniti

Zorka Weiss: Drevesa, svinčnik

neprijetnim zaostritvam. Od prve svetovne vojne dalje doživlja bretonsko gospodarstvo silno naglo preobrazbo. Leta 1918 naj bi še 70 % prebivalstva živelo izključno od kmetijstva, danes pa le nekaj več kot 30 %. Vsako leto odide z zemlje 13.000 kmetov (nek drug podatek pove celo da 16.000). V odnosu na pariško ali severna industrijska področja je družinski dohodek v Bretanji naravnost katastrofalno nizek. A. Novak je maja 1974 poročal v Delu, da so bili po veliki anketi, ki jo je nedavno napravil pariški tednik „Le point“, štirje bretonski departmaji med tistimi, kjer se najslabše živi, departma Morbihan pa je sploh na zadnjem mestu.

Dolga leta je bila Bretanja pravi rezervoar cenene delovne sile za industrijsko Francijo. S to delovno silo in njeno nizko ceno računajo tudi veliki industrijski koncerni in francoski ter mednarodni kapital, ki že nekaj časa aktivno sodelujejo v procesu industrializacije Bretanje in v njenih mestih ustanavljajo svoja podjetja. Takemu toku industrializacije, ki upošteva predvsem dobičke kapitala, se danes vedno odločneje postavlja v bran prepričanje, da mora bretonska industrija nastajati iz domačih potreb, zahtev in možnosti. Že leta 1961 so francoski gospodarski načrtovalci predlagali 22 tim. „regij planiranja (regions de programmes)“, v katerih naj bi nadaljnji gospodarski razvoj usmerili ob upoštevanju njihovih specifičnih razmer in življenskih sposobnosti in tako zagotovili gospodarsko izenačenost pokrajin oz. zmanjševanje razlik med njimi. Ena izmed teh „regij planiranja“ naj bi bila tudi Bretanja. Uspeh takega planiranja je seveda odvisen predvsem od Pariza, ki se sicer zaveda bretonske revščine in si tudi že nekaj časa prizadeva pospešiti njeno gospodarsko obnovo.

Opisan gospodarsko-družbeni razvoj pa je določil tudi tok političnega življenja v Bretanji po letu 1945 in pospešil politično diferenciacijo v bretonskem gibanju.

V.

Bretonsko narodno-politično gibanje je po II. svetovni vojni počasi in težka oživljalo. Leta 1950 ustanovljeni CELIB (Komite za študij in združevanje bretonskih interesov) je sicer v letih 1950—1964 združil mnoge nacionalno usmerjene Bretonce, vendar njegova dejavnost ni imela odkrito političnega značaja. Leta 1957 je tako nastalo Gibanje za organizacijo Bretanje (MOB), katerega jedro je bilo v skupini okoli časopisa „Prihodnost Bretanje“. Po Roudautu predstavlja to gibanje kontinuiteto stare bretonske desnice in je bilo močno neenotno, kar razkrivajo tudi številna nihanja in razhajanja v šestdesetih letih. Osnovna zahteva MOB je ostala zahteva po avtonomnem bretonskem statutu; zgodovinska utemeljitev takega statuta naj bi bil sporazum iz leta 1532. Misel na avtonomno Bretanjo so v MOB povezovali s koncepti širše, federalizirane evropske skupnosti svobodnih narodov, v kateri bi lahko tudi Bretanja našla enako-pravno mesto.

Med skupinami, ki so se izdvojile iz MOB, zasluži posebno pozornost Bretonska demokratska zveza (UDB), ki se je leta 1964 konstituirala kot „stranka, združujoča Bretonce in prijatelje Bretanje, ki se zavedajo svoje nacionalne posebnosti in so prepričani o neizogibni potrebi graditve socializma v svoji deželi“. V letih 1964-1968 je UDB utrjevala svojo ideologijo; čeprav je še nadalje napadala francoski centralizem, se je njena glavna pozornost usmerila k razkrivanju razrednega značaja družbeno-gospodarske podrejenosti bretonskega človeka. Marksistom v gibanju so se kmalu pridružili levi kristjani, sindikalisti in mladi, ki so jim konservativna stališča bretonske desnice postala preozka.

Leto 1968, ki je temeljito pretreslo vso Francijo, pa je postalo tudi za UDB leto krize. Vzrok za to krizo je bil odnos do ekstremne skupine tim. Bretonske osvobodilne fronte (FLB). Zdi se, da FLB ni bila nikoli posebno številčna skupina; prvi njeni atentati segajo v leto 1966. Pretresi leta 1968 in nastop policije proti FLB pa so vzbudili simpatije za FLB tudi v delu UDB. Sledilo je obdobje razhajanja in razčiščevanj, nastajale so nove skupine, ki jih tu pač ne bomo posebej omenjali. Jedro bretonske levice danes naj bi sestavljali mladi ljudje, med njimi tudi številni delavci. Bretonci se vključujejo v francoske sindikate in povezujejo s francoskimi levimi strankami — odvisno seveda od razumevanja, ki ga te stranke pokažejo za problem Bretanje. Še največ posluha ka-

žejo socialisti, ki se zadnje čase nagibajo k samoupravljanju, zahtevam po decentralizaciji in priznanju avtonomnih pravic pokrajinam. Na volitvah bretonske politične skupine ne nastopajo s svojimi kandidati.

Kot nas je pri Baskih, nas bo tudi pri Bretoncih zanimalo, kakšno je danes širše zaledje skupin, ki smo jih omenili. A. Novak piše v Delu 20. aprila 1974, da je novinar iz quimperske redakcije „Quest France“ razdelil mlado generacijo Bretoncev v štiri skupine: „Prvič na tiste, ki so se aktivno angažirali v boju za narodnostne pravice; drugič tiste, ki se borijo za ohranitev bretonske kulture, vendar je ne povezujejo s politiko; tretjič tiste, za katere je bretonska kultura nekakšen „potrošniški predmet“ ter naposled tiste, ki so neprizadeti, ali celo sovražno razpoloženi. Večina jih je po mojem mnenju v drugi in tretji kategoriji“.

Ugotovitev, ki izginjajočemu narodu zamudniku v sodobnem svetu ne obeta najlepše perspektive.

Sklep ob koncu informacije o Bretanji se ne more razlikovati od sklepa sestavka o Baskih. V določeni meri nam je svet bretonskega ljudstva, tega ostanka enega najstarejših evropskih narodov, ki izginja proti morju, v smeri, v kateri je izginilo njegovo bajeslovno mesto Is, daleč in tuj. Verjetno ne bi čutili posebnega obžalovanja, če bi odhajal prostovoljno, sam od sebe, iščoč v narodu večine novih in svobodnejših oblik življenja. Dejstvo, da je že močno zreducirano število Bretoncev danes bolj agresivno prisotno kot kdajkoli v novejši zgodovini, pa nas vrne k razmišljanju o razsežnosti in intenzivnosti nacionalnega čustva in spoznanju, da tega čustva tudi v tako majhni in nekoherentni nacionalni skupnosti, kot je bretonska, z represivnimi merami ni mogoče zatreti. Celo več: pritisk deluje v njej povezujoče in le vzpodbuja nova nasprotja.

Vestnik koroških partizanov
štev. 2—3/1974

MILKA HARTMAN

Oj sonce zlato

*Kam hitiš, oj sonce zlato,
ko odhajaš za gore?
Kaj še vzideš v zornem jutru,
ali nikdar več zame?!*

*Kaj me na večer vprašuješ —
tema ima strahotno moč!
V jutru ranem me začuješ:
„Z zarjo sem pregnalo noč!“*

*Ah, so to nam dobri upi,
da za temo prisije dan —!
Grenko je v življenja kupi,
ako upamo zaman.*

*Sonce, sonce — pošlji žarke
v naših bojov krute dni,
sij na jadra naše barke,
da prispe — v zelen pristan.*

Naša pesem nam pridobiva prijatelje

Prosvetno delo na deželi se je v zadnjih desetletjih v marsičem spremenilo. Moderni čas s tehniko, ki človeka lahko nasiti s televizijskimi in radijskimi oddajami že v njegovi domači hiši, je ustvaril za prosvetno delo docela drugačne pogoje. (Ako se je človek pred desetletji zadovoljil s čitalniškimi večeri, je danes v podobnih stvareh mnogo zahtevnejši). V nekaterih krajih pa je ustvaril tudi tujski promet drugačne pogoje za prosvetno delovanje. Deloma je vsilil ljudem zaradi sezonskega dela drug ritem življenja, deloma pa nudi tudi med tednom več zabave, ki je namenjena seveda v prvi vrsti turistom. V takem turističnem kraju in zaledju deluje tudi Slovensko prosvetno društvo „Danica“. Ob Klopinijskem in Zablatniškem jezeru se zbira v poletni sezoni vedno več ljudi iz vsega sveta. Zato se je v teh krajih tudi marsikaj spremenilo. Kjer so imeli nekoč kmetje svoje „kajže“, stojijo danes mogočni hoteli; kjer so bile težko obdelovane njive ali kjer so še pred desetletji kosili „voč“ za konje, se razprostirajo danes campingi.

Tako je tudi tujski promet prisilil ljudi, da so način svojega življenja v marsičem spremenili in prikrójili letoviščarjem.

Tudi način kulturnega in prosvetnega delovanja se je moral prilagoditi novim pogojem in okoliščinam. Težišče pevskega delovanja, ki je bilo včasih — kakor velja to za odrski odsek še danes — v zimskem času, je preložilo Slovensko prosvetno društvo „Danica“ na poletno sezono. Tako so postali pevski koncerti in „koroški večeri“, ki so

namenjeni v prvi vrsti turistom, bistven del kulturnega udejstvovanja.

Že pred desetimi leti, ko se je začel turizem vedno močneje razvijati tudi v zaledju Klopinijskega in Zablatniškega jezera, je začela prirejati „Danica“ posebne pevske večere za turiste. S tem je ubrala nova pota v prosvetnem delovanju, ki je bilo doslej slovenskim društvom na Koroškem nekaj tujega: posredovala je slovensko pesem gostom, ki so iskali pri nas oddih in mir. česar dežela na zunaj še do danes ni hotela pokazati, namreč dvojezični značaj Koroške, to se je posrečilo društvu s svojimi pevskimi večeri, z dvojezičnim sporedom in dvojezično povezovalo pesmi.

Mnogi turisti so se začeli zanimati za naše kulturno delovanje, preko tega pa tudi splošno za slovenski življenj na Koroškem.

Enega teh koncertov ob Klopinijskem jezeru sta se udeležila tudi dva gosta iz Nürnberga, ki sta po sporedu iskala stike s pevovodjem „Danice“ Hanzijem Kežarjem. Po večkratnem obisku naših koncertov pa sta povabila „Danico“ v Nürnberg.

Vigredi 1972 so se podali šentvidski pevci v Nemčijo. Za majhno podeželsko prosvetno društvo je bilo to nekaj izrednega. Zato so bili občutki pri pevcih mešani, kako bodo sprejeti; večina je bila skeptična. Prvi nastop je bil v evangelijski farni dvorani v Röttenbachu. Že po prvem koncertu je bil led prebit, skepsa in mešani občutki so se razblinili. Sledil je še koncert v Baidersdorfu, manjšem mestu blizu Nürnberga, kjer smo bili pravtako prijetno sprejeti

SPD „Danica“ v št. Vidu v Podjuni sodi med najbolj aktivna društva. Poleg pevske goji tudi odrsko in druge dejavnosti ter prijateljske stike z raznimi društvi doma in v inozemstvu

in povabljeni na domove tamkajšnjih pevcev.

Prvemu povabilu „Danice“ v Nürnberg je sledilo protipovabilo na Koroško. Od 31. maja do 3. junija 1973 so bili pri nas v gosteh trije zbori, ki jih vodi Herbert Wittek, mož, ki je pred leti s svojo ženo navezal stike z „Danico“. V nabito polni škocijanski farni dvorani in v navzočnosti celega občinskega odbora so po pozdravu s strani „Danice“ predvajali svoj spored moških zbor „Nürnberg“, moški zbor „Großgrundlach“ (predmestje Nürnberga) in cerkveni zbor „Baiersdorf“. Navdušeno smo sprejeli pesem ljudi, ki so kljub oddaljenosti in kljub drugemu jeziku postali naši prijatelji.

Na povabilo moškega zbora iz Großgrundlacha in cerkvenega zbora iz Baiersdorfa je „Danica“ šla od 28. 4. do 1. 5. 1974 ponovno na gostovanje v Nürnberg. Prvi nastop je bil v ogromni telovadnici v nürnberškem predmestju Großgrundlach. Nadvse prisrčno so nas sprejeli tamkajšnji pevci in poslušalci. Med njimi so bili nürnberški nadžupan dr. Andreas Urschlechter ter več mestnih svetnikov. V pozdrav je zapel tamkajšnji zbor znano nemško pesem „Lied kling in die Welt“. Že besedilo te pesmi je nakazalo odprtost ljudi, ki so nas povabili v svojo domovino, saj pravi: „Daß allen Völkern dieser Erde Friede werde, Lied, du wirst des Friedens Kündler sein, reiß mutig alle Schranken ein!“. Po pozdravu mestnega svetnika in tamkajšnjega predsednika Hansa Raucha je za „Danico“ spregovoril dr. Erik Prunč, ki je spretno povezoval posamezne pesmi. V začetku je kratko razložil kraje, iz katerih prihajamo. Med drugim je menil, da so morda nekateri že bili v okolici Klopinijskega jezera na dopustu in se sedaj vprašujejo, kje da smo bili tedaj, da nas niso zapazili. Morda nas res niso videli dovolj jasno, ker smo bili preveč zaposleni s tujskim prometom ali ker je marsikaj zakrival prah zgodovine. Morda pa so nas zaslužili v meh-

kem melosu našega jezika, v liričnem, sentimentalnem napevu naših pesmi ali v vase zaprtih obrazih na slikah po naših kapelicah. Da, to smo bili in smo mi, majhna skupina, ki goji v okviru Avstrije dediščino svojih prednikov. Na odru, ki je bil okrašen z napisom gostiteljevega zbora in transparentom „Gemischter Chor — slov. pevski zbor Danica iz Št. Vida v Podljuni“, sta predvajala zbor in trio „Korotan“ svoj program slovenskih narodnih in umetnih pesmi. Zbor je zapel tudi nekaj nemških koroških narodnih napevov. V prisrčnem vzdušju z nürnberškimi pevci po koncertu je izzvenel prvi večer.

Naslednjega dne je bil sprejem pri nadžupanu mesta Nürnberg dr. Andreasu Urschlechterju. Tudi tu so doživeli pevci in pevke odprtost gostiteljev. Najprej so se spomnili ravno umrlega avstrijskega zveznega predsednika in osebnega prijatelja nürnberškega župana dr. Franza Jonasa s pesmijo „Ecce, quomodo moritur iustus“, nato pa so se z navdušeno sprejeto pesmijo zahvalili za pogostitev in počastitev.

V torek 30. 4. je bil drugi nastop v manjšem mestecu Baiersdorf, nekaj kilometrov severno od Nürnberga. Tudi ta večer je potekel v prisrčnem vzdušju. Z zahvalo za vsa doživetja in s povabilom nemških prijateljev na Koroško se je poslovila „Danica“ od ljudi, ki so turnejo organizirali ne samo z znamenito nemško natančnostjo, temveč tudi s srcem.

Vrnili smo se na Koroško z zavestjo v srcu, da tudi kot pripadniki manjšine lahko najdeš odprte ljudi, ki te ravno zato, ker jim prinašaš besedo in pesem drugega naroda, še bolj prisrčno sprejemajo. Zato se je ob tej priliki v marsikom izmed nas vzbudilo vprašanje, zakaj nas na Koroškem ne morejo sprejeti takšne, kakršni smo, kot pripadnike manjšine, ki so zvesti avstrijski državljanji, hočejo pa ohraniti svojo besedo in svojo kulturo.

Ob priliki zadnje turnee je „Danica“ znova povabila Nürnberžane na Koroško. Tokrat sta gostovala od 1. 5. do 4. 5. 1975 združeni moški zbor MGV „Liedertafel“ iz Nürnberga in Großgründlacha pod vodstvom Herberta Witteka ter zbor pozavn pod vodstvom Fritza Raucha. Po pozdravu gostov s strani „Danice“ sta spregovorila nürnberški mestni svetnik Hans Rauch ter bavarski deželni poslanec Leschanowski, ob koncu koncerta pa je ob izmenjavi daril tudi župan občine Škocijan zaželel nemškimi gostom prijetne dneve na Koroškem. „Danici“ pa se je za-

hvalil za ta način delovanja, ki ni samo tujskoprometnega pomena, temveč tudi zbližuje ljudi.

Štiri leta že traja sodelovanje s pevci iz Nürnberga. Osebnosti med posameznimi pevci so postale tesne. Preko naše slovenske pesmi smo našli prijatelje, morda ravno zaradi slovenske pesmi! Kako redko ima človek na Koroškem tako zadoščenje prav zato, ker je spregovoril slovensko besedo? In kolikokrat jih „dobi po glavi“, ker je govoril v svoji materinščini? Zato velja: Do ljudi, ki so pošteni, moraš biti odprti!

Stanko Wakounig

Zamejska žalost

Zamejci so žalostni.
Vsi zamejci so žalostni:
žalostna jim mati in otroci,
žalostna usoda,
kruh s solzami,
črnih pirhov zvrhan koš.

Ko je žalost največja,
postane zamejec pesnik,
ko je pisatelj največji zamejec,
postane politik:
žalosten politik žalostnih časov
v žalostnem zamejstvu.

Najgloblja žalost je zamejska žalost.

Žalostni so zamejci,
vsi žalostni so vsi zamejci,
vsi žalostni zamejci so zajci.
Zajci na žaru alla hejslovani,
zajci pohani, špikani, polnjeni,
zajci dušeni na rimski način.
V Celovcu si brusijo zobe,
zamejci z brusnicami, hmmm ...

Povsod in vsi
so za načelno koeksistenco.
Tudi zamejci koeksistirajo,
od srca žalostno.

Od žalosti postaja zamejec
zamorec.
Črni zamejci so danes v modi,
črno zlato:
vsi jih imajo radi,
tako zagrobno strumne.

K njim zdaj pobožno romajo,
v dolino solz, k rojakom — bratom,
njim zdaj spodbudno kličejo:
neomajni ostanite, kremeniti,
vsi svetniki naši, mučeniki.

Marko Kravos

Ob peti obletnici

Koroška likovna kolonija mladih v Vuzenici je praznovala leta 1975 svoj mali jubilej. Petič so se zbrali mladi čopičarji v slikovitem okolju Vuzenice, da bi ob slikanju in oblikovanju izražali svoja mladostna doživljanja. Učenci vuzeniške šole so leta 1970 povabili svoje vrstnike iz radeljske in podvelške šole z namenom, da bi ob likovnem ustvarjanju preživeli prijetne urice prostega časa med počitnicami. Poleg tega pa so otroci in njihovi starši odprli svoja srca in domove mladim rojakom iz Avstrije. Prišli so. Z njimi je prišel učitelj Herman Velik iz Sel, prišli so tudi njihovi starši. Otroci so se z rahlo bojaznijo ločili od spremljevalcev in ostali na vuzeniških domovih. Toda že kratek sprehod po Vuzenici, otroški klepet in obiske Rokovega sejma je opravilo svoje. Rojaki iz te in one strani meje so postali prijatelji.

Leta so minila. Vsake počitnice so bile popestrene z organizacijo likovne kolonije. K Vuzeničanom so se pripeljali mladi likovniki iz Žvabeka, Pliberka, Dvora, Dobrle vasi, Brega, Št. Janža, Zahomca, Bistrice ob Zili, Celovca in še mnogih krajev s Koroške. Okrog sto mladih Korošcev je bilo v preteklih petih letih v Vuzenici. Poleg njih pa še mnogo tistih, ki so prišli z njimi ob začetku in ponje ob zaključku kolonije. Ob prijateljstvih med mladimi so se kovala poznanstva in prijateljstva tudi med odraslimi. Domačinom in gostom s Koroške so se pridružili še prijatelji iz Smederevske Palanke, kraja, ki je nudil med zadnjo vojno gosoljubje mnogim slovenskim družinam. V zadnjem letu so ustaljeno starostno skupino ojačali člani likovnega kluba mladih iz Radelj, ki so večji likovnega ustvarjanja pomagali mentorjema pri delu.

V preteklem obdobju je nastala lepa zbirka likovnih del. Ostala so na vuzeniški šoli. Izbor iz teh del bo tvoril potujočo razstavo, s katero se bo kolonija predstavila po Sloveniji, Koroški in Julijski krajini. To bo najlepša nagrada mladim likovnikom in organizatorjem kolonije.

Pet let je sicer kratko obdobje, a smo nanj ponosni. Vzdržali smo kljub nekaterim organizacijskim in materialnim težavam. Dobra volja je opravila svoje. Dobre volje so bili pri Slovenski prosvetni zvezi v Celovcu, Zvezi kulturno prosvetnih organizacij Slovenije, Kulturni skupnosti v Radljah in v vuzeniški šoli. Več kot dobre volje pa so bili gostitelji iz Vuzenice in Mute, mentorja Marija Senekovič in Štefan Kresnik in podpredsednik SPZ Tomaž Ogris iz Celovca.

Naj bo vsem v zahvalo teh nekaj sklenjenih prijateljstev, množica utrjenih slovenskih besed, zbirka lepih slik in to, da bo marsikdo glasneje dejal: „Slovenec sem!“

Lojze Gobec

predsednik odbora likovne kolonije

Mladi koroški
likovniki
s svojimi
mentorji

Gledalcev
je bilo
vedno dovolj

Tako so
nastajale
plastike

Iz zgodovine slovenskega planinstva na Koroškem

Minulega leta 28. septembra smo slovenski planinci na Bleščeči planini, kjer stoji planinska postojanka Slovenskega planinskega društva „Koča nad Arihovo počjo“, veličastno obhajali 75-letnico rojstva organiziranega slovenskega planinstva na Koroškem. Tega praznika slovenskega planinstva se je udeležilo okrog 700 ljudi — domačinov iz neposredne okolice in iz številnih drugih krajev Koroške, pa tudi prijateljev iz matične Slovenije. Slednji so prišli, da potrdijo in utrdijo vezi, ki že 75 let vežejo slovenske planince preko vseh upravnih in političnih meja. Prišli pa so tudi nekdajni borci, med njimi trije (Drago Druškovič, Jože Košir in Bogo Mohor-Ston), ki so za las ušli smrti, ki je pred tridesetimi leti strašno divjala okoli izdane partizanske postojanke pod Arihovo pečjo, kjer je padlo 8 partizanov za svobodo. V okviru te jubilejne slovesnosti je svoj delež prispevala predvsem Zveza koroških partizanov, ki je za 30-letnico zmage nad fašizmom odkrila v koči ploščo v spomin žrtvam protifašističnega boja. Tako smo slovenski planinci častno in mogočno proslavili 75-letnico rojstva organiziranega slovenskega planinstva in se dostojno oddolžili žrtvam, ki so padle za našo svobodo.

Pred dvema letoma je bila v Koroškem koledarju na kratko opisana zgodovina slovenskega planinstva na Koroškem, tokrat pa naj bo govora o zgodovini Ziljske podružnice SPD, ki je lansko leto obhajala 75-letnico rojstva, in zgodovini njene naslednice Koroške podružnice. Doba delovanja obeh podružnic je bila kratka — trajala je le 14 let. V zgodovini slovenskega planinstva na

Koroškem poznamo tri pomembne časovne mejnike — to so letnice 1893, 1900 in 1953:

- Leta 1893 je bilo ustanovljeno Slovensko planinsko društvo s sedežem v Ljubljani. V to društvo so se včlanili tudi posamezni slovenski planinci s Koroške.
- Leta 1900 so naši koroški planinci, zlasti Ziljani, ustanovili svojo samostojno organizacijo — Ziljsko podružnico Slovenskega planinskega društva. Le-ta predstavlja začetek organiziranega slovenskega planinstva na Koroškem.
- Tretji časovni mejnik pa je leto 1953, ko smo ustanovili sedanjo planinsko organizacijo — Slovensko planinsko društvo v Celovcu.

V času med obema vojnama ni bilo organiziranega slovenskega planinstva na Koroškem. Šele po osvoboditvi so se slovenski planinci na Koroškem ponovno združili najprej v planinski sekciji Slovenske fizkulturne zveze in nato leta 1953 ustanovili samostojno slovensko planinsko organizacijo.

Z ustanovitvijo osrednje slovenske planinske organizacije, Slovenskega planinskega društva v Ljubljani leta 1893, se je zanimanje za slovenske planine in gore začelo širiti tudi med Slovenci na Koroškem. Tako je na primer še pred ustanovitvijo Ziljske podružnice dekan v Žabnicah leta 1898 dal članom Slovenskega planinskega društva na Višarjah na razpolago lepo urejeno sobo s tremi posteljami. Naslednje leto, 29. junija 1899, se je nad 30 planincev članov SPD, med njimi načelnik prof. F. Orožen, udeležilo otvoritve planinske društvene sobe na Višarjah. Nadalje je leta 1898 žabniški župnik Ebner na svoje

stroške pustil napraviti pot na Lovca (2079 m), leto nato pa so to pot po zaslugi višarskega gostilničarja Blaža Lakote še podaljšali v znano dolino Zajzere. Obe poti so zaznamovali s slovensko-nemškimi napisi.

Na prelomnici stoletja si je Nemško-avstrijsko planinsko društvo močno prizadevalo, da bi slovenskim goram dalo nemški značaj. Karavanke so proglasili za nemške in jim z nemškimi kačipoti dajali nemški videz. Zaradi tega je v tistem času imelo planinstvo važne narodnoobrambne naloge, pri katerih je bilo delo Slovenskega planinskega društva sestavni del borbe za ohranitev slovenstva na Koroškem. Prav iz teh razlogov so koroški planinci leta 1900 ustanovili Ziljsko podružnico.

Pobudo za ustanovitev te podružnice so dali ziljski planinci, med njimi tedanji deželni poslanec Franc Grafenauer iz Most pri Šmohorju. Na ustanovnem občnem zboru je bil izvoljen odbor z načelnikom Grafenauerjem na čelu. Za njegovega namestnika so izvolili podjetnega Ivana Millioniga pd. Korena iz Zahomca, za tajnika pa izredno aktivnega organizatorja Alojzija Knafelca. Za sedež podružnice so izbrali Bistrico v Zilji.

Delokrog Ziljske podružnice je bila vsa južna Koroška, h kateri sta tedaj spadali še Kanalska in Mežiška dolina. Vendar se je njeno delo v prvih letih omejilo v glavnem na Ziljsko in Kanalsko dolino. K podružnici so pristopali Slovenci iz vse južne Koroške. Med najpomembnejšimi dejavnostmi nove podružnice je bila izgradnja planinske postojanke na Zahomški planini — Korenove koč, ki je še danes ohranjena. Poleg tega so v dolini Zajzere hoteli zgraditi še nadaljnjo planinsko postojanko. Kupili so že zemljišče, vendar so oblasti delale takšne težave, da ni moglo priti do uresničitve tega projekta; pač pa je Avstrijsko-nemško planinsko društvo zgradilo v Zajzeri svojo koč. Nadaljnje dejavnosti Ziljske podružnice so bile v gradnjah planinskih poti, na-

meščanju dvojezičnih kačipotov, prirejanju izletov itd. Planinci Ziljske podružnice so se redno udeleževali občnih zborov osrednje slovenske planinske organizacije — Slovenskega planinskega društva v Ljubljani. Kljub slabim prometnim zvezam so imeli koroški planinci tesne prijateljske stike s primorskimi, štajerskimi in kranjskimi planinci. Na občnem zboru Ziljske podružnice leta 1906 je tajnik Knafelc zaradi velike razsežnosti terena (od štajerske do italijanske meje) predlagal, da se sedež organizacije prenese v Celovec in da se Ziljska podružnica preosnuje v Koroško podružnico.

Položaj naših planincev je bil tedaj dejansko zelo težaven. Njim nasproti je delovalo več sekcij Nemško-avstrijskega planinskega društva, Avstrijskega turističnega kluba ter društva prijateljev narave. Proti tej veliki armadi, ki je nemško pleskala Karavanke, so takrat lahko postavili samo 63 slovenskih planincev. Iz tega je razvidno, da je bila kon-

Preživeli borci izpod Arihove peči

Proslava 75-letnice organiziranega slovenskega planinstva na Koroškem

centracija slovenskega planinstva v Celovcu torej utemeljena. Dne 23. februarja 1907 je bil občni zbor Koroške podružnice v Celovcu. France Grafenauer je bil ponovno izvoljen za načelnika, za tajnika in blagačnika pa navdušeni planinec dr. Oblak.

Nova podružnica je zlasti gledala na to, da ohrani slovenski značaj Roža, ki je z novo železnico (zgrajena 1906) postal pristopen širšim množicam. Podružnica je delovala seveda tudi v ostalih koroških dolinah, zlasti v Podjuni, kjer je izvršila nekaj pomembnih markacij in osvojila najlepšo pot na Obir. Tudi v okolici Vrbe in okoli Strmca se je precej storilo.

Ta dejavnost slovenske planinske organizacije je bila seveda trn v peti Nemško-avstrijskemu planinskemu društvu, ki je bilo nosilec nacionalistične ideje. Poleg tega je prišlo še do notranjega spora, ki ga je povzročil konservativni list „Mir“, ki je naperil ost proti tajniku dr. Oblaku, ker je kot politik deloval proti večinski konservativni stranki. Dr.

Oblak je pri delu za planinstvo seveda varoval strogo nepristranost. Kljub temu je bil izpostavljen ostrim napadom tega lista, kar ni ostalo brez posledic za dejavnost podružnice. Ker dr. Oblaku po vsem tem zborovalci niso bili naklonjeni, je odstopil, z njim tudi odbornik Jug. Na mesto dr. Oblaka in Juga sta bila imenovana Albin Ehrlich in A. Pesek, ki pa „odstopivšima“ še zdaleka ni sta bila kos. Do tega odstopa je prišlo na občnem zboru leta 1910. Dr. Oblak je v dejanjih dokazal, da mu je bilo planinstvo srčna in umstvena potreba, takorekoč glavni poklic. Oblakova doba Koroške podružnice je bila končana. V novem odboru je važno funkcijo tajnika zavzel Albin Novak, trgovec v Sinči vasi. Le-ta je bil sicer prizadeven, vendar oddaljen od središča in brez idejnega poleta.

Po letu 1910 so se začeli uveljavljati mlajši planinci, ki so drugače pojmovali planinstvo kot stari, ki so podpirali podružnico iz rodoljubja, medtem ko so mlajši planinstvo smatrali pred-

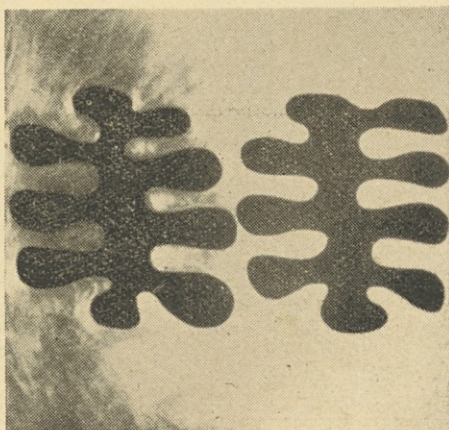
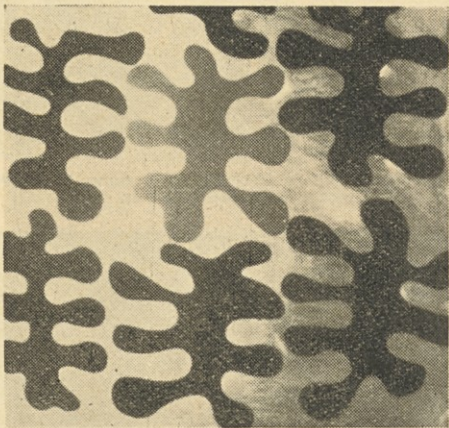
vsem za šport. Ravno v tem obdobju so nemški nacionalisti napeli vse sile, da bi ponemčili slovenske kraje na Koroškem. Pri tem je prišlo do številnih incidentov. Začetek Balkanske vojne leta 1912 je še bolj podžgal strasti, tako da so postale razmere za slovenske planince še neznosnejše. V tem vzdušju je nato vse delo podružnice propadlo v požaru prve svetovne vojne.

Veliki plamen, ki je pred 75 leti zagorel in razgibal Slovence na Koroškem, je po 14 letih na mah ugasnil, vendar ne popolnoma — po drugi svetovni vojni je iz isker, ki so ftele pod pepelom, spet nastal nov plamen. Prerodila se je nova generacija, ki je iz ruševin preteklosti ustvarila novo življenje, polno idealizma in volje. Po 35 letih je spet prišlo do ustanovitve samostojne planinske organizacije — Slovenskega planinskega društva v Celovcu, katerega najmočnejša akcija je bila izgradnja prve slovenske zamejske postojanke „Koča nad Arihovo pečjo“.

Če primerjamo dejavnost obeh nekdanjih podružnic z dejavnostjo sedanje planinske organizacije, ugotovimo, da je delo zelo slično — slej ko prej se slovenski planinci na Koroškem moramo boriti proti potujčevanju naših lepih gora. Čeprav je planinska publika danes zrelejša in strpnnejša, to dokazujejo naši dvojezični napisi v Karavankah, ki so preživeli takolimenovani „Tafelsturm“, imamo na žalost še vedno opraviti z elementi, ki nočejo razumeti razvoja medsebojnega spoštovanja in priznavanja, da smo Slovenci in pripadniki večinskega naroda enakopravni. Ne samo pripadniki obeh narodnosti na Koroškem, temveč vse človeštvo ima danes plemenito nalogo, da pomaga ustvariti pravičnejši svet, kot si ga je že v prejšnjem stoletju želel veliki slovenski pesnik France Prešeren, ko je dejal: „Žive naj vsi narodi, ki hrepene dočakat dan, da koder sonce hodi, prepir iz sveta bo pregan, ko rajak prost bo vsak, ne vrag, le sosed bo mejak.“

Lubo Urbajs

Gustav Januš: Rož, Podjuna, Zila

SPD „Borovlje“ je poživilo svoje delo. V gosteh je imelo več skupin sosednjih SPD, pa tudi domači instrumentalisti so sodelovali

III. kulturni festival SKD v Globasnici

Leta 1975 je v Globasnici od 1. do 4. maja potekal že tretji kulturni festival, ki ga prireja SKD v Globasnici.

Prvi kulturni festival leta 1973 je bil zasnovan na podlagi praznovanja 70-letnice tega društva. Ob priliki tega visokega jubileja so se člani društva spomnili tudi domačega vižarja in pesnika Franca Ledra-Lesičjaka in mu v spomin postavili spomenik, ki stoji sredi vasi. Prvemu kulturnemu festivalu, ki je bil zelo uspešen, je sledil drugi in tretji, kar dokazuje, da se člani zavedajo resnosti in pomembnosti velikih slovenskih manifestacij.

III. kulturni festival je bil posvečen 30-letnici vojaškega zloma fašizma in 20-letnici podpisa državne pogodbe. Otvoritveni program je predvajala igralska skupina „Oder 73“ SPD „Edinost“ iz Pliberka, ki jo vodi tov. Anita Hudl. Predstavila je delo M. Camolettija „Strogo zaupno“ v režiji Anite Hudl. Otvoritveni predstavi je sledil v petek 2. maja 1975 koncert narodnozabavne glasbe, pri katerem je nastopal ansambel „Toneta Kmetca“ iz Ptuja.

V soboto 3. maja 1975 je bila v popoldanskih urah lutkovna predstava za najmlajše „Krokodil v reki Limpopo“, ki so jo predvajali lutkarji KUD „Kobanci“ iz Kamenice pri Mariboru. Zvečer istega dne pa je bila folklorna prireditev. Nastopala je folklorna skupina OSS Nedelišče iz Hrvaške.

Svečani del kulturnega festivala je vsakakor bila slavnostna akademija v nedeljo ob 14.30 uri. V prvem delu te slavnostne prireditve je nastopala igralska skupina „Oder 73“ z recitalom „Umrli so, ko je cvetel maj“, ki ga je sestavila Anita Hudl.

Recital sta pričela Fant in Dekle, simbol svobode in miru, s Kajuhovo pesmijo

*„Samo en cvet, en češnjev cvet,
odlomi moja draga!“*

Nadaljeval ga je Vezalec, ki je predstavljal uporno slovensko ljudstvo, katero je brez strahu raje stopilo pred puške, kot da bi se uklonilo nemškemu škornju. Sledila so pisma na smrt obsojenih. Ta pisma so resničen in pretresljiv dokument ljudi, ki so nedolžni umrli pod krvavo roko fašistov.

Pisma za svobodo ustreljenih, kot na primer: „Ljubi starši in sestra. Prosim oprostite mi. Danes bom ustreljena... Mlada sem še in bi rada živela, pa moram umreti. Še enkrat prisrčne pozdrave... vaša hčerka,“ so ujetniki in ujetnice z razpraskanimi nohti in s krvjo pisali na kose blaga, robce ali na steno jetniških celic, v katerih se še zadnjikrat poslavljajo od svojih najdražjih.

V drugem delu slavnostne prireditve so še sodelovali: mešani pevski zbor „Peca“ SKD Globasnica, moški zbor „Franc Leder-Lesičjak“ SPD Edinost iz Štebna in otroška folklorna skupina iz Globasnice.

Ko spremljamo delo članov SKD iz Globasnice in njihove kulturne prireditve, z veseljem opažamo, da se zavedajo svojega poslanstva in da pri svojem delu ne poznajo ovir. Njihovo delo, kot delo vseh slovenskih kulturnih društev na Koroškem, je polno svetlega idealizma in trdne vere v lepšo bodočnost slovenskega življa na Koroškem. Iz vsake njihove pesmi in besede, iz vsakega njihovega koraka na odrske deske odločno veje misel: „Brez svoje zemlje bi bil ubog, brez svoje besede bi umrl.“

Vsem članom in odbornikom SKD iz Globasnice čestitamo k uspelemu III. kulturnemu festivalu in jim obenem želimo še veliko nadaljnjih uspehov v njihovem kulturnem poslanstvu.

A. H.

Pomen telesne vzgoje

si utira pot tudi med koroškimi Slovenci

Že davno je človek spoznal, da je urjenje telesnih sposobnosti in telesna vzgoja eden izmed najvažnejših dejavnikov pri vzdrževanju zdravega organizma. Nekdaj se te važnosti morda še ni popolnoma zavedal, a vendar se je ukvarjal z rekreacijo, ko je hodil s puščico in lokom na lov. Zgodovina pa nas uči, da je bila telesna vzgoja vedno zastopana v „učbeniku“ vzgoje mladine. Od dobe do dobe se je važnost te „kulture“ seveda spreminjala, a bila je vselej v žarišču zanimanja, bodisi v smislu pritrjevanja ali nasprotovanja. V današnjem času, ko je tehnika izpodrinila človeka iz njegove prvotne vloge s tem, da ga nadomešča in mehkuži, pa je rekreacija in telesna vzgoja najvažnejšega pomena za ohranjanje zdravega telesa in dobrega počutja. Potreba po gibanju, športu in rekreaciji je dovedla povsod do velikega razmaha. S telesno vzgojo, športom in rekreacijo se bavi že toliko ljudi, da je paleta panog postala neizčrpana, tako da nudi za vsakega mladega kot starega človeka primerno disciplino in z njo telesno rekreacijo in razvedrilo. Zato bi bilo povsem zgrešeno misliti, da se vsi narodi bavijo z vsemi možnostmi telesnega udejstvovanja. Z ozirom na naše razmere lahko rečem, da se koroški Slovenci bavimo z različnimi panogami telesnega urjenja in da tudi pri nas postaja število teh panog čedalje večje. Hodimo v gore, plezamo, drsamo, smučamo in sankamo, hodimo na lov in se urimo v športnem streljanju, kolesarimo, plavamo, iščemo razvedrilo na trim stezah, se sprehajamo po gozdovih, telovadimo in se preizkušamo v atletiki, igramo košarko, rokomet, odbojko in nogomet, se zvedrilo pri tenisu in namiznem tenisu, razmišljamo pri šahu in kegljamo. V tem navajanju sem gotovo izpustil še kakšno panogo, a mislim, da sem naštel vsaj najvažnejše.

Naštevane pa ne bi bilo popolno, če ne bi dodal še imenik športnih ali drugih društev in ustanov, ki se bavijo z nekaterimi od omenjenih panog in kjer se urjenje telesnih sposobnosti in njihovo pre-

izkušanje stopnjuje v tekmovanje. Večji del slovenskih športnih društev je zbranih v osrednji športni organizaciji koroških Slovencev — v Slovenski fizikturni zvezi, ki ima sedež v Celovcu. Delujejo društva, kot so ŠD Zahomec, Slovenski atletski klub, ŠD Sele, Slovensko planinsko društvo, Klub prijateljev lova, SPD „Zarja“ in druga prosvetna društva s svojimi športnimi sekcijami, slovenska gimnazija v Celovcu pa postaja čedalje bolj središče športnega udejstvovanja za dijake, saj so le-ti seznanjeni pod vodstvom strokovnjakov z atletiko, košarko, rokometom, nogometom itd. Ni naključje, da prireja gimnazija vsako leto svoj športni dan, kjer morajo pokazati dijaki svojo telesno sposobnost in vzdržljivost v lahkoatletskih disciplinah in v moštvenih igrah; v pravih tekmovanjih s sovrstniki gimnazije Ravne pa preizkušajo dijaki slovenske gimnazije svojo telesno vrlino.

O športnih društvih je v glavnem znano, v katerih športnih disciplinah tekmujejo in se udeležujejo v prvenstvih: ŠD Zahomec se bavi s smučarskim skakanjem in z odbojko, Slovenski atletski klub z nogometom in s tenišom, ŠD Sele z nogometom, namiznim tenišom, sankanjem in smučanjem, Klub prijateljev lova s športnim streljanjem, športna sekcija SPD „Zarja“ s smučanjem in sankanjem.

Veliko vlogo v smislu telesnega urjenja igrajo za študirajočo mladino tudi dijaški domovi v Celovcu, kjer biva pretežno del dijakov slovenske gimnazije. Dijaki oziroma gojenci igrajo za razvedrilo namizni tenis, nogomet, košarko, šah idr. Tako se tudi ni čuditi, da je pred petimi leti prav iz domov prišla pobuda za ustanovitev Slovenskega atletskega kluba. Poleg telesnega urjenja za razvedrilo pa nudijo domovi svojim gojencem tudi možnost, da se vključujejo v slovenska športna društva.

Polagoma bo treba misliti na uresničitev zamisli, da bi domovi sami organizirano gojili nekatere športne panoge in se s svojimi gojenci udeležili tudi prvenstev. To

bi bila nova možnost, da stopimo koroški Slovenci še bolj v žarišče športne javnosti kot doslej. Na ta način bi gojence tudi v prostem času neposredno vzgajali (tovarištvo, pripravljenost pomagati...), saj bi bili brez vzgojnih sredstev — v prvotnem smislu — z veliko vnemo pri stvari. Treba bi bilo le pretehtati, katere športne panoge bi ustrezale domovom glede na prostorninske zmogljivosti in s katerimi panogami bi bilo ob minimalnih stroških mogoče doseči čim večje učinke. Šah in namizni tenis bi na primer zlahka ustrezala tem pogojem, poleg tega pa bi s sistematičnim treniranjem — dijaki so v vsakem prostem času dosegljivi — sčasoma lahko rodila sadove, ker sta omenjeni panogi na Koroškem še razmeroma slabo razširjeni in v športnih dosežkih še šibki.

Če sem zgoraj govoril o telesni vzgoji in njeni važnosti in sem navedel nekatere panoge telesnega urjenja, naštel klube in ustanove s športnim udejstvovanjem ter nakazal možnosti organiziranega športnega udejstvovanja v slovenskih dijaških domovih, potem naj spregovorim še o najvidnejših športnih dosežkih v preteklem letu 1975.

Svoje največje uspehe v zgodovini obstoja

je v pretekli zimski sezoni slavilo športno društvo v Zahomcu. Skakalci Karl Schnabl, Hanzi Millonig in Hanzi Wallner so se povzpeli na sam vrh svetovne elite in dominirali na docela vseh tekmovanjih. Uspehi so se začeli na štiri tekmovalna obsegajoči novoletni skakalni turneji „Intersport“, kjer je Karl Schnabl trikrat posegel po zmagoslavni lovoriki, Millonig in Wallner pa sta se uvrstila v deseterico najboljših skakalcev. Z zmaga v Lahtiju na Finskem in v Seefeldu na Tirolskem, da omenim najvidnejši, si je Schnabl „priskočil“ naslov najboljšega smučarskega skakalca sveta v sezoni 1974/75. Po teh uspehih pa so zahomski „orli“ zapustili domače gnezdo in trenirajo sedaj pod vodstvom trenerja avstrijske reprezentance Baldurja Preimla. Domači zahomski trener Franci Wiegele, ki je svoje fante učil „leteti“, se je moral sprijazniti s tem dejstvom in se je z vso vnemo posvetil treniranju mladega naraščaja; ima okoli 15 nadarjenih skakalcev v starosti do 15 let, s katerimi trenira že od jeseni naprej na po njegovi zamisli zgrajeni 20-metrski skakalnici iz umetne snovi — da bo morda že kmalu vzgojil nove zmagovalce evropskih skakalnic.

Velikega pomena v organiziranem športnem udejstvovanju koroških Slovencev je Slovenska fizikurna zveza, ki podpira slovenska športna društva, neposredno pa organizira tudi različne tečaje. Smučarski tečaji n. pr. postajajo sčasoma že tradicionalni in beležijo veliko udeležbo. V lanskih zimskih počitnicah je SFZ organizirala enotedenski smučarski tečaj na Voglu nad Bohinjskim jezerom. Udeležilo se ga je 20 pristašev zimskega športa, ki so uživali zimsko lepote okoli Julijskih Alp z najmogočnejšo vzpetino Triglavom. Zaradi velikega povpraševanja bo SFZ tudi letos pripravila podoben smučarski tečaj.

Na sliki je skupina, ki se je povzpela na 1880 m visoki Vogel.

Z namiznim tenisom se resno bavi le športno društvo v Selah. Tekom treh let so si Selani nabrali mnogo izkušenj, tako da uspehi niso izostali. Med njimi so tudi koroški prvaki, ki so do uspehov prišli na deželnih ali škofijskih prvenstvih.

Zlasti pa odlikujejo igralce tudi uspehi na mednarodnih tekmovanjih. V lanskem maju so se n. pr. srečali v Selah s sovrstniki namiznoteniške ekipe DOM iz Gorice v Italiji, z mladinkami pa so se Selani poleg ekip Olimpije iz Ljubljane in

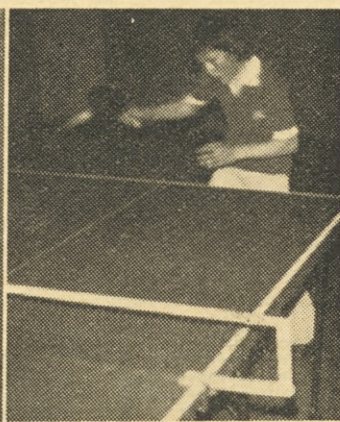
Krasa iz Zgonika udeležili mednarodnega namiznoteniškega turnirja v Zgoniku blizu Trsta. Za selska dekleta sta tekmovali Marta Oraže in Andreja Užnik; prva je prejela kot zmagovalka v tolažilni skupini lep pokal.

V koroškem prvenstvu sta lansko leto tekmovali dve moški namiznoteniški ekipi iz Sel. Potem ko so se Selani kvalificirali za vstop v 1. razred, so se z eno ekipo udeležili tudi prvenstva 2. koroškega razreda. Ob koncu 1974/75 je prva ekipa (Mirko Oraže, Pepi Schweiger in Werner Falle) zasedla za boroveljskim Kenitexom odlično 2. mesto, druga ekipa (Zdravko Oraže, Nanti Travnik, Pavel Olip, Pepi Inzko in Herbert Falle) pa

se je morala v prvenstvu 2. razreda zadovoljiti s 5. mestom.

V namiznoteniškem prvenstvu 1975/76 se je komaj končal prvi del prvenstvenih krogov. Prva ekipa je v primerjavi z lanskimi rezultati nekoliko odpadla in zaseda začasno 4. mesto; druga ekipa se je okrepila z Martinom Mischitzem — do razpustitve namiznoteniške sekcije v Št. Janžu vodja le-te — pa nosi naslov jesenskega prvaka.

Veliko pozornost polaga selska namiznoteniška sekcija tudi na svoj naraščaj. Z mladinsko ekipo (Zdravko Oraže, Herbert Falle in Nanti Travnik) se je prvič udeležila koroškega mladinskega prvenstva in je po jesenskem delu na 6. mestu.

Namiznoteniška ekipa iz Sel, ki je tekmovala v 1. koroškem namiznoteniškem razredu vzhod, je ob koncu prvenstva 1974/75 zasedla mesto vicemajstra. — Od leve proti desni Mirko Oraže, Pepi Schweiger in Werner Falle. Dijak Marjan Velik (slika desno) pa je postal celo koroški mladinski prvak v skupini neaktivnih.

Slovenski atletski klub je lani spoznal veliko potrebo po naraščanju in je odločil, da se nogometnega prvenstva 1975/76 udeleži tudi mladinska nogometna ekipa. Zamisel se ni izjavila: v 12 tekмах jesenskega prvenstva so mladinci 8-krat zmagali, 2-krat igrali neodločeno in le 2-krat izgubili.

Na sliki stoje od leve proti desni: Rihard Dlopič, Marko Kupper, Zmavcer, Albert Smrečnik, Marjan Velik, Justin Polanšek in Marjan Certou, čepo od leve proti desni: Joško Gregorič, Marko Gregorič, Jurij Perč, Kristijan Zeichen, Maks Domej, Rudi Benetik in Janez Britzman.

Na nogometnem področju v sezoni 1974/75 ni bilo vidnejših rezultatov. Slovenski atletski klub se je tokrat petič zaman trudil, da bi si priboril vstop v višji 1. razred. Zasedel je za ekipo iz Wölfnitza 2. mesto in je torej tekom petih let kar štirikrat dobil naziv vicemojstra. Tudi v minulem jesenskem delu letošnjega nogometnega prvenstva 2. E razreda ni šlo vse tako kakor bi moralo. SAK se je sicer okrepil z nekdanjim vratarjem v zvezni ligi Benotom Krautom, ki moštvo tudi trenira, a je moral oddati 2 točki, ker je SAK zakrivil v tekmi s Krivo Vrbo

predčasno prekinitve. V lestvici zaseda Slovenski atletski klub s 17 točami 3. mesto za ekipama iz Poreč (19) in Škofjega dvora (18). V isti nogometni skupini nastopajo tudi Selani, ki so v jesenskem obdobju zaigrali precej učinkovito. V derbiju s Slovenskim atletskim klubom so iztržili točko (2:2), v spopadu z vo-dečim moštvom iz Poreč pa so prav tega visoko premagali s 6:1. Ob takih izrednih rezultatih ni čudno, da so se Selani v primerjavi z jesenskim prvenstvenim obdobjem 1974/75 izboljšali od 9. na 5. mesto v lestvici 1975/76.

Svojo 10. obletnico obstoja je slavila prva slovenska lovska organizacija na Koroškem „Klub prijateljev lova“. Poleg lova se bavi omenjeni klub tudi s športnim streljanjem na tarče in na glinaste golobe, kar zahteva od strelca veliko koncentracije in prisebnosti. Klub prijateljev lova, ki je včlanjen v Slovensko fizikulturno zvezo, se zaveda, da sodita lov in športno streljanje med rekreativne športe. Športno streljanje pa se je uveljavilo tudi med olimpijskimi disciplinami. Klub prijateljev lova je že dvakrat pripravil v Pliberku streljanje na tarče. Lovci in drugi so se pomerili v petih disciplinah: z malokalibrsko puško leže, stoje naslonjeno, prosto in pristonjeno na 50 m oddaljeno tarčo ter s šibrami na glinaste golobe.

Slabo razširjena je med nami atletika, pa vendar beležimo tudi nekaj izrednih rezultatov. Z atletiko in njenimi disciplinami se ukvarja študirajoča mladina na Zvezni gimnaziji za Slovence v Celovcu. Omenil sem že vsakoletne športne dneve in tradicionalna prijateljska srečanja z dijaki gimnazije Ravne. Jeseni je bilo na sporedu 7. srečanje ravenške in celovške gimnazije s športnim dvobojem. V atletiki so se izkazali celovška fantovska štafeta 4x100 m (Jernej, Grm, Perč, Kro-piunig), ki je progo pretekla v času 50,4, in pa tekači na 1000 metrov Justin Polanšek (2.52,1), Matevž Koncilja (2.58,1) in Ciril Hribar (2.58,3).

Z dvema ekipama se je meseca maja Slovenska fizikulturna zveza udeležila proslav ob 30. obletnici osvoboditve mesta Ljubljane. Izreden uspeh je slavila štafeta, ki so jo sestavljali dijaki slovenske gimnazije v Celovcu Janko Ottowitz, Ciril Hribar in Ignac Domej. Med 84 štafetami iz Jugoslavije in slovenskega predela Italije so se uvrstili v „štafeti zmage“ 3x1000 m na odlično 14. mesto. Štafeta, ki so jo sestavljali Selani Rudi Sukalja, Walter Roblek in Oto Dovjak, pa je tekla v skupini osnovnih telesno-vzgojnih organizacij in tam zasedla med 35 ekipami 22. mesto.

Danilo Prušnik

Ivan Cankar

Ob 100-letnici rojstva

TRDNA JE MOJA VERA, da napoči zarja tistega dne, ko naša kultura ne bo več krizantema siromakova, temveč bogastvo bogatega. Že slutim zarjo tistega dne, sluti jo vse moje najgloblje in najčistejše hrepenenje. Ne, ne hrepenenje samo! Moje delo je slutnja zarje, vsaka moja beseda in vse moje življenje. Že slišim dleto, ki kleše granični temelj novi zgradbi...

Kadar napoči tisti dan, bo prerojeni narod pobral iz blata pohojeno ubogo Krizantemo, očistil jo bo ter jo shranil s hvaležnim spoštovanjem, za spomin na grenkolepo prefeklost.

Na enem fistih tenkih belih lističev bo napisano moje ime.

(Bela krizantema)

— Kaj ste sodnik?

— Sodnik sem.

— Pa ste razsodili po pisani in božji pravici?

— Tako sem razsodil.

Visoko se je zravnal dolgi Jernej, za glavo je bil višji od sodnika in od lenuhov, ki so stali pred durmi.

— Jaz pa rečem, sodnik, da niste razsodili ne po človeški ne po božji pravici! Kaj lje Bog ukazal, da se zavali negodnik na posteljico, ki sem jo jaz sam postiljal in ravnal trdih štirideset let? Kaj je Bog zapovedal, da naj pogine v ljarku Jernej, ko si je postavil lepo hišo in topel hram? Odprite bukve: ne znam brati, pa bi rad videl od daleč tiste črne besede, ki so tako naredile in zapovedale. Pokažite: tudi vezavo bi rad videl tistih bukev in črno obrezol! Ali je tam zapisano, povejte: delal si,

s krvjo si gnojil, da je visoko pognala pšenica, da se je cedila trava od soka; zdaj pa, ko si star in nadložen, ko ni več krvi, da bi z njo gnojil, zdaj pojdi! Če je zapisano, povejte, da naj Jernej, kadar je napolnil shrambe in kašče, hodi od vasi do vasi, od hiše do hiše, v nadlogo ljudem in psom, ter prosi vbogajme skorje kruha? To mi povejte! In še mi razložite, kako da ravnam zdaj s svojim delom, kam bi z njim: v zemljo lje zakopano, pač za klatfro globoko — kako naj ga izkopljem? Kako naj ga povežem v culo, na ramo zadenem? Mojih štirideset let — kako naj jih spravim, kako zauživam na zapečku? Tukaj je cula: perilo lje notri in prazniška obleka! Štirideset let — preštejte in premislite, koliko je to tednov in koliko ur! Moja pamet lje počasna, stara; ne znam prešteti; ampak povejte mi,

če je to samo toliko tednov in samo toliko dni, da je ta cula obilno plačilo? Prazniška obleka in platnena srajca pravično povračilo? Tako je, recite: obilno plačilo, pravično povračilo — pa bom verjel, da ste sodnik, kakor ga je Bog postavil!

Žalosten je poslušal mladi sodnik, žalosten je gledal na Jernejev zagoreli, razorani obraz, na prašne čevlje in obnošeno obleko.

— Ne prerekajte se s pravico, kakor i je; ljudje so jo ustvarili, ljudje so ji dali silo in oblast. Kadar vas biča, upognite hrbet in zaupajte v Boga; če spremeni obraz, da bi je človek ne razločil od krivice, obrnite se stran in ne iščite opravka z njo! Tako premislite, pa pojedite zbogom in storite, kakor sem rekel! Ves osupel, ves prestrašen je pogledal Jernej.

— Torej ni pravice? Torej ste jo zatajili?

Sodnik je molčal.

— Zato ste jo pač zaprli v to veliko hišo, da bi ne mogla v svet? Zaklenili ste jo dvakrat, zapečatili ste jo devetkrat, da bi se ne izgubila na cesto, da bi je ne srečal Jernej? Zato ste jo ukra-

dli, vtaknili v suknjo, da bi se ne razodela željnim očem? Ampak ukanili ste se, ko ste tako storili, niste poznali Jernej! Iskal jo bom, pa če je zakopana v zemljo tako globoko kakor moje delo! Kopal bom, lopato bom vzel in bom kopal, dokler bodo zmogle te moje stare roke! — Že v Dolini vam je rekel tisti kmet, razbojnik vam je rekel po pravici. Jaz pa sem si mislil v svoji nes pameti: razbojnik i je rekel, pa so pravični sodniki; slabo je gledal, krmežljave so njegove oči; slabo je slišal, gluha sta so njegova ušesa! In se še ozrl nisem za njim in sem šel. Zdaj pa v drugo, zdaj pa glasneje, tam na stopnicah, moški in ženska: razbojnik i, razbojnik i, razbojnik i! In spet sem si mislil: kako bodo razbojnik i v tej hiši, ki je hiša pravice in pisanih postav? Tako sem mislil, pa sem se ukanil v svoji stari pameti. Zakaj ne hiše pravice, hišo laži, hinavščine in razbojništva ste postavili. Niste služabniki božje besede in postave, pač pa služabniki satanovi in njegove krivice. Na krivo pot sem zabredel, na pravo krenem!

(Hlapec Jernej in njegova pravica)

TA ČUDA SEM GLEDAL in se nisem čudil; zdelo se mi je, da se vse vrši po pravici, kakor se drugače ne more vršiti.

Tudi se nisem čudil, ko so prihajale dolge procesije od vseh strani; procesije, kakor jih človeško oko še ni videlo. Ni še videlo toliko krvi, bolečine in trpljenja. Tiho so prihajale procesije, iz ust ni bilo glasu, tudi koraka ni bilo čuti — tisoč za tisočjo molčečih senc, ki so vse imele živa telesa, imele oči, ki so gledale, srca, ki so utripala. Procesijam ni bilo konca; noč jih je brez nehanja valila iz mračnega svojega naročja; in ta noč, mislim, da je bila daljša od leta. Dvorana se je širila in razmikala v neskončnost, da je bilo za vse prostora.

Kralj Matjaž se ni ganil, tudi ni trenil s plamenečim očesom, ko je gledal, kako je bil njegov tabor že prostran, kakor ob sodnem dnevu dolina Jozafat. Tej strašni noči, v njeni tišini še strašnejši, ni bilo kraja; polno leto je bila dolga in že se je prelila v drugo, prelila v tretje.

Brezštevne legije obrazov sem videl, toda razločil in spoznal sem jih vse do zadnjega, v bližini in temni daljavi; kajti kakor so bila lica okrvavljena, so se blede svetila iz mraka, velikim belim veččam podobna. Ni ga človeškega obraza, da bi ga ne bilo med njimi, vojščaki Matjaževimi. Mladenci nežni, golobradi, komaj lesenemu konjičku odrasli; moški zagorelih lic, močnih čeljusti in resnobnih oči; sključeni starci s pove-

šenimi sivimi brki in košatimi obrvmi. Bilo pa je vmes tudi veliko število žensk, mladih in lepih, starih in zgrbljenih; in bili so vmes otroci, ki so pravkar shodili, celo dojenče sem videl v naročju mater.

Zbrali so se bili od vseh strani in krajev tega sveta; kolikor je narodov zemlja rodila, vsi so bili tam, so čakali v taboru kralja Matjaža ure oznanenja. Nisem videl samo belih obrazov, temveč tudi rumene, bronaste rjave in čisto črne. Kakor pa so si bili obrazi različni po rodu in plemenu, po letih in oblikah, nekaj jih je družilo, kar sem občutil v srcu, ko sem jih gledal, ali kar se nikakor ne da razložiti z besedo. Ni bila samo strjena, črna kri, ki je bila njih vseh, vojščakov Matjaževih, očitno znamenje. Bilo je vse kaj drugega in vse kaj več — kakor da je vsak med njimi nosil na dlani svoje živo, trepetajoče srce. V tem srcu je bil spomin na bolest, do zadnje pekoče kaplje izpito, na nezasluženo, nezaslišano gorje, na brezbožne krivice, na kazni brez greha in sodbe, na sramoto in ponižanje, na ošabno poteptano ljubezen, na izdano zvestobo in ogoljufano zaupanje. Ali nad vsem tem črnim jezerom grenkobe — in iz jezera grenkobe se je bila rodila — je neuglasljivo sijala mirna luč pričakovanja, močne, čiste vere v tisto veliko uro, ki je bila oznanjena.

To je bil človek, bičan in oropan, ponižan in osramočen od krivice. To je bil vojščak kralja Matjaža.

Črni strop se je razmaknil, zasvetila so se nebesa, vzdignil se je silni kralj Matjaž in — Ničesar nisem videl več.

Kdaj in kje je bilo vse to? Kdaj bo in kje? —

(Kralj Matjaž)

VELIKOKRAT v svojem življenju sem storil krivico človeku, ki sem ga ljubil. Taka krivica je kakor greh zoper svetega duha: ne na tem ne na onem svetu ni odpuščena. Neizbrisljiva je, nepozabljiva. Časih počiva dolga leta, kakor da je bila ugasnila v srcu, izgubila se, utopila v nemirnem življenju. Nenadoma, sredi vesele ure, ali ponoči, ko se prestrašen vzdramiš iz hudih sanj, pade v dušo težak spomin, zaboli in zapeče s toliko silo, kakor da je bil greh šele v tistem trenutku storjen. Vsak drug spomin je lahko zabrisati s kesanjem in z blago mislijo — tega ni mogoče zabrisati. Črn madež je na srcu in ostane na vekomaj. Rad bi človek lagal sam sebi v dušo: „Saj ni bilo tako! Le tvoja nemirna misel je iz prosojne sence napravila noč! Malenkost je bila, vsakdanjost, kakor se jih sto in tisoč vrši od jutra do večera!“ Tolažba je zlagana; in človek občuti sam in z grenkobo, da je zlagana. Greh je greh, če je storjen enkrat ali tisočkrat,

če je vsakdanji ali nepoznan. Srce ni kazenski zakonik, da bi razločevalo med pregreškom in hudodelstvom, med ubojem in umorom. Srce ve, da „zavratnež ubija s pogledom, z mečem junak“; in rajši bi dalo odvezo meču nego pogledu. Tudi ni srce katekizem, da bi razločevalo med malimi in naglavnimi grehi, da bi razločevalo med njimi po besedi in zunanjih znamenjih. Srce je pravičen in nezmotljiv sodnik. Sodi in obsodi grešnika po skriti, komaj zavedni kretnji, po hipnem pogledu, ki ga nihče ni opazil, po neizgovorjeni, komaj na čelu zapisani misli; celo po koraku, po trkanju na duri, po srebanju čaja. Le malo grehov je napisanih v katekizmu in še tisti niso poglavitni. Če bi bilo srce spovednik — dolga in strašna bi bila spoved!

Odpustljiv je greh, ki ga je mogoče povedati z besedo, izbrisati ga s pokoro. Težak in pretežak, do zadnje ure krvaveč je greh, ki je ostal samo v srcu kakor spomin brez besede in brez oblike.

Le sam sebi ga človek izpoveduje, kadar strmi v noč in mu je odeja na prsih težja od kamna.

„Ne kradel nisem ne ubijal ne prešuštvoval; čista je moja duša!“

Lažnivec! Ali nisi lupil jabolka, ko si šel mimo lačnega ter si ga pogledal brez

sramu? Hujše je bilo, nego da si kradel, ubijal in prešuštvoval! Pravični sodnik, srce, bo rajši odpustilo ubijalcu, ki je gredoč pod vislice pobožal jokajočega otroka, nego tebi čistemu! Zakaj srce ne pozna malenkosti in tudi ne paragrafov...

(Skodelica kave)

OB URI SLOVESA spozna človek človeka, vidi mu globoko v oči, kakor nikoli poprej. Ob uri slovesa sem spoznal ljudi, ki so mi bili bližnji, spoznal sem kraj, v katerem sem živel. Ugledal sem ljudi, ki sem jih pač poznal že z malega, pa se mi je zazdelo, da jih vidim prvič. Kakor da so vsi prej spali, okameneli, neživi, pa so se mahoma začeli gibati, začeli hoditi, gledati, smejati se, govoriti naglas. Tako blizu in tesno sem živel med njimi in v njih, da jih nisem ne videl ne čutil; zdaj, ko se je napela nit med nami in je bila že skoraj presekana, sem jim na stežaj zastrmel v obraz. In bilo mi je, da so me tudi oni sami bili šele pravkar spoznali, da me gledajo šele zdaj, kakor jih gledam ljaz, in da šele zdaj govore z menoj po človeško. Nekaj prav posebnega, nerazumljivega me je sila težilo: da sem delal vsem tem ljudem krivico že od začetka, da sem jih žalil, ko mi niso nikoli storili zlega. Planili so mi na srce grehi, ki se jih prej nisem zavedal, ki so se mi zdeli zgolj prešerne šale, vesele zabavljice. —

(Moje življenje)

V DOSTOJNI DRUŽBI je treba govoriti, kakor misli družba, ne kakor misli posameznik. Kako bi mogla eksistirati npr. družba, v kateri bi vedeli vsi posamezniki drug o drugem, da so malovredni in nepotrebni ljudje, ter bi to povedali? Popolnoma nemogoče! Poslušal sem celo družbo, ki je ves večer svinjari, in vendar sem vedel natanko, da so bili udje tiste družbe pošteni ljudje, ki bi jim bil ljubši pameten razgovor. Nihče si ni upal pametno ziniti — pregrešil bi se

očitno proti pravilom družbe. Nekoč je prišel med neko omizje človek, ki se je pečal s politiko, in je pričel govoriti o svoji stvari; zameril se je vsem in nikoli več ga niso vabili medse. Ista pravila so v gledališču, v umetnosti, v literaturi in v znanosti. V obmizni družbi ali v veliki javnosti — treba je govoriti, kakor zahteva družba; kdor govori po svoje ali se družbi celo upira, ga vržejo na cesto prej ali slej. V srednjem veku so take ljudi sežigali...

(Profesor Kosirnik)

— ZDAJ PA te nekaj vprašam: ali si že slišal kdaj besedo o dvojnem prepričanju?

— Velikokrat.

— In pljunil si, kadar si jo slišal. Mi vsi smo pljuvali takrat, neprestano smo pljuvali. Zdaj ne pljujemo več.

— Nič več?

— Ne. To je novica, ki ti jo sporočam iz domovine: dvojno prepričanje je rehabilitirano; sedlo je za mizo med druge čednosti in se redi. Po pravici: ali zapaziš kako spremembo na meni? Poleg masti namreč. Tako: ali se ti zdi, da sem kaj izgubil, eno

uho morda, ali eno oko, ali kos nosu? Da sem drugače pohabljen? Pokveka, ki je ni radost pogledati? Nestvor, ki je sebi v sramoto in ljudem v pohujšanje?

— Nič takega ne zapazim.

— Seveda ne. In pomisli, ta lepi, rejeni, veseli, zadovoljni, ugledni, priljubljeni in spoštovani človek, ki sedi pred tabo, ima dvojno prepričanje.

— Da ga ima, ni čudno; čudno je, da je povedal.

— Saj sem ti povedal, da je rehabilitirano! Pojdi danes na cesto in razglasi: „Jaz imam dvojno prepričanje!“ — „Kaj pa kričiš,“ ti poreče sosed, „saj ga imam jaz tudi!“ — Ne moreš si misliti, kako se je ta čednost razširila. In po pravici! Lepo se da izhajati z njo na svetu: poglej me!

— Ne razumem; čemu rabiš dvojno prepričanje? Slekli bi bil staro ter oblekel novo.

— Kaj? Ali me hočeš žaliti? Da bi prodal svoje prepričanje? Da bi ga zatajil? Menjal? Nikdar! Kot značajan človek živim in kot značajan človek umrjem! Brez prepričanja človek ne more in ne sme živeti, in kolikor več jih ima, toliko boljše je.

— Šališ se.

— Nič se ne šalim. Prijatelj Cankar, moje revolucionarno prepričanje je prav tako iskreno kakor tvoje; moje oči vidijo vso žalost sedanjosti in ves obup prihodnosti prav tako natanko kakor tvoje; moj razum sodi prav tako pravično in strogo kakor tvoj; moje srce je prav tako potrto kakor tvoje in nič manj ne sovražim kompaktne večine kakor ti.

— In vendar si v njeni službi.

— Kaj bom v tvoji? Kompaktna večina ve dobro, kako mislim o nji, in vendar me ima rada. Sovražim jo, ker je kompaktna večina, in spoštujem jo, spet zato, ker je kompaktna večina. Ali razumeš?

— Ne.

— Torej grobo: jaz vem, da je moj gospodar kanalja, ampak če bi ne bil kanalja, bi mi ne dajal kruha, in kdor daje kruh, ni kanalja.

— Zamotano prepričanje.

— Zamotano je res, ampak slovenski narod je duhovit. Ali bi rad, da ti povem nekaj veselega? Vsa domovina je že polna novih idej; vsi, kolikor jih poznam, so prepričani, da po starih potih ne moremo več dalje; prevrat v srcih in glavah, ki čakaš nanj, se je v resnici že izvršil.

— Še enkrat mi razodeni evangelij; prevelika je moja radost.

— Ampak vsi so prepričani, da se tiste ideje nikoli ne bodo uresničile in da pojdemo po starih potih dalje.

— Torej: da in ne!

— Zdaj si razumel, hvala Bogu. Tako je! Prej so rekli: da ali ne; zdaj pravimo: da in ne. To, glej, je dvojno prepričanje! V gostilni in kavarni eno, v javnosti in v življenju drugo. Vse po potrebi. Treba je, da živi duša, in treba je, da živi telo. Jaz sovražim kompaktno večino in se redim; ti jo tudi sovražiš in ne boš nikoli debel. Jaz vem, da je vse, kar delam, ničevno in včasih celo škodljivo; to je moje prepričanje; in vendar delam s prepričanjem, z drugim namreč, in živim prijetno. Ti pa misliš, da je tvoje delo nekaj vredno in včasih celo koristno; in ker imaš eno samo prepričanje, ne živiš prijetno. Kdo si je bil izbral boljši del?

— Ti si ga bil izbral!

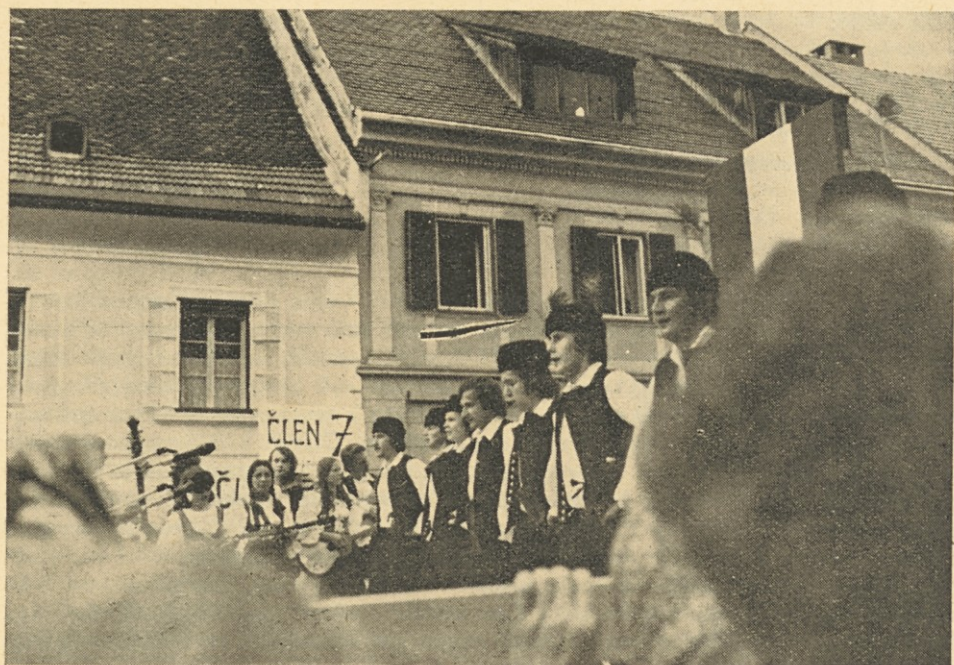
— Tako je! — Čas hiti; zbogom, prijatelj!

— Zbogom!

Ta malo pomembni razgovor v kavarni je vse, kar sem nameraval povedati. Morda bo kdo dvomil o njegovi resničnosti; ampak bogami, da sem izpremenil komaj besedo!

(Moj prijatelj Kuštrin)

Na proslavi 30-letnice osvoboditve in 20-letnice podpira državne pogodbe je sodeloval tudi ansambel gradiščanskih Hrvatov KOLO SLAVUJ

Koroški zbori in književniki ob gostovanju na Bledu

Karantanija

(Odlomek iz *Karantanca*)

Naj se je zgodilo zatem karkoli, najprej ob koncu vojne Karel še pomislil ni na študij književnosti ali na kaj podobnega; opravili smo svoje, si je rekel in kmalu bom spet nadaljeval svojo medicino. Nikakor ni pomislil, da bi si o tistih dneh, ko je „izbruhnila“ svoboda, kakor je imel navado reči njegov prijatelj zdravnik, kaj zapisoval. Zdajle, ko to piše, je vse že zastrto z neke vrste mrežico; spomin-ska podoba tistih dni je videti precej romanizirana. Očistiti bi bilo treba ta njen svojevrsten starinski lesk, do katerega prihaja, ker gre pač za precejšnjo minulost od takratnih dni. Kako naj bi vedel, da se bo namesto z zdravilstvom ukvarjal dolga leta z raziskovanjem življenja in njegovih napisanih del, del enega samega, pa četudi nadpopenčno nadarjenega človeka, z literarnozgodovinskim in kritičnim pregledovanjem Karantančevih spisov. Naposled z vsem tistim, kar se bo še kasneje dogajalo v osrednjem delu Karantanije onstran meje, onstran od kraja, Starega Gradca, kjer je bil sam rojen in doma, pa naj bi imel ta kraj že kakršnoli ime in bi ga šteli med kraje katerekoli že dežele ali pokrajine.

Seveda ni vedel, da se je v tistih dneh ob polomu velikega rajha peljal čez severni rob dežele, skozi glavno deželno mesto — iz taborišča Mauthausen tudi Karantanec.

Sedel je v džipu menda še z enim svojim taboriščnim kolegom, in če je beseda nanesla, da je pisatelj, je vsakomur zatrjeval, da ne bo več pisal, da človek ni človek, temveč žival. Nekako tako je kasneje pripovedoval Karlu takratni šofer džipa. „Kakor da prebira žalostni del rožnega venca: Ne bom več pisal, ne bom več pisal, je rekal: čuden človek, tisti pisatelj, ves upadel, pregan... tak pač, kakršni so bili vsi, strah, pravi strah, vam rečem.“ (To si je Karel zapisal mnogo let kasneje, a šofer džipa se tudi ni mogel ničesar več spomniti.) Najbrž je prešel Karantanijo tistega dne, preden so se umaknile na staro mejo naše enote. Vse je hitelo in je bilo narobe.

Mogoče je v tem ključ za mojo spremenjeno pot, je včasih premišljeval Karel in si iskal pojasnilo v občasnih omrtvičenih počutjih; vsak si pač po najbližji poti poišče opravičilo ob morebitni zagati in se po svoje opravičuje sebi in drugim, četudi dostikrat ne ve, zakaj sploh to počne. Zakaj se je Karlovo bivanje v Karantaniji zavleklo tudi še potem, ko je vojska že odšla iz dežele? Kadarkoli se srečuje v kakršnikoli obliki s spomini iz tistih let, zdajle po tridesetih letih še posebej, na malem zaslonu ob filmih iz tistega časa, ki kažejo, kako korakajo partizani v mesta in jih ob koncu vojne pozdravljajo veseli ljudje s cvetjem — se domisli Karantanije.

Seveda je bilo na slovenskem podeželju tudi nekaj cvetja, zastav, veselih obrazov, a je prešel takrat tudi trge z molčečimi hišami zastrtih oken in zato bo še naprej prikrival te nekdanje podobe, spomin na povsem določeno osamljenost, celo njegovo, zmagovalčevo, za kakšen hip seveda, čeprav je tiste dni prevozil mnoge vasi in govoril kar naprej o svobodi in še enkrat pa dvakrat in trikrat — in o svobodi na kvadrat in še in še, da bi bilo zagotovljeno pravici, da bi se ljudje,

Karantanci nečesa bolj zavedali. In zdi se mu, da so tudi sami kar naprej tiste čase ponavljali za njim in seveda za drugimi partizani to čudno besedo svoboda in kar zbal se je, da se beseda ne bi obrabila in porabila, če jo bodo ljudje preveč pogosto uporabljali. Povsod pa so ga sprejemali tiste prve dni v svobodi dobrodušno, a kakor nekdanji katoliki luterskega pridigarja. Ljudje so bili prijazni in želeli so tudi še kaj podariti. Od nekod so zato privlekli nekakšen plakat, ki da so ga včasih, še ni dolgo od tistega časa, nabijali povsod na vsako hišo. Na plakatu je bilo v čvrsti zeleni barvi natisnjeno: Kärntner sprich deutsch. Napis je poznal in njihovo ravnanje in pozornost pa sta se mu zdeli otroški. Zakaj so to sploh še prinesli na dan, a to sploh še kdo prebere. Da jih ne bi užalil, je plakat le vzel, se zahvalil zanj in rekel, da ga bo poslal v glavno mesto, da ga spravijo v muzej; to se jim je dobro zdelo; res jim je bilo všeč. Zanje, ki so se toliko let o tem nasilnem in zapovedovalnem napisu počutili kakor na pol nemi pač, le šepetali celo v lastnih domovih — ije seveda bilo drugače. Ko so spet pogledali čudni napis, so začeli nenadoma spet šepetati v svojem domačem narečju, tako, da jih Karel najprej sploh ni več razumel — zaradi narečja pač in zaradi šepeta. Tedaj jim je rekel: „Zapojmo! Smo ali nismo!“ Plašno so ga nekateri izmed njih pogledali, potem pa so zapeli in prepevali kasno v noč, dolgo-vezne, otožne pesmi, ki so jih peli še bolj otožno in hudo čustveno — kakor da bi peli korale iz gotskih časov. To tuje ozračje je pretrgal sam s svojimi tovariši s kakšno partizansko pesmijo z napol hibridom njihove ljudske pesmi in partizanskega besedila, s hitrejšim ritmom in živahnostjo in pa udarnostjo. Tako je skušal pregnati dotlej neznano osamelost, ki je včasih prevzemala tudi njega. čeprav ni bil Karantanec.

Iz deželnega mesta so ga tistikrat v prvih dneh po končani vojni poslali v zahodni del dežele, kjer je že partizanal in so ga ljudje poznali. Pomagal naj bi jim pri vzpostavljanju lokalne oblasti, pri prevzemanju občinske uprave in drugem. Pokrajinski odbor mu je dodelil avto in šoferja Vinka. Odpeljala sta se po najbližji cesti navzdol k reki D., ob njej navzgor bi nadaljevala na zahod. Ko pa sta prišla na strmino pri gradu Humperk, kjer se potem cesta v vijugah spusti navzdol k reki, sta zagledala mnogo britanskih tankov, džipov in topov — oklopno enoto. Iz tankovskih kupol so moleli tommyji* in se razgledovali po dolini. Spodaj, daleč tja v eno izmed dolin pod goro pri trgu B. in še naprej ob drugi cestni veji, ki pelje k prelazu navzgor, je bilo slišati regljanje strojnic, prasket drugega strelnega orožja, udarce minometov — nastopal je cel orkester lahkega orožja; majhni dimčki od eksplozij so se prikazovali po vsem širnem pobočju mejnega pogorja — in daleč po vsej dolini. Tu zgoraj pa je bil mir in tommyji so še naprej štrleli iz tankov in kadili pipe ali svoje posladkane cigarete; z začudenimi dolgimi obrazy, skoraj otapeli so pogledali na Karla in Vinka. Ustavil ju je kurir JA in jima povedal, da ne moreta v dolino: „Spodaj se tolčejo naši z belimi, z esesovci, ustaši, četniki in vrag ve še s kom vse. Sem hočejo izdajalci, k temle“, je namignil in pokazal na Britance. „Ubili so nam komisarja in njegovega pomočnika, menda sta bila doma tam na vzhodu, Karantanca, a tista z naše strani. Korajžna fanta, preveč zaupljiva. Sranje! Šla sta v njihov štab, pa so ju, matilda iju je, sranje. Rekli so, da se bodo predali, banda prekleta. Potem, ko se nista vrnila, se je začelo. Tele, ki so tu zgoraj, malike, smo zaprosili, pa se ne zganejo. Sranje. Poslali smo po naše tanke. To je vaša stvar, pravijo, vaš obračun na vaš račun. Faking, faking, samo psujejo, če jih ogovoriš. Jaz jih že ne bom več. Ne moreta tod, razumeta...“ Karlu se je zdelo, da se britanski tankisti posmehujejo prav nje-

* izraz za britanskega vojaka, žargon.

mu ali pa kurirju. „Faking, faking, samo to jih je, teh hudičev in tiste njihove cigarete smrdijo po parfemu.“ — „Kaj pa je to faking?“ je vprašal Vinko. „Eh, nekaj podobnega kakor naš fuk ali kaj, je rekel kurir in vžgal motor. Če vaju niso poslali prav k nam, morata nazaj po severni strani reke. — „Da bi jih vrag, pa taki zavezniki,“ je rekel Vinko in ostro zavil, zavozil tik ob tanku s ceste in še posrečilo se mu je, da se avto ni prevrnil. Karel je topo ždel in vse, na kar je pravkar naletel, se mu je zdelo neresnično — kakor kurir, ki ju je napotil na drugo cesto. Pri tem Vinkovem obračanju in zavijanju se je nagnil v nasprotno stran kakor v čolnu, da se avto ne bi prevesil. — „Si pa mojster, Vinko. Že dolgo šofiraš?“

„Od včera j zjutraj,“ se je odrezal Vinko. „In se mi še nič ni pripetilo. Da bi jih ti videl, ko smo se spodaj usedli v avtomobile ene izmed divizij, ki se je predala. Kaj vse so počeli pobi. Jaz sem pa le previdno poskušal gumb za gumbom in čisto rahlo, pa še enega takega sem vprašal, ki jih je že nekaj zbil, kako in kaj je treba. Drugi pa so se zaletavali kakor biki. Če bi bil jaz komandant, tega ne bi pustil, a tistega komandanta sploh ni bilo, ni imel časa za nas. Videl sem enega, ko je sedel v avto, ki je stal tik pred zidom. Pritisnil je na vžig in se zaletel z gobcem naravnost v zid; avto je samo poskočil. Povem ti, ljudje nimajo občutka za vožnjo.“

Ježe Boschitz: Duhovnikov obisk

Karel se je živčno presedel, ker se mu je zdelo, da Vinko precej hitro vozi za pravkar pečenega voznika. Dirjala sta po severni strani jezera in cesta je na srečo le bila precej oddaljena od jezerske gladine. Ves otopel je ždel v avtu, ko sta že prešla reko in se vozila mimo ruševin enega izmed nekdanjih gradov Rasov (baje nekih roparskih viteзов), čedalje bolj tja k strmim pobočjem obmejnega pogorja; tam nekje mora biti vasica, ki jo mora poiskati, vasica, s katero so imeli zvezo, ko so bili še v gozdovih zgoraj nad njo. S te strani se mu je svet videl precej drugačen. Zmračilo se je, ko sta zavozila navkreber. „Ne bo prav,“ je rekel, ko je po strehi avtomobila zarožljalo več rafalov iz brzostrelke. „Ustavi, hudiča, Vinko, ne slišiš, wehrwolfl!“ — „Kaj?“ — „Ustavi!“ Planila sta iz avta ven v breg in streljala, ne da bi pomislila, da ju lahko zdajle že kakšnih deset dni po uradnem koncu vojne najde še krogla obupanca. Streljala sta in rinila v goščo kakor avtomata in se potem vrnila na cesto k avtomobilu. — „Obrni, mislim, da sva zapeljala preveč daleč k mejni postaji ob tunelu, vas pa leži spodaj bolj na ravnam.“ Vinko je spet naredil eno izmed svojih avtomobilskih bravur in speljal seveda. Počasi sta zdrsela do vasi — in ustavila ob večji hiši na desno. — „Tu sva, najbrž je to prava hiša,“ je rekel Karel in stopil po tistih treh, štirih stopnicah v vežo, kjer se je srečal z dekletom, ki je reklo: „Vaši so v tejle sobi, druga vrata.“

Všeč mu je bilo dekle in najbrž jo je že srečal prej, ko so bili še zgoraj. Potem ga je vprašala, če še kaj želi. Domislil se je, da ima s seboj kavo, ki so jo zaplenili v mestnem skladišču za oskrbovanje nacifunkcionarjev. Ko se tega domisli po toliko letih, se zagleda, kako je najprej segel v vrečko in zagrabil eno, dve, tri pesti in vsul dečvi nepražena zrna kave na mizo. Odšla je in ga čudno pogledala. Šele tedaj ji je izročil vso vrečko; tako se je predstavil. Vsi so se spogledali in vedeli, da nekaj ni v redu. „Taka reč se kmalu ne pozabi,“ mu je mnogo kasneje rekla njegova žena.

In tako pride pri Karlu zmeraj do neke vrste z usodo pogojenega posebnega spominjanja: medtem ko drugi slave obletnice prihoda, se on vselej spominja neke vrste odhodov in čedalje več jih je. In ker je med njimi tudi odhod iz Karantanije v prvih povojnih dneh, čeprav ne njegov, ne more tudi tokrat mimo skice o tem, kako se je zanj to dogajalo.

Zjutraj tistega dne je odšel v bližnji trg R., ki leži južno ob reki D., na neke vrste ustanovno sejo tamkajšnjega antifašističnega odbora. Tistega dne naj bi ta odbor prevzel tudi občinsko upravo v svoje roke. V temačni sejni sobi v zgradbi iz časa Napoleonove Ilirije so ob dolgi mizi sedeli zbrani možje in vstali, ko je prišel. Predsednik odbora, trgovec s špecerijo, pa še pol kmet in z majhno točilnico iz zgornjega dela trga, ki je imel najdalje zvezo s partizani, je Karlu dolgo stresal roko. Nekaj je govoril in še kar naprej se je oklepal Karlove desnice, ko so se želeli že drugi seznaniti z njim. Ves uslužen se je pridružil menda občinski tajnik in rekel: „Herr Bürgermeister, Herr Kommissär, Herr Genosse, soll ich alles notieren...?“ Jank je predstavil Karlu nemško-avstrijskega člana antifašističnega odbora, menda notarja po poklicu, ki se je opravičeval, „daß er leider nicht windisch sprechen kann“... „Nekaj že razume, saj je že dolgo med nami,“ je pojasnjeval neki odbornik. Kmet Špicman iz vasi Drava se je jezno zmrdoval, ko so vsi začeli govoriti nenadoma po nemško, in ježno zakričal: „Slovenje marnvati...“ „Kdo je to?“ se je obrnil Karel k Janku. „Špicman,“ je zamrmral boječe Jank in mislil, da je s tem dovolj povedal. Potem so začeli. Karel je uvodoma povedal, da sta oba jezika enakopravna in da se lahko pač vsakdo oglasi v svoji materinščini, saj večina razume oba jezika, kdor pa česa ne bi razumel, mu bodo

tisto še posebej pojasnili, naj kar vpraša. Špicman se je presedal in škripal na svojem stolu pa rekel: „Uradni bo slovenji!“ Karel je spet poudaril, da gre pač za dva, za oba uradna jezika in ne kakor je bilo v prejšnjih časih. Tajnik Herman je zapisoval in vsega ni dobro razumel, saj je ta komisar govoril prehitro: Odtlej bosta oba naroda bo enakopravnost antifašistični odbor je oblast občina uprava vsi govore po svoje ko so zavezniške armade obračunale z nacističnimi zločinci to zemljo pregnali in končno je tukaj svobodni in jugoslovanska armade in pa antifašisti vsi so se bojevali proti nečlovečnosti za strpnost in mir tudi na Karantanskem znotraj rajha in zmagali in svoboda...

Herman se je znojil in se tolažil, potem se bosta usedla skupaj z Jankom in bosta vse to povezala skupaj in tako bo zapisnik vendarle našriban.

Med svojim improviziranim govorom je Karel pač omenjal vzajemnost in sožitje med obema narodoma, kraj se mu je zdel že ponemčen. Sicer pa so mu na Pokrajinskem še posebej zabičali in naročali: „Poslušaj, pa nobenega šovinizma, nacionalizma ali kaj podobnega. To si zapomni. Vse drugo ni tako važno! Predvsem nobenega šo...“ je slišal še, ko je Vinko že vžgal motor avta. In so govorili, kakor da imajo vsi njihovi stavki klicaje.

Kakor po navadi je Karel tudi tokrat potreboval nekaj časa, da se je zagrel za besede, ki jih je govoril. Sčasoma se je njegova zavzetost stopnjevala in lezla tudi v poslušalce, celo v Hermana, ki je odprtih ust pozabljal na pisanje zapisnika. Govornik je tudi v tem času kar naprej slišal nekakšno oddaljeno mrmranje, rožljanje — in se domislil, da so to zunaj najbrž vojaška vozila. Premiki, mu je šinilo v glavo. Ah, kaj, neumnost, kakšno premikanje, je odgnal misel in pomignil naj-

SPD Radiše vključuje mnogo mladih. Na slikah pevski zbor Radiški fantje in...

bližjemu odborniku. Ta ga je razumel in zaprl okna, tako je zdaj Karlova beseda še bolje donela v velikem prostoru. Vmes je bilo slišati samo kdaj še Jankovo šepetanje, ki je sproti prevajal nemško govorečemu odborniku. Ko je Karel dosegel vrh svoje zavzetosti, je močno potrkalo na duri sejne sobe. Karel je zagledal vojaka JA, ki je s trdim vojaškim korakom stopil predenj in ga prosil za trenutek nujnega pogovora. Stopil je z njim v prostrano vežo, v katero je zarezala sončna svetloba svetel jezik ob odprtih vežnih durih, hkrati je skozi odprtino prodiralo mogočno brnenje in rožljanje tankov, raznih goseničarjev, tovornjakov, džipov ...

„Kaj se godi zunaj?“

„Angleži in naši,“ je rekel kurir. „Samo to, tovariš: Rekli so, da vas moram najti čimprej in vam oddati depešo. Se hudo mudi.“

Karlu se je zdel kurir znan, tako znan. Podoben tistemu, ki ga je pred dnevi na Humperku napotil semkaj. Morebiti pa so si vsi partizanski kurirji na motorjih precej podobni, je pomislil in mu odzdravil, ko je fant že odpeljal, zavil v oblake prahu. In še res je bilo. Skozi trg so vozili v kolonah Britanci pa spet naši. Karel je strmел. Sledila je kakšna četa pa tovornjak in prav majhni angleški tanki, vse zavito v oblake prahu in za kakšen trenutek so se v njem skoraj skrili ljudje in vozila, zginili so, kakor da vse to železje zginja na mah, ker je postalo odveč. Ne, to je nesmisel, je vedel. Toda zanj, za Karla, ki je že opravil svoje, bo tega zagotovo kmalu konec. Karel je odtrgal kuverto in bral: Tovariš K. Do večera (20^h) se bodo po zapovedi maršala vse enote pomaknile na nekdanjo državno mejo. O meji in usodi tega, po nas osvobojenega dela Karantanijske bo odločila mirovna konferenca. Pojasni to na svojem terenu, da ne pride do odvečnih nega-

... dekliški kvartet

tivnih razpoloženj ali celo panike. Ti ostaneš seveda v Karantaniji kakor vse tiste tovarišice in tovariši, ki pomagajo pri obnovi družbenega življenja v antifašističnih odborih in začasnih občinskih odborih. S. F. — S. N.! Pokrajinski odbor.

Pojte k vragu. Tudi jaz sem svoje že opravil v gmajni in to vsa ta leta, tudi mene po osmi uri tukaj več ne bo, si je rekel in stlačil zmečkano pismo v žep. Zavedal se je, da ne bo znal docela skriti vsega, kar se dogaja z njim pa tudi z vsem drugim. Kaj naj jim reče, zbranim možejem, se je činično posmehoval sebi in svojim poslušalcem.

„Kaj pa je?“ ga je vprašal nezaupljivo Jank bolj šepetaje.

„Nič ni, samo naši se pomikajo k meji. Vso deželo po dogovoru zasedajo Angleži. Vojske je pač konec. Vi imate v rokah ljudsko antifašistično oblast, ki vam zagotavlja sožitje, obnovo in tako naprej.“ Ozrl se je po poslušalcih, ki so strmeli vanj in s pogledi izražali, da ne razumejo, da se jim zdi vse to nezanesljivo, kar govori, in sumljivo. In ko je spregovoril o bližnjih nalogah na občini, je tudi sam zaznaval, kako papirnato je njegovo govorjenje, a je kljub temu nadaljeval: napočilo je obdobje miru, konec oboroženih obračunov in vojsk, le-te naj gredo čimprej domov, zdaj ko je sovražnik na tleh in ko je vse v rokah antifašistov... Njegov govor je v tem začela ogrožati tako silna tišina vseh navzočih, da je bilo slišati še škripanje zapisnikarjevega, Hermanovega peresa. Prekleti šribar, kar šribaj, se je ujezil Karel. Ko je ta molk pretrgal Hvajnik iz Podravja in rekel, da mora domov h kravi, ki bo povrgla. Drugi, menda Oblak, je najprej dvignil palec kakor šolar in odšel. „Leider, leider muß ich, Herr Kommissär,“ se je opravičeval antifašistični notar. In tako je šlo dalje, eni so kaj zamrmrali, se zgovorili na bolezen v hiši ali pri živini, drugi s kakršnimkoli opravkom ali pa so kar zginili. Karel pa je govoril, brez zanosu, le besede o tem, kako imajo Karantanci, ti samosvoji ljudje, zdaj svojo svobodo v svojih rokah in zato ne potrebujejo več armade in nikogar — le sami sebe... Zavedal se je, da je slab govornik, vendar tako slabo ne prej ne kdajkoli kasneje ni govoril več. Sploh pa si je rekel, me ne pripravi noben hudič več v takole govorjenje.

Tedaj se je zavedel, da sta v prostrani sejni dvorani sama z začasnim županom Jankom, usedel se je in se potipal po znojnem čelu.

„Greva še midva,“ je rekel Jank.

Karel ni nič vpraševal, zakaj se možje niso več vrnili na sejo, čeprav so ob svojem odhodu vsi to obljubljali. Počasi sta stopala mimo vozil po trgu navzgor. In Jank je doma segel v omaro po žganje, ki ga je imel zakopanega vsa leta od prihoda nacistov — čakalo je na svobodo; nalil je vsakemu glažek. Ko je zvrnil vase pijačo, je rekel: „Zdaj pa lahko vzamem vrv in se obesim. Ti boš odšel tja, onstran čez gore.“ Težko sta dihalta in spetčila in Jankove besede in stavki so nadaljevati svoj študij, medicino, veš, Jank, moral bi, pa bom še ostal nekaj usahnili neke med stenami. Karel pa je rekel: „Ne bom še odšel, čeprav bi moral časa, da se boste uredili, znašli sami. Človek se mora znajti sam, Jank, me razumeš! Vrgel je predenj zmečkano pismo. Jank ga je božajoče ravnal in bral: ... ja, ja ...

„Ne boš se obesil, Jank. Oglasim se čez kakšen teden.“ Potem sta si pred hišo dolgo stresala roke in Karel je zatem prisedel k nekemu kurirju JA, podobnemu fantu, kakršen mu je prinesel pred nekaj urami poročilo o odhodu.

Kaj more. Ničesar pač noče nikomur jemati s svojimi spomini na robu, na geografskem in vsem drugem, so pač posebni, njegovi, Karlovi; ne sodijo prav h Karantancu, ki se je baže po kasnejših Karlovih poizvedbah dan poprej peljal tod mimo ali pa zgoraj po drugi cesti...

Natakarica Ivanka

[Odlomek iz še neobjavljene novele]

Ivanka se je prebudila pozno v jutru. Stegnila je lehti, ki so še vse dehtele po Slavčevih objemih in spokojnih sanjah. Sproščeno je zaprla oči, ko je ugotovila, da kaže ura šele deset — in da je nedelja, ko ji je treba šele opoldne začeti v lokalu. Čez čas je šele ugotovila, da je prvi maj tudi hkrati. In ob misli na maj je še enkrat zadremala.

Iz sladkega oblazinjenega pozibavanja jo je iztrgal glas šefinje, ki se je bližal po hodniku kot ukrepajoča sila, kot zadirčno povelje. Sicer je to veljalo neki sobarici, ki ga je nekaj polomila. A glas je učinkoval tudi na Ivanko. Zato je bila prej iz postelje, preden se je dobro zdramila. Kaj je sanjala, se ni mogla več spominjati. Samo tajala se je v slutnji, da že dolgo ni tako izdatno in dobro spala. Imela je sicer navado, da je v postelji še vedno kaj brala. Ponavadi knjigo, katero ji je priporočal in posodil ali celo podaril Slavc. Zadnje čase se je prerivala skozi Dostojevskijev roman Zločin in kazen. Četudi je sprva dobivala občutek, da je vsebina surova in temna, se je sčasoma le uživala v zamotani svet, katerega veliki ruski pisatelj secira na mojstrski, a neobziren način.

Ivanka se je zavedala, da je s svojim delom v baru vezana na pisani svet gostov. Nekateri spregovori samo toliko, kolikor je najmanj potrebno. Drugi je spet ne pogleda v oči. Zasačila je sebe ob misli, da ji to ni bilo vseeno, ako kdo ni opazil njene lepote, ali opaziti hotel. Kakšna sem! Če me kdo preveč lovi s pogledi, mi ni prav, ako me pa kdo sploh ne pogleda, mi spet ni po volji. Sem že tudi malo prismojena! Polglasno se je sama sebi smejala, se gledala v zrcalu in urejevala pričesko. Saj

mi lasje še vedno dobro stojijo, je ugotavljala ob česanju svojih bujnih temnorjavih las. Gizi in druge prepogosto letajo k frizerju. Koliko denarja potrošijo zaradi tega. In za lase tudi ni prav, če so tolikokrat preparirani.

Dolgo si je v zrcalu gledala v oči: Ko bi mogla narediti prav take oči, kot jih delam Slavcu? Pa tega ne moreš namentoma. Samo do neke meje se pusti človeška narava ali bolje: duša potvarjati, ponarejati in preslepiti. Ivanka je vklopila transistor. Kmalu je bila nared. Čisto novo obleko je oblekla. Opazovala se je v zrcalu in ugotovila, da se barva ujema z leskom las in žarom oči. Kaj bo rekel Slavc, če danes pride? Je postajala radovedna. A najbrž ga ne bo, kakor je rekel; ima nujne posle zunaj v Gradcu. Vedno mora dalje kam. Po eni strani mu želim, da se krog njegovih občudovalcev veča, po drugi strani pa slutim nevarnost, čim dalje bo od mene, čim večja bo publika njegovih poslušalcev, tem laže ga omreži kako drugo dekle. Meni se včasih zdi, da mu presedam, ko mu govorim toliko o tem, kako je moj, kako ga imam rada, da ne bi mogla brez njega živeti. To so fantastični izlivi moje romantične duše! mi zašepeče Slavc s smehljajem.

Danes dopoldne je Ivanko zabaval samo Tomaž s svojimi zgodbami: To sem garal, preden sem prišel do svoje hiše. Pa kaj boš, kar sem se namenil, je moralo biti. Veš, da sem pred leti, ko sem bil še mlajši, večkrat nalašč, samemu sebi nakljub, ostal čez nedeljo sam v drvarski bajti in še kajenja sem si kak tak dan prepovedal, vse zato, da pridem bliže do tistega, kar sem hotel doseči: do svoje hiše! Zato je bilo treba štediti. Kaj bi tudi zapravljaj? Gledati moraš,

da imaš nekaj. Mislim nas eden, ker nismo študirani, ne premožni, česar pa nismo sami krivi.

Ivanka ni dobro poznala možakarja, ki je vse uravnaval v svojem življenju iz vidika: kaj se izplača kaj ne. To pravtako pri nakupovanju cenene šare v stari krami, pri mešetarjenju za kakšno drugo robo ali pri izbiranju svoje bodoče žene. Tomaž se ni brigal za zbadanje od strani domačinov. Iskal je svojo bodočo, pa naj se svet podere. Zato je minilo tudi precej let. K sreči pa je menda tako na svetu, da je tudi še taka ženska med ljudmi, ki ji pretrdo gre za dedca. Ker pa ljudski jezik ve povedati, da vsaka noga svojo coklo najde, kar naj bi povedalo: da vsak dedec najde svojo, oziroma vsaka baba svojega dedca, se potlej ni čuditi, če je tudi Tomaž ujel svojo Jero in stvar je bila rešena.

Šele ko je Tomaž ovdoval, se je resno začela zadeva okoli hiše. Dejal si je, da bi do svojega gnezda lahko že poprej prišel, pa mu je hodila stara tako drago. Zato se ne bi ženil nikdar več. Ko so prišli v lokal gostje, ki so Tomaža поблиže poznali, se je začelo nategovanje in smeha ni zmanjkalo.

Zlasti se je izkazovala neka Lonka, ki je s svojim dolgim jezikom opletala najdalje okrog sebe. Znala je izzivati Tomaža prav na tistem koncu, kjer je menda bil najbolj občutljiv.

Ivanka pa je raje slonela za barom in samo na pol poslušala precej abotno prerekanje.

Izgleda, da je gotovim ljudem gostišče prav tisti kraj, kjer se izprazni še tako svinjski gobec. Jaz pa ga naj poslušam? To tudi pri mladem sodniku ni dosti drugače, če se ga poloti brezobzirno gobeždanje. Menda je moj lokal za to, da se neolikanci izpraznijo. Ko sem zadnjič o tem govorila z Veroniko od restavracije, ko je ob svojem prostem času sedela tukaj pri meni z nekim svojim oboževalcem, sta oba rekla, da imam pravico in dolžnost, da obrzdam take jezike, kajti gostilna je za goste

in ne za prostaške gobeždače. Samo, jaz ne bi znala prav nastopiti. Raje stojim tukaj za mizico ali sploh stopim ven. To pa ni prav. Dobro vem, da ne. Treba je biti odločen. Se bom pač morala šele do tega priboriti.

Kaj vse čuješ od ljudi! je zavzdihnila Ivanka, ko se je Tomaževa sodrga razvlekla. Muzikboks se je oglasil in nekdo jo je vabil na ples. Molče je šla plesat. Za stekleno steno sta sedela tokrat Slavc in planinski šolnik. Ivanki je bilo žal, da je morala iz nekake strežniške vljudnosti sedeti pri omizju mladega sodnika, ki je imel gručo tujih imenitnikov okrog sebe. Dobro so pili in bili tudi izdatno gostobesedni. Le tuintam je za kratko bila pri onih dveh; Slavc je uvidel, da je pač Ivankina poteza potrebna. Saj bi ne imel dekletu kaj posebnega povedati, ko sta filozofirala s šolnikom okoli pojma 'praznik'.

Šolnik se je razgrel: Praznik lje po moje izpraznovanje našega notranjega vsakdanjega jaza, ki je nagačen z odpadki in ostanki tolikšnih vtisov, zapletljajev, vprašanj, križpotij, upanj, prevar, polomij in vrag vedi česa še, da je komaj še sled prave lastne bitnosti. In do vseh pojavov in stanj moraš zavzeti tako ali tako stališče. To pa je precejšnja potratna duševnega akumulatorja; samo relejni agregati živcev še končno delujejo refleksno, zato smo živčni.

Slavc dodaja: In če še to komaj zaznavno energijo trošimo za prazen nič, privede neka varnostna sila do kratkega stika, do živčnega zloma.

Šolnik je samo z očmi odobril in spet zaglal svoje: Praznik torej izprazni vse tiste nevarne navlake, rekel bi skoraj: tisti radioaktivni material, ki povzroča razkrajajoče depresije in deformira duševno in duhovno stanje.

Oblika tradicionalnega praznovanja je dandanašnji druga in večobrazna, je spet posegel Slavc vmes, vsak oddih, dopust, počitek, počitnice in točno določen delovni kot prosti čas cika v to smer, kajne?

Prej kdaj se je s prazniki in delopusti — v prvi vrsti verskega značaja — tudi nekako uravnovesil brezpravni in podložni delavni človek, je prišel šolnik z dopolnilom, zato je v ideološkem pogledu — bodisi v verskem ali zgolj političnem pomenu — nekaj demagoškega od strani človeka, ako uporablja praznik za nekaj protivnega, kar je vzvišeni pomen praznika.

Da na primer ubogi človek ne dela to, kar bi bilo kavalno potrebno, da se izprazni tista praznina, nastala skozi življenjske tegobe in posvetno materialno životarjenje, da obliči v svoji nemoci v svoji ozkotirni eksistenci.

Ravno v tem se kaže tisto usodno nerazumevanje praznika, če posameznik kratkomalo na praznik občestva ne ve kaj početi, skratka: znajde se v temni zagati svojega dolgočasje; ne ve, kaj mu je treba, da bi vsaj za trenutek ne mislil samo nase, ne čuti, da podzavest-

no nekaj sili na odgovor, kar se na drugi strani maščuje na tak način, da ga začne razjedati dolgočasje. In neki izsledek tudi v sodobni družbi, da se izogibamo tega, sicer samemu sebi neprizanega dolgočasje, je prepustitev samega sebe uživanju. Bodisi uživanju alkohola ali razuzdanosti. Poznam ljudi, ki se na primer ob večjih cerkvenih praznikih nimajo kam dhati, recimo na sveti večer ali veliko noč ali na dan mrtvih.

Slavc se ni strinjal s to postransko miselnostjo: Se pozna vam učiteljem, da ste na pol dušni pastirji in moralisti in voditelji nevednega otroškega zemljana k zmagoviti luči izobraženstva. Samo, ali mi boš zameril, če ti rečem, da mi je nekaj najbolj samo po sebi si nasprotujočega prav vaš poklic. Vi ste idejni nositelji vsakovrstnega družbenega reda, pa ugovarjaj, če moreš! Vi učite pravzaprav samo: Dajte Bogu, kar je božje-

Moški zbor SPD „Vniko Poljanec“ v škocijanu poje tudi na prireditvah za turiste

ga in cesarju, kar je cesarjevega. To je krasen oportunizem, ki pa se v moderni družbi sproti izjalovi.

Zdaj pa šolnik ni bil zadovoljen: Križava se samo ob pojmu svobode. Tista svoboda, ki je skozi vso človeško zgodovino podirala stari svet, se je vedno razlikovala od tiste svobode, ki je zavladovala potlej, ko se je novi porevolucionarni družbeni sistem uveljavil; kaj pa če ti trdim, da prav v prejšnjih tvojih besedah 'Dajte cesarju, kar je...' vidim prvinško zahtevo, da se morata cerkvena in, če smem tako reči, posvetna-civilna oblast ločiti. Torej je bila velika zmotà, da so skozi stoletja prav nositelji krščanstva mešali ta dva pojma v 'svetem rimskem kraljestvu nemškega naroda'.

Slavc ni zavzel posebnega stališča na te besede. On sam po sebi ni bil nikdar zavzet za politične ali filozofske probleme; živel je drugo plat življenja, ki se mu je zdela pristni izraz človeka, pravega človeka, to je umetnost. Rad bi povedal šolniku svoje misli, a so bile tako visoke, tako globoke, obenem pa tako neurejene. Skušal je takole: Jaz gledam človeka kot, če hočeš, atom ali idejo neke velike harmonije. Meni je človek umetnik šele pravi človek. To pa je bil že v davni zgodovinski temini, ko je začel sebe izražati, ko je sploh začel govoriti in gotovo kmalu nato tudi peti, pa nekaj ustvarjati, ne iz vidika koristnosti, marveč iz neke notranje nuje, da samemu sebi in svojcem naredi neko lepoto, nekaj kar je občutek zgolj živalskega zadovoljstva povišalo v srečo, ta pa je porajala skupinsko zavest, kar so Latinci mnogo pozneje trdili: homo sum!

Šolnik se je popolnoma strinjal. Ni pa rekel ničesar, kajti sodnikova družba se je hrumeče odpravljala. Ivanka se je zlikano zahvaljevala, obzirno smuknila iz objema sodnijskega uradnika in odmaknila lica, da je sodnik ni mogel cmokniti.

Potem je hušknila k njima: Veš, Slavc, za tebe imam veliko presenečenje.

Zletela je nekam ven in prišla z lepo jazz-kitaro nazaj.

Zdaj pa najnovejšo tvojo skladbo o tem, kar sta s šolnikom govorila! se je srčno zasmejala in se skoraj preveč pritislila k ljubljenu človeku. Šolnik je s požirki vina pil tudi njuno srečo.

Več kot pol noči sem moral čakati na priliko, da bi bila sama, zdaj pa vlačiva te netopirje s sabo. Čemu neki? Saj so suhi ko poper in vse preveč polni vinske resnice. Mar misliš, da kljub takemu stanju niso opazili prej tvojega jokanja? Le zakaj si se cmerila? Ko bi poprej, ko sva šla izklopiti tvoj pozabljeni plinski kuhalnik, kar ostala v tvojem brlogu, kar v temi... je končal Slavc.

Avto je leno obstal poleg cerkve, kjer je bilo ob tako poznem času še največ parkirnega prostora.

Nihče ni kazal veselja, da bi izstopil.

Ivanka je bila pobita: Kaj je vendar motilo Slavca, da se je spustil z mano dol v Lenkov lokal. Pa je sam hotel mene na vsak način s sabo! Ali je hotel tamošnji deklini Giziji pokazati, kako neodvisen od mene je postal, da lahko vsak večer zasvira po svoje? Ali pa je hotel mene preizkušati? Samo čemu preizkušati? Ne, Slavc ni tega namerano delal! Vem, da se za mene boji. Pa vendar, zakaj se je vsedel h Giziji in zapustil našo mizo? Moj sosed Franc je gledal in pomigoval tja, potem pa je začel basati iz sebe vse težke spomine. Ko so se meni ulile solze, je siromak morda mislil, da ga pomilujem, pa je še bolj šel iz sebe in scejal vse tisto o Aleni, ki se je pred leti priklatila čez mejo, se z njim kar na mah poročila, ki ga zdaj tako lepo navija okoli prsta, a jo ima zato le še rajši. Kajti očita si siromak, da je pač sam kriv, ker ne zna zadovoljiti svoje zakonske polovice ne v tem ne v onem. Tako me je navijal, da sem pobegnila od mize, ker Slavca ni bilo sem od muzikboksa, kjer je tičal na posebnem stolu, katerega mu je Gizi tja postavila. Pa kako sta pazljivo poslušala tisto narodno pesem, ki opeva, kadar bom umrl, da me naj tukaj

pri vas pokopljejo, tukaj v rodni zemlji...

Ivanka je sedela v avtu, vroče se ji je vilo skozi možgane in v srcu je divjala ostudna zmes ljubosumnosti, slepe zaljubljenosti, brezmejnega odpuščanja in preteče sle po maščevanju.

Ni pogledala tja proti vozačevemu mestu. Zaprla je oči, kakor bi čakala bližajočega se poljuba.

Res! je ugotavljala, po končani osladni pesmi se je Slavc doli pri Lenkovih vsedel k svoji družini nazaj. Kako malomarno je vrgel vso zadevščino od sebe. Meni pa se to na njem dopade. Vseeno, da tako ravnanje včasih zaboli. Slavc je pač umetnik. Pač tako ravna z ljudmi kot s svojimi skladateljskimi proizvodi: Najprej te neizogibljivo lepo zaobkroži s polnimi očmi, potem te prefehta ob učinku svojih izgovorjenih besedi, katere polaga pred tebe kakor darilce, kakor skromno, a vendar mikavno pozornost. Ko se pa nečesa do sifega naučije...

Ne, tukaj naprej ne velja za mene, mene ne opredeljuje tako v tisto kategorijo svojih spoznanstev, mene čisto edinstveno gleda, pred mano celo bega, tako je rekel sam enkrat, ko se ga je naložal, da smo ga zanesli v avto in je potlej prijateljica Zofka šofirala. Mene Slavc ljubi, res iskreno, a na čisto svoj način ljubi, o tem ne dvomim. Vznemirjam se vselej le zaradi drugih ljudi, zaradi mojih tekmovalk in mojih oboževalcev. Vsi me podregavajo. Tega pa ne maram, da bi si mislili, da sem samo jaz vanj zatreskana in da se pustim od njega izkoriščati. Ne, zaradi drugih ljudi se begam. Za Slavca samega dobro vem, kako je moj. Je pač tudi takega značaja, ne mara kazati, da je nekako vezan, da je kot ljubimec za druge oddan. Oddan za vedno, ker je moj. Samo, zakaj me doli v lokal u nočjo ni poljubil, ko je vendar večkrat z mano plesal? Kadar je kaj takega storil, se je vedno tesno k meni pritisnil in goreče me je vmes poljuboval. Kako so nepozabni taki plesi zame! Danes pa je tako zamišljen, gotovo je zaljubljen spet v

novi melodiji, kakor to sam pozneje rad izpove.

Zdaj je Ivanka videla, da ima čisto spremenjen obraz.

Kaj ti je?

Nič!

Ker so na zadnjih sedežih avta sopotniki že drnjohali in spali kot pobiti, je Slavc privil svojo glavo proti njej.

Iz polteme je zrla vanj. V kotičku rjavkastih oči se je od nekdaj zrcalila topla svetloba, čeravno je zunaj pihal oduren november.

Veš kaj, izstopi!

Obraz se ji je razsvetil, kot bi rekel kaj prijetnega. Razumeti ga je hotela, češ, tako se hoče znebiti vsaj onih netopirjev in bo potlej pridiral preko ovinkov do stranske ulice in bo pod njenim oknom pomežikoval z žarometi, da mu odprem.

Nekaj pa ljo je vseeno zbadlo, ko so se začeli drugi sopotniki spet rušiti iz dremotca in smrčanja ter se začeli šaliti in čekati o nadaljnjih načrtih te noči. Trznila je, kakor da ji je neki neznan hudodelec nastavljal žici z električnim tokom.

Potem se je tudi Slavc izmotal izza krmla in kresnil:

No, cape namočene, ne boste izstopile na sveži zrak? Ajdmo, konec je nocojšnje predstave, drugič spet, če bo kaj denarja in zdravja!

Ivanka se je rahlo nasmehnila in je od druge strani prišla do njega ter ga objela.

Ti vendar greš z mano?

Tedaj so se potihoma tudi drugi izkloščali iz vozila in brez posebnega obotavljanja zginjali majaje se vsak v svojo smer nočnega mesta.

Tako se bodo vsaj malo prezračili, da bodo lažje spali! je dejal Slavc, podvil svojo desnico pod Ivankino levico in sta šla na toplo.

Ni mogel do kraja povedati. Ivanka mu je zaprla usta z vročim poljubom: To je zato, ker si prej prišel sam od muzikboks nazaj k naši mizi.

Stopila sta potem objeta skozi veliko vežo.

Slavc je zasanjal o puškinovcu, o tistem močnem žganju z namočeno rdečo češnjo.

Ivanka je samo drhtela ob njem. Kako daleč je bilo vse tisto od nje, kar ji je kdajkoli kalilo srce.

Zaoblila se ji je duša spet v tisto trdno zavest: Mene Slavc ne prišteva k tisti kategoriji spoznanstev, mene ljubi dnevno na nov način.

Skozi več vrat sta stopila od zadaj v lokal s stekleno steno. Ona je odklepala in zaklepala vsaka vrata posebej. On pa ji je svetil s prižgano cigareto. Ko sta bila tam, je Slavc zapazil, da je bar še poln vseh podnevnih klepetanj in ponočnih prežvečenih bedarij, zrak je bil preinhaliran in stene so se še potile od krepkih izrazov.

Tisti izklopljeni plinski kuhalnik vživi in korec vročega mleka za našega fanta, da bo ugasil zavozljane strune svoje duševne kitare! Res pametno! je pohvalila in že smuknila za točilno mizo, spotoma je pritisnila samo na majhno skrito razsvetljava.

Leno se je prislonil na barski stol in kadil predse. Od nekod so se mu v čelo nagnete take misli:

Kakor s popevkami je z dekleti. Prav ti sta melodija, ki se te nenačrtno, nehoteno, na vsem lepem poraja in te vsega prevzame, je najbolj pristna, vsaka začrtana, morda še zaželena kompozicija je nekaj nenaravnega. Take melodije so enodnevnice, pa se morda še komaj kakemu ničvrednemu poslušalcu zdijo kaj prida. Na drugi strani pa se dolgo časa, mesece in morda še dalje, ubadaš z neko podzavestno slutnjo o enkratnem navdihu, komponiraš, prenarejaš, spreminjaš, zavračaš in neštetokrat začenjaš zavržen koncept na novo boljšo struno. Pa pride nepričakovan trenutek, da se ti na neprimernem mestu porodi rešilna ideja: Kar tako se razlije vse v tebi v prave melodije in odmaknjen si daleč od pričujočih oseb. Koliko si človek prisiljen zaradi prekleto neizogibnega pre-

stiža pisati tudi reči, ki ti še malo ne odgovarjajo notranjemu glasu, samo, da so zadovoljni tisti, ki so naročili in ki te tudi plačajo. Sramotno, za kič te plačujejo večkrat bolje kot za dober proizvod. Ker menda mlada navdušena publika tako želi? Haha, želi! Ako pa bi ji nudili samo dobre stvari, bi se ji to najbolj dopadlo!

Boš kaj drugega še tudi? Morda bi kaj prigriznil? je vprašala Ivanka.

Tebe bi najraje ugriznil, pa ne da bi te zbolelo!

Potem je ošilil usta, da mu v takem stanju še ponuja pijače, kar tako poslovno kot nekemu poljubnemu gostu. Odlepil je lehti od točilne mize in ostružil okoli nosu neki kisel izraz:

Imaš odprto kako cigareto? Cele škatle ne maram. Samo eno cigareto bi rad. Tisto, kako se ji že pravi, ki so zdaj na novo prišle... da, da, 'da capo' so, tisih eno mi daj!

Prižgala sta si oba.

Vedno bolj kadim. Ne vem, kaj bo?

Manj boš zaslužila, če boš sama dosti potrošila!

Spet ga je obrlizgnila misel na Gizijo in njen lokal, kjer se je deklina lisičila leta sem s svojim šefom. A zdaj ga ji je na vsem lepem srčni infarkt pobral.

Vedno navija to ploščo. Šefu Lenku se je ta najbolj dopadla. Veš, on je bil tak vitez tistega rjavega rajha, v katerem je še vedno živel. Je pač zanj žrtvoval svojo levo nogo, vojno invalidnino pa mu zdaj plačuje druga država, katere tedaj sploh ni bilo na zemljevidu, ko so križali rjavi vitezi tisočletnega rajha vso Evropo. Na Slovence je bil vedno hud, pa je po vojni bil prvi, ki je znal preko meje dobivati dobre usnjene plašče. Tudi slovenski šiling mu ne smrdi. Kar po slovensko še tudi postreže Foltu in Dječju, kadar sta s komaj sprejeto rento zakoracala v Lenkov lokal. Kaj bi? Lenko je dejal, posel je posel, denar je denar, politika je politika, babe so babe in domovinska zavest je domovinska zavest; samo, da je on znal iz vseh teh postavk napraviti denar. Ši-

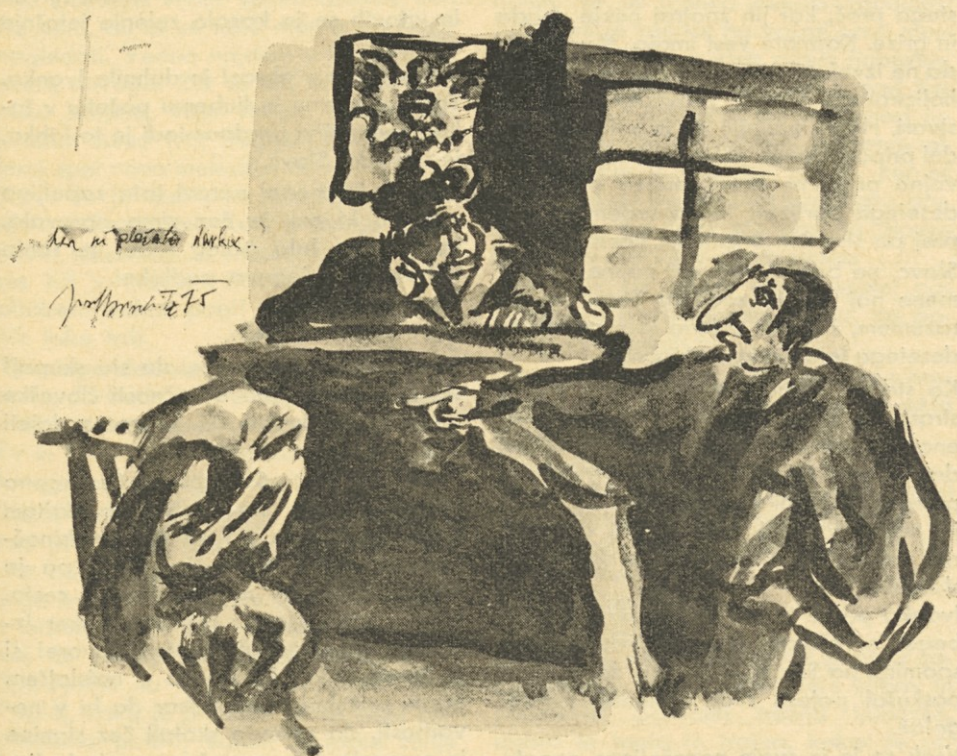
ling mu ne bi smrdel, če bi ga pri njem zapravil sam komisar, ki mu je po vojni ženo spravil za nekaj časa pod ključ. — Eh, pa kaj bi o vsem tem, saj si še premlada in to je prav. Živimo današnji boljši čas, pa ne čenčajmo o minulih neumnostih in strahotah!

Samo, od Gizije se Slavic ni in ni mogel odtrgati; njena preteklost ga je bodla, pa ni vedel prav zakaj. Dekle je prišla s kakimi sedemnajstimi leti v ta kraj. Čedna je bila in plaha in še kmečko vase zaverovana in zaprta, kar njene-mu značaju ne bi škodovalo, ako bi tako ostala naprej. Kmalu se je rekalo, da je samo za šefa. Kako rundo piti in malce pokusniti po izpitnem sekt-kozarcu, to so še smeli redki posebni gostije. Ne pa Slavic. Tedaj bi je morda Ivanka po neki strani niti ne prekašala?

Ko se je Slavic omamljal ob takih mislih, se je z očmi spotaknil ob njenih pogledih, ki so ga udani in topli objemali izza točilne mize.

Čakaj, je rekla Ivanka, kaj bi stala tukaj, saj nisi kar tako poljuben gost; na tvojo stran tja pridem in se ti vsem na stol pred oči ali, če smem, se vsedem na tvoja kolena! Pa bova opazovala najine zrcalne slike. Ne bi? Kadar sem sama, to večkrat storim, pa veš, da me oči včasih sprašujejo po tebi? Ali sem spet malo otroško povedala? Tako fantastično dekliško, a ne? Ali ti kaj takega ne storiš kdaj? Samega sebe opazovati menda ni vsakogar zadeva? Nekateri ljudje tega ne marajo? Kaj pa ti?

Slavic pa je bil spet pri Lenku: Ne vem, kaj imajo tu ljudje, da se ne morejo iz-

Jože Boschitz: ... ker ni plačala davkov!

luščiti od tistih fraz. Seveda, tedaj so bili mladi, ko je bil tisti hitlerski cirkus. Pa je že tako, da je mladost v goljufivem daljnogledu spomina lepa, četudi je bila pravicata sranje.

Kaj toliko govoriš nocoj o Lenku in ... Sama se je Ivanka ustrašila svojega negotovega glasu. Pa je vroče pogoltnila, še bolj, kakor je bil kak požirek krepkega gina, katerega je morala pristnega popiti s kakšnim maslnim gostom. Drugače je znala na svoj način prikrojiti pristnost ponudene in debelo plačane pijače.

Ne vem, zakaj govorim? Niti ne vem, zakaj me vse to včasih žre kot nekaka nesnaga, ki je ne morem zmiti s telesa in izprati iz duše. Žge me in gomazi mi po hrbtu, vrta v glavi in ščiplje pod kožo, da bi zatulil kot garjavi pes. Veš, da imam vedno bolj občutek, da tile današnji svinjarji samo zato toliko pijejo in žrejo, da bi sebe spravili od tistega proč, kar jih znotraj nekje zbada in grize. Kosmato vest imajo. Mar misliš, da ne izveš od njih, tako v pravem alkoholiziranem stanju, pravcate hudičeve stvari. Haha, zadnjič mi je celo tisti Fridel pripovedoval, da je bil zadnje tedne vojne partizan, haha, marca petinštiridesetega partizan, točno sedem let poprej pa strankin pripadnik nacistov!

Slavc, ne bi govorila kaj najinega? Kaj mene naj vse to zanima? Tega jaz ne razumem, saj sem rojena šele petinštiridesetega leta prvega oktobra.

Ko sta se zavijala v objeme in nalive strasti, je skozi Slavčeve misli še vseeno vsiljivo škrgatnila Gizina prošnja, da ne sme tako očitno zanemarjati in poniževati Ivanke vpričo nje. Še nocoj jo moraš vsebolj ljubiti zato, drugače nisi vreden njene ljubezni! Je dejala ob slovesu.

Ivanka pa se je ob drgetu svojega ljubega osvajalca otepala vrtoglavega spomina na Sluga, ki je prav za to mizo poskušal pojesti svoj poslednji zemski golaž.

Vsak se je iz svoje nezaželenje zagate reševal s tem, da sta si pošepetavala

vse najlepše, ko sta se spreminjala v divjo darežljivost samega sebe drug drugemu. Do tja, da se je v njem zaiskrila girlanda odrešujoče melodije; in ta melodija je bila Ivanka z njenimi dihi in prijemi, z njeno vročično predanostjo. Dolgo je zrl v njene zenice in je v nebeških tolmunih odkrival velika večna vprašanja: Kaj je sreča? Samo trohica nedosegljivih kosmov, ki v bežnem navalu razsvetljuje človeško majhnost? Kaj je ljubezen? Izenačenje srčnih tajn, ki jih porajata mladost in lepota? Kaj je smrt?

Ker sta bila prepeta na struno skupne naslade, sta dolgo molčala in prisluškovala radosti srca. Zaspala bi tako in se ne več prebudila ...

Odkar sta zadnjič tukaj hodila, se je vse okolje spremenilo: zdaj so bile ceste kopne in tople, ne več vlažno sive, s poledico na ovinkih in osojnih predelih. Po valovitih travnikih, lokah, njivah in vrtovih se je kazalo zelenje letošnje vigredi.

Vroče mi je v obraz! je dahnila Ivanka. Tako mlademu in ljubemu početju v tako vznemirljivi predpomladi je to lahko, je povedal Slavc.

Zdaj je že v vsej naravi tista zapeljiva odjuga, ki me je čez zimo ogrevala, kadar sem bila poleg tebe! Je rahlo vščipnila v njegovo podlaket.

Bila sta srečna.

Gorela sta od sreče.

Samo, da je vse to res, da sta skupaj! sta bila preverjena o večnosti človeške sreče in vse lepote, ki jo zmore dojeti srce.

Potem sta se podala počez čez kopno ravnino, vozilo sta pustila na skritem kraju, poživila sta se ob predsinočnem skupnem doživetju. Slavc pa je zdrsnil z mislimi na tihodoljsko cesto, kjer je sredi klanca parkiral, kakor izkivanje usode: Naj spustijo zavore! si je tedaj dejal, ko je njo v najslajšem ognju pritiskal nase, kakor da bi v nevarnosti, da se avto skotali čez strmine in prepade, bila povečana naslada ljubezni!

Potem je prišel Slavc na Rusalko, črno natararico, ki je prišla na novo v Čižev lokal. S političnim funkcionarjem Joškotom se je znašel tam. Slavc se ni maral poslancu zameriti, ker tuintam je le še kaj takega storil, kar je bilo v nepričakovanih posledicah nekaj kot kulturni dejavnosti podobno.

Ker je vse naročal in plačeval Joško, se je Slavc postavil s tem, da je zadnji srebrnik za petindvajset šilingov spustil lepi deklini v žepek majhnega predpasnika tik pred njenim trebuškom.

Kam pa mi Slavc danes uhaja z mislimi ob tako lepem vigradnem dnevu, ki je čisto najin od zore do polnoči in še dalje, do druge zore? Kam se je tako zamislil, moj slavni pevec? ga je opozarjala Ivanka.

Stopila je tik pred njega in mu gledala v oči, kot bi iskala vzrok Slavčeve zamiselnosti v njih.

Čez čas je rekla, ko je z zvodljivim čarom povabila svoje velike izrazite oči: Ne vem, ali bi se tebe mogla do kraja nagledati. Vedno najdem v tvojih očeh nekaj novega! Zdi se mi, da rasteva v neko skupno, višjo stanje, katero zna izražati samo tvoj pogled... in potem imaš spet novo melodijo, ali ne?

Slavc se je natihoma navduševal nad njenimi besedami: Kod si jemlje toliko novih spoznanj? In še pravičnih. Menda res tiči v vsakem človeku, tudi v analfabetu, nekaj poet? Vsaj prijatelj šolnik tako trdi.

Veš, lepa dekleta naj bodo dobro opisana, da bodo tudi v daljnji bodočnosti naši znanjci uživali sedanje čare naših Ev in Evi! Je postajal Slavc zvok spontanega navdušenja.

Zakaj neki ti v množini tako lahko in rad praviš vse tisto, kar ti prihaja vendar od srca, kar prihaja samo od tvojega ednega srca? In tvoje srce je nekaj lepega v ednini, tvoje srce je edinstveno. Zakaj bi potem uporabljal množino?... Spet jo je na tihem občudoval.

Poglej, kako je prijetno, če se veter popolnoma potišča, kakor bi tople sanje lezle na utrujene prsi!

Bil je poln Ivankine sedanjosti in se je trudil, da ne bi zabredel med zadeve, ki segajo bogvedi kam v preteklost. Ljudje imamo bedasto navado, da tako lahko govorimo o tem, kar je bilo, ne zadržujemo pa se v sedanjosti, ki nam je najbližja! Tako se vse vedno le nekako podoživlja v goljufivih barvah spominov, ali pa je pretirano v utopičnem zanosu pričakovanja od bodočnosti!

Potem mu je pripovedovala, kako je bilo pred nekaj dnevi, ko se je prišel Fridel poslavljati. Prinesel je violino s seboj in ji igral razne melodije iz operet in tudi plesne komade.

Niti vedela nisem, da je tak umetnik. Tudi na cerkvene orgle zna!

Večji umetnik je v ženitvah in ločitvah. Vsega skupaj je točno štirikrat poročen. Z zadnjo žensko kar dvakrat, pa tudi dvakrat ločen. To je umetnost, mar ne? je vedel Slavc.

Potem se je Ivanka nekam zamislila: Zakaj mi je vendar na vožnji proti morju pripovedoval o vseh svojih ljubezenskih avanturah? Kaj je hotel s tem? Ker je sedanjost najina in bo bodočnost tudi, naj še preteklost bo! je zatnjeval. Samo nekje v srcu me zaboli, ker se bojim, da ne bo spoznal spet kako drugo dekle, pa bom jaz postala Slavcu preživela melodija-enodnevnica...

Ivanko je ob takim strahu vselej popadla sla po njegovem telesu, po poljubih in objemih in...

Greva v avto nazaj, tukaj je še vse prehladno, da bi kje posedela! je rekla in se ovijala njegovih rok.

No, le še povej kaj!

Čudno, ko sem bila sama, sem imela cele romane pripravljene zate, zdaj, ko sem zraven tebe, pa vem samo to, kako sem tvoja!

Tipična zaljubljenost!

Pa mi to očitaš?

Očitam ne, samo čakam, da se bo iz zaljubljenosti, ki je v bistvu šele ljubav in poželenje, porodila trezna ljubezen, dobra in topla in trajna, kakor je sedanja pomlad!

Kaj boš pa tedaj, če te bom zmeraj tako poželjivo in ljubavno in ne vem kako še vse ljubila in bom samo tvoja? Tako rada imela!

Rada imaš lahko rože, kakao, sladoled, petje, zapeljive oči, lepo pričesko, lepo sobo, dober zaslužek in nešteto drugih reči.

Samo, da imam lahko kaj še rajši — in najrajši imam tebe! Saj mi ne boš oponašal, sem pač še mlada. Kaj sem jaz vedela, kaj je ljubezen? In zdaj s teboj dnevno znova odkrivam na sebi nove zaklade in ob tebi novo bogastvo, ki me spravi tako daleč, da sem čisto iz sebe. Sredi noči se prebujam in bi najraje bila poleg tebe! Sredi službenega časa mi postaja vroče, kot bi mi kri zavrela, in bi hotela biti samo pri tebi, v tvojem objemu!

To bi bila pesem! se je razvnel Slavc. Melodija tvoje oči, ritem tvoje roke in vsebina tvoj glas. Z mojim menežerjem sem že govoril, da bomo s teboj nekaj podvzeli. Sestavljam zdaj svojo band in tebe bom uvedel kot pevko. Nič ne de, če nimaš šole, to vse pride. Začela boš s preprostimi popevkami. Saj imam na razpolago ljudi, ki ti v prvi sili pri-skočijo na pomoč. To je tvoja bodočnost. Pa ne tukaj v mračni luknji pijanim gobezdačem sreči.

Zdaj se je še Ivanki odvezal jezik in je vse povedala, kaj se ji je pripetilo s šefinjim dedcem: Zasačila sem ga že nekajkrat, da je bil v baru, kadar imam jaz prosti dan. Zdaj sem točno ugotovila, da mi pijačo krade. Pomisli! Zadnjič mi je zmanjkala cela steklenica tistega najdražjega konjaka 'pal pare'. Pa še dve steklenici sekta manjkata. To je zame blizu pet sto šilingov. Kaj naj ukrenem? Dedec ima svoj ključ. Jaz pa ne morem vseh pijavč zaklepati v točilno mizo in v predale. Si moraš misliti, kako človeka znajo dreti. Samo, jaz se ne bom pustila. Šefinji bom vse to poribala pod nos. Tudi ona se je že nekajkrat branila poravnati račun, ki ga je pustila odprtega s svojim sodnikom in sodrgo. V svojem pijanem deliriju ni ma-

rala podpisati listek, kar je spočetka vedno delala. Ivanka, moja najboljša, mar mi ne zaupaš? je jecljala. Saj je komaj odpirala usta. Drugi dan, ko je bila trezna, pa se je hotela delati nevedno. Zagrozila sem ji, da bom kasirala pri sodniku in njegovem obmizju, ali pa bom vprašala žandarmerijskega inšpektorja za nasvet. Mrmrala je nekaj, češ, vsak pri bajti jo hoče opehariti; hudovala se je čez kuharico in sobno osebje, pa še dedca. Končno je le vrgla denar pred mene.

Slavc je poslušal le s pol ušesom. Zdaj boš itak šla. Samo glej, da boš vse v redu predala in obračunala, potem se začne zate druga življenjska pot. Ko sta navsezadnje proti zgodnjim jutranjim uram pila v Slugovem kotu sladke sunke novih melodij njune ljubezni, sta pozabila vse, kar je izven skupne sreče. Samo skrita neonska lučica je s sinjo svetlobo plala na razgretih licih. Skozi stekleno steno se drobna lučica nad espresso strojem ne bi mogla prebiti.

ANDREJ KOKOT

Da bo vsaj videz sočutja

*V trudno strnišče
kljuvajo vrane.
Veter odnaša
izsušene grude prsti.*

*Sonce brezbrizno
pritiska v strmi odor.
Njiva je sama
s svojo dobroto.*

*Posejal jo bom
z odvečnimi zlogi
svojih besed,
da bo vsaj videz sočutja.*

Slike samostanskega vrta

Stala je sredi velikega samostanskega vrta. Visoka dišeča trava se je upogibala v rahlem vetru in ječala pod težo svojega zorenja. Prosila je h košnji. Na majhnih gredicah so se plazila ženska telesa in leno trebila plevel. Zemlja pod njimi je bila suha in razpokana. Podobna je bila veliki rjavkasto sivi krasti. Hiša ob kamnitem zidu je bila videti zanemarjena in pusta. Skozi napol priprta vrata je prihajal duh po prežganju in to je bilo tudi vse, kar je izdajalo prisotnost ljudi v njeni notranjosti. Drevesa so žejno štrlela proti vročemu opoldanskemu soncu in skrivala med listjem drobne, komaj rojene sadeže. Neenakomerno so stala po vrtu, kot bi jih kdo v naglici nataknil.

V samostanski vrt je prišlo poletje.

V sebi je nosilo žalostni konec neke družine.

Še vedno je stala tam, sredi vrta, v njegovem poletju. Spomini so se ji dvigali iz preteklosti in jo objemali z ostro bolečino. Tukaj, v tem vrtu, v tisti hiši ob zidu se je pred tolikimi leti rodila, se prerivala skozi svojo mladost mimo materinega joka, očetove pijane podivjanosti, mimo pretepov in preprirov, ki so se samo začeli in nikoli končali. Skozi tista majhna lesena vrata je hodila neprespana v šolo in se skozi nje z večnim strahom vračala domov. Pod tistim nizkim, košatim drevesom se je tudi v zimskih nočeh skrivala pred očetovo sekiro in se v strahu tresla za mater. Takšno je bilo njeno življenje in življenje njenih bratov in takrat niso nikoli pomislili, da bi bilo lahko to življenje tudi drugačno. Bili so prepričani, da je to edino življenje, ki ga živiš, zato so ga sprejemali vase takšno, kot je bilo in se niso upirali, vse dokler niso prvič izza tistega sivega obzidja pogledali v svet. Vse to, kar se je dogajalo z njimi, vsa lakota in revščina, vsa spočetja, rojstva in smrti, ki so jih doživeli doma in opazovali skozi priprte naoknice samostanske kuhinje, vse

molitve gospodov, ki jih je objemal duh po kadilu in ženskem telesu, vse to se je stikalo v celoto in vse to se jim je zdelo nekaj povsem vsakdanjega; nekaj, kar pač mora biti, ker je že tu, kot je moralo biti obzidje okoli vrta, da je vsrkavalo dejanja vase in jih tako skrivalo pred ljudmi iz zunanjega sveta.

II

SMRT NEKEGA OČETA

Ležal je tam, na mrtvaškem odru obdan s cvetjem in tišino, ki je glasno vpila med stene, lezla v kosti in ušesa in jim ostro rezala z mislimi v spomin. Bili so je veseli, te tišine, čeprav je bila povezana s smrtjo. To je bila prva tišina, ki so jo doživeli ob njem v vsem njegovem in svojem življenju. Stali so poleg njega in niso odprli ust ne za vzdih ne za jok. Oči pa so se jim nekoliko zasolžile, toda ne za njim, za tistim, česar jim nikoli v življenju ni dal in zaradi česar bi sedaj resnično lahko jokali.

In ko so tako stali v mrzli notranjosti mrtvašnice, kjer je vsepovsod dišalo po smrti in uvelih rožah, so začeli premišljevati, da bi morali nekaj občutiti, nekaj, kar bi bilo enako izgubi ali praznini v njihovem življenju. Za vse to pa je bilo potrebno nekaj več kot samo smrt. Potrebna je bila ljubezen, misel na konec neke ljubezni. „Mogoče... mogoče bi danes čutili drugače,“ so pomislili, „če ne bi že takrat, ko so bili še skriti v materinem telesu, začutili hlad njegovih oči.“ Tako pa so samo gledali na njegov mrtvi obraz, na katerem je bil smehljaj, nikomur namenjen, prvi na njegovem obrazu, in niti toliko ni bilo v njih, da bi bili ljubosumni. Ljubosumni na smrt, ki mu ga je izvabila na obraz, ali na hladne stene, ki so ga lovile v svoje pajčevinaste razpoke.

Za njimi je bilo umiranje, dolgo, skozi vso mladost trajajoče njegovo umiranje v

njih. Pred njimi je bila smrt. Med njimi in tistim, ki je ležal tam, pa ni bilo ničesar, prav ničesar več.

To je torej očetova smrt, so dejali prazno, ko so prvič stopili k njemu. To je bila njegova smrt, so dejali takrat, ko so odšli s pokopališča, si hladno stisnili roke in se razšli.

Ko da se ni nič zgodilo.

III.

Vse v tem vrtu je bilo tako, kot nekdanj. Samo očetov pas, s katerim so bili pretepeni zaradi tistega zlatorumenega jabolka, je utihnil. Živo ji je ostal v spominu njegov ostri žvižg in če bi bila jesen, bi celo začutila njegove boleče udarce, kot takrat...

IV.

(UKRADENO JABOLKO)

Velik samostanski vrt je prekrila zgodnja jesenska megla. Bila je podobna široki razpokani dlani in zdelo se je, kot da s svojo sivino in težo hoče prekriti vse, kar se je dogajalo za visokim kamnitim obzidjem. Toda tega ni bilo mogoče prekriti, pa če bi bila še težja in debelejša. Dejanja niso ostajala v zraku. Naselila so se v misli, duše in telesa. S tistimi, ki so jih nosili v sebi, so stopala skozi velika lesena vrata na ulico, v mesto, v svet in v življenje. Povzročala so bolečino. Globoko in ostro. Ni je bilo mogoče odstraniti ne z leti ne z drugačnim življenjem.

Dejanja so postala spomin, bolečina pa je ostala.

...

Šest drobnih postavc se je prerivalo skozi meglo po ozki peščeni stezi proti glasovom, ki so prihajali izpod velikega, napol obranega drevesa. Tam je stal samostanski gospod in leno udarjal z lesenim kijem v podolgovato, prav tako leseno kad.

To je delal vsak dan, vso jesen, vsako jesen.

Danes se jim je zdelo to leno, enakomerno udarjanje lesa ob les še glasnejše in bolj zaboljalo. Ob misli na jabolka, ki so se drobila pod pritiskajočo težo in se spreminjala v ostro temnorjavo čorbo, so se jim v ustih nabirale težke debele sline. Samo nekaj teh jabolok, pa čeprav samo toliko, da bi samo enkrat vgriznili vanje, in tista težka debelost v ustih bi

izginila, ublažilo pa bi se tudi glasno stokanje njihovih želodcev. Že nekaj dni so jedli samo nezabeljen močnik. Tako je bilo tudi včeraj. Danes pa ni bilo ničesar več. Ko bi vsaj prišla mati! S svojimi koraki in z glasovi bi napolnila praznino in mogoče vsaj za nekaj časa pregnala misel na lakoto. Mogoče bi celo prinesla kruh. Vse njihove misli so bile en sam kos kruha. Takrat, ko je mati odšla od njih, so sanjali samo o njej. Sedaj pa nič več. Predolgo se ni vrnila, zato so sanjali samo še o kruhu.

Vedno bolj so se približevali prostoru pod drevesom. V njih je bil velik strah pred tistim, ki je stal tam, in pred še večjo lakoto. Bili so že čisto blizu, ko je največji med njimi iztegnil dlan in tiho zaprosil: „Prosim, dajte nam nekaj jabolka!“

Bilo je izrečeno in vsi so se oddahnili. Samostanski gospod pa je samo zamahnil z roko, kot bi hotel odgnati nekaj nadležnega in brezbrizno tolkel naprej. Nekaj časa so tiho stali in se gledali, potem pa se je zopet oglasil drobní otroški glas, ki je v svoji prošnji skoraj jokal: „Prosim, dajte nam nekaj jabolka!“

...

Gospod, tisti samostanski gospod, ki je ob nedeljah tako lepo pridigal o dobroti in ljubezni, se je počasi sklonil, segel v kad, prebiral in otipaval, nazadnje pa izvlekel drobno, že nagnito jabolko in ga vrgel pred nje, ne da bi jih pogledal. Presenečeno so strmeli v to majhno gnjilobo in niso mogli verjeti, da je to vse, za kar so tako lepo prosili. Niso se premaknili, tudi k pobiranju se niso sklonili. Gledali so roke, tiste roke, ki so se tolikokrat sklenile k Bogu, govorile o dobrem in lepem, in spoznali so, da so to počenjale samo zaradi ljudi. Še vedno so strmeli v roke in roke so še vedno tolkle tolkle, dokler se ni mastno zaliti obraz obrnil k njim in zavpil: „No, kaj pa tako buljite vame, svoje ste dobili, sedaj pa izginite, cigani!“

Besede samostanskega gospoda so udarile po njih ostreje in bolj pekoče kot očetov pas. Pustili so gnjilobo tam, kjer je obležala, in se odpravili proti hiši. Med potjo pa je eden izmed njih pobral jabolko, ki je ležalo na poti pod nizko košato jablo. Bilo je obtočeno in blatno, toda veliko, zlatorumeno in sočno. Hitro ga je ponesel k ustom in lačno ugriznil.

Takoj se je okrog njega nabralo še drugih pet. Stegovali so roke in vsi v en glas vpili: „Se meni daj malo, pa še meni in ...!“

V trenutku pa, še preden je prvi komaj dobro ugriznil vanj, se je za njimi pojavila v rjavo kuto oblečena postava. Debele, iz širokih rokavov štrleče roke so grabile za njimi kot lovke lačne hobotnice. Pričeli so se loviti v megli in med drevesi, dokler se ni rjava postava naveličala in je samo še sopihaje vpila za njimi: „Barabe... tatovi... požeruhi...!“ Besede so padale po njih in jih skoraj pritiskale k tloraj. Odšli so domov, tiho posedli v široki temni kot kuhinje in zajokali. Spregovorili niso med seboj, tudi pogledali se niso. Vendar so se razumeli. V njih se je dvignilo proti tistim rokam sovraštvo, ki je raslo in preraslo celo lakoto, strah in obup. Radi bi izkričali vse to sovraštvo, toda bili so preveč sami. Tukaj, v tem vrtu, ni bilo nikogar, ki bi jih slisl.

VALENTIN POLANŠEK

Koroška slovenska himna

**Naj vse nas pesem dviga
in naša srca vžiga,
ker smo zbrali se,
da v duši nam zapoje,
kar tvoje je in moje:
TO SLOVENSKA PESEM JE!**

**Pozdravljamo rojake,
sosede, znance vsake,
ker smo skupaj zdaj,
da bomo še zapeli,
prijateljsko živeli:
TO SLOVENSKA PESEM DAJ!**

**Vso srečo bi želeli,
v slovo vam še zapeli,
ker odhajamo,
nasvidenje in hvala,
a živa pač ostala:
LE SLOVENSKA PESEM BO!**

Dolgo so sedeli tako, vse dokler niso iz veže zaslišali glasove. Prvi je bil očetov, hripav in pijan, drugi pa svet in priliznjen glas, ki je malo pred tem metal za njimi trde obtožbe. Hoteli so zbežati skozi okno, ko se je med vrati že pojavil oče: „A tako, kradli ste!“

V.

S pijano majavostjo si je odpel pas in pričel udarjati po njih z vso močjo svojih žilavih rok. Ostri robovi pasu so jim rezali hrbet, obraz in roke. In ko se mu je zazdelo, da so bili dovolj kaznovani za svoj greh, je odvrnil pas na mizo in z glasnim preklinjanjem odšel iz kuhinje.

...

Otroci so se pobrali s tal in se splazili v postelje. Bilo je prvič, da so podvomili v Boga in pozabili moliti.

Otroci so postali odrasli, toda v njih je ostal spomin na velik samostanski vrt, ograjen s kamnitim obzidjem, na vse, kar se je dogajalo v njem, na ukradeno jabolko, očetov pas, njegove kletve in materin jok. Vse to je povzročalo bolečino. Globoko in ostro. Ni je bilo mogoče odstraniti ne z leti ne z drugačnim življenjem. Dejanja so postala spomin. Samo bolečina je ostala v njih. Za vedno...

VI.

(JETIKA)

Večer je bil mrzel in jesenski. Premočen od dežja, ki se je z vetrom zaganjal v drevesa, trgal z njih listje, iskal poti med ulicami in se ustavljal na umazanih oknih predmestja. Sredi vse te umazanije in revščine za železnimi križi pritličnih oken, med aluminijem in pločevino so sedeli in večerjali. Črne izlizane žlice so neenakomerno udarjale ob skledo in zajemale koruzne žgance. Bilo je kot glasno bitje velikega srca. Pa ni bilo samo eno, šest jih je bilo. Udarjali so s hitro tišino strahu in pričakovanega. Sramovali so se svojega prehitrega bitja, si želeli tišine in se obenem bali. Vedeli so, da bo en sam nepravilen udarec žlice, čeprav velik kot nič, pognal očeta iz sedenja. Tudi pogled bi bil dovolj.

...

Kar naenkrat, sredi največje tišine, pa se je med nje pognal kašelj. Bil je suh in jetičen. S svojim bolnim hropenjem je butnil ob njihove misli, jim od strahu pred tistim, že se je imenoval njihov oče, in za tistega, ki je kašljal, razširil oči in odprl usta na krik. Kašelj je postajal vedno močnejši, močnejši, piskajoč in dušеч, napolnil je že vsa kuhinjo in skozi razpoke nad vrati izginjal v noč. Na drobnih kašljajočih ustnicah pa se je prikazala kaplja krvi, se počasi splazila do koticčka usten in z gluhim treskom padla na mizo. In takrat je udarilo...

Oče se je sunkovito pognal iz sedenja, pograbil stol in ga zavihtel proti obrazu, ki je sedaj samo še hropele.

„Prekleta jetika, crkni že!“

Stol se je spuščal vedno nižje in ko je bil že čisto blizu bledega, prestrašenega obraza, je od nekod priletel krožnik in z votlim ropotom ustavil roko, ki je držala stol.

Za trenutek se je vse ustavilo, obviselo v zraku... potem pa... Oče se je v naglici obrnil, hotel zamahniti v nasprotno smer, nenadoma pa se je premislil, odvrgele stol na sredo kuhinje in se z glasnim rjoventjem porinil skozi vrata.

Bil je premagan. Prvič v svojem življenju. Premagan od rok, majhnih in otroških, ki jim je on sam s svojimi dejanji dal moč braniteljev in željo po ohranitvi.

...
Tisto drobno jetično telo, ki je ob tem postalo še drobnejše in tanjše, skoraj prozorno, se je oprijelo roba mize, počasi lezlo navzdol in v močnih sunkih svoje bolečine izdavilo: „In to je moj oče... prekleto življenje, kako ga sovražim in vse... vse... ves svet...!“

Nekega dne pa je najstarejši med njimi odšel. V samostan. Sredi poletnega popoldneva je šel, s culo pod roko in s šestnajstimi leti. Moral je iti. Tako so hoteli gospod in tako je moralo biti. Gospodove besede so bile očetu ukaz, on sam pa je bil zanj Bog. Otroci pa mu niso bili nič drugega kot predmet, nad katerim je brez greha pozabljal božje zapovedi.

...
Vstopil je skozi težka vrata in objel ga je hlad dolgih ozkih hodnikov. Vrata za njim so se tiho zaprla in bil je skoraj prepričan, da se zanj ne bodo več odprla.

Počasi se je prilagajal novemu življenju in ko je mislil, da je že vsega sprejelo vase, se je v njem pričelo buditi hrepenenje. Raslo in raslo je v njem in postalo je že tako veliko, da mu je v nočeh butalo na dan, mu kradlo spanec in mu rosilo oči. Vedno in povsod je bilo z njim to hrepenenje po zunanjem svetu, soncu in smehu. Šele tukaj, v tem gibanju samo med sobo in cerkvijo je opazil, da je mlad. In včasih, ko je tako klečal v cerkvi in poslušal enobarvne glasove v molitvi, se mu je zazdelo, da se roke svetnikov grozeče stegujejo proti njemu in se ustavljajo na njegovem vratu. Z obupano krenjo si je zakril obraz in njegovo sunkovito dihanje je padalo med molitev kot stokanje umirajočega. In vsakič, ko se je potem dvignil iz klečanja in se odpravil v sobo, je bilo njegovo telo drobnejše in bolj upognjeno, po obrazu se mu je razlivala nezdrava bledica, njegove oči pa so dobile nekam čuden, sivkasto prozoren blešk.

Vedno pogosteje je mislil na dom in tudi očetova sekira, pred katero je tolikokrat bežal, ni bila v teh mislih videti več tako nevarna. Pred njo se je lahko skril, pa čeprav vsak dan. Tukaj pa se ni bilo kje skriti pred življenjem, natančno odmerjenim, mračnim, skrivnostnim, polnim gorečih svečk, ki so govorile samo o smrti in posmrtnem življenju. On pa je hotel živeti, čeprav ni vedel, kako in kje, samo živeti, živeti sedaj in ne po smrti. Nekega večera se je odločil, hitro in brez premišljanja. To je bilo takrat, ko je zagledal v ogledalu enaindvajsetletni obraz s posivelimi lasmi na glavi.

Pospravil je svojih pet let v kovček in odšel. Veliko je pustil zunaj, takrat, ko je prišel sem, celo svoje ime, toda še več med tistimi hladnimi hodniki. Tam je pustil svojo mladost, smeh, veselje in fantovsko nagajivost. Celih pet let je pustil tam in sedaj, ko je bil zunaj, ni imel ničesar, prav ničesar več. Domača vrata so se mu zaprla v trenutku, ko so se mu samostanska vrata ponovno odprla. Toda kljub temu je prišel nazaj v samostanski vrt, ograjen s kamnitim obzidjem, v mraku in po bližnjici. Nikogar ni bilo, ki bi mu stisnil roko ob prihodu, kot takrat, ko je odšel. Toda takrat je bil dan in šel je skozi mesto, sedaj pa je bil mrak in prišel je po bližnjici.

Stopil je med nje, ko so ravno večerjali. Mati je v obupu zajokala, mlajši so se skrili pod mizo, oče pa je stopil nekaj korakov naprej. Pljunil je predenj in ga pogledal, kot pogleda človek tujega mrliča v krsti.

Čez nekaj časa je mati stopila k sinu in mu hotela stisniti roko, oče je to opazil, se pognal proti njima, ga prijel za rame in divje porinil skozi vrata.

„Izprijenec, izgini, in se nikoli več ne prikaži tukaj,“ je zatulil v dvoriščno temo, potem pa se je obrnil proti preplašenim v kuhinji, „in naj mi ga kdo privleče nazaj ali spregovori z njim, pretepem ga do smrti, razumete!“

Po tem dogodku se je oče odpravil h gospodu in se pred njim razjokal zaradi sramote, ki mu jo je naredil sin. Gospod je pritrjeval njegovim besedam in ga tolažil s kozarci žganja in ga potolažil. Tako, da se je vrnil domov in pretepel vse skoraj do nezvesti.

Njegov sin pa se je zavlekel v staro, napol podrto leseno kočo pod hribom za hišo in živel leto dni od tistega, kar so mu skrivoma nosili bratje in mati. Velikokrat so opazili, ko so prihajali k njemu, kako z rokami sega k očem, kot bi hotel nekaj zakriti pred njimi, čeprav so dobro vedeli, da joče. Tudi njim je takrat postalo tako hudo, da so se jim napele vse mišice ob zadrževanju. Zajokali pa niso nikoli. Preveč so ga imeli radi, da bi mu pokazali, koliko bednejši je od njih.

Oče je nekoč opazil njihove skrivne korake. Potem so morali nekaj dni ostati v postelji. Mati pa se je takrat prvič napila zaradi bolečih udarcev in žalosti.

Potem se je opijanila dvakrat, trikrat, večkrat in velikokrat. Včasih je po cele dneve izostala, ko pa se je vrnila, je bila vsakič bolj brezbržna in osorna. Kuhinjski štedilnik je po cele dneve ostal nezakurjen in v kotu se je grmadilo umazano perilo. Vseposvobod je smrdelo po žganju in izbruhanem. Kadar se je mati vrnila takšna domov in zaradi slabosti pomazala vse postelje do stranišča, so otroci hodili za njo in čistili, da bi skrili vse pred sosedi in očetom in bili so veseli, da se je vsaj vrnila. Dolgo so upali, da se jim bo nekega dne vrnila takšna, kot so jo poznali, dobro in njihova. Vedeli so, da je njeno sedanje ravnanje samo zaradi bolečine preživetega, zato so dolgo ... dolgo upali ... vse do tistega dne.

VII.

(NAJDALJŠA POT)

Ustavila sta se sredi ulice. Trdno stisnjena usta so se zaokrožila v besedo, obdržala pa so samo svojo obliko in nič več. Spogledala sta se in se razumela. Stopila sta hitreje in na koncu skoraj že tekla. Pred njima je še vedno plesal njen obraz. V svojem norem vrtenju se je zaganjal v izložbena okna, butal ob vrata, se dvigal visoko nad strehe, padal navzdol in jima lezel v oči. Gledala sta in ga nista spoznala. Bil je grd ... v trenutku grd, zabuhel in spolzek, ostale so samo njene oči ... svetle ... velike in mrtve.

Tiho sta odprla vrata. Ležala je tam, med sodi in tramovjem, obdana z zabuhlimi pijanimi obrazi. Široko zevajoča usta so obupno prosila zraka, njeni prsti, majhni in debeli, so grabili po smrdljivi čorbi njenega izbruhanja. Bilo je strašno, neponovljivo, v tem trenutku je bila zanju še smrt prijetnejša. Ob misli, da ju je to, do nezvesti pijano telo rodilo, jima je postalo slabo. Še sama sta začutila okus po vinu in tobaku. S težavo sta premagovala bruhanje.

Nenadoma pa je pred njima vse izginilo, utonilo v ozadje, ostala sta sama, z mislijo na takrat, ko je bil ta obraz še lep in njun in ga je nosila njuna mati.

Počasi sta si naložila težko breme na ramena in s trudnimi koraki stopila skozi vrata. Telesi sta jima postali še manjši in tanjši in tisti, ki je stopil zadnji skozi vrata, se je napol obrnil in z vso močjo svojega dvanajstletnega glasu zavpil v smrdečo notranjost:

VIII.

„SVINJE! PREKLETE SVINJE!“

Lovila sta korake pod pritiskajočo težo in se kopala v želji, da bi bilo to telo bolno, ali ... ali celo mrtvo, potem bi se opravičilo pred ljudmi in samim seboj.

Tako pa je bilo pijano in ulica, polna radovednih obrazov, jima je postajala vedno daljša, daljša in je že skoraj izgubila svoj konec.

IX.

Dolgo je stala tako, sredi ograjene samostanske notranjosti in odsotno strmela mimo premikajočih se teles na njivi, potem pa se je počasi premaknila. S težkimi koraki je stopila proti hiši, ki je bila sedaj, v dviganju njenih spominov videti še bolj temna in pusta. Že je stala na pragu in segla po kljuki, ko se je za njo oglasil hripavo pojoč glas. Ni se obrnila, da bi mu pogledala v obraz, toda kljub temu ga je prepoznala. Še vedno je bil tukaj ta glas, ta hripavo pojoči glas je bil še vedno v tem vrtu.

In ona ga je še vedno tako sovražila kot takrat.

X.

Okno samostanske kuhinje je bilo široko odprto, ker je bilo poletje in ker so poleti skoraj vsa okna odprta. Vrata kuhinje pa so bila odprta vedno, skozi vse leto. Utrujenim in lačnim. Tako so označevali samostanski gospod v nedeljah s prižnice. Ne o oknih, samo o vratih so označevali. Hodili so tja, ker so bili tudi oni vedno lačni in utrjeni, pod okno, skozi vrata niso smeli, bili so preslabo oblečeni in nevzgojeni. Tako so pravili gospod, zato so hodili samo pod okno, najprej samo včasih, ker so bili samo včasih lačni, potem pa vedno, ker so bili vedno lačni. V pričakovanju so opazovali samostansko prijaznost, kako je s hripavo pojočim glasom ponujala stol, žlico in kozarec revežem od vsepovsod. In ta prijaznost, ki je bila skozi okno videti še prijaznejša in svetlejša, skoraj dobra, je vedno znova pozabljala na domače, samostanske reveže.

Samo enkrat, v vsem tem dolgem postajanju pod oknom so bili opaženi. Gospod je ravno pestoval svojo mačko in jo hranil z velikimi kosi mesa, ko jih je opazil. Previdno je položil mačko na tla in jim pokimal, naj stopijo bliže. Segel je globoko med gube svoje rjave kute in jim porinil v roke nekaj svetih podobic. Samo nekaj podobic in nič več, čeprav je vedel, da so njihovi želodci že čisto razboleli od lakote.

Ob dotiku njegovih rok in ob pogledu na rejeno mačko se jim je v želodcu dvignila slabost.

V očeh pa se jim je zabliskalo nekaj temnega, mrzlega in se zaokrožilo v sovraštvu.

XI.

Mati je pritekla iz hiše z grozo in s kriki na obrazu. Raztrgana obleka je visela z nje kot suho listje sončnice. Oče jo je sredi dvorišča dohitel z dolgimi koraki in jo pahnil po tleh. Otroci so otrpnili od strahu, ko je pričel udarjati po njej z debelim ročajem sekire. Poskakovala je po zraku, sekira, se ustavljala z votlimi udarci na materinem hrbtu in puščala za seboj temno rdeče sledove. Kri je tekla po obrazu, hrbtu in rokah in kapala na prašna tla dvorišča. Sosedje so opazovali skozi okno in niso ničesar rekli in tudi samostanski gospod, ki je v bližini prebiral svoj brevir, ni ničesar rekel, ko je mati še vedno ležala na tleh in prejemala udarce. Ko pa je prosila pomoči, so sosedje zaprli okna, ker so bili dobri sosedje in se niso hoteli vmešavati v tuje življenje. Gospod pa je stopil k materi, ne k očetu, k materi je stopil in ji pokazal sklenjene roke v molitvi in mati je tudi sklenila roke v molitvi, ker je še vedno verjela v rešitev in milost božjo. Tudi otroci so pričeli moliti, vsi na dvorišču so molili, samo oče ne.

Še vedno so molili, molili, mati potihlo med ječanjem, otroci vedno glasneje, da bi premolili očetove udarce in materin jok. Nenadoma so utihnili, se pognali iz klečanja proti očetu in s svojimi drobnimi pestmi branili mater. Očetu je od presečnečenja za trenutek obvisela sekira v zraku, potem pa se je v velikem loku spustila proti materi, njena jeklena ostrina jo je zadela v ramo in ji, ko se je zarežala globoko v prah dvorišča, pustila globoko krvavo odprtino.

Oče se je v strahu pred svojim dejanjem porinil skozi vrtna vrata na ulico.

...

Otroci so se sklanjali k materi in niso vedeli, kaj naj storijo. Gospod pa se je nekajkrat prekrižal in neopazno odšel, kot da ga nikoli ni bilo tam.

Otroci so počasi potisnili v ozadje dejanje, pomešano s krvjo, mogoče bi tudi nekoliko pozabili nanj, če ga ne bi nekdo zopet privlekel na dan. Bil je to tisti hripavo pojoči glas.

Neke nedelje je bilo. Stali so pod prižnico in brez molitve opazovali očeta, ki je bil v svoji sveti zamaknenosti skoraj prijazen, in želeli so si, da bi bil tudi doma takšen, tih in miren, ko je kar naenkrat padlo po njih.

Gospod je počasi in s poudarkom pokazal nanje, dvignil svoje nabrekle, zamaščene roke in govoril o velikem grehu, ki ga je storilo onih šest pod prižnico. Kar naenkrat so postali pohujšanje in nevarnost za vso okolico.

„Takšni otroci“, je še vedno hreščeče vpil s prižnice, „so velika nevarnost za vse otroke v okolici. Svojega očeta tepejo, zato niso vredni, da hodijo po tej blagoslovljeni zemlji in božje oko naj se zapre nad njimi. Očeta tepejo, svojega očeta, ki skrbi in dela za njih, da imajo svoj vsakdanji kruh!“

Otroci so se ob teh besedah zravnali, stopili med ljudmi po sredini cerkve proti izhodu in to so bili njihovi zadnji koraki čez cerkveni prag. To je bilo tudi zadnje dejanje njihovega skupnega življenja v tem vrtu. Kmalu nato so se razšli.

XII.

„Posedite še malo! Počakajte, premislite, potem pa kakor veste. Svet je velik, sprejel vas bo, mora vas sprejeti. Jaz pa bom ostal tukaj, nekdo mora ostati, da vas pozdravi, ko se boste vrnili... Če se boste vrnili... In vam poreče, tukaj ste, doma ste...“

Hotel jim je še veliko reči, toda nič takega ni storil. Obdržati jih doma, ne... le čemu? Tisto, kar jih je povezovalo med seboj, se je že zdavnaj izgubilo. Da bi ostali doma samo zaradi nekaj prostora, v katerem so se rodili, zaradi stare postelje, nekaj preluknjanih loncev in svetih podobic. Zaradi duha po vlagi, praznote in revščine. Zaradi vsega tega ne morejo ostati. To ni nič, kaj šele nekaj. Nekaj bi jih mogoče obdržalo doma ali jim vsaj dalo premisliti. Toda tisto nekaj je odšlo že tedaj, ko so bili še čisto majhni, nekateri še v plenice poviti. Ničesar več ni bilo in ker so hoteli živeti svoje življenje in ga ne umirati, so odšli.

Niso odšli vsi naenkrat. Odhajali so polagoma, drug za drugim. Toda odšli so. Vsi. Tudi tisti, ki jih je hotel sprejeti ob vrnitvi, ker je spoznal, da vrnitve ne bo.

Poiskali so si vsak svojo pot. Pričakovali niso nič dobrega, vedeli pa so, da slabše, kot je bilo, ne more biti. Njihova pota so se velikokrat srečala. Ob takih srečanjih so se pozdravili, se nasmehnili, si stisnili roke, izmenjali nekaj besed in odšli dalje. Niso se sovražili, pa tudi ljubili se niso več. Vsak izmed njih je postal svet zase, tuj in nedostopen. Kadar pa se je v njih zbudil spomin na preteklost, se je v njih oglasila ista, skupna bolečina. Bolečina za nepreživeto mladostjo, nerojeno očetovo ljubeznijo in materjo, ki je odšla od njih in se ni nikoli ozrla, niti enkrat ne. Ta bolečina je bila najprej kot kapljica, potem pa je rasla in rasla, butnila navzven in se pomešala med besede: „Ko bi vsaj vedel kam iti, ko bi šel rad domov...!“

XIII.

Takrat, ko je treščilo med nje in jih razneslo na vse konce sveta, je bilo poletje. Svetlo in vroče. In ko so se za zadnjim iz te družine zaprla vrata velikega samostanskega vrta, je poletje v njem postalo drugačno kot drugje po svetu. Takrat je postalo mračno in hladno. Takrat je tudi sonce izgubilo nad njim svojo žarečo toploto.

XIV.

Vrnila se je v ta vrt, kot se bodo mogoče vrnili tudi ostali, ker je hotela najti nekaj lepega iz svoje mladosti, čeprav čisto majhnega. Iskanje je bilo razočaranje. Ničesar več ni bilo, kar bi jo vezalo na ta vrt. Še želje po tistem lepem so sedaj, ob vseh teh spominih, ostale nekje daleč v svetu.

S hitrimi koraki se je oddaljila od hiše skozi lesena vrtna vrata na ulico in stopila proti mestu.

Velik samostanski vrt, obdan s kamnitim obzidjem, pa je stal tam in če si od daleč pogledal nanj, je bil videti kot pokopališče. Pokopališče tistega, kar bi sedaj morala dati svoji družini... da bi ob njeni smrti otroci čutili drugače, kot je ona takrat ob očetovi: ljubezen.

Junjski popoldan

Ko se je dotaknil drevesa, je bilo deblo hrapavo kot prejšnji dan, veja se je upognila, a ko jo je spustil, je našla višino, ki ji ni mogel določiti prave mere, ne bo se spomnil, s kakšno močjo jo je napel prejšnji dan, predvčerajšnjim. Dotaknil si se veje zadnjikrat, je v njem neizprosno zasekal razum, nepreklicno bojo prišli, že to noč, pripravi se, odgovori si na svoje uganke, pretkano zavlačujejo, to jemlje sapo, grize črevesje. Ne more biti zadnjikrat, si je sproti preklicaval misel, resnica je preblizu, drevo si sam zasadil, ga obrezoval, škropil, čistil, razpenjal veje soncu, ga branil pred voluharjem, še po zakonih vetra ti pripada sad, kadar se odločijo, odpeljejo vse v eni noči, ne igrajo se daljšanja, končali so, kamioni zdaj že spet opravljajo svoje vsakdanje vožnje.

Že nekaj dni je žgalo junjsko sonce, nebo se je neskončno počasi spreminjalo v vrhno zemeljsko ploskev, ko da ne more preboleti nobene od barv, ki so se pokazale že z jutrom. Zemlja se je vidno razdajala vsemu, kar je rastlo na njej, travam in drevesom, pšenici in plevelu, da je bila do prvega mraka že zadihana kot ženska, ki jo je ves dan lovila zrela moška roka in je zdaj odprta v pričakovanju. Nenadoma ga je obšlo, da bo povsem obrnil predstavo o poletnem dnevu, pa si je skušal zamisliti, kakšen je bil zimski dan, mrzlo nebo, gola drevesa, zlizane trave, pusta polja, zagrizel se je v nepredstavljenost, v hlad, v mrtvi dan, ko zemlja počiva, ko se čas ne premika, ko ne živi spomin, a se mu ni posrečilo, sonce neusmiljeno požiga vse, kar se ne rodi na poletni dan.

Vseeno bom danes popravil plot in kopal za voluharji, si je rekel. Vrnil se je k drvarnici po orodje, pripravil si ga je že pred dobrim tednom. Nabrusil je žago, priostril sekirico, na novo nasadil motiko. Pri drvarnici je za trenutek obstal, v noge se mu je natekla trudnost, ali ni počila najširša deska, se mu je zazdelo, ali pa je to morebiti bilo lani, ko se je prav tako pripravljval na lov za voluharji. A ko je prisluhnil, če se bo ponovil odmev najširše deske, odmevi so občutljivi za svoje vračanje, je v hiši zaslišal ženo, pospravlja posodo, je pomislil, tudi porcelan komaj slišno poka, ali pa jemlje skledo iz kredence, sama bo spekla kruh. In kdaj se bo vrnila Ana, oba sva ji branila, da bi šla danes v Reko, čeprav sta opozorilo navrgla mimogrede, „pomagaj raje meni,“ je rekla Liza, „postelje morava preobleči in speči kruh,“ a se ni nehala napravljalati, pot v Reko si je izbrala že v jutranjih sanjah.

Poprijel je za motiko, zavil v sadovnjak za hišo ter se zaustavil pred najmlajšim drevesom, zasadil ga je šele jeseni, ker je prejšnje spodjedel voluhar, po sadovnjaku in vrtu je preganjal požrešnega zajedalca, mu nastavljal pasti, že nekajkrat okrog drevesa prekopal zemljo in zamašil vse rove, a si je žival kmalu izvrtala nove, drevo ni ušlo smrti. Kako da se je žival zaklela prav v to smer, do drugih dreves je imela najbrž celo bliže, je zemlja okrog tega drevesa bolj rahla, prežvečena v času, pa se manj utruja pri vrtanju rovov, mu njegove korenine bolj dišijo kot druge, vsaka korenina ima svoj duh, čeprav so drevesa iste vrste in

rastejo na istem koščku zemlje, drevesa je strah tega najbolj dišečega vonja, ve, da z njim nehotе privablja svoje sovražnike, iščejo si najkrajšo, najlažjo pot, izbirajo si najboljše korenine, najslajše so tiste, ki hočejo živeti same zase, s svojim vonjem, ki so drugačne od drugih.

Kaj če je tudi temu najmlajšemu drevesu voluhar že načel korenine, ga je spreletelo, že je stegnil roko, prijel za deblo in ga zamajal, takoj bo ugotovil, kako čvrsto še visi na koreninah. A ne da bi se ga dotaknil, je spet spustil roko k telesu, in če ga je res, si je rekel, je bila njegova rast od jeseni do poletja kratka, na spomlad se je zasvetilo na njem nekaj cvetov, a jih je odpihnil prvi veter. A kam se mi lahko umakne roka, le od debela do telesa, kratka pot, ubežati ne moreš, le za trenutek lahko varaš samega sebe, kakšno slepilo, privlačen padec v prazno, ko je sunkoma znova sprožil roko do mladega debela in ga močno zamajal, drevo se je brez upora zapognilo, viselo je le še na eni sami korenini, shiralo bo že pred koncem poletja.

Obstal je pred drevesom, z motiko v rokah, grobar pred neizkopanim grobom, je hladno zavelo v njem, čeprav je čutil, kako se mu v hrbet zadirajo močni sončni žarki, a če njega ne bo, kdo ga bo izkopal, odnesel njegovo posušeno telo na ogenj, strmел v njegov dim, nato v jamo zasadil novo drevo, je še vredno odkopati voluharjeve rove, jih zamašiti, da se ne bi pregrizel do zadnje korenine, na kateri še visi življenje tega drevesa, a je hkrati že z vso močjo zasadil motiko v zemljo, zadnji se vda nagon za obstanek, z njim se prebujа odpor, že po nekaj zamahih je odkril prvi rov, svetloba je segla vanj z njegovim zamahom, pa kopal dalje, do drugega, tretjega, vsa zemlja okrog mladega drevesa je bila razrita, kadar zavohajo plen, napadejo od vseh strani, prišli bojo, najbrž že to noč, prejšnji večer niso mogli pobrati vseh, sredi noči so odvedli Jelena, Pernača, Kapuna, Bogataja, Hrasta, ni še našel njegove zadnje korenine, ocenjeval je razmerja med enim in drugim rovom, gotovo je v njihovem kopanju neka urejenost, črna načrtnost, če bi nenadoma spremenili smer rovon in pustili drevesu to zadnjo korenino, bi bila le nerazložljiva pomota, vzeli bi Bogataja in Hrasta, a nas ne, čeprav bojo ostali v Reki taki, ki so na ves glas razkazovali in razglašali svoje misli in pripadnost, vendar so imeli svoj nevidni rep zmerom na strani gospodarjev naslednjih dni.

Že zdavnaj so zabeležili mojo pot, je pomislil, podobna je skici, na kateri so le glavni obrisi, potem pa vsaka oblast najde v človekovi življenjski poti svoje podrobnosti, druga topografska znamenja izpušča, se ne zmeni zanje, ker ne ustrezajo njihovi zamisli sveta; v svojem kratkem življenju človek najmanj trikrat napiše svoj življenjepis, in vsakokrat ga mora napisati drugače, čeprav je živleno samo življenje, dovolj je, da zamolči le nekaj stavkov, kakšno znamenje, ni se mu treba lagati ali ponarejati življenjepisa, samo na novo mora razporediti črke v abecedi.

V vedru je prinesel živega apna in z njim zamašil rove, za nekaj časa bo zaustavil voluharja, kdo ve, bo naposled odnehal ali pa si bo izvrtal nove, morebiti pa bo le rešil mlado drevo, počasi si bo okrepilo zadnjo korenino, se nekaj časa bojevalo na življenje in smrt, vsak dan bo postal pred njim, spraševal samega sebe o dosegljivem, pognal bo nove korenine in se ohranil, kmet ne pomisli, da na spomlad ne bi posejal pšenice in rži, ker mu jo lahko čez poletje požre toča ali odnese povodenj. Kmetovo življenje, rad bi dokončal še to delo, saj je že pri kraju, samo še kak mesec dela, če bojo odvedli samo mene, to je mogoče, tako so naredili z Žuntarjem, žena da je nemškega rodu, pustili so jo v hiši, ni vedela, skozi katero okno bi skočila, ali pri Segerjevih, kjer so odpeljali le njo, Židinjо,

Sejer je ostal sam s štirimi majhnimi otroki, zakleniti jih je moral v sobo, ko je odhajala.

Na novo je poravnal zemljo okrog drevesa, nekaj časa se bo poznala sled prsti v travi, potem jo bo prerasla, dež jo bo zbil med korenine trav. Ozrl se je po krošnjah bližnjih dreves, drevje je spomladi cvetelo kot še dolgo ne, ptice so si kot v zmešnjavi zamenjavale gnezda, v aprilu je kot vsako leto drevesom izrezal odvečne veje, tudi to pomlad ni opuščal nobenega dela, zemlja ne čaka na človeka, a ga tudi ne prehiteva, le neopazno se mu postilja, kako dolgo se je zmerom odločal, preden je odrezal vejo, ki je rastle na nepravem mestu, ni za vse prostora na drevesu, jablana bi obrodila le krmežljiv sadež, če bi bile veje pregošče, biti mora dovolj prostora za sonce, vetrove in čebele, nekaj jih mora pasti, da bojo druge lahko dosegle svojo največjo zrelost, a zmerom ga je bilo strah, če bo res urezal vejo, ki nikoli ne bi mogla doseči najvišje svetlobe, ponuditi pticam prostor za gnezda, pustil bo živeti vejo, ki nima v sokovih prave moči; včasih je že v prvem hipu zagledal vejo, ki ne bo mogla ubežati žagi, druge veje so jo povsem zakrile, niso je puščale do svetlobe, nikoli se na njej ne bi odprl cvet, živela je le od spomladi do jeseni in odžirala drugim vejam dragoceni sok, a je bila njegova lestev prekratka in je ni dosegel, najbrž je bila prekratka že lani, pa je odnehal, tako je ostala veja še letos, preveč truda bi mu vzela, preden bi se prebil do nje, nekega dne jo bo vendarle moral odrezati, veja se noro zanaša na to, da se ohranja s tem, ker raste na nedostopnem kraju, koliko varljivega upanja steče skozi naše žile, sami bomo obrali jabolka, ki smo jih spomladi videli v cvetju, jesen bo dobro obrodila, poletje bo toplo, dovolj bo sonca in dežja, nobene povodnji in toče, samo strašijo nas s sodnim dnem, z vesoljnim potopom, trčili bomo v neznan planet in se bo zemlja spremenila v ognjen oblak prahu, pekel so si izmislili ljudje, ne bog, nebesa vsak sam, saj vendar ni mogoče, da bi prišel človek na svet le za nekaj usranih let, nebesna telesa pa se bahajo z milijardami, vseeno se ne bom prehladil, je pomislil, čeprav čutim, da se mi je hrbet oznojil, nenadoma je potegnil veter, a to je poletni veter, ne prereže človeka na dvoje, občutljiv sem v križu, ne smem se prehladiti, in kako bi mi mogel škoditi prav tak vetrič, Lizi se bo posrečila peka kruha, čeprav je zjutraj potožila, da ima premalo kvasa, ni ga mogla kupiti, dobro ve, brez kvasa se ne da speči dobrega kruha, a vseeno noro upa, da ji bo testo shodilo, po peki bo rekla, „no, nisem imela dovolj kvasa,“ a bo čakala na naše priznanje, gledali ga bomo, vsi bomo vedeli, da ni tak, kot ga je znala speči še pred pol leta, a bomo vseeno prikimali, „lepo se je spekel,“ varali bomo njo in sebe, kako bi živeli brez varljivega upanja, lahko si privoščimo le malo razkošja, prav gotovo bojo prišli še to noč, a naj mi do noči še ostane nekaj krhkega upanja, nekaj prazničnih drobtin, da me ne ubije goli, neizprosni razum, cerkvena ura je odbila pet, kmalu bo konec popoldneva, in tudi še nisem popravil plota.

Izbrala sem najbolj suha drva, a ne gori, kot bi moralo, dim noče iz dimnika, je pogledala skozi okno, vreme se bo obrnilo, tudi drugi dimi ne morejo v nebo. Odkrila je skledo, testo se nikamor ne premakne, mrtvo je, imela sem premalo kvasa, nekaj drobtin, saj ne more shoditi, bojo morali biti že s takim zadovoljni, mogoče zdaj nekaj časa še takega ne bo, čeprav obljublajo boljšega, obljube so v času vojne še glasnejše, nikjer nisi več dobil moke, čeprav so govorili, da so je imeli trgovci dovolj v skladiščih, Lubejeva mi je zatrjevala, da imajo skladišče prazno, komaj mi jo je našobala nekaj kil, ker da se že dolgo poznamo, njena in moja mati sta bili sestrični, ne pozabite, so kričali, jedli ste koruzni kruh, Jurij mi je pravil, da so ga razstavljali v Gradcu, glejte, kakšen kruh zdaj jejo v Jugoslaviji, prinesli jim bomo belega, tudi Srbi še jejo belega, za Hrvate in Slovence

pa je dober koruzni, samo da ne bi bili čisto ob kruh, je tiho molila, samo da bi nas pustili živeti.

Počepnila je k štedilniku in odprla vratca, drva so gorela, a ni nobene prave vročine, ogenj obližuje le robove, pa spet zaprla vratca, nato pa odprla pečico, za hip potisnila vanjo roko, ni še dovolj topla, a ne more več čakati, testo se že suši. Izvlekla je pekač in obrnila nanj testo, ga pozibala, se narahlo dotaknila s prsti ter ga potisnila v pečico, bog in sveti božji križ, je zašepetala, kot otrok je poslušala mater, gledala jo je, kako je polagala kruh v veliko krušno peč, ducat hlebov, peč se je razgrela, ko je mati povlekla iz nje oglje, sta še nekaj trenutkov zrli v odprto peč, nekaj lju je vleklo vanjo, toplo, globoko žrelo, ki hrani človeka, še enkrat je z očmi prešela hlebce, nato pa naglo zaprla peč, slišala jo je, kako se je oddahnila, družina bo spet za nekaj dni preskrbljena, za sedem, morebiti tudi za deset dni, dalj ni mislila, živela je od ene peke kruha do druge, njena največja skrb, njena dobljena ali izgubljena bitka, in v teh sedmih dneh, da bo pripravljeno dovolj moke, kako bo zmleta in kako presejana, v skladiščih s smetmi vred polnijo vreče, se bo že res podražila, govorijo tako, ko bojo imeli delavce na travniku, ne bo dosti le ducat hlebov, pa tudi gostije v gostilni radi sprašujejo zanj, so se že preobjedli belega, vse mora preračunati, za sedem ali deset dni, dalj ne. Potem je Jerajeva zagledala, da imajo še skoro cel hlebec starega, ni še bil dan za peko, se je opomnila, še starega nismo pojedli, kaj počnem, prehitvam svoj dan, povzdigujem verjetnost, izmišljam si zanke, morebiti pa sem računala, imeli ga bomo za na pot, če bojo prišli po nas, nocoj pridejo, čutim v vsakem gibu, kar naprej zapiram vrata, stvari mi padajo iz rok, kaj govorim, samo prestrašili so nas, da se nam ne zacelijo sence življenja, čisto zares sem pozabila, da imamo še dovolj starega kruha, Jurij ni nikomur storil kaj žalega, samo zato, ker je učil otroke v slovenskem jeziku, ga vendar ne morejo preganjati, vsak mora nekaj delati, s čim preživljati družino. Finec na Finskem, Nemec na Nemškem, Rus na Ruskem, Slovenec na Slovenskem, le kdo si je izmislil ta strah, zaslišujemo že samega sebe, si vlečemo kožo s telesa, nenadoma se čudimo blisku in gromu, hodimo mimo našega vodnjaka po vodo k sosedovemu, Bogataja in Hrasta so res odpeljali, sredi noči so se pripodili s kamioni, a najbrž so jih samo kam preselili, nič slabega ne vem o teh družinah, živele so med nami, se hranile in spale kot mi, Hrast se je res nekoč stepel z nekim Nemcem, a je na sodišču dokazal, da ga je Nemec očitno izzval, čisto po neumnem sem pekla nov kruh, spravila ga bom, da bomo najprej pojedli starega.

Pogledala je skozi okno v sadovnjak, videla ga je, kako je stal z motiko in gledal v veje, najbrž spet tuhta, če je spomladi odrezal prave, vsake veje se mu zdi škoda, drugim podaljšuje življenje, jemlje ga od mojega, ko je opazila, kako se pod oknom vrabci spuščajo h koščku kruha, ki ga je odvrigel kak otrok, ko je tekel mimo, mogoče je bil Močnikov, njihovi nikoli ne vejo, kaj je kruh, vrabci so se plaho približevali koščku kruha, nato pa naglo enkrat ali dvakrat zasadili kljun v sredico in spet odleteli, morebiti je kje v bližini mačka, da si s takim strahom jemljejo hrano, če ga naslednjič ne bom mogla več speči, je vzdihnila, pekli bomo le še svoj spomin, če nam bojo vrgli kak košček, narezala ga bom na manjše kose in ga poskrila po prtljagi. Pavel mi je naredil ta strah, „sinoči so odpeljali Bogataja in Hrasta,“ je rekel, zmerom je videl svoje strahove, ki jih nikoli nisem mogla prav doumeti, prinašal mu jih je severni ali južni veter, velike strahove si izmišljajo moški, ženske nikoli, ali pa imajo le vsak svoje, ni velikih in majhnih strahov, in kako da še danes preganja voluharje, saj je brez pomena, če bojo že nocoj prišli po nas, in jaz pečem kruh, eno peko imamo za štiri ali pet dni.

Ne smem pozabiti, jutri moramo plačati dolg pri Špicarju, popravil nam je trojne čevlje, dvojne Anine in moje, tiste rjave na sponko, kolikokrat jih je že popravljaj, pa za mleko smo še dolžni, kaj si bojo mislili Merkačevi, zmerom smo plačali že prvega, danes je že sedmi, moramo jim obrazložiti, takoj jutri zjutraj naj gre Pavel k njim, ko se je spomnila, bomo še imeli za mleko in kruh, denar se čez noč spremeni v papir, zdaj pa ima, ko je nosil v hranilnico, vse mu bo propadlo, zmerom sem mu govorila, popravimo hišo, potrebna je že, kupimo še boljšo posodo, tako sem si jo želela, a mislim si, ni mogel trpeti denarja, čeprav nam je govoril, moraš si nekaj prihraniti, nikoli ne veš, kaj pride, in potem sem pomislila, saj je še res, misliti moramo na Ano, ko se bo poročila, bomo potrebovali nekaj denarja, zdaj bo težko, morala bosta še nekaj časa počakati s poroko, saj se jima še ne mudi, dvajset let ji je, njemu pa dvaindvajset, mlada sta še, počakala bosta, spet bojo boljši časi, to ne more večno trajati, koliko jih je v teh časih samih, Klunova je, aprila se ni vrnil, vsak dan ji prinesejo drugačno novico, da je padel že prvi dan vojske, lahko da ji pokažejo bunker, oficir ni pustil nikogar iz bunkerja, čeprav so Nemci kot za šalo zadevali vanj, že teden dni prej so imeli natanko pomerjeno vanj, potem so samo še sprožili, drugi so ji rekli, da so ga odpeljali v ujetništvo, kako da se ne javi, Petrov se je, kdo ve, kako dolgo ga ne bo, sama je s šestimi majhnimi otroki, kmetija je velika, poleti je največ dela, že bo čas za košnjo, Klun je kosil pred drugimi kosci.

Pogledala je v pečico, zdelo se ji je, da je že zelo dolgo od tega, ko je dala kruh vanjo, a se na testu še ni začela nabirati skorja, gori mršvi ogenj, vidim njegove plamene, a ni prave toplote, se polena niso sušila na soncu, njihove sredice so še vodene, do polnoči ne bom spekla hruha. Pospravila je mizo, na kateri je pripravljala testo, maje se, prosila sem že Pavla, naj jo popravi, tudi ko likam, čuti, kako se premika, znova ga moram opomniti, večkrat ga moram opomniti, dela se, ko da govorim o sosedovi mizi, ni kaj takega, če se maje miza, si najbrž misli, govoriva si, on pa pri tem študira na kaj drugega, na državo ali na luno ali na nebesna telesa v mlečni cesti, tista mlečna cesta mu kar naprej roji po glavi, zaradi nje sem se z njim prebujala sredi noči, potem sva vsak zase tiho bedela, ne vem, zakaj mu tako meša misli, ni si dobro zastavljati prevelikih ugank, kje je tista mlečna cesta, jaz pa moram na tej mizi valjati testo in mu zlikati srajce.

Odšla je po stopnicah v spalnico, popravila je pregrinjalo na posteljah, kdaj se je tako grdo nagubalo, dobro se še spomni, zjutraj ga je pri postiljanju razgladila, morebiti je šel Pavel mimo postelje in se je z nogo dotaknil pregrinjala ter ga premaknil, saj ne ve, da hodi po hiši, leta z mislimi po stropu, še dobro, da imamo malo zemlje okrog hiše in nekaj dreves, drugače bi sploh ne znal več hoditi po tleh, ne bi več vedel, da si čevlje umažeš in raztrgaš, če nekaj časa hodiš z njimi, da je treba na jesen spraviti v klet solato, zelje, peteršilj in korenje, da človek kdaj pa kdaj tudi zboli, ima ošpice, davico, škrlatinko ali pa celo tuberkulozo ali pa se ti kri spremeni v gnojnico, kot se je Mlakarjevi, ni bila stara niti štirideset let; obstala je pred velikim ogledalom na steni spalnice, že je v njem zmanjkovalo popoldanske svetlobe, Mlakarjeva je bila samo dve leti mlajši od mene, če mora, naj pride kaj drugega, da se mi le ne bi kri spremenila v črno brozgo, veš, da ti ne morejo pomagati, če tudi ti zamenjajo vso kri, popravila si je lase, se po kosilu še nisem počesala, segla je v predal po glavnik, že prej je bil na tem mestu, a ga je šele zdaj našla, jutri si mora oprati lase, že dva dni odlaša, zdaj ne more več, tudi Ana si jih mora oprati, jutri bo že zgodaj pogrela vodo, da je bo dovolj za obe, Ana vsakokrat porabi enkrat več vode, ogledalu je vseeno, kdo se išče v njem, četudi se dvajset let gledaš vanj, ne bo se spremenilo, če se bo v enain-

dvajsetem začel obračati v njem kdo drug, pokaže podobo, ki jo tisti hip postaviš vanj, ne izpove se o tvoji preteklosti in ne o prihodnosti.

V košari v kotu sobe je zagledala oprano perilo, ko se je zbudila, je sklenila, da ga bo zlikala, nenadoma se ji je zazdelo, da še pol stvari ni postorila, kar se je zjutraj namenila, čeprav je bila že cel dan na nogah, tekala je sem in tja po hiši in sproti odkrivala nova dela, saj je kot pred praznikom, jo je spreletelo, straši me v kosteh, navsezadnje je res jutri ali pojutrišnjem praznik, se mi je ponoči sanjalo ali pa sem si ga ta hip izmislila, zmedla se je, da je začela iskati koledar, vem, kje ga hranjemo, Kumrova je dejala, „še pred praznikom moramo prebeliti kuhinjo, taka je že, ko da je še nikoli nismo prebelili,“ je rekla včeraj, predvčerajšnjim ali celo že lani, ni našla koledarja, najbrž ga je Ana kam vtaknila, morabit je zjutraj pogledala vanj. Pograbila je nekaj perila, nima pravega svežega vonja, predolgo ga je morala sušiti, prenašala ga je z balkona na vrv za hišo in ga nato znova obesila na balkon, do včeraj ni bilo pravega sonca in tudi ne vetra, da bi bil vsaj veter, prej bi se posušilo. Pogled se ji je ujel v oknu, kako resnična je v obraz, šipe bo morala umiti, kako hitro se na njih nabere prah, veter ga prinaša z Dobrija, ob slabem vremenu se tovarniški dim obrne v Reko. Znova je spustila perilo v košaro, roke so se ji olajšano razmaknile, moram prej pogreti likalnik, ko je v kupu perila zagledala črtasto srajco, segla je po njej, tudi to srajco bom zlikala, je sklenila, čeprav sva jo že odpisala, za dom bo še dobra, včasih jo je rad nosil, kdo ve, kakšni časi nas čakajo, pa Pavel še nima dela, da se poležejo prvi dnevi, potem bo že boljše, mislim, dali mu bojo delo, saj zna dobro nemško, hodil je v nemške šole in štiri leta je prebil v prvi vojski, lahko vpraša tudi v dobrijski železarni, s Kurnikom se poznata, a vseeno bomo morali nekaj časa bolj paziti na stvari, na obleke, na drva, za hrano bomo že kako, na vrtu bom posadila vse grede, bomo imeli pa kakšno rožo manj, kako se čez noč spremenijo časi.

Odprla je vratca štedilnika, saj ni prave žerjavice, ne bom je nabrala za likalnik, pa je vzela krpo in stopila k oknu, vsaj to moram umiti, s ceste se vidi, kako je umazano, pa tudi iz hiše že ne vidimo več na cesto, lahko jo medtem razkopljejo, pa še vedeli ne bomo, komaj bi bilo, da bi ga vsak dan umivala. Gledala je na cesto, videlo se je v trg do prvega ovinka, velik kosanj je silil v njegov rob. O bog, kako da še ni Ane, je vzdihnila, ne hodi v trg, ji je rekla, skoro jo je prosila, ljudje so čisto zmešani in povsod je polno vojakov, „saj bom takoj nazaj,“ je odgovarjala Ana, „moram pogledati, kako je z Vero,“ je dodala, „je res hudo zbolela,“ bomo že kako zvedeli, ji je govorila, Vera zdaj gotovo ne bi šla iz hiše, četudi bi zvedela, da si ti zbolela, a saj sploh ni šlo za Vero, čeprav je res njena najboljša prijateljica, skrbi jo, kako je z Rokom, že dva dni ga ni bilo k nam, čeprav je obljubil, da pride, „pa se vsaj vrni do noči,“ jo je prosila, „brez skrbi, mama, takoj bom nazaj.“ Videla je, da je šipo preveč zmočila, pa je poiskala kos časnika, najbolje očistiš šipo s časnikom, moraš ga imeti pri hiši, zjutraj ne bi imela s čim podkuriti, Jutro, je preletela z očmi naslov, potem ga je razcepila. Dobiček narodne banke, Bratje, potrpi, Koliko stane vojna, Za srečo mladega kralja, ko je list zmečkala in obrisala z njim šipo, požrešno je pivnal mokroto. Pogled ji je zmerom znova uhajal skozi šipo v cesto, malo ljudi je na cesti, ljudje se držijo doma, oprezujejo skozi okna, pogledujejo na počasne ure, kaj ji je bilo treba hoditi v trg, se je jezila, šest dni v tednu me poslušaj, sedmi dan pa gotovo naredi kaj čisto po svoje, kar pozabi na prejšnjih šest dni, zatajila bi jih, ko da jih sploh ni preživela, hodi po tleh, ko da so njena, mogoče so jo vojaki zaustavili in jo kam odvedli, najprej v kakšno krčmo, napojili jo bojo in potem... Noge so ji kleknile, da je morala stopiti s stola, komaj je s prsti našla tla, kolikokrat

na dan smo v teh časih izgubljeni, je pomislila, skrivamo slutnje in bežimo iz pričakovanja, rekla bo Pavlu, naj gre pogledat, vsaj do prvega sosedu, a je svoj sklep tudi že preklicala, preden je prišla za kljuko na kuhinjskih durih, za Pavla je bolje, da zdaj ne hodi nikamor, naj v teh dneh ne bo ljudem preveč na očeh, naj ga zdaj za nekaj časa pozabijo, ljudje imajo zdaj vsak svoje skrbi, mislijo nase, ne listajo po spominskem albumu, a če bi se jim nenadoma pokazal, bi se zagledali vanj, ko da ga že sto let niso videli, ko da se je nenadoma vrnil z dolgega potovanja, živel je na majhnem samotnem otoku, s svojim nebom in zemljo, drug drugega bi opozarjali nanj, „glejte, Jeraj gre po cesti,“ bi glasno spregovorili, ko da bi bilo to nekaj strašno čudnega in nenavadnega, včasih je vsak dan po trikrat šel skozi trg, a se jim je to zdelo čisto nekaj vsakdanjega, pozdravljali so ga od vseh strani, ni jih razganjala nobena nepremišljena radovednost. Znova je odprla vratca štedilnika, nato pa nagrebla žerjavice v likalnik, ogrela si je dlani, za hip je začutila domačnost iz nekdanjih dni, še malo prej jo je stiskala mrzla tihota, zdaj čuti, zlikala bo perilo, a prej še mora pogledati v pečico, toliko da ni pozabila nanjo, skorja na kruhu je že porumenela, čeprav je bil hlebec usahnjeno nizek.

(Odlomek iz romana „Najdaljša noč“)

Časopisno grafično podjetje

MARIBORSKI TISK

Maribor, Svetozarevska ulica 16

TISKARNA

Maribor, Tržaška cesta 14

knjižni tisk, ofsetni tisk, rotacijski tisk, anilinski tisk,
klišarna, knjigoveznica, embalaža iz papirja, kartona in
lepenke, šolski zvezki

Posojilnica Dobrla vas

Pliberška cesta 6, telefon 0 42 36 - 206

---

se priporoča
za opravilo

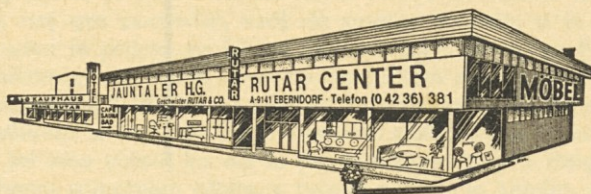
 vseh denarnih
 in bančnih
poslov

**PODJUNSKA
TRGOVSKA
DRUŽBA**

**BRATJE RUTAR
& CO**

RUTAR CENTER

DOBRLA VAS - EBERNDORF

POHIŠTVO, posteljnina, zavese, talne obloge, tapete, barve, šipe
ELEKTRO, radio, televizorji, orodje in naprave
ŽELEZNINA, štedilniki, peči, instalacijski material

Vse za dom in gospodarstvo — ugodno dobavi in na dom dostavi
RUTAR CENTER Dobrla vas

Poslovodstvo: **MILAN in MARA RUTAR, Dobrla vas**

Supermarkt in Café
ob Klopinskem jezeru

ANTON in AGNES RUTAR
Št. Vid v Podjuni

Gostilna in trgovina

VLADIMIR in MARIJA RUTAR
Žitara vas/Sittersdorf
A 9133 Tel. 0 42 37 - 237

HOTEL RUTAR

Dobrla vas/Eberndorf

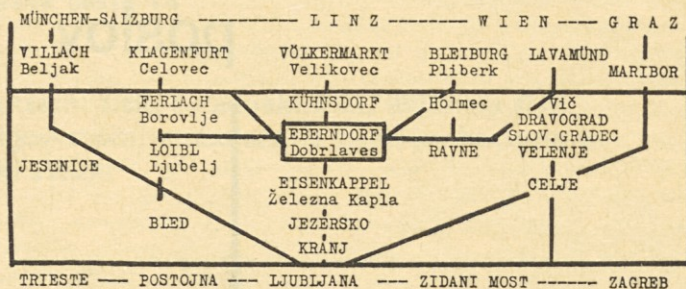
restavracija „Taverne“, kopališče, samopostrežna trgovina
darila, igrače, foto, knjige

FRANC in ELFI RUTAR, Dobrla vas

Tel.
0 42 36 - 220

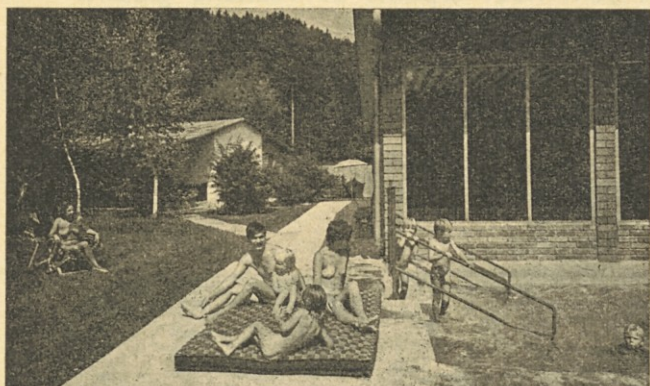
okrevalni
center **LIDO**

Tel. 262

Na dopust v Podjuno!

Na južnem Koroškem v središču Podjune v Dobrli vasi ob Jezerski cesti je **RUTAR CENTER**. Tu je bil leta 1961/62 zgrajen **HOTEL RUTAR** z bazenom in savno v hiši. Hotel je nekako skrit za trgovsko stavbo — vendar dobra kuhinja in čiste sobe ter postelje vabijo na obisk in dopust. Večina 34 sob ima balkon na južno stran, kjer je poslopje obraslo s trto, ki obrodi jeseni sladko grozdje, kot dokaz, da je Dobrli vas še v območju tople sredozemske klime. Hotel, bazen in taverna so celo leto odprti.

V poletnem času ima družina Rutar lepo urejeno kopališče v **RUTAR-LIDO-CAMPU** pri Dobrli vasi. Zemljišče

obsega 25.000 m² ima sedem različnih bazenov, enega celo pokritega, tako da se je tudi v zgodnji vigredi in pozni jeseni mogoče kopati in to kar brez vsakih tkanin, kajti zapadni del okrevalnega centra **LIDO** je odgrajen za naturiste (FKK). Upravičeno se imenuje ta paradiž „vrt eden“ (Garten Eden). Savna nudi potrebno toploto pri vsakem vremenu. Osem stanovanj oziroma bungalovov nudi tudi za večje družine možnost lepega in ugodnega dopusta.

Tudi v A&O samopostrežni trgovini je ugodno in prijetno kupovati. Lastniki in sodelavci obvladajo oba deželna jezika. V poletnem času slišiš tudi holandsko, francosko in angleško govorico; pri blagajni se ne plačuje samo v šilingih, temveč tudi v dinarjih po ugodnem tečaju.

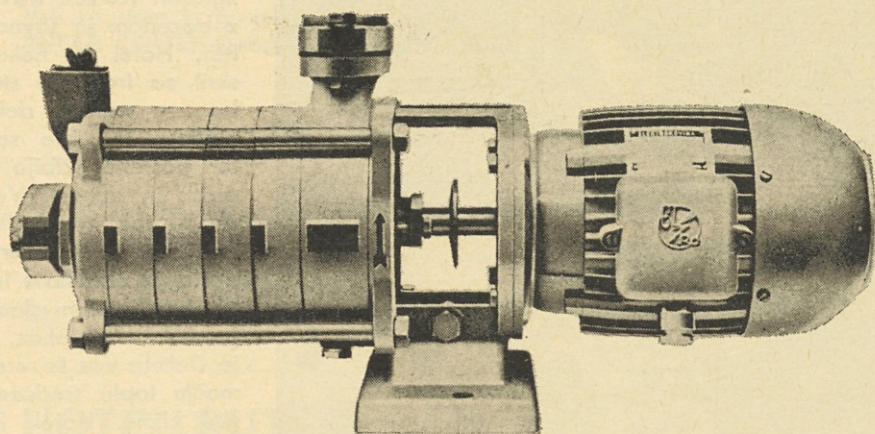

MAJHNI STROŠKI — VELIKE KORISTI

Kmečka gospodinjstva! Olajšajte si ročno prenašanje vode iz vodnjakov. Preskrbo pitne in potrošne vode v krajih, kjer nimate vodovoda, lahko uspešno rešite z električnimi črpalkami ELEKTROKOVINE.

ELEKTROKOVINA vam nudi črpalke za različne globine vodnjakov in za poljubne količine vode.

Stroški za nabavo elektročrpalnih naprav so majhni v primerjavi z velikimi koristmi, ki vam jih te naprave nudijo.

ELEKTROKOVINA vam nudi tudi elektromotorje za široko uporabo v gospodinjstvu, obrtnih delavnicah in industriji.

ELEKTROKOVINA MARIBOR

Tržaška cesta 23

Za izvedbo
vsakovrstnih
bančnih
poslov

se priporoča

Posojilnica
in menjalnica
Hodiše

TURISTIČNO IN GOSTINSKO PODJETJE

KOMPAS JUGOSLAVIJA

61000 LJUBLJANA, PRAŽAKOVA 4

TELEFON 327-761, 327-661 - TELEX 31-209, 31-290 - p. p. 307/VI

PRODAJA VSEH VRST ŽELEZNIŠKIH, LETALSKIH IN LADIJSKIH VOZOVNIC ZA TU IN INOZEMSTVO ● HOTELSKE REZERVACIJE ● TURISTIČNE INFORMACIJE ● POSREDOVANJE POTNIH LISTOV IN VIZUMOV ● ORGANIZACIJA IZLETOV IN POTOVANJ PO JUGOSLAVIJI IN INOZEMSTVU Z MODERNIMI TURISTIČNIMI AVTOBUSI ● AVTOBUSNI PREVOZI ● IZPOSOJANJE OSEBNIH AVTOMOBILOV Z ALI BREZ ŠOFERJA

KOMPAS MOTELI

KOMPAS HOTELI

KOMPASTRAVEL

KOMPAS SOUVENIRS

KOMPAS LOVIŠČE

KOMPAS RENT A CAR

STOL

PROIZVODNI PROGRAM!

pisarniško pohištvo biro - E, biro - S
fotelji za opremo dvorani

stanovanjsko pohištvo = UNI program
za opremo · dnevnih sob

· spalnic

· študentskih sob

· jedilnic

· delovnih kabinetov

· predsob

sedežno pohištvo za opremo hotelskih
in gostinskih objektov

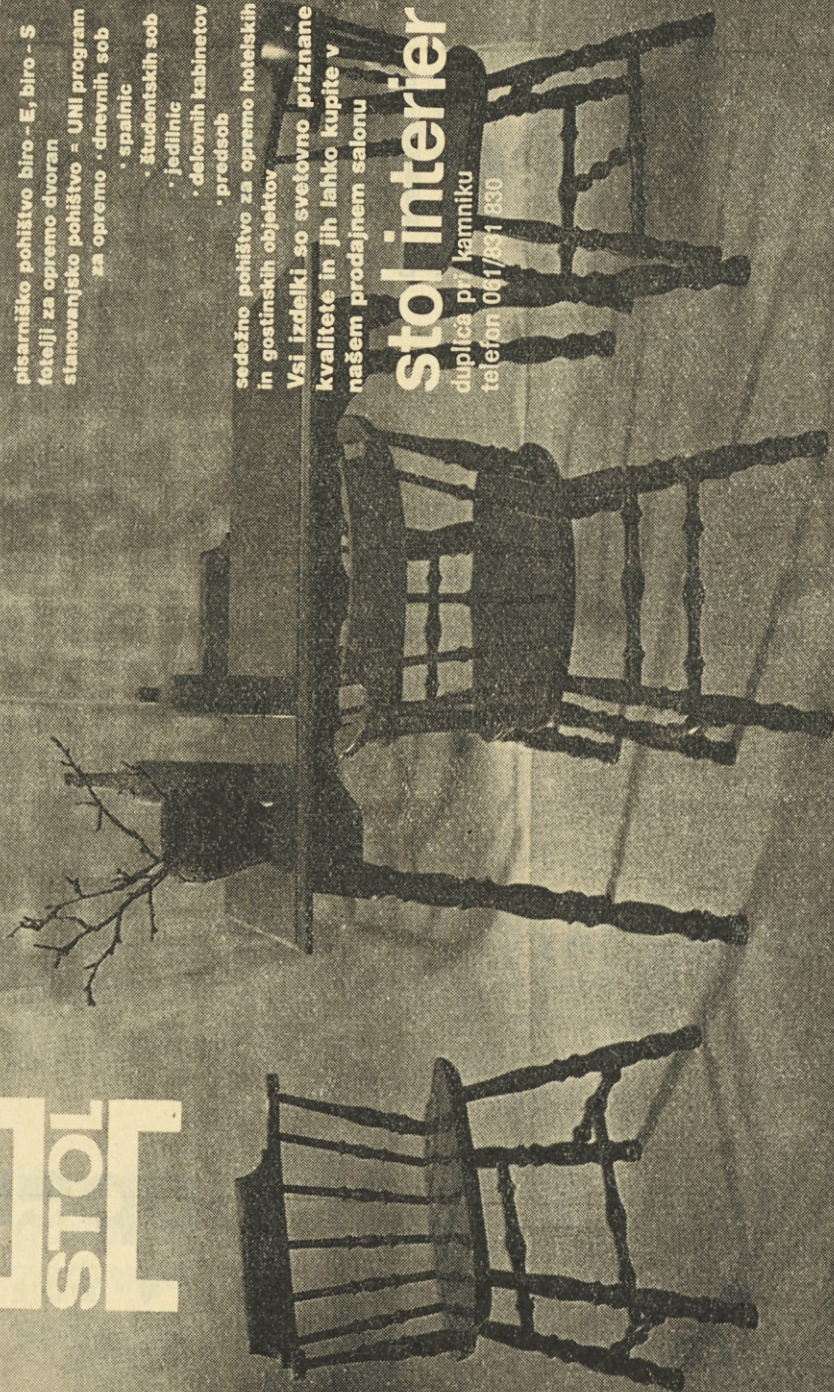
Vsi izdelki so svetovno priznane

kvalitete in jih lahko kupite v
našem prodajnem salonu

stol interior

duplica pr. kamniku

telefon 061/831 830

HOTEL—RESTAVRACIJA

BREZNIK

PLIBERK—BLEIBURG

**Dragulj
koroškega gostinstva**

- Priporočamo našo izvrstno kuhinjo z njenimi specialitetami
- Tujske sobe z vsem komfortjem
- Idealna hiša za Vaš zimski ali letni dopust!

Podjetje za električne instalacije
vseh vrst in izdelavo modernih
stikalnih naprav

STROKOVNA ELEKTROTRGOVINA

Ing. T. Schlapper

Š T . J A K O B V R O Ž U

tel. (0 42 53) 216

CARIMPEX

I Z V O Z
U V O Z
T R A N Z I T

CELOVEC — KLAGENFURT

Gabelsbergerstraße 24 telefon (0 42 22) 82 4 98

Kupujte pri domači zadrugi!

Prodajamo

- krmila
- gradbeni material
- gnojila
- semenja itd.

**Kmečko
gospodarska
zadruga
Pliberk**

Gostilna

pri

„Tišlarju“

družina
Gabriel

**ŠT. JANŽ V ROŽU
p. Svetna vas**

tel. (0 42 28) 248

Iskra Iskra Iskra Iskra Iskra
Iskra Iskra Iskra Iskra
Iskra
Iskra Iskra Iskra
Iskra

ISKRA DANES

Iskra je vodilni jugoslovanski proizvajalec na področju elektronike, avtomatike, telekomunikacij in elektromehanike. Prek 28 000 delavcev v 65 TOZD sodeluje v bogati proizvodnji — od sestavnih elementov do najmodernejših elektronskih avtomatskih naprav. Kakovost Iskrinih izdelkov zagotavlja visoka strokovna usposobljenost njenih kadrov, moderna tehnologija in uspešno poslovno-tehnično sodelovanje s priznanimi tujimi proizvajalci.

KDOR POTUJE Z OMNIBUSOM, SE ZAUPA SIENČNIKU

Nudimo Vam :

- vodstvo v domačem jeziku
- mednarodne izkušnje
- ugodne cene
- moderne avtobuse
- prijetno domačnost

Zato se bomo vsepovsod vozili samo z

AVTOPODJETJEM

Sienčnik

9141 DOBRLA VAS

in se

udeležili potovanj s tem podjetjem z dolgoletno tradicijo

inex adria airways

INEX ADRIA AVIOPROMET LJUBLJANA

Ob Novem letu 1976 želi Inex Adria aviopromet vsem koroškim Slovencem obilo zadovoljstva in zdravja z željo, da se poslužujejo letalskih uslug, ki jih nudi to podjetje tako v domačem kot tudi inozemskem prometu.

LETALA DC-9 SO GARANT UDOBNOSTI, HITROSTI IN VARNOSTI

Inex Adria aviopromet, Ljubljana, Titova 48, tel. 061/313-366

ZALOŽBA OBZORJA

MARIBOR

- Izdaja izvirno slovensko literaturo, znanstvene in strokovne knjige, prevode uspešnic iz svetovne literature, revije itd.
- V svojih diskografskih hišah in tovarni gramofonskih plošč Helidon, Ljubljana, in Suzy, Zagreb, izdaja in proizvaja gramofonske plošče s sodobno in klasično glasbo.
- Trguje na debelo in drobno s pisarniškimi in šolskimi potrebščinami, z mehanografijo v svojih trgovskih organizacijah v Beogradu, Mariboru in Celju.
- Dinamičen razvoj založbe jamči za kakovost proizvodnje in storitev.

JOŽETA
VIDICA

PO SLEDOVIH ČRNE ROKE

kronika najbolj okrutnih zločinov med Slovenci v minuli
vojni, je bila v letu 1975 najbolj iskana knjiga
na Slovenskem.

Še vedno jo lahko naročite pri založbi Borec
v Ljubljani, Miklošičeva 28

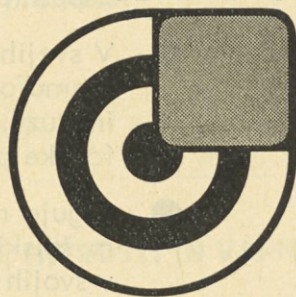

ALPETOUR

ŠKOFJA LOKA

- promet
- transport
- turizem
- gostinstvo
- lastni hoteli
- žičnice
- servisi
- kmetijska mehanizacija
- obnova avtoplaščev —
„BANDAG“

**NOREA
REPRO**

KLISCHEE - OFFSET

Posojilnica Železna Kapla

se priporoča za vse denarne in bančne posle, kot so

- tekoči bančni računi
- prenakazila
- hitri in ugodni krediti
- izplačila pokojnin, penzij in plač
- trajni nalogi za plačila stanarin in drugih rednih gospodinjskih plačil

Vse naloge izvedemo zaupno

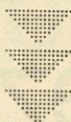

Posojilnica Pliberk

se priporoča za vse

-
- denarne posle
  - ter
  - menjavo valut
-

POSLUŽITE SE
DOMAČEGA
DENARNEGA ZAVODA

Posojilnica Glinje

PENZION IN GOSTIŠČE

Janez Wutte-Luc

V E S E L E
OB ZABLATNIŠKEM JEZERU

se priporoča za vse gostinske usluge

barcaffé

Mihael Antonič

TRGOVINA
GOSTILNA
STISKALNICA
ZA SADJE

Reka pri Št. Jakobu v Rožu

Poslužujte se

Posojilnice Celovec

r. z. z n. j.

Kolodvorska 1 v Celovcu (Priesterhaus)

ki

- izvaja za Vas vse bančne posle,
- sprejema hranilne vloge in Vam pomaga s posojili ter
- Vam svetuje v vseh denarnih zadevah

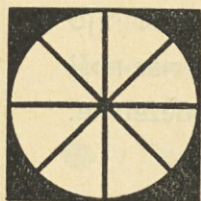
Rojaki iz Koroške in Slovenije,
ki pridete v Globasnico, obiščite
našo A&O-trgovino in gostilno
z dvorano za vsakovrstne prireditve

Smrečnik - Šoštár

GLOBASNICA

telefon 0 42 36 - 23 10 01

TEKSTILINDUS KRA NJ

proizvaja bogat asortiman tiskanih, pestro-
tkanih in enobarvnih tkanin

- ☐ ženske obleke
- ☐ moške srajce
- ☐ letno in zimsko perilo
- ☐ posteljnina in dekoracija
- ☐ jersey

Obiščite naš **INFORMATIVNO PRODAJNI CENTER** v hotelu
CREINA v Kranju, Koroška cesta 6. Prepričajte se o bogati
izbiri tkanin iz našega proizvodnega programa.

Odlična postrežba in tovarniške cene tkanin bodo še po-
večale vaše presenečenje.

Vsem somišljenikom, znancem, prijateljem, gostom in odjemalcem želim, da se Vam v novem letu 1976 izpolnijo vse Vaše želje, posebno pa naša skupna želja, da bi nas naši sodeželani končno priznali kot enakopravne sodeželane.

Janko Ogris

trgovina in gostilna

9072 Bilčovs, tel. št. 0 42 28 - 24 14

V vseh denarnih poslih
vam je vedno
na razpolago vaša

Posojilnica
Šmihel pri Pliberku

in se vam priporoča

Ob vašem obisku v Sloveniji obiščite VIATORJEVE HOTELE

- v Gozd Martuljku — hotel **ŠPIK**
  - v Črni na Koroškem — hotel **PLANINKA**
  - v Kotljah — hotel **RIMSKI VRELEC**
  - v Prevaljah — penzion **POLJANA**
-

Presenečeni boste nad gostoljubnostjo domačinov, nad veliko izbiro narodnih jedi in specialitet. V vseh naštetih krajih boste imeli veliko možnosti za rekreacijo in sprehode po idilični pokrajini.

PROMETNO, HOTELSKO IN TURISTIČNO
PODJETJE

LJUBLJANA

**TOVARNA
AVTOMOBILOV IN
MOTORJEV**

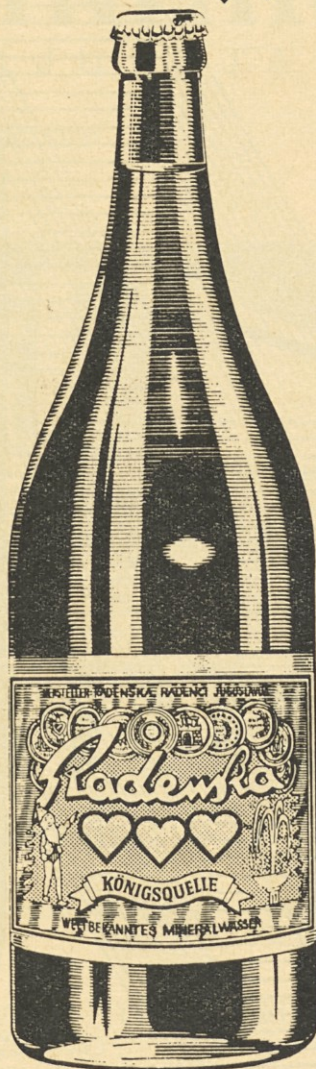
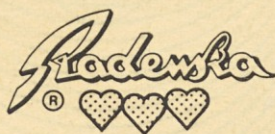
MARIBOR

ZDRAVA IN
OSVEŽUJOČA

SVETOVNO ZNANA
NARAVNA
MINERALNA VODA

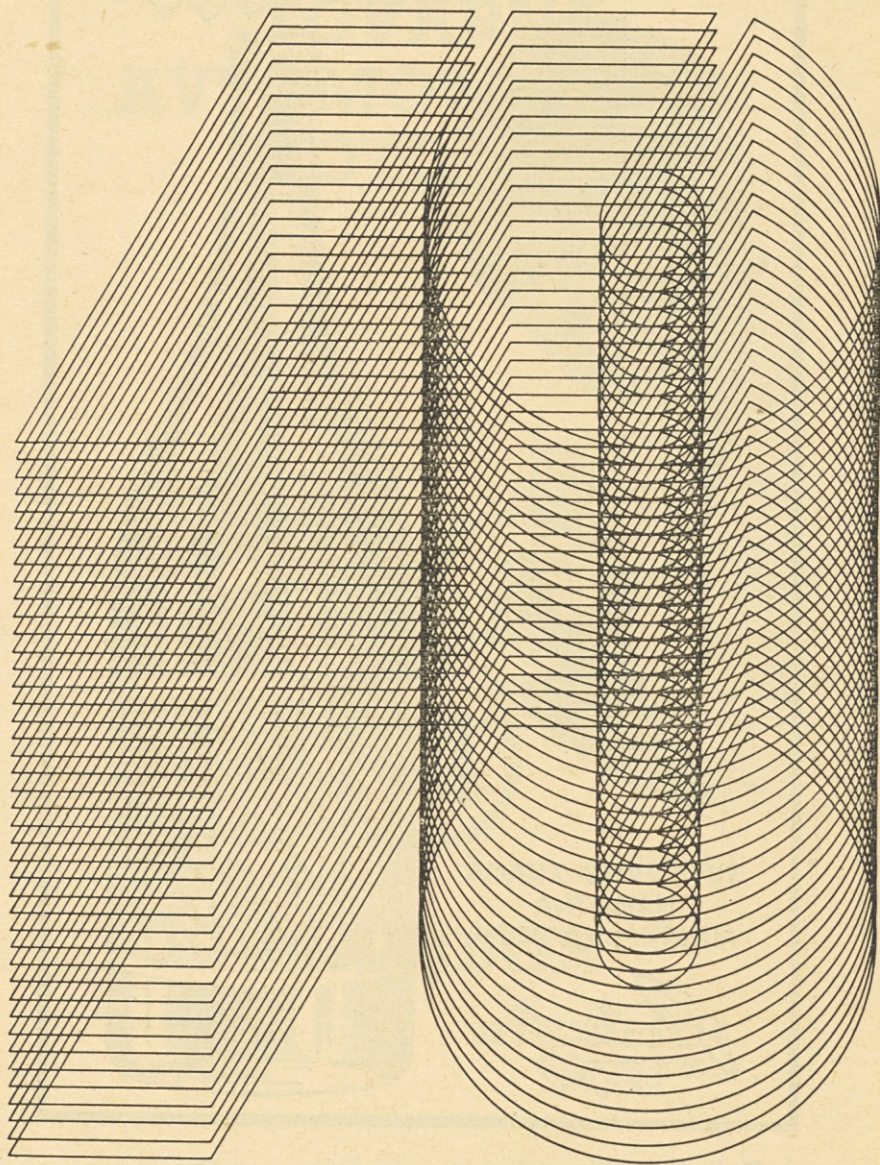

Tudi na Koroškem priznana ter razširjena mineralna voda

Glavni zastopnik za Koroško in Vzhodno Tirolsko:
Firma Kristijan Breznik A-9020 Celovec, Völkermarkter StraÙe 99

simbol,
ki zagotavlja
varnost,
zaupnost,
natančnost in ekspeditivnost

ljubljska banka

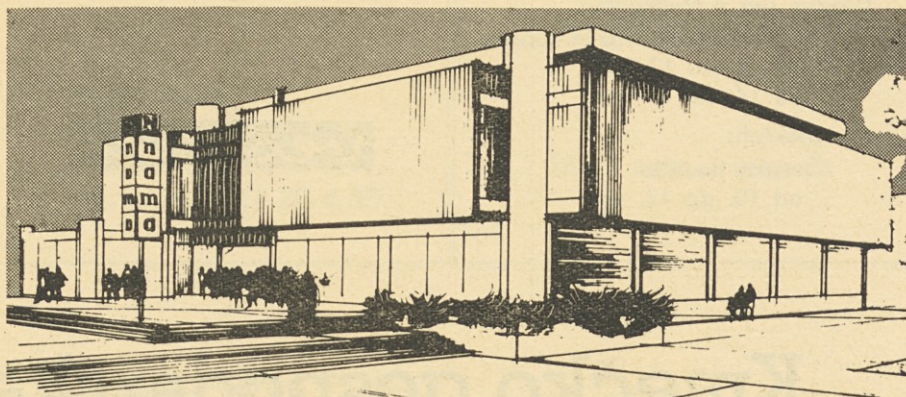

DRAGI NAŠI ROJAKI NA KOROŠKEM!

vas vabi, da obiščete novo in sodobno

VELEBLAGOVNICO

na Ravnah na Koroškem

V hiši je na voljo tudi lastna menjalnica za tujo valuto

V NOREM — 1976 — LETU
VAM ŽELIMO
MIR, SREČO IN USPEH
V POSLOVNEM DELU IN
V PRIVATNEM ŽIVLJENJU!

Poslužujte se v vseh
denarnih zadevah

Posojilnice Velikovec

2.-Mai-Straße 10
tel. (0 42 32) 355

ter naše poslovalnice
na **Djekšah**

Uradne ure v Velikovcu:

vsak delavnik razen sobote
od 8. do 12. in
od 14. do 17. ure

Na Djekšah:

vsako nedeljo
od 10. do 12. ure

*Berite
in
širite*

Kmečko gospodarska zadruga Št. Jakob v Rožu

tel. (0 42 53) 341

krije vse potrebe v gospodarstvu in gospodinjstvu
ter se vam priporoča

KROJAŠTVO

Janez Weiss

ŠT. JANŽ V ROŽU

tel. (0 42 28) 224

Podružnica

CELOVEC

tel. (0 42 22) 27 4 35

V vseh denarnih poslih
vam je vedno
na uslugo vaša

**Posojilnica
Bilčovs**

tel. (0 42 28) 24 1 02

in se vam priporoča

**Kmečko
gospodarska
zadruga
Brnca**

krije vse potrebe
v gospodarstvu
in gospodinjstvu

s poslovalnico
Ratenče

ter vam je
s svojimi uslugami
vedno na razpolago

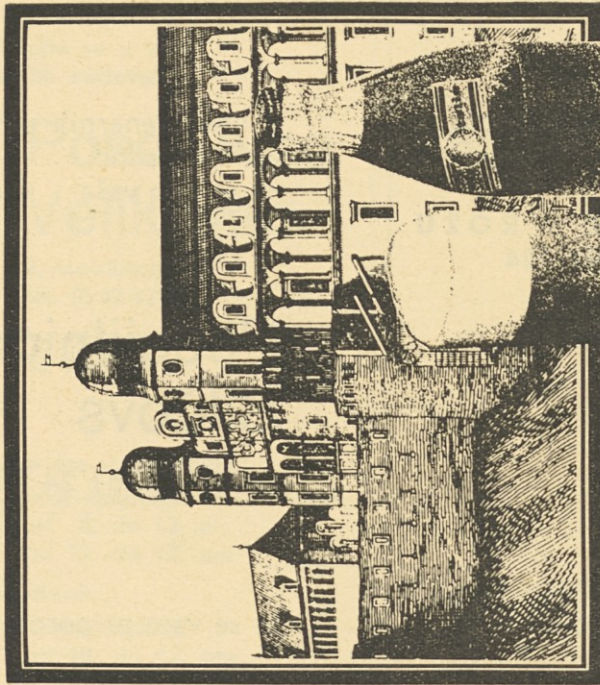

Iskra
industrija
EMO Celje

emailirana, pocinkana
in alu posoda,
gospodinjska in
sanitarna oprema
kotli in radiatorji za
centralno in etažno
ogrevanje

Poznate okus piva* med pivi?

EXPORT*
PILS

svetlo pivo zvarjeno po

pivovarskem zakonu o kakovosti piva

iz leta 1516 v pivovarni

talis MARIBOR

K A Z A L O

	stran
Koledarski del	1—29
✓ Valentin Polanšek: Slovenska trojica krvi — ognja — pepela	31
Andrej Kokot: Pod skalo gorečo	32
Dr. Franci Zwitter: Naš položaj in naše naloge — v luči gledanja ZSO v letu 1976	33
✓ Karl Prušnik-Gašper: Teh kratkih (dolgi) štirideset let	37
Dr. Avguštin Malle: Pregled razvoja in problematike slovenskega osnovnega oziroma dvojezičnega obveznega šolstva na Koroškem	41
Milka Hartman: Klic v zimski noči	49
Dipl. ing. Feliks Wieser: Nekateri vidiki gospodarskih, socialnih in narodnostnih procesov na južnem Koroškem	52
Milka Hartman: Cvet usiha	54
Andrej Kokot: Smrt pesnika	55
Dušan Nečak: Mednarodno konferenca o manjšinah	58
Zvone Zorko: Vsestranska podpora boju koroških Slovencev v jugoslovanskem tisku	62
Tone Zorn: Avstrijci in slovenska manjšina	65
Andrej Vovko: Slovenci v Furlaniji-Juljski krajini po upravnih volitvah 1975	70
Zorka Weiss: Zastrto	75
Stanko Wrulich: Ne bom čakal	76
Jože Boschitz: Brez dela	77
Teodor Domej: Nekaj o rabi slovenščine na Koroškem od 16. stoletja do konca razsvetljenstva	78
Pavel Zdovc: Sigmund Herberstein (1486—1566) za naše kraje in naše ljudi	85
✓ Olga Rataj: Naša Tina	91
Ernst Arbeitstein: Kmetica na polju	93
Ivan Jan: Pojav domobranstva in njegove prve postojanke na Gorenjskem	95
I. G. Pampuska: Klicali so me „Gustl“	104
Peter Vodopivec: Bretonske narodno gibanje	112
Zorka Weiss: Drevesa	116
Milka Hartman: Oj sonce zlato	118
Stanko Wakounig: Naša pesem nam pridobiva prijatelje	119
Marko Kravos: Zamejska žalost	123
Lojze Gobec: Ob peti obletnici	124
Lubo Urbajs: Iz zgodovine slovenskega planinstva na Koroškem	126
Gustav Januš: Rož, Podjuna, Zila	129
A. H.: III. kulturni festival SKD v Globasnici	131
Danilo Prušnik: Pomen telesne vzgoje si utira pot tudi med koroškimi Slovenci	132
Ivan Cankar: Ob 100-letnici rojstva	136
Rok Arib: Karantanija	142
Jože Boschitz: Duhovnikov obisk	144
Valentin Polanšek: Natakarica Ivanka	149
Jože Boschitz: ... ker ni plačala davkov!	155
Andrej Kokot: Da bo vsaj videz sočutja	158
Anita Hudl: Slike samostanskega vrta	159
Valentin Polanšek: Koroška slovenska himna	161
Leopold Suhodolčan: Junjski popoldan	166

Končno v novi hiši

Vam nudi

ZVEZA SLOVENSКИH ZADRUG V CELOVCU

IZVEDBO VSEH DENARNIH POSLOV

Hranilne vloge ● Žiro računi ● Mezdni konti ● Premijsko varčevanje ● Ekspresno prenakazovanje in plačevanje v tuzemstvu in v inozemstvo

MENJALNICA po najugodnejših tečajih
Safeji - Depot knjižic in vrednot
Poštni predali - Nočni tresor
Povezava z bankami v državi in preko nje

A 9020 CELOVEC

PAVLIČEVA 5—7

Telefon 70 5 65 serija

Telex 2162

Študijska knjižnica
DZ 05
KOROŠKI
1976

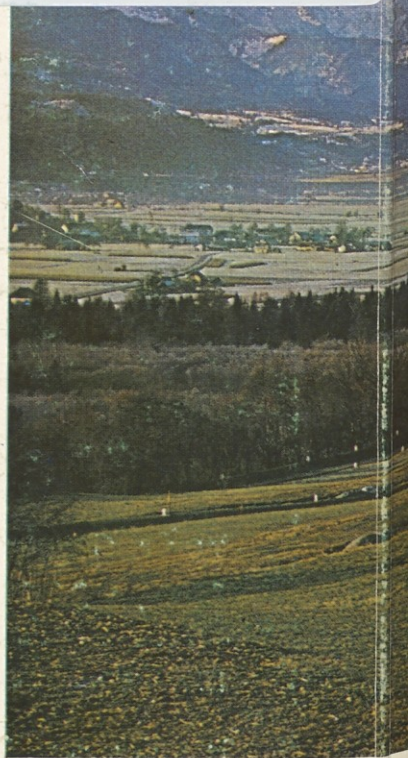
KOROŠKA OSREDNJA KNJIZNICA
RAVNE

059(436.5=163.6)

1088932

COBISS

Pogled na Rož (foto Mirko Kunčič)